

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN SOSYOLOJOSİ BÖLÜMÜ

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE SOSYALİZM

Abdullah ATASEVER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Mehmet AKGÜL

Konya-2010

İçindekiler

ÖZET.....	5
SUMMARY	6
ÖNSÖZ.....	8
KISALTMALAR	9
GİRİŞ	10
A. Araştırmanın Konusu ve Problemler	10
B. Araştırmanın Amacı.....	13
C. Araştırmanın Önemi	14
D. Araştırmanın Metodu.....	16
E. Araştırmanın Sınırları	17
F. Hipotezler.....	17
G. Tanımlamalar.....	18
I. BÖLÜM	21
MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNE KADAR ANADOLU'DA SOSYALİZMİN GELİŞİMİ.....	21
1. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA SOSYALİZM	21
1.1. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA BURJUVANIN DOĞUŞU	21
1.2.OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA SOSYALİZMİN GELİŞİMİ.....	25
1.3.AZINLIKLAR ARASINDA SOSYALİST HAREKETLER.....	47
1.3.1. BALKANLARDA SOSYALİST HAREKETLER.....	47
1.3.1.1.Selanik'te Sosyalizm (Rum ve Yahudi Gruplar Arasında Sosyalizm).....	47
1.3.1.1.1. Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu	48
1.3.2.1.2. Rumlar Arasında Sosyalist Düşünce	49
1.3.2.2.Bulgaristan'da Sosyalizm.....	50
1.3.3. ERMENİ AZINLIK ARASINDA SOSYALİZM	51
II. BÖLÜM.....	53
MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE SOSYALİZM.....	53
1. 1917 BOLŞEVİK İHTİLALİ VE OSMANLI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	53
1.1. 1917 Bolşevik İhtilali	53
1.2. Anadolu'da Bolşevik İhtilali'nin Yansımaları	56
1.3. Milli Mücadele Dönemi Siyaset Ve Devlet Adamlarının Ve Aydınların Sosyalizme Bakış	61
1.3.1. İttihat Terakki ve Sosyalizm/Bolşevizm	61
1.3.2. Anadolu Aydınları ve Sosyalizm/Bolşevizm	70

1.3.3. Çerkez Kardeşler: Tevfik, Reşit ve Ethem Beyler	73
1.3.4. Anadolu Basını ve Sosyalizm/Bolşevizm.....	74
2. YEŞİL ORDU CEMİYETİ	84
3. MUSTAFA SUPHİ (1883-1921)	90
3.1. Sosyalizmi Benimsemeden Önceki Hayatı	90
3.2. Sosyalizmi Benimsedikten Sonraki Hayatı	92
4. BAKÜ DOĞU HALKLARI KONFERANSI (1-7 Eylül 1920)	98
4.1. Moskova Büyükelçiliği'ne Ali Fuat Paşa'nın Atanması	100
5. TÜRKİYE KOMÜNİST FIRKASI (RESMÎ)	104
6. MUSTAFA KEMAL VE SOSYALİZM.....	107
6.1. Mustafa Kemal Neden Sosyalizme Doğru Eğilim Gösterdi?	107
6.2. Mustafa Kemal ve Enver Paşa.....	113
6.3. Anadolu'da Sosyalist Bir Yönetim Kurulabilir miydi?	117
6.4. Sosyalizmin/Bolşevizmin Kontrol Altına Alınması.....	118
7. RUSYANIN MİLLÎ MÜCADELEYE BAKIŞI VE YARDIMLAR MESELESİ	120
7.1. TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİNİN BAŞLAMASI VE GELİŞMESİ	120
7.1.1. Kafkaslardaki Gelişmeler	120
7.1.2. Türk-Sovyet İşbirliğinin Nedenleri	121
7.1.3. TBMM Açılmadan Önce Bolşeviklerle Yapılan Temaslar	123
7.1.4. Birinci Moskova Müzakereleri.....	125
III. BÖLÜM.....	129
TÜRK SOSYALİZMİ VE DİN: İLK YILLARINDAN MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNE KADAR	129
1. SOSYALİZM VE DİN.....	129
1.1. Marx ve Din: "Din Halkın Afyonudur".....	129
1.2. Lenin ve Din.....	131
2. MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNE KADAR SOSYALİSTLER VE DİN.....	133
2.1. Sava Paşa ve Sosyalizm Anlayışı.....	134
2.2. Osmanlı Sosyalistleri ve Din.....	136
3. MİLLÎ MÜCADELE YILLARINDA SOSYALİZM VE DİN	138
4. DR. HİKMET KIVILCIMLI: KOMÜNİST MÜSLÜMAN	141
4.1. Hayatı	141
4.2. Müslüman Komünist Bildiri: Eyüp Konuşması	142
4.3. Hikmet Kıvılcımlı'da Türk Solu'nun Eleştirisi	145

SONUÇ	147
EKLER.....	152
EK: XIV	185
KAYNAKÇA.....	190

ÖZET
MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE SOSYALİZM

Abdullah ATASEVER

Yüksek Lisans Tezi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Mehmet AKGÜL

Mayıs 2010, 200 Sayfa

Bu çalışmada Sosyalizmin Osmanlı İmparatorluğuna girişinden itibaren izlediği gelişim seyri ve özellikle Milli Mücadele Döneminde 1917 Bolşevik İhtilali'nin de etkisiyle ulaştığı boyutlar incelenmektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci Bölüm'de Sosyalizmin Osmanlı İmparatorluğu'na Girişi, gelişimi ve azınlıklarla etkileşimi üzerinde durulmaktadır. Bu bölümde Sosyalizmin Dünya üzerinde Devlet olarak henüz bir güç olarak etkisini hissetmemesi ile beraber, I. Dünya Savaşı öncesindeki etkinliği incelenmektedir.

İkinci bölümde ise Sosyalizmin 1917 Bolşevik İhtilali ile kendisini devletler bazında temsil etmeye başlaması ve bir güç/ taraf olarak evrilmesiyle beraber Milli Mücadele sırasında Anadolu Sosyalizmine arka çıkması ve Milli Mücadeleye katkıları incelenmektedir. Ayrıca bu bölümde Mustafa Kemal ATATÜRK'ün sosyalizm karşısında aldığı tavırlar, sosyalizm hakkındaki düşünceleri de işlenmektedir. Yine bu bölümde Sovyet Rusya ve Milli Mücadele'nin şahsında Ankara Hükümeti ile kurduğu ilişkiler ve mahiyeti de incelenmektedir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde bir kavram kargaşası olduğu sanılabilir. Şöyle ki Komünizm, Sosyalizm, Marksizm ve Bolşevizm kavramları temelde farklılık arz etmese de kullanım ve ifade ettiği önem bakımından farklılaşmaktadır. Ancak Osmanlı ve genel olarak Anadolu Sosyalizmi deyince bu kavramlar iç içe geçmiş kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu nedendir ki çalışmamızın ilk bölümde sosyalizm, Marksizm ve komünizm kavramları birbirleriyle aynı anlamda kullanılmıştır. İkinci bölümde ise genel olarak bu kavramlara Bolşevizm de ekledik.

Çalışmamızın son bölümünde ise genel olarak sosyalizmin Osmanlı İmparatorluğunda etkinlik göstermeye ve taraftar kazanmaya başladığı ilk yıllarından Milli Mücadele Dönemine kadar geçen süreçte ve oradan da Bolşevik İhtilali'nin etkisiyle geniş bir taraftar kitle bulmasına kadar ki geçen süreçte, Sosyalizm ve Sosyalistler ile din arasında bir bağbulunup bulunmadığını inceledik.

Türk sosyalizminin ilk yıllarında din konusundaki görüşleri, ayrıca kendilerini sosyalizm olarak nitelendirmeyen kimselerin de sosyalizm konusundaki görüşleri de çalışmamızın üçüncü bölümünde incelenen konulardan birisidir.

ANAHTAR KELİMELER: Mustafa Kemal Atatürk, Milli Mücadele, Bolşevizm/Sosyalizm/Komünizm, Türk-Sovyet İlişkileri, Türkiye Komünist Fırkası, Mustafa Suphi, İttihat ve Terakki, Osmanlı İmparatorluğu, 1917 Bolşevik İhtilali, Din, Lenin ve Marx.

SUMMARY THE SOCIALİSM İN THE NATIONAL STRUGGLE PERIOD

Abdullah ATASEVER

Master Degree Thesis, Department Of Philasophy And Religious Sciences

Supervisor: Doç Dr. Mehmet AKGÜL

May 2010, 200 Pages

In this studying the developing progress of Soscialism since taking its place in the Ottoman Empire and especially the dimensions that it reached under the influence of 1917 Blshevist Revolotion in the National Struggle are investigated.

The studying has 2 parts:

In the first part, Socialism is emphasized with taking its place in the Ottoman Empire. Its progress and its interactions with the minitory. And also its effectiveness before the 1st World War, but not being powerful as a state is investigated.

In the second part, Socialism is investigated in these points of view, starting to represent it self in the range of states with the Bolshevik Revolution, supporting Anatolian Socialism as a side during the National Struggle and mostly the assistance of Socialism to the National Struggle. And also in this part manner of Mustafa Kemal ATATÜRK to the socialism and his thoughts about it is investigated. The relationship between Soviet Russia and Ankara Government in the individual of National Struggle is investigated, too.

In the second part of our studying, it can be thought that there is a mess of meaning. It's as follows, Communism, Socialism, Marxism and Bolshevizm are not different in basically principles but they are different in the importance of they Express and their usages. But when we think of Ottoman Empire and Anatolian Socialism in its general meaning these concepts lie are inside the other. And in this reason, in the first part of our studying Socialism, Marxism and Communism concepts are used in the same meanings. In the second part we added Bolshevism to these concepts generally.

KEY WORDS: Mustafa Kemal ATATÜRK, National Struggle, Bolshevism/Communism/Socialism, Relationships between Turkey and Soviets, Turkey Communist Division, Mustafa Suphi, Consolidation and Advancement, Ottoman Empire, 1917 Bolshevik Revolution, Religion, Lenin and Marx.

ÖNSÖZ

Milletlerin başka milletler karşısında verdikleri mücadelelerde daima önderler çıkagelmiştir. Bütün milletler bir şekilde I. Dünya Savaşı sonrası yeniden şekillenmeye gitmişlerdir. Sanayi Devrimi sonrası değişen dünya kendine yeni pazarlar aramıştır. Bu arayışların sonunda İmparatorlukların yıkılması zorunlu olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu Dünyada yaşanan bu değişimden nasibini almış ve yıkılan üç imparatorluk gibi yıkılmıştır. Ancak Anka Kuşu misali Anadolu insanı kendi küllerinden yeni bir tarih yazmayı becermiştir.

1919 yılından itibaren yaşanan süreç Anadolu'nun kendi ayakları üzerinde durma isteği savaştan verildiği bir süreç olmuştur. İmparatorluktan bakiye kalan bu topraklarda verilen Milli Mücadele Döneminde en dikkate değer hususlardan birisi de hiç şüphesiz Sovyet Rusya ile ilişkiler ve Bolşevizm olmuştur.

Bu çalışmayı yapmamızın nedeni, Milli Mücadele Döneminde ve öncesinde Anadolu Sosyalizminin/Solunun gelişim seyrini incelemektir. Zira Sosyalizm, Latin Amerika'dan Afrika'ya, Orta Doğu'dan Çin'e ve Japonya'ya kadar yayılabilmiş iki ideolojiden birisidir: Kapitalizm ve Sosyalizm. Din olarak algılanmayan ama Semavi dinler kadar yaygınlık alanı gösterebilmiş olan bu ideolojinin elbette ülkemize yansımaları vardı. İşte çalışmamız bu etkinin boyutlarının nerede başladığını incelenmek amacıyla yapılmıştır.

Çalışmayı yaparken yardımlarını esirgemeyen değerli hocam ve danışmanım Doç. Dr. Mehmet AKGÜL'e teşekkürü bir borç biliyorum.

Abdullah ATASEVER

Konya 2010

KISALTMALAR

Age: Adı Geçen Eser

ATAM: Atatürk Araştırmaları Merkezi

bkz: Bakınız

C: Cilt

Çev: Çeviren

DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi

edt: Editör, Editörler

Haz: Hazırlayan

İT: İttihat ve Terakki

KB: Kültür Bakanlığı

OSF: Osmanlı Sosyalist Fırkası

s: Sayfa

SEBK: Sosyalist Enternasyonal Büro Komitesi

SSİF: Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu

t.y: tarih yok

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

THİF: Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası

TİÇSF: Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası

TKF : Türkiye Komünist Fırkası

TKP: Türkiye Komünist Partisi

TTK: Türk Tarih Kurumu

Yay: yayınevi, yayınları

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Problemler

Tarih, bugünkü olan olayların arka bahçesidir. Bugün olan tüm olayların nedenlerinden biri ve belki de en önemlisi pek tabii ki geçmişe dayanmaktadır. Her devlet veya devletleşme çabasında olan milletler, kendi arka bahçeleri olan tarihlerinde yetiştirip büyüttükleri fikirleri ve olayları kendi milletlerine sunarlar.

Tanzimat'tan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayan değişim ve Batılılaşma rüzgârları, etkisini günümüze kadar sürdürmüştür. Bu değişim süreci XIX. yy'ın sonu ve XX. yy'ın başında daha fazla etkisini göstermeye başlamıştır. Avrupa'ya giden seyyahlar ve onlardan sonra gönderilen öğrenciler, ya tamamen Batılı bir zihin yapısına sahip olarak ya da Batıyı her şeyiyle taklide yönelmiş olarak döndüler.

Avrupa'ya giden öğrenciler taklidin boyutunu zorlayarak Avrupa'da etkilendikleri kişilerin ideolojilerini birebir taklide yöneldiler. Edindikleri yeni ideolojileri Osmanlı toplumunun yapısını ve özelliklerini hesaba katmadan olduğu gibi aktardılar. Mete Tunçay'ın deyişiyle “*ortaya hiçbir şekilde özgün yorum koyamadılar*”.¹

Osmanlı'da Müslüman topluluklar dışındaki gayr-i müslim azınlıklar bu ideolojilere daha oturaklı yaklaştılar. Gerek yaşam tarzları, gerekse de inanış bakımından Avrupa'ya daha yakın olan azınlıklar, çoğu ideolojinin bayraktarlığını üstlendiler. Avrupalı devletlerin Osmanlı'daki azınlık gruplar üzerinden siyaset yapması, onları Avrupa'ya daha da yaklaştırdı.

Azınlıklar, burjuvalaşan ilk topluluk oldu. Şöyle ki Osmanlı padişahlarının müsaderesinden kurtulabilen tek grup olmaları, onları zenginleşmeye ve servet konusunda Osmanlı toplumu içerisinde üst sınıflara oturtmaya yaradı. Özellikle İngiltere ile yapılan ticaret anlaşmasından sonra –ki bu anlaşmaya göre yapılan ithalatlardan alınan vergiler düşük olacaktı ve sınırda ödenen ücretler Osmanlı vatandaşlarına göre daha aşağı bir fiyatla alınacaktı- İngiliz vatandaşlığına geçen azınlık tüccarları, anlaşma şartlarından yararlanarak servet biriktirdiler. Aynı şekilde XIX. yy'dan itibaren artan sefirlik ve konsolosluklarda çeviri yapacak elemanlar azınlıklar arasından seçiliyordu. Bir süre sonra bu durum, konsoloslukta

---

¹Mete Tunçay, II. Meşrutiyetin İlk Yılı (23 Temmuz 1908-23 Temmuz 1909), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 102

çalışan azınlık memurlarının, yabancı devletlerin vatandaşlığına geçmelerine sebep oldu. Bu da beraberinde yabancı devletlere tanınan imtiyazlardan faydalanma anlamına geliyordu.²

Osmanlı Devletindeki ilk sosyalist hareketlenmeler de azınlıklar arasında olmuştur. Osmanlı Devletinde kendini sosyalist olarak tanımlayan ilk grup Ermeni Hınçak ve Taşnaksütyun Partileri olmuştur. Başta tamamen milliyetçi ve ayrılıkçı söylemlerle yola çıkan bu grup, daha sonraları kendilerini sosyalist olarak tanımlayıp, kendilerine Avrupa'dan destek bulma ihtiyacı içerisine girmişlerdir.

Osmanlı aydınları arasında Hüseyin Hilmi'ye gelinceye kadar –ki bu da 1908 sonrasında tekabül eder- kendisini sosyalist olarak tanımlayan bir aydına rastlamayız. Hatta diyebiliriz ki sosyalizm veya komünizm kerih görülmüş ve eleştirilmiştir. Özellikle komünizmin -İran'da çıkan ve orada kendisine taraftar bulan- Mazdekilik Dini'ne benzetilmesi, Komünizmdeki iştirakçilik ve paylaşımcılığın Mazdekilik ile eşleştirilmesi, yine aynı şekilde komünizmin kadın ve cinsellik konusundaki söylemleri ve rahatlığı, sosyalizmin yada komünizmin Osmanlı aydınları arasında fazla ilgi görmemesine neden olmuştur. Osmanlı aydınları arasında sosyalistlere ilk ılımlı bakış Namık Kemal ve arkadaşları tarafından olur. Paris komününü yakından takip eden Namık Kemal Paris Komünü'nün Cezayir'in işgaline gösterdiği tepkileri olumlu karşılamış ve bu grubu savunmuştur.³

A. Cerrahoğlu'nun aktardığına göre, 1876 yılında bile Marks'tan çevirileri yapılıyordu. Ancak bu Osmanlı aydınları arasında sosyalizmin benimsendiği veya iyi görüldüğü anlamına gelmiyordu.⁴

Bununla birlikte Osmanlı aydınları içerisinde sosyalizmle İslam'ı bağdaştırmaya çalışanlar olmuştur. Bunun güzel bir örneğini Osmanlı devlet adamı Sava Paşa'nın yazılarında bulmaktayız. Sava Paşa, sosyalizmle İslam'ı bağdaştırmaya çalışır ve sosyalist söylemlerin birebir İslamiyet'te var olduğunu; eğer tam anlamıyla İslam'a uyulursa sosyalistlerin isteklerinin fazla önemi olmayacağını söyler.⁵

Sosyalizmin Osmanlı imparatorluğunda yerleşmesi ve yaygınlaşması 1908 Temmuz devriminden sonra olmuştur. II. Meşrutiyetin özgürlükçü söylemleriyle beraber kendilerini daha fazla anlatma imkânı bulan sosyalistler, dergiler ve özellikle de sendikalar yoluyla

---

² Abdullah Cerrahoğlu, Türkiye'de Sosyalizm, 1-3 Cilt, tarihsiz, C. 1, s. 88

³ Abdullah Cerrahoğlu, Türkiye'de Sosyalizm, C. 1, s.95

⁴ Abdullah Cerrahoğlu, Türkiye'de Sosyalizm, C. 3, s.36

⁵ Abdullah Cerrahoğlu, age, C. 3, s. 158-159

etkinleşmeye başlamışlardır. Zaten Dünya'daki diğer devletlerde olduğu gibi, Osmanlı'da da sosyalizmin yaygınlaşması ilk olarak sendikalist hareketler aracılığı ile olmuştur.

1908 Temmuz Devrimi, Osmanlı sosyalizmi açısından bir milat olmuştur. İttihat ve Terakkinin bütün toplumsal gruplara özgürlükler bağlamında yaklaşması, sosyalistlerin fikirlerini rahatça dillendirmesini sağlamıştır. Sosyalizm, 1910 yılına gelinceye kadar, sadece azınlıklar arasında yaygınlık kazanmış, Müslümanlar arasında ise herhangi bir etkinlik gösterememiştir. Bunun sebebi yukarıda da değindiğimiz gibi, kominizmin Osmanlı aydınları arasında, ahlaksız bir felsefe olarak görülmesi, bununla birlikte Sosyalistlerin veya komünistlerin kendilerini anlatamamalarıdır. Örneğin mebusan meclisine giren sosyalist mebuslardan ancak bir tanesi, Vlahof Efendi, sosyalizmin ne olduğunu ne yapmak istediğini anlatabilmiştir.

Milli mücadele döneminde Sosyalistler etkinliklerini arttırmışlardır. 1917 Bolşevik İhtilali bu etkinlik artışının temel sebebi olmuştur. Özellikle Lenin'in Doğu Halkları konusunda takındığı tavırlar ve ülkelerin özgürlükleri bağlamındaki konuşmaları bağımsızlığı elinden alınan bir çok ülkeyi etkilemiş ve Lenin'in şahsında Bolşevizme karşı bir sempatinin doğmasını sağlamıştır. Ancak daha ileri ki yıllarda Lenin'in ülkelere verdiği sözlerde durmaması ve bazı yerlerde işgale destek vermesi –Azerbaycan gibi- Bolşevizme yönelişin yerini bir nebze de olsa antipatiye bırakmıştır.

Sosyalistler veya Bolşevikler Milli Mücadele Döneminde öyle etkili bir hale gelmişlerdir ki, başlarda Mustafa Kemal dâhil, dönemin birçok önde gelen simaları Bolşevizme yeşil ışık yakmışlardır. Tabii burada en fazla üzerinde durulması gereken isim Mustafa Kemal'dir. Zira O Milli Mücadelenin lideridir ve bir bakıma Milli Mücadelenin seyrini de O etkilemektedir.

1917'den 1919'a kadar Bolşevizm Anadolu'da sadece kendisini ve ne istediğini anlatmakla geçirmiştir. 1919 yılına yani Milli Mücadelenin başladığı tarihe gelindiğinde görüyoruz ki Bolşevikler daha Mustafa Kemal Samsun'a çıkar çıkmaz görüşme talebinde bulunmuşlar ve hatta bir grup Bolşevik de Mustafa Kemal'le görüşmüştür.⁶

---

⁶ HARRIS, George S, Türkiyede Komünizmin Kaynakları, çev. Enis YEDEK, Boğaziçi Yay. Üçüncü Basılış, stanbul t.y, s.12

Bolşevizm 1920 yılından sonra artık kendisini iyice hissettirmeye başlamışlardır. Meclis kürsüsünde Bolşevik Anayasalar istemine kadar vardırılan Bolşevizm Mustafa Kemal tarafından bir tehlike olarak görülmüştür.

Bu tehlikenin önüne geçebilmek için çeşitli yollar deneyen Mustafa Kemal son olarak Bolşeviklerin içeride hiçbir etkinliğini bırakmayacak şekilde onları tasfiye etmiştir. Mustafa Kemal sosyalist parti kurdu (Türkiye Komünist Fırkası) ve partinin kurucularını ve yöneticilerini kendi arkadaşlarından seçmiştir. En nihayetinde Mustafa Kemal Bolşeviklerin bir güç olmalarının önüne geçebilmiştir.

1921 yılına gelindiğinde Bolşevizm sanki Anadolu'ya hiç uğramamış gibidir. Bu tarihten önce Milli Mücadele yanlısı bütün gazete ve mecmualarda muhakkak Bolşevizmden bahsedilirken, hatta Bazı gazeteler kendilerini Bolşevizmle tanımlarken 1921 yılından sonra Bolşevizm duyulmaz olmuştur.

Acaba Sosyalizm Osmanlı aydınlarının fikir dünyalarına nasıl girmişti? Sosyalizm bir Osmanlı aydını tarafından nasıl algılanıyordu? Sosyalizmi benimseyen Osmanlı aydını acaba bu ideolojiyi bir imanla mı, yoksa milletçe varoluş bunalımına bir çare olsun diye mi benimseniyordu? Azınlıkların Sosyalizmi benimsemeleri halk üzerinde nasıl etki uyandırıyor? Sosyalizmin/Komünizmin ateizmi de yan ürünü olarak sokmaya çalışması nasıl algılanıyordu? Sosyalizm Osmanlı aydınları içerisinde ve halk üzerinde bir güç uyandırabilmiş miydi? Eğer bulamadıysa bunun sebepleri neler olabilirdi? Biz çalışmamızın ilk bölümünde bu sorulara cevap aramaya çalıştık.

İkinci bölümde sorduğumuz sorular ise; 1917 Bolşevik Devrimi Anadolu üzerinde nasıl bir etki yapmıştı? Milli Mücadele sırasında aydınların, Siyaset ve Devlet adamlarının Bolşevizme bir yönelişi olmuş mudur? Eğer bu yöneliş iyiye daha önceleri ateizmle anılan bir fikir akımı halkı Müslüman olan Anadolu'da ne gibi değişimlere uğramıştır? Milli Mücadele lideri Mustafa Kemal'in Bolşevizme bakışı nasıl olmuştur? Mustafa Kemal'in Bolşeviklerle olan diyalogunu belirleyen temel etkenler neler olabilir? Milli Mücadele sırasında Sovyet Rusya ile kurulan ilişkiler ne boyutlarda olmuştur? Silah ve Mali desteğin altında yatan sebepler nelerdir? Sorularındır.

B. Araştırmanın Amacı

Toplumların yapıları ve özellikleri değişiklikler gösterir. Her toplumun kendine özgü yapısı, düşünüş biçimleri vardır. Türkiye toplumu bir imparatorluğun bakiyesi olarak

yaşamını devam ettirmektedir. Özellikle Tanzimattan sonra yaşanan değişiklikler çok hızlı gelişmiş ve Türk toplumu bu değişime ayak uydurmakta zorlanmıştır. Bu değişiklikler içerisinde bir zamanlar halk ile yönetici arasında köprü görevi üstlenmiş olan ulema kesimi dejenere olmuştur. Toplum yaşanan değişimleri kendisine anlatacak, kendisi ile aynı dili konuşacak başka bir sınıf üretmiştir: aydınlar.

Halkın anlama isteğinden hareketle oluşan bu yeni ulema sınıfı halkın beklentilerinin aksini yansıtmıştır. Bu dönemde bir çok fikir akımı ve ideoloji Osmanlı topraklarına girmeye başlamıştır.

Bu bağlamda araştırmamızın temel amacını, bu değişimler karşısında kendilerini Sosyalist olarak tanımlayan grubun özellikle Milli Mücadele yıllarındaki düşüncelerini irdelemektir. Aynı şekilde bu değişimler yaşanırken dinin bu grup üzerindeki etkilerine kısa da olsa bakabilmektir.

C. Araştırmanın Önemi

Tanzimat'ın hemen öncesinde Avrupa felsefe düşünceleriyle tanışan Türk aydınları Niyazi Berkes'e bakılırsa iki felsefe akımına ilgi duyar. Bunlardan biri maddecilik, diğeri de doğal haklar felsefesidir. Her iki felsefe akımı da İslamcılıkla uyuşur şeyler olmadıkları için, başlangıcından bu yana baskı altına alınır. İkinci Meşrutiyet'le birlikte de Türkiye'de birtakım düşünce akımları oldukça etkili olmuştur. Türkçülük, Adem-i Merkeziyetçilik, İslamcılık, Batıcılık -bunlar kadar etkili olmasa da Maddecilik ya da Materyalizmle karışık sosyalizm-gibi akımlar ideolojik bir biçimde, gerek düşünce yaşamında gerekse siyasal yaşamda yerlerini almışlardır.

İşte bu son bahsedilen maddecilikle karışık sosyalizm 1917 Bolşevik İhtilali ile etkinliğini arttırmıştır. Özellikle Milli Mücadele yıllarında sosyalizm daha etkin bir hale gelmiştir. 1917 Ekim Devrimi'nin yankılarıyla 1919-22 kurtuluş çabalarının örtüştüğü tarihsel dönemden 1930'ların sonuna uzanan zaman dilimini, Türkiye'de sosyalist düşünce ve eylemin doğuş ve şekillenme dönemi saymak mümkündür.

Tezimizde bu dönem (1917-1930 arası) , Türkiye'de Sosyalizm düşüncesinin temellerinin artık iyiden iyiye sağlamlaştırıldığı dönem olarak kabul edilmektedir.

“Kur'an'dan bir ekonomi-politik çıkarmak isterseniz çıkacak olan bu teori kapitalizme değil sosyalizme yakın çıkacaktır. Kur'an'dan kapitalizm çıkmaz.” 11 Kasım 2009'da

Habertürk kanalında Balçıçek PAMİR'in sunduğu KARŞIT GÖRÜŞ isimli programda R. İhsan Eliaçık bu sözleri söylüyordu. Karşısında MÜSİAD'ın (Müstakil Sanayici ve İş adamları Derneği ki kimileri tarafından bu kısaltma Müslüman İşadamları Derneği olarak kullanılmaktaydı) kurucu üyelerinden Erol Yarar vardı. Özellikle son dönemlerde kendisini Müslüman ve Muhafazakâr olarak nitelendiren bir grup işadamı ve sanayicinin Türkiye'deki aslan payına ortak olmaya başlamasından sonra İslamcı veya Radikal olarak adlandırılan Müslüman grupların bu yeni Milliyetçi-Muhafazakâr-Demokrat-Müslüman Burjuvaya karşı tavır almalarına yol açtı. Bunun sebepleri elbette tartışılabilir ve olumsuzlanır ya da olumlanabilir. Bu bizim tezimizin konusu değil. Bizim tezimizi ilgilendiren nokta, Müslüman-Muhafazakâr yeni burjuvaya karşı cephe alan grubun kullandıkları jargondur. Zira bu karşıt grubun söylemleri ve itirazlarında -hepsi olmasa da azımsanamayacak bir grup- sosyalist bir dille, sol jargonu kullanarak konuşuyor olmasıdır. Her ne kadar kendilerini Marksist veya diğer herhangi bir Komünist/Sosyalist ideolojiyle adlandırmaları da hak, bölüşüm, eşitlik, mülkiyet gibi konularda sosyalistlerle örtüşmektedirler. Çalışmamızda İslam-Sosyalizm veya İslam-Komünizm konusunda bir inceleme yaparak bu görüşün yeni mi olduğu, yoksa tarihi bir kökeninin olup olmadığını inceleyeceğiz. Bu neden önemli? Çünkü Türkiye'de Sosyalizmin tarihinde Din önemli bir yer işgal etmiştir. Her ne kadar bu olgu (=İslam), sosyalistler tarafından göz ardı edilse de din faktörü bu ülkede başat rol oynamıştır.

19. yy'ın sonları ve 20. Yy'ın başlarında Batı'nın hegemonyacı ve emperyalist tutumuyla Modernizm ayrı tutulmuş ve sanki bu ikisi birbirinden ayrı şeylermiş gibi düşünülmüştür. Özellikle Osmanlı Aydınlarının "Batının tekniğini alalım, ama ahlakını bırakalım" gibi söylemleri de bunun ispatı sayılabilir. Zira teknik dediğinizde o dönem Modernizm akla gelmektedir. Çünkü Batı modernizmi bir ülkeye önce tekniği ile girmektedir. Batıda kullanılmakta olan silahların üretimi, tekniğin konusudur. Aynı şekilde Batıdaki sağlık, sosyal alanlardaki değişikler gibi konular da tekniğin ilgilendiği alanlar olmuştur. Bu tekniğe sahip olmayan, genelde doğu, özelde Osmanlı devleti, haliyle bu tekniği kullanma konusunda Batıdan destek almak zorunda idi. Aynı şekilde demir yollarının yapımı, tren ihtiyaçları da Batıdan alınmak zorundaydı. Seri üretim yapan ve üretilen malların kas gücüyle üretilen mallardan daha ucuza mal edilmesini sağlayan fabrikalar, yani sanayi de Batının desteği alınmadan kurulması ve kullanılması mümkün olmayan araçlardı. Tüm bu nedenlerden dolayı Osmanlı, çareyi Batıdan adam transfer etmekte aradı. Bu konuda Batıdan iş bilen eleman getirmek konusunda Osmanlı fazla sıkıntı yaşamadı. Çünkü Maaş ve statü konusunda Osmanlı Devleti cezbeden teklifler sunmaktaydı. Bu yeni zevat Osmanlı aydınının ve yüksek

rütbeli devlet adamlarının hayatında önemli değişimlere yol açtı: Osmanlı Aydınının ve Devlet ricalinin Batı'ya hayran olması ve taklit etmesi.

Aslında Osmanlı Aydını için ideolojiler –Namık Kemal gibi değerli şahsiyetler bir kenarda tutulacak olursa- iman meselesi veya sosyal sorunlara çözüm önerileri değil; sadece hayran olunan ağabeyi taklitten öteye bir şey değildi. Osmanlı aydınları içerisinde kendilerini sosyalist olarak nitelendirenlerin Marx'tan çeviri yapmak ve sendika haberlerini yayınlamak dışında başka bir iş yapmadıkları düşünülürse, taklidin boyutları daha iyi anlaşılabilir. Araştırmamızda şunu gördük ki, Osmanlı aydını içerisinde sosyalizm konusunda Osmanlı İnsanı bilgilendirecek kapasitede hiçbir yazı yayınlanmamıştır. Sosyalist Osmanlı Aydını için belki de en büyük ayıp İslam ve Sosyalizm arasında kurulan münasebetlere bile cevap üretememeleridir. Zira Sava Paşa gibi sosyalizmin yada Komünizmin kendilerince yol açabileceği tehlike görülmüş ve bu ideolojinin önüne geçmek adına komünizm ya Mazdekilikle tanımlanmış veya sosyalizmin zaten İslam'da olan bir şey olduğu dillendirilerek kafalar karıştırılmıştır.

Sosyalizmin Osmanlı İmparatorluğu'na girişten Milli Mücadele Dönemine kadar ve hatta denebilir ki Enver Paşa'nın İslami Bolşevizmine kadar İslam ve Sosyalizm hakkında ciddi bir çalışma yapılmamıştır. Söylenenler ve yazılanlar sadece İslam'ın bölüşmeye verdiği önemden öteye gidememiştir. Zamanının en büyük sosyalist dergilerinden biri olan İştirak'te bile İslamiyet yada din gazetede verilen Mevlit ilanlarında görülen bir kavramdan öteye geçememiştir. Bu konular da araştırmamızın önemli gördüğü ve üzerinde durduğu konulardan bir diğeridir.

D. Araştırmanın Metodu

Din Sosyolojisinin kullanmış olduğu metodlardan biri olan Vasıflama, önce gözlem yapmak ve sonra gözlenen sosyal olayın betimlenmesidir. Vasıflama metodunda bilindiği gibi Dolaylı Ve Dolaysız olmak üzere iki türlü gözlem vardır. Çalışmamız tarihin belli bir kesimini ilgilendirdiği için zorunlu olarak Dolaylı Gözlem Metodunu kullandık. Dolaylı gözlem metodunun gereklerinden “Bilgi ve belgeleri toplama” tekniğini uyguladıktan sonra bu belgelerin “doğruluklarını tartışmak” tekniği ile belgelerimizin doğruluklarını sınadık.

İkinci olarak özellikle çalışmamızın İkinci Bölümündeki konu girift ve birbiriyle çelişik bilgileri barındırdığı için (örneğin Mustafa Kemal'in Sosyalizm Konusunda takındığı

tavırlar ve Enver Paşa ile arasındaki ilişkiler düşünülürse) “karşılaştırma” metodunu uyguladık.

Son olarak ise elde ettiğimiz bilgilerin anlaşılır kılınması için onlar arasında sebep- netice bağı kurmak demek olan “açıklama ve yorum” metodunu kullandık.

E. Araştırmanın Sınırları

Araştırmamızın alanını Milli Mücadele Dönemi ile sınırlandırdık. Ancak, Milli Mücadele Dönemindeki sosyalizmin anlaşılabilmesi için de Anadolu’daki sosyalizmin menşeyini de bilinmesi gerekliliğinden hareketle ilk bölümümüzde Milli Mücadele Dönemine kadarki süreci inceledik.

Araştırmamızın ilgilendiği konulardan biri de Sosyalistlerin Din konusundaki düşünceleridir. Biz bu konuyu, genel olarak sosyalistlerin değil de, özelde Anadolu sosyalistlerinin din konusunda takındığı tavırlar ve düşüncelerle sınırlandırdık. Ancak bu alanda çok fazla çalışma yapılmamıştır. Türkiye’de Sosyalizm ve Din konusuyla ilgili bizim ulaşabildiğimiz bir tane tez bulunmaktadır.⁷ Ancak bu tezi inceledikten sonra yararlanabileceğimiz bir kaynak olmadığına karar verdik. Zira tez, kendi içinde birçok eksik ve yanlış bilgileri içermekle beraber, çelişkilerle dolu bir tez olmuştur. Verilen kaynaklardaki yanlışlıklar verdiğimiz kararı pekiştirmektedir. Dolayısıyla Anadolu’daki sosyalistlerin din konusundaki düşüncelerini yorumlamak suretiyle bazı bilgiler elde etmeye çalıştık. İkinci husus bazı konularda çeviri problemlerinin yaşanmasıdır. Örneğin Mustafa Suphi konusu işlenirken kaynakların büyük çoğunluğunun Rus/Sovyet kaynaklı olduğunu gördük ve bu da ister istemez konumuzu sınırlayan sebeplerden biri oldu.

F. Hipotezler

Araştırmamızda test edeceğimiz ve deneyeceğimiz hipotezler şunlardır:

1. İlk dönem Osmanlı sosyalistleri Jean Jaures’ten etkilenmişler ve sosyalizmlerini de Jaures gibi hümanist ve enternasyonalist bir sosyalist çizgiye kaydırmışlardır.
2. İlk dönem Osmanlı Sosyalizmi bilinçli bir benimse halini değil; sadece sendikalist hareketleri ifade eder.

---

⁷ Metin Doğan, (2005), Türk Solu ve Din (1908-1946), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.)

3. İlk dönem Osmanlı sosyalistleri din konusunda sosyalist bir bilinç düzeyine sahip değillerdir. Din onlar için kültürel bir miras olarak var olmuştur.
4. 1917 Bolşevik İhtilali ile başlayan süreç sosyalizmin Anadolu'da bir güç haline gelmesini sağlamıştır.
5. Milli Mücadele Döneminde sosyalizm kurtarıcı bir araç olarak görülmüş, bundan ileriye gidememiştir.
6. İttihat ve Terakki I. Dünya Savaşı'nda kaybettiği prestijini Sovyetlerin desteğini alarak geri kazanmaya çalışmış ve bu da Mustafa Kemal'le aralarının gittikçe kötüleşmesine neden olmuştur.
7. Milli Mücadele Dönemi sosyalistleri kendileri din konusunda pragmatist davranırken, aynı şekilde diğer kesimler de sosyalizm konusunda pragmatist bir tavır benimsemişlerdir.

G. Tanımlamalar

Çalışmamız içerisinde geçen anahtar tanım ve kavramlar şunlardır:

Sosyalizm: Sosyalizm (ya da eski adıyla iştirâkiyye- katılımcılık) diğer bir anlamıyla Toplumculuk, iktidar ve üretim araçlarının halk tarafından kontrol edildiği bir toplum fikrine dayanan düşünce sistemidir. Bununla birlikte, sosyalizmin fiili anlamı uygulamada zaman içinde değişmiştir. Siyasi bir terim olması nedeniyle, sınıfsız bir toplumun oluşturulması amacıyla, devrim ya da toplumsal evrimle örgütlü bir emekçi sınıf kurulmasıyla doğrudan bağlantılıdır. Sosyalizm, kökenlerini 1789 Fransız İhtilali'nda dile getirilen siyasal ve sosyal eşitlik isteğinden almıştır. Giderek artan bir şekilde modern demokrasilerde de sosyal reformlar üzerine yoğunlaşmaya başlanmıştır. Sosyalizm ve sosyalist terimi, bir dizi ideolojiye, bir ekonomik sisteme, varolmuş yahut varolan bir devlete işaret edebilir.

Marksist teoride sosyalizm, kapitalizmin yerini alacak ve daha sonra sosyalist yapı kendiliğinden söneceğinden komünizme dönüşecek bir topluma işaret eder. Marksizm komünizmin teorik ve felsefi zemini, komünizm sosyalizmin ardılı olarak gelişecek toplumsal sistemdir.

Komünizm: Komünizm, komünistlik veya ortakçılık, sosyal örgütlenme üzerine bir kuramsal sistem ve üretim araçlarının ortak mülkiyetine dayalı bir politik harekettir. Komünizm, sınıfsız bir toplum yaratma amacıdadır. 20. yüzyılın başından beri dünya siyasetindeki büyük güçlerden biri olarak modern komünizm, genellikle Karl Marx'ın ve

Friedrich Engels'in kaleme aldığı Komünist Parti Manifestosu ile birlikte anılır. Buna göre özel mülkiyete dayalı kapitalist toplumun yerine, özel mülkiyetin ve ihtiyaçtan fazla mal üretiminin son bulduğu komünist toplum geçecektir. Komünizm'in temelinde yatan sebep, sınıfsız, ortak mülkiyete dayalı bir toplumun kurulması isteğidir. Sınıfsız toplumlarda en genel anlamıyla tüm bireylerin eşit olması, karşıt görüşlülere için "ütopya" olarak atfedilir ve zorla yaşanmaya çalışılırsa kaosa yol açacağına inanılır. Paris Komünü, komünal sistem yaşayabilmiş ilk topluluktur. Bunun dışında Mahnovist hareket öncülüğünde Ukrayna ve İspanya iç savaşı sırasında Anarko-komünist hareketle şekillenen (yaklaşık 4 yıl sürmüştür) toprakların kollektifleştirilmesi esasına dayalı olarak komünal topluluklar da kurulmuştur.

Komünizmi savunan akımlar arasında en yaygını Leninizm (Marksizm-Leninizm)'dir. Marksizm-Leninizm'e göre komünizme giden süreç burjuvazinin ortadan kalkmasını sağlayacak olan proletarya rejimi başlatılacak ve ardından komünizmin hazırlayıcısı sosyalizm aşamasına geçilecektir. Marksist kuramda son aşama olan komünizmin gerçekleşmesiyle devlet ortadan kalkacaktır.

Bolşevizm: Bolşevik, çoğunluktan yana anlamına gelen Rusça kelime, 1903 yılında düzenlenen Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin İkinci Kongresi'nde Vladimir Lenin ve Julius Martov arasında yeni kurulmakta olan partinin üyelik tanımı üzerine başlayan görüş ayrılığı sonucu yaşanan ayrışmadaki taraflardan Lenin yanlısı grup. Kongrede Lenin yanlıları çoğunlukta olduğu için Rusça çoğunluk anlamına gelen Bolşevik olarak, azınlıktaki Martov yanlıları da Menşevik olarak adlandırılacaktır. Kongreden sonra iki taraf arasında birleşme girişimleri olsa da birleşme gerçekleşmeyecek ve 1912 yılında kesin ayrım yaşanacaktır. Bolşevikler Ekim Devrimi ile iktidarı alacaklar ve Sovyetler Birliği'ni kuracaklardır.

1917 Bolşevik İhtilali: Rus Devrimi, 1917 yılında Rusya'da yaşanan ve Çarlık otokrasisinin yıkılıp yerine Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla sonuçlanan devrimlerin genel adı. Şubat 1917'de (Gregoryen takviminde Mart) yaşanan ilk devrimde Çarlık yönetimine son verilmiş ve siyasi egemenlik Geçici Hükümet'e bırakılmıştır. Aynı yılın Ekim ayında gerçekleşen ikinci devrim ise Geçici Hükümet'i ortadan kaldırmış ve bir Bolşevik (Komünist) hükümeti kurmuştur.

Şubat Devrimi (Mart 1917) etkisini daha çok St Petersburg çevresinde hissettirmiştir. Yaşanan karmaşadan yararlanan İmparatorluk parlamentosu (Duma) üyeleri yönetimi ele almış ve Geçici Rus Hükümeti'ni kurmuşlardır. Yaşanmakta olan devrimi durduramayacağını düşünen askeri yönetimin boş bulunması Geçici Hükümet'in egemenliğini sağlamlaştırmıştır.

Radikal sosyalist oluşumların nderlik ettiği Sovyetler başlangıçta Geçici Hükümet'i desteklemişler, ancak daha sonra hükümetin aldığı kararlarda söz sahibi olmak ve halk hareketini denetlemek gibi ayrıcalıklar istemişlerdir. I. Dünya Savaşı'nın Ruslar için en olumsuz dönemine rastlayan Şubat Devrimi orduyu başkaldırıya hazır durumda bırakmıştır.

Geçici Hükümet'in ülke yönetimini elinde bulundurduğu ve Sovyetlerin oluşturduğu ulusal ağın alt düzey halk kitleleri ve politik solun desteğini arkasına aldığı dönem ifte g dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu karmaşa dönemi birçok isyan ve çatışmayı içinde barındırmıştır. Geçici Hükümet'in Almanya'ya savaş ilan etmesi zerine Bolşevikler ve diğer sosyalist gruplar bu kararın geri çekilmesi için harekete geçmişlerdir. Bolşevikler kendilerine bağlı işçi gruplarından önce Kızıl Muhafızlar'ı, daha sonra ise Kızıl Ordu'yu yaratmışlardır.

I. BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNE KADAR ANADOLU'DA SOSYALİZMİN GELİŞİMİ

1. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA SOSYALİZM

1.1. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA BURJUVANIN DOĞUŞU⁸

Max Weber, toplumları, akılcı, geleneksel ve karizmatik yetkelerin olmasına göre sınıflandırır. Bu sınıflamada Osmanlı toplumunun yeri geleneksel yetkenin hüküm sürdüğü toplumların yanındır; herkesin hükümdara itaat etmekle yükümlü olduğu bu yönetim şeklinde hükümdar da geleneklere ve usule bağlı kalma durumundadır.⁹ Weber, Osmanlı siyasal sistemini, yönetme erkinin babadan oğla geçtiği patrimonial sistemler ve daha ötesinde, gelenek egemenliği tamamen hükümdarın kişisel tasarrufunda olan bir idari yapı ve askerî güç oluşturduğunda ortaya çıkma eğiliminde olan sultanlık kategorisi içine yerleştirir.¹⁰

Osmanlı Batının üstünlüğünü kabul ettikten ve batılılaşma çalışmalarına daha fazla yöneldikten sonra, Sultanlar, egemenliklerinin devamı için müsadereye daha sık başvurmaya başlamışlar ve kendilerine bağlı kalacak yeni bir toplumsal grubun yetiştirilmesi amacıyla Batılı tarzda eğitim veren kurumların açılmasına ve geliştirilmesine önem vermişlerdir. Ancak, sultanların bu girişimleri kendi aleyhlerine sonuçlanmıştır. Bu eğitim kurumları ve buradan mezun olduktan sonra yurtdışına gönderilen öğrenciler, bir süre sonra yeni bir sınıfın doğmasına neden olmuştur: Aydın/Entelektüel Sınıfı... Bu sınıf geleneksel ulemanın aksine pozitivist düşünceyle yoğrulmuş olmasından dolayı sultanın hükümranlığına karşı tepki hareketlerini de beraberinde getirmiştir. Yine batılılaşma çabalarının bir sonucu olarak toplumda, F. Müge Göçek'in tabiriyle, "*dinsel ve etnik temelde ayrışan bir burjuva sınıfının doğmasına*"¹¹ da neden olmuştur.

Burjuva tabiri Fransız Devriminden önce "*her kentte, kendi işini kurmuş hali vakti yerinde, soyluluk unvanı taşımayan kesimleri, örnekse adliye memuru, dava vekili, noter,*

⁸ Bu bölüme, Osmanlı İmparatorluğu'nda Burjuvanın Doğuşu bölümünün koyulmasının sebebi, sosyalizmin bir yerde serpilip gelişmesi için kendine karşıt bir güç olarak gördüğü burjuvanın Osmanlı'da ne zaman oluştuğunu inceleme gerekliliği isteğinden dolayı konulmuştur.

⁹ Max Weber, Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı, Çev. Prof. Dr. Özer OZANKAYA, İmge Yay, İstanbul 2008, s. 215-216

¹⁰ Weber, Age, s.231-232

¹¹ Fatma Müge Göçek, Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü, Ayraç Yayınları, İstanbul 1999, s. 9

doktor, tacir, eczacı, dükkân sahibi ve zanaatçıları içine almaktaydı."¹² Daha sonraları burjuvazi özgürlükçü bir tutum içine girmiş ve oy hakkı, yönetime katılma hakkı gibi taleplerde bulunmaya başlamıştır.¹³

XIX. yy'ın son çeyreği ile XX. yy'ın ilk çeyreğinde Osmanlı İmparatorluğuna özgü üretim biçimi önemli ölçüde değişti. Ülkeye sokulan yabancı sermayenin etkisi ile sanayi üretimi gelişmeye başladı. Türkiye'nin doğal kaynaklarından sonuna kadar yararlanmak isteyen yabancı şirketler, her şeyden önce demiryolları döşemeye başladılar. Böylece ülkenin çeşitli bölgeleri arasında bağlantı kuruldu ve dolayısıyla ulusal pazarın temelleri atıldı. Yabancı şirketler çıkarım ve imalat sanayilerine de belli bir yatırım yaptılar. Buna rağmen ulusal sanayi neredeyse hiç gelişmiyordu. İşletmelerin çoğu imalat ve zanaat işletmesi niteliği taşıyordu. XX. yy başlarında *"1587 işletmeden 60'ı fabrikaydı. Bunların çoğu yabancı uyrukluların veya yerli azınlıkların elinde bulunuyordu. Söz konusu işletmelerde çalışanların çoğu da Türk değildi."*¹⁴

Özellikle yabancı sermayenin Osmanlı topraklarında yerleşmeye başlaması ve Batılı ülkelere verilen sınırsız kapitülasyonlar neticesinde yabancı malların yerli mallar karşısında egemenlik kurmasıyla beraber, yabancı sermayenin kurmuş olduğu fabrikalar ve teşebbüsler neticesinde "işçi sınıfı" oluşmaya başlamıştır.

İşçilerin ve özellikle grev hareketinin en yoğun olduğu yer İmparatorluğun Avrupa kesimiydi. Çünkü yeni üretim biçimleri burada daha yaygındı. Bununla beraber komşu ülkelerde yapılan grevler Avrupa kesiminde hemen duyuluyor ve bu bölge işçilerini daha fazla ateşliyordu.

Kapitalist üretim biçiminin gelişmesiyle birlikte Türk toplumunda yeni sınıflar oluşma sürecine girdi. İbrahim Yalınov sermaye sınıfının başlıca kaynağını *"derebeyi artırtı büyük toprak sahipleri ve tefecilerin, üst düzeydeki subayların ve bürokratların"* oluşturduğunu belirtir ve devam eder:

"kuşkusuz küçük burjuva ve aydın tabakasının belirli kesimleri de sermaye sınıfına katıldı. Önce komprador burjuvazi önemli rol oynuyordu. Bu kesimin kapsamındaki ticaret erbabının çoğunluğu Türk asıllı değildi. 1908 Devriminden sonra işadamları da iç ve dış ticarete atıldılar. Giderek bunlar yavaş yavaş sanayiye de yöneldiler. XIX. yy'ın sonlarında

¹² Göçek, Age, s. 25

¹³ Göçek, Age, s. 27

¹⁴ Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923), Der. Mete Tunçay-Eric Jan Zürcher, İletişim Yay, İstanbul 2008, s. 134

kurulmaya başlayan oldukça büyük devlet işletmelerinde yetişen birçok Türk git gide özel teşebbüse dönük belli bir yön tuttular. Benzeri etkenler sonucu sanayi burjuvazisi oluşmaya başladı.

Yeni doğan diğer sınıf proletaryaydı. Bu sınıf, İstanbul, İznik, Selanik, Kavala, Beyrut gibi belli başlı sanayi merkezlerinde belirgindi. Ama sanayi iyice gelişmediği için nicel bakımdan güçlü değildi (...) İşçi sınıfına katılan tükler genellikle son yıllarda topraksızlaşan köylülerdi.”¹⁵

Buna karşılık olarak burjuva sınıfının oluşması daha çok Batı tipi eğitimle beraber gelişir. *“Osmanlı burjuvazisinin gelişiminde Batı tarzı eğitim yoluyla elde edilen kültürel sermaye, ticaret ve meta üretimim yoluyla ulaşılan maddi sermaye kadar önemliydi.”¹⁶*

Tunçay, Müslüman Osmanlıların Batı’yı genellikle direk olarak kaynağından yani yine Batı’dan öğrenmediklerini yazar: *“Osmanlılar Batı’yı ya kendi içlerindeki gayri Müslim Batılılaşmış tebaadan veya hayli Osmanlılaşmış Batılılar olan Levantenlerden onların yorumuyla öğrenmişlerdir.”¹⁷*

Osmanlı toplumunda gelişen *“burjuva imajı yeni tüketim kalıplarına dayalı yeni bir hayat tarzını, özel mali faaliyetlere vakfedilen yeni bir sermaye birikimini ve demokrasi tanımı içinde temellendirilmiş toplumsal hayata yeni bir katılım biçimini içine alan”¹⁸* yeni düşünme biçimlerini de beraberinde getirmiştir.

Burada değinilmesi gereken önemli bir nokta vardır. Avrupa’da gelişen ve sürekli değişen modern hayat tarzının geçirdiği evrelerle, -toplumun tamamı olmasa bile özellikle Batı hayranı aydınlar ve yeni burjuva sınıfı için- Osmanlı toplumunda da benzerlikler görülmektedir. Özellikle elit tabakada yaşanan bu değişim alt tabakalara doğru ilerlemiştir. - Çünkü Türk toplumunun genel karakteri tepeden dayatmacı ve inmece bir mantık çevresinde oluşmaktadır. Şöyle ki, Marx, Batının yükselişini şu üç olguya bağlamıştır: *“Köylü sınıfının belli bir noktada serbest kalmasına imkân veren kırsal yapı; kentlerdeki uzmanlaşmış ve bağımsız sanai üretim; ticaret ve tefecilikten kaynaklanan servet birikimi.”¹⁹*

---

¹⁵ Tunçay-Zürcher, Age, s. 135-136

¹⁶ Göçek, Age, s. 178

¹⁷ Tunçay-Zürcher, Age, s. 243

¹⁸ Göçek, Age, s. 24

¹⁹ Göçek, Age, s. 13

Göçek bu fikri destekleyen iki örnek verir: Birincisi “İngiltere, tarımsal üretimin yanında meta ve altın ticareti ve taşımacılığına da önem vermiştir. İngiltere bir servet kaynağı olarak ticarete yönelen ilk Avrupa ülkesi olmuştur. Ticaret ise kentlerde yeni bir toplumsal grubun –burjuvazi- ortaya çıkmasına yol açmış ardından da İngiltere’nin toplumsal yapısı değişmeye başlamıştır.” İkinci örnek ise, toplumsal değişimle beraber yaşam tarzlarındaki değişmeyi de anlatması bakımından Fransa’daki yemek kültüründe meydana gelen değişimdir. Göçek, “ayrı bir yemek odası fikrinin Fransa’da XVI. Yüzyıla dek görülmemen, ondan sonra da ancak zengin evlerinde görülen bir uygulama” olduğunu söyler. “Daha önceleri mutfakta yenen ve sofrası olmayan Avrupa’da, kaşık, çatal, bıçak kullanımı ve her konuğa ayrı bir bardak ve tabak uygulaması XVI. Yüzyıldan sonra oluşmuştur. Ayrı bir yemek odasında verilen yemekler bir tören havasına kavuşmuştur.”²⁰

Osmanlı yöneticileri, yönetilenlerle beş toplumsal konuda ilişki içerisindeydiler: vergi toplanması, toprak gelirleri, dini vakıflar, savunma ve adalet.²¹ “Sultan, ticari süreç dışında bütün üretim yöntemlerini ve kâr hadlerini kontrol ediyordu. Tacirler üst düzey Osmanlı idarecileri ile kader birliği yapan biricik grubu oluşturuyordu. Kentlerde mülk edinmek ve faaliyette bulunmak sultanın kontrolü dışında olduğu için Osmanlı tacirleri büyük servetler oluşturabilmişlerdir.”²²

Yine Osmanlı yönetici ve ailelerinin yaşam tarzlarında da önemli ölçüde değişimler yaşanmaktaydı. Şöyle ki “XIX. Yüzyılın sonunda bir Osmanlı paşasının kızına ‘bir Fransız kadın öğretmen, Fransızca, bir Macar kız dans öğretirken; Yahudi bir bayan öğretmen piyano dersleri veriyor, bir Amerikalı kadın terzi İngiltere’den gönderilen altın krepten bir elbise diyor, konağa onunla diğer hanımların saçlarını yapmak üzere ecnebi semtlerinden kadın berberi geliyordu.”²³

Osmanlı toplumu üzerinde baskın olan gruplardan en önemlisi ‘kapı halkı’ydı. Çünkü sarayla halkın arasında elçilik görevini yapan kurumdu. Ancak batı tarzı eğitimle beraber kapı halkının toplum üzerindeki nüfuzu kırıldı. Batılı eğitim tarzıyla beraber insanlar arasında akrabalık bağları yerine aynı düşünceleri paylaşan, ortak siyasi ve toplumsal bağlar (sınıflar) oluşturan yeni grubun ortaya çıkması etkili oldu. Ve kapı halkının yerini kısa sürede elde etti.

---

²⁰ Göçek, Age, s. 14

²¹ Göçek, Age, s. 56

²² Göçek, Age, s.82

²³ Göçek, Age, s. 101

Bu yeni bağ bir süre sonra kapı halkının egemenliğini tasfiye etmiştir.²⁴ Bu yeni grubun toplumsal alanda etkili olması ve kendine önemli bir yer edinmesi ile beraber yeni bir dönem başlamıştır. Göçek bu konu hakkında şunları yazar:

“Batı tarzı eğitimle beraber gelişen ve kapı halkının yerini alan grubun XIX. yy ortalarında kendisi için yarattığı toplumsal alanın billurlaşma süreci, sermayenin geçirdiği fiziksel dönüşümle açıklanmaktadır. Buna göre yeni palazlanan bu burjuva sınıfı için giderek daha çok sayıda kamusal alan belirlemekteydi. Tepebaşı’ndaki park ve kafeler Beyoğlu’ndaki oteller, restoranlar ve okuma salonları, 1869’da inşa edilen modern bir kütüphane, sayfiye evleri, okullar, polis karakolları, tiyatrolar, ayrı ayrı binalarda faaliyet gösteren yeni bakanlıklar, İstanbul’u yeni bir çehreye kavuşturdu. Beyoğlu ve civar semtler büyük rağbet görürken, Topkapı Sarayının yakınındaki semtlerin önemi azaldı. Batılı kurumlarda eğitim gören öğrenciler uzmanlık alanlarına veya sayılarının azlığına aldırış etmeksizin İmparatorluğu kurtarmak amacıyla yeni görüşler oluşturmaya başladılar.

Bu fiziki alana ek olarak yeni bir moral düzlem de gelişti. Özel olanla profesyonel olan arasındaki sınırlar yeniden tanımlandı ve birbirinden ayrıldı. Böylelikle XX. yy başında ‘Tepebaşı veya Taksim gibi uygunsuz yerlerde piposunu tütürerek dolaştığı’ için eleştirilen bir baş vezir, ‘işini bitirdikten sonra serbest olduğunu ve canının istediğini yapabileceğini’ bildirecek kadar güçlü bir profesyonellik duygusu geliştirmiştir.”²⁵

1.2.OSMANLI İMPARATORLUĞU’NDA SOSYALİZMİN GELİŞİMİ

19. yüzyılın sonlarına doğru, Osmanlı Devletinin komünlerle, dolayısıyla komünist düşünceyle karşılaşması Genç Osmanlılardan Mehmet, Reşad ve Nuri Beylerin Paris’te komünlerle birlikte yapmış olduğu çalışmalardan sonra, yurda döndüklerinde Namık Kemal’ in İbret Gazetesinde bu düşünceyi savunan yazılar yazmasıyla başlangıç bulur. Bunun yanı sıra Ahmet Mithat Efendinin Dağarcık adlı dergisinde, I. Enternasyonal Kongrelerinde otuz milyonu aşkın taraftarın Avrupa’yı titrettiğini yazdığı, Enternasyonal yanlısı yazıları da bu kapsam içerisinde değerlendirilebilir.²⁶

1876 Meşrutiyet öncesinde, Türkçe basında Sosyalist/Komünist düşünce, dine ve ahlâka aykırılık gerekçesiyle olumsuz bir biçimde anılmıştır. Bunun nedeni olarak da

²⁴ Göçek, Age, s. 179

²⁵ Göçek, Age, s. 181-182

²⁶ Naciye Babalık, TKP’ nin Sönümlenmesi, s.33

Komünizmin din ve ahlâk konusunda dile getirdiği düşünceler İran Mazdekiliğine benzetilmiş, yine komünizmdeki ortaklamacılık/kolektivizm (Osmanlıca tabirle İştirakçilik) da yine aynı dinin inanış tarzına benzetilmiştir. Yine bir başka etken de Komünizmin uç noktalarından olan cinsel kuralsızlık fikri de Osmanlı aydınının tepkisini çekmiştir. Aydınlar arasında tek istisna olarak Namık Kemal görünmektedir. Namık Kemal ve arkadaşları Paris Komününü ilk elden gözlemlemişlerdir ve bu grubu savunmuşlardır.²⁷ Namık Kemal'in Paris Komününe karşı sempatisini anlatması bakımından A. Cerrahoğlu'nun değerlendirmesi şöyledir:

“Cezayir Müslümanlarına istiklal taşıyan Komün, İbretçiler’e sempati ilham etmiş ve kalplerinde heyecan uyandırmıştır. Namık Kemal en ünlü sosyalist şahsiyetlerin Versay’a karşı nefret duygularına karşı bütün duygularıyla katılmıştır. Onda; çağdaş sosyalist düşünürlerin –Marx’ın, Kropotkin’in- ifadesini hatta bazen kelimesi kelimesine bulabiliyoruz. Namık Kemal “Versaylı Katiller” derken bir an için Kropotkin’in kalemini elinden almış gibidir.”²⁸

1876 sonrasında ise sosyalizm-komünizm ayrımı yapılarak sosyalizmin İslamiyet’le bağdaşabileceğini ileri süren aydınlar olmuştur. Örneğin Şemsettin Sami Bey ve Sava Paşa gibi Osmanlı düşünürleri bu görüşleri dillendirmiştir.²⁹

Osmanlı devlet adamı Sava Paşa³⁰ (kendisi bir Hıristiyan’dır) sosyalizm konusunda Hıristiyanlık ve sosyalizm arasında bir ayırımın yapılamayacağını söyler ve bunu şöyle bir örnekle anlatır:

“Bir sosyalist çıksa da bana dese ki: “Ben hemcinslerimi seviyorum. Bana yapılmasını istediğimi her şeyi, her çeşit iyiliği onlara yapmakla kendini görevli sayıyorum. Memleketimin otoritelerine saygı duyuyorum ve kanuna itaat ediyorum.” Evet, bir sosyalist çıkıp da bana böyle dese, Onun bir Hıristiyan sosyalist olduğunu tasdikte tereddüt etmem. Ve şayet o buna karşı “Ben İncil’deki emirlerin ne olduğunu hiç bilmiyorum” dese, onu tebrik ederim; öyle ise derim, bunu siz bulmuş oluyorsunuz.”³¹

²⁷ Tunçay-Zürcher, Age, s. 249

²⁸ Türkiye’de Sosyalizm, A. Cerrahoğlu, t.y, s.4

²⁹ Tunçay-Zürcher, Age, s. 249

³⁰ Sava Paşa: Osmanlı’da ilk Hukuk Okulu(Mekteb-i Hukuk) derslerinin reorganizasyonunu üstüne almış; Arapçada Fıkıh Usulüne önem verilmesini istemiş ve 1875’de kurduğu sistemle yedi yıl içinde gerçek sonuçlar elde etmiş bir devlet adamıydı. Kendisi Rum Ortodoks kökenli bir Hıristiyan olmasına rağmen İslam Hukuku hakkında kendisini yetiştirmiş bir ilim adamıydı. Bir dönem Hariciye Nazırlığı yapmıştır.

³¹ Cerrahoğlu, Age, s.10-11

Sava Paşa'nın Hıristiyanlık ile sosyalizm arasında yapmış olduğu karşılaştırma ve bunun sonucunda vardığı Hıristiyan Sosyalizmin olabileceği düşüncesini şöyle anlatır:

“Gerçekten Hıristiyan Sosyalizm kamu düzeni için hiçbir tehlike arz etmez. Hatta diyebilirim ki sosyal ahenk bakımından hiçbir mahzuru da yoktur. İsa'nın dininde başlıca temel, insanın hemcinslerine öbür insanlara karşı beslediği sevgidir. “Düşmanlarınızı seviniz!”, “Kötülüğe karşı iyilik yapınız!” İşte İsa'nın insanlara söylediği şeyler bunlardır. “Tanrı'nın hakkını Tanrıya Sezar'ın hakkını Sezar'a verin” diyor.”³²

Aynı şekilde Sava Paşa sosyalizmin bir tehlike arz etmemesi için ne yapması gerektiği konusunda ise düşüncelerini dile getirir:

“Sosyalizmin tehlikeli olmaması için taşıdıkları ad ne olursa olsun, müesses otoritelere, kanunun emrettiği şeye saygı göstermesi ve itaat etmesi gerekir. Devlet makamlarının emirlerine karşı her çeşit direnme bir suçtur, cinayettir. Devlet icraatının adalete, doğruluğa uygun olup olmadığı hususunda her tenkit her mülahaza bir suç sayılmalı, cezalandırılmalı ve te'dip edilmelidir. (...) Demek ki meşrû ve kanûnî yollardan meşrû ve kanûnî bir biçimde olmak şartıyla eleştirici fikirler ve düşünceler ileri sürülebilecektir.”³³

İslamiyet'in de sosyalizme sıcak bakabileceğini söyleyen ve zaten sosyalizmdeki düşüncelerin İslamiyet'te de olduğunu belirten Sava Paşa İslamiyet'teki zekât prensibi ile sosyalizmdeki paylaşmacı düşüncüyü karşılaştırır:

“Zekât legal bir yardımdır (...) Bu yardım sayesinde fakirler namuslu insanlar olarak müstahsil işçiler ve üretici emekçiler olarak kalabilmekte ve bütün sosyal görevlerini yapabilecek durumu muhafaza edebilmektedir.

Şeriatın kaynakları o kadar boldur ki, sosyalizmi (...) İslamlaştırmak çabaları mümkündür ve kolaydır; sosyalizmi İslamlara kabul ettirmek çabaları mümkün olduğu gibi, kolaydır da.”³⁴

Aynı şekilde Sava Paşa sosyalistlerin eleştirilerini dile getirirken devlete dil uzatmamaları gerektiğini, bunun İslam dini açısından da hoş görülmeceğini belirtir ve hukuki yollardan eleştirilerini yapmaları gerektiğini söyler:

---

³² Cerrahoğlu, Age, s.8

³³ Cerrahoğlu, Age, s.10

³⁴ Cerrahoğlu, Age, s. 12

“(…) Muhammed, keremi, tamamıyla pratik ve binaenaleyh etkili yeni bir şekle soktu; ona yepyeni bir biçim verdi. Acizlere ve fakirlere yardım prensibine legal bir değer kazandırdı. En ulu şerî otoritenin emri ile zenginlerin servetinde fakirlerin de payı olduğu esasını yerleştirdi. Vakıa bu paya doğrudan doğruya el koymağa müsaade etmemiş, müsadereye izin vermemiştir. Fakat zenginle fakir arasına otoriteleri koymuştur. (...) Muhammed, ulu’l-emre itaat ediniz, otoritelere boyun eğiniz buyurmuştur. İslam Peygamberine göre Ulu’l-emre itaatsizlik bir suç olduğu gibi devletin icraatı hakkında yaptığı işler hususunda legal yolların dışına saparak körü körüne yapılan bütün tenkitler de suçtur.”³⁵

1908 yılı Temmuz ayı Osmanlı Devleti içerisindeki tüm gruplar için önemli bir zaman dilimi olmuştur. Çünkü her dilden, her dinden ve her milletten insanın destek verdiği bir olay gerçekleşmiştir. Jön Türklerin Devrimi... “Hürriyet!” nidaları eşliğinde Yıldız sarayına yürüyen grup en sonunda isteklerini Padişah Abdülhamid’e kabul ettirmişlerdir. Jön Türk devriminin ertesinde her dilde gazete yayınlanmaya başlamış, ulusal ve siyasal dernekler kurulmuş, yeni yeni partiler ortaya çıkmaya başlamıştır.³⁶

Türkiye’de sosyalist hareketlerin 1908’den sonra başladığı kabul edilir. Gerçekten de Osmanlı İmparatorluğu içindeki sosyalist hareketler örgütsel anlamda bu tarihten sonra başlar ve 1908 yılı Ağustos- Eylül arası 30’a yakın grevin patlak vermesiyle gelişir.³⁷

Mete Tunçay, 1908 Devriminden hemen sonra, işçi sınıfında bazı kaynaşmaların olduğunu, ama bu hareketlerde herhangi bir sosyalist bilinçten söz etmenin mümkün olmadığını söylemektedir.³⁸ Bu hareketlilikler zannımızca işçilerin de diğer tüm gruplar gibi Devrim heyecanı ile biraz da ekonomik kaygılardan dolayı oluşmuş olmalıdır.

Yine Tunçay, *bir takım çevrelerde türeyen Osmanlı Solculuğunun* ise II. Abdülhamit’in indirilmesinden sonraki zaman içerisinde oluştuğunu söyler.³⁹

Feroz Ahmad, bir ülkede sosyalizmin var olabilmesi için zorunlu olan koşulların beş tanesinin muhakkak bulunması gerektiğini belirtir. Bu beş “*nesnel koşul/şart*” şunlardır:

“1. bir işçi sınıfının ve sendikaların olması

³⁵ Cerrahoğlu, Age, s.11-12

³⁶ George Haupt; Paul Dumont, Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyalist Hareketler, çeviren Tuğrul ALTUNKAL, Gözlem Yayınları, tarihsiz s. 283

³⁷ Haupt-Dumont, Age, s.7

³⁸ Mete Tunçay, Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925), Bilgi Yayınevi, İstanbul 1978, 3. Basım s.31

³⁹ Tunçay, Age, s. 32

2. sınıflı bir toplum ve sınıf mücadelesi olması

3. genel oy hakkı

4. Enternasyonalizm ve

5. yandaş aydınlar”⁴⁰

“Bu beş koşuldan sonuncusu, Osmanlı’da bol bol vardı. Ama dinamik ve canlı bir sendika hareketini yürütebilecek kadar sayıca güçlü ve militan bilinçli bir işçi sınıfından henüz söz edilemezdi. Görece az sayıdaki işçiler zanaat kollarında çalışıyor ve kendilerini sınıflarından çok, işkollarıyla özdeşleştirme eğilimi taşıyorlardı. Dolayısıyla 1908 Temmuzunda anayasanın yeniden yürürlüğe konmasını isteyen grev ve boykotlar, sosyalist olmaktan çok, sendikalist nitelikteydi.”⁴¹

Osmanlı İmparatorluğunda çağdaş anlamda ilk sendikalaşma XX. yy’ın başlarında başlar. İlk sendikalar 1906 yılında örgütlenmeye başlamıştır. Çeşitli etnik gruplardan oluşan ilk sendikalardan biri 30 Ekim 1907 yılında kurulan “Demiryolu İşçileri Sendikası”dır.⁴²

1908 Devriminden sonra sendikal etkinlikler belirli bir hız kazandı. Sınıfsal nitelikli ilk kurulan örgütlerden birisi Selanik’te Tütün İmalat İşçileri Sendikasıdır.⁴³

Etnik iş bölümü, sınıf bilincinin gelişmesinin yolunu tıkayan önemli bir engeldi. Yine teorik olarak Enternasyonalist olan ve dolayısıyla da milliyetçiliğe karşı olan sosyalizm Osmanlı gibi çok uluslu ve milliyetçilik ve bağımsızlık hareketlerinin yoğun olduğu ülkelerde/imparatorluklarda bulanık bir konuma girmiştir. Çünkü bir yandan milliyetçi temellere sıkı sıkıya bağlı olan Ermeni, Sırp vb gruplar bir yandan da buna karşı tavır alan Sosyalist gruplar halk içerisinde bir kafa karışıklığına neden olmuştur. Bunun zorunlu bir sonucu olarak da Osmanlı İmparatorluğundaki sosyalist hareketlerin bir süre sonra milliyetçiliğe kayması ile tamamlanmıştır. Ancak sosyalistler baştan beri milliyetçi temellere karşı değildir. Şöyle ki Rosa Lüksemburg 1896’da Osmanlı İmparatorluğundaki milliyetçi savaşları ve sorunları incelemiş ve bunun sonucunda kendince Osmanlı İmparatorluğu içindeki sosyalistlerin alması gereken tavrın nasıl olduğunu şu cümlelerle önermiştir:

---

⁴⁰ Tunçay-Zürcher, Age, s. 16

⁴¹ Aynı yer

⁴² Tunçay-Zürcher, Age, s. 140

⁴³ Tunçay-Zürcher, Age, s. 141

“...Türk yönetiminin hantallığı kapitalizmi bile üretmekte yetersiz olmuştur. Nerede kaldı ki, sonunda sosyalizmi üretebilsin. Onun için ne kadar çabuk yıkılır ve ulusal kurucu öğelerine ayrılırsa o kadar iyi olur. O zaman bu geri bölge tarih diyalektiğinin olağan sürecine katılabilecektir.”⁴⁴

II. Meşrutiyet’in ikinci ayından itibaren hareketlilikler olmaya başlamış ve Selanik’te, Varna’da, Manastır’da, Üsküp’te, İstanbul’da grevler yapılmaya başlanmıştır. Bu grevler en fazla demir yolu işçileri tarafından düzenleniyordu. Demiryolu işçilerini, tramvay, havagazı, reji, tütün, sigara kâğıdı, deri, şeker, tuğla işçileri ve fırıncılar takip ediyordu. Yapılan sadece grev değildi. Bununla beraber iş bırakma eylemi de yapılıyordu.⁴⁵

XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Türkiye’ye girmeye başlayan sosyalist fikirlerin 1910’a kadar Türk Müslüman nüfusu arasında neredeyse hiçbir etkisi yoktu. Oysa Türkiye’de kolları olan iki Ermen partisinin (Hınçak ve Taşnaksütyun) temsilcileri 1896’dan beri Enternasyonal’in kongrelerine kabul ediliyordu.⁴⁶

Ancak burada ilgin olan bir nokta vardır. Osmanlı İmparatorluğunda kendilerine sosyalist ismini veren gruplar örgütlerine “parti” değil “fırka” demeyi yeğlemişlerdir. Çünkü “*parti bir davayı, bir politikayı, bir görüşü vb savunmak için farklı dava, politika, görüş savunucularına karşıt olarak bir araya gelen bir takım insanlar*” diye tanımlanırken; fırka ise “*güdülecek politikada anlaşan ama onu gerçekleştirme yöntemi konusunda fikir ayrılığı olan çeşitli gruplara verilen isim*”⁴⁷ olarak tanımlanmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğunda sendikal ve sosyalist hareketlerin çekirdeğini –özellikle de Selanik’teki sosyalist hareketin- Yahudi işçi ve aydınları oluşturuyordu. Vlahof Efendi’nin⁴⁸ verdiği bilgiye göre en etkin sendikalardan biri 5 bine varan üye sayısıyla tütün işçilerinin sendikasıydı. Yine hamalların kurduğu sendika ise güçlenen diğer gruptu.⁴⁹

⁴⁴ Tunçay-Zürcher, Age, s. 17

⁴⁵ Türkiye’de Sol Akımlar, s. 32

⁴⁶ Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyalist Hareketler, s.19

⁴⁷ Age, s. 26

⁴⁸ Dimitar Vlahof Efendi (1874-1954): 1908’de 34 yaşındaydı. Makedon kökenliydi. O tarihe kadar da İMDÖ (İç Makedonya Devrimci Örgütü) içinde çalışmış, mücadele etmişti. Jön Türk Devrimi’nden sonra giderek bu örgütten koptu ve Osmanlı sosyalizminin başlıca önderlerinden bir oldu. 1909’da İMDÖ’nün sol kanadından doğan Ulusal Federatif Parti’nin kurucuları arasındaydı. Bu parti İttihat ve Terakki hükümeti tarafından kapatıldığında birkaç arkadaşıyla birlikte SSİF’e katıldı. 1908’de bir İttihat ve Terakki listesinden Selanik Ocağı Milletvekili seçildi. 1912 Ocak ayına kadar parlamentoda kaldı. Önemli siyasi söylevleri ve birçok yasa tasarısıyla dikkatleri üzerine çekmiştir.

⁴⁹ Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyalist Hareketler, s. 247

Bulgar “geniş” sosyalistlerinin lider konumunda bulunan V. Glavinof, Türkiye’de “sistemli bir sosyalist propaganda ve ajitasyonun” ancak 1908 Temmuz Devriminden sonra başladığını yazar.⁵⁰

Glavinof’un SEBK’ya sunduğu “Avrupa Türkiyesinde Sosyalist Hareket-1910” başlıklı raporunda İstanbul’da “1907 yılında 32.000 işçinin çalıştığı, 322 fabrikayı kapsayan 40 sanayi kolunun” bulunduğunu öğreniyoruz. Bu o zamanki ortam ve şartlar içinde büyük bir rakamdır. Bunun öneminin bir başka sebebi de bizde işçi sınıfının 1900 lü yıllardan önce de var olduğunu gösterir. Ki bu işçi sınıfı azınlıklardan da oluşmaz sadece.⁵¹ Yine aynı raporda 1902 ile 1903 yılları arasında 10’dan fazla grevin yapıldığı da yer almaktadır. Bu raporda bulunan bir başka önemli bilgi ise Avrupa Türkiye’sinde faaliyet gösteren sosyal demokrat işçi örgütlerinin bir listesi üye sayılarıyla birlikte yer alır. Yine bu derneklerin yayın organları da aktarılmıştır.⁵²

Selanik sosyalizminin içerisinde önemli bir yeri olan Abram Benaroya⁵³1908 Devriminden sonraki ilk günlerde Selanik’te ve Türkiye’de tüm grupların, tüm ırk ve dinden insanların bütün söylevlerinin ve sloganlarının “tek bir motifinin ve tek bir temposunun” olduğunu söyler ve şöyle devam eder:

“... Otuz üç yıl boyunca, otuz üç milyon insan zalim sultan ve üç yüz uşak ile hafiyesinin boyunduruğu altında inlemekteydi. Otuz yiğidin ihtilal bayrağını kaldırmasıyla zulüm idaresi yıkıldı. Hürriyet! Herkes için Hürriyet, Türkler için, Hıristiyanlar için... Şimdi hepimiz kardeşiz. Müslüman, Hıristiyan, Yahudi, Türk, Arap, Yunan, Bulgar, hepimiz hür Osmanlı Devleti vatandaşıyız.”⁵⁴

---

⁵⁰ Bkz. Ek: I

⁵¹ Belgenin tamamı için bkz Ek: I

⁵² Örgütlerin ayrıntıları için bkz. Ek: I

⁵³ **Abram Benaroya (1887-1976)**: Bulgaristan’ın Vidin kenti yakınlarında bir kasabada doğmuştur. Genç yaşta sosyalist hareketlere katılan Benaroya, Bulgar sosyalist hareketi içinde yetişti. 1908 yazında Selanik’e gelip yerleşen genç devrimci yaşamını öğretmenlik ve matbaacılık yaparak sürdürürken sendikal mücadeleye de aktif bir biçimde katıldı. Bulgar sosyalistlerinin “dar” ve “geniş” olarak ikiye ayrılmasına kadar varan çatışmaların içinde bulunan ve o dönemin Bulgar sosyalistlerinin Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasının milli sorunlara çözüm getirmeyeceğine inanan sosyalistlerin yanında yer alan Benaroya, 1954 yılında İsrail’e göç etmiş ve 1976 yılında İsrail’de ölmüştür.

⁵⁴ Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyalist Hareketler, s.283

15 Ağustos 1905'te yayınlanmaya başlayan "Amele Gazetesi"nde⁵⁵ "Maksadımız" başlıklı makalede yazılan ve işçi sınıfına anlatılanlar o günkü sosyalistlerin bakış açısını öğrenmemiz açısından bir kaynak teşkil eder:

*"bugün her şeyden önce çeşitli işçi sınıfları arasında birbirlerine karşı var olan düşmanlığı büsbütün ortadan kaldırıp, el ele vererek sosyal örgütler meydana getirilmelidir. Bu bayağı ırk ve mezhep ayrılıkları ayaklar altına alınarak aynı toprağın üzerinde, aynı aydınlık göğün altında çalışan kişilerin tek gönül ve tek vücut olarak dayanışmaları, yüreklerinin dostluk ve yardımlaşma duygularıyla dolu bulunması gerekir."*⁵⁶

Glavinof, aynı raporda Türkiye'de Sosyalist hareketlerin önünü tıkayan engelleri şöyle sıralar:

"1. Proletaryanın büyük bir kısmının, özellikle de Türk proletaryasının bilgi ve her türlü kültürden yoksun oluşu;

2. Osmanlı Devleti'nin grev ve sendikalaşma haklarını kısıtlayan bir dizi yasayı parlamentodan geçirmesi;

*3. Osmanlı Devleti'nin 'evsiz barksız' serserilere cezalar uygulanabilmesini yasallaştırması;*⁵⁷

4. Avrupa Türkiye'deki sosyalist hareketin ayak bağı –komşu devletlerin de durmaksızın körüklemekten geri kalmadıkları- farklı milliyetlerin birbirleriyle uzlaşmaz gibi gösterilen düşmanlıkları;

5. Burjuva önderlerinin milliyetçi ön yargularının Rum ve Türk işçi örgütleri içinde iyice yer etmiş olması;

*6. Enternasyonale sosyalizmle uzaktan yakından hiçbir ilgisi bulunmayan partilerin kabul edilmesidir. (...) Örneğin Taşnaksütyun tam bir burjuva partisidir ve SEBK'ya verdiği bilgiler tümüyle yanlıştr."*⁵⁸

---

⁵⁵ Amele Gazetesi: Selanik'te kurulan ilk sosyalist gazetedir. Önceleri dört dilde (Türkçe, Yunanca, Bulgarca, Ladinoca), sonraları ise yalnızca Bulgarca ve Ladinoca yayınlandı.

⁵⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketlerden naklen, s. 200

⁵⁷ Burada şöyle bir soru akla gelebilir: "Evsiz barksız serserilere ceza verilmesi sosyalistleri neden rahatsız eder? Ve neden sosyalist hareketin önündeki bir engel olarak görülür?" bunun cevabı aslında çok basittir. Şöyle ki grev yapan işçiler istekleri kabul edilmediğinde işten çıkabiliyor ve belli bir müddet işsiz olarak durabiliyorlardı. İş olmayan 'amele' sınıfı ise olaylara daha fazla karışabiliyor ve diğer işçiler arasındaki örgütlenmenin daha fazla yaygınlaşması için çok büyük katkılarda bulunabiliyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun en eski iki sosyalist partisi Ermeni Hınçak Partisi (kuruluşu 1887) ile diğer bir Ermeni grup olan Taşnaksütyun'dur (kuruluşu 1890). İlk Makedon gruplar ise 1890'dan sonra ortaya çıkmışlardır. Türklerin bir Osmanlı Sosyalist Partisi kurmaları ancak Jön Türk Devrimi'nden sonra olmuştur.⁵⁹

Paul Dumont Osmanlı Sosyalizmini şöyle tanımlamaktadır:

*“Osmanlı Sosyalizmi her şeyden önce imparatorluktaki çoğunlukla çeşitli etnik azınlıklardan kaynaklanan, birbiriyle bütünleşmemiş çeşitli örgütlerin karmaşık görüntüsü olarak tanımlanabilir. 19. yy.ın sonunda ve 20. yy.ın başlangıcında Osmanlı Sosyalist militanlarının çoğunluğunu, Ermeniler, Bulgarlar, Makedonlar, Rum ve Yahudiler oluşturmaktaydı. Çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu gruplar ise (örneğin Hüseyin Hilmi'nin Osmanlı Sosyalist Fırkası) ortaya ancak 1908'den sonra çıkmışlardır.”*⁶⁰

İlk sosyalist düşüncelerin ve yine ilk burjuvazinin azınlıklar arasında zuhur etmesinin sebebi, Osmanlı İmparatorluğunun Batı ile artan ticaretinden karlı çıkmaları ve aynı zamanda servetlerini sultanın müsadere etmesinden koruyan ve böylelikle servet biriktirebilen tek grup olmalarıdır.⁶¹ Aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğunda XVII ve XIX. yy içerisinde giderek artan sefaretler, konsolosluklar ve yabancı ikametler, buralarda daha fazla azınlığın çalışmasına neden olmuştur. Bu durum Osmanlı azınlıklarına iki önemli ayrıcalık getirmiştir. Birincisi, *“yabancı bir devletin hizmetine ve korumasına girmekle kafa vergisi (cizye) ödemekten muaf olunuyordu.”* İkinci olarak da, *“yabancıların sahip olduğu ticari ayrıcalıklara kavuşuluyordu ki bunların bir tanesi çok önemliydi: Ödenen rüsum miktarı Osmanlı tacirlerinin ödemek zorunda olduğundan çok daha düşüktü.”*⁶² Bu da azınlıkların Osmanlı tacirlerine göre daha çok zenginleşmesi/servet biriktirmesi ve Osmanlı tüccarlarından daha önce burjuvalaşması anlamına geliyordu.

Dumont Osmanlı Sosyalizmini tanımlayan diğer bir özelliğin de sosyalistlerin aşırı bölünmüşlüğü olduğunu söyler. Coğrafya ise bu bölünmüşlükteki en önemli etkenlerden biridir:

---

⁵⁸ Bkz. Ek: I

⁵⁹ Age, s. 37

⁶⁰ Age, s. 35-36

⁶¹ Göçek, Age, s. 203

⁶² Age, s. 205

“Selanik’te, İzmir’de, İstanbul’da ve daha başka şehirlerde yığınla militan diğer taraflarda ne yapıldığı ile ilgilenmeden çalışmalarını sürdürmektedirler.”⁶³

Fakat bununla beraber bölünmenin gerçek sebebinin etnik sorunlarda yattığını belirterek şunları ekler:

“Ermeniler, Rumlar, Türkler, Makedonlar, Bulgarlar, Yahudiler kendi örgütlerine sahiptirler ve genellikle bir anlaşmaya varmayı akıllarından bile geçirmiyorlardı. Ve bu durumdan dolayı kitleler de derinden derine bölünmüşlerdir.”⁶⁴

Osmanlı Sosyalistlerinin bir özgünlükten uzak olduğunu belirten Dumont, Osmanlı Sosyalistlerinin Sosyalizmlerinin de “ithal malı” bir sosyalizm olduğunu söyler. Aslında Türk sosyalizminin palazlanma ve büyüme/olgunlaşma dönemlerinde de bu durum geçerliliğini korur. Buradan hareketle Türkiye’deki sosyalist hareketlerin diğer düşüncelerde de görüldüğü gibi “ithal malı” bir düşünce olduğunu rahatlıkla fark edilebilir. Dumont bu iddiasını ise şu sözlerle delillendirir:

“Örgütlerin yayınları, Alman, Fransız, Anglosakson ve Rus klasiklerinden (Marx, Kautsky, Jaurés vb.) alıntılarla dolup taşmaktadır. Osmanlı toplumunun sorunlarının özelliği konusunda hiçbir görüş ve tartışma geliştirilmemişti. Örneğin, din sorunu konusunda mutlak bir sessizlik sürdürülmüştür. Türk sosyalistlerinde, İslam dinini ele alan yazılara pak az rastlanmaktadır. Hüseyin Hilmi’nin İstanbul’da 1910 Şubat’ından itibaren çıkardığı gazetelerde İslam dini ancak 2 yâda 3 makalede söz konusu edilmiştir.”⁶⁵

Fakat bununla beraber özgün şeyler hiç olmuyor değildi. Örneğin Tunçay’ın kitabında Haydar Rıfat’ın George Tourné’den çevirdiği “Sosyalizm” isimli kitabın başında yayıncısı olan İbrahim Hilmi Bey’in bir sunuş yazısını alıntılar. Bu yazı o zamanki Osmanlı sosyalizmi açısından gayet samimi bir dilde yazılmış ve Türkiye sosyalizmi konusunda orijinal fikirleri içerisine alabilmiştir. Tunçay bu yazıyı “Türkiye ve Sosyalizm konusu üstünde ilk düşünme çabalarından biri olarak gördüğünü” söyler. Bu kitabın sunuş yazısında İbrahim Hilmi Bey Türkiye’deki sosyalizm hakkındaki görüşlerini şöyle açıklar:

“Bir ‘Siyasal Devrim’ vardır bir de ‘Toplumsal Devrim’ vardır. Birincisi yetersizdir. İkincisiyle tamamlanması gerekir. Toplumsal Devrim sosyalizm ile gerçekleşir. Demokrasi de

---

⁶³ Haupt-Dumont, Age, s.36

⁶⁴ Age, s. 36-37

⁶⁵ Age, s.38

sosyalizm ile gelişir. 'İlmli' ve 'aşırı' sosyalistlikler vardır; ilumlular faydalı aşırıları zararlıdır. Türkiye'de sosyalizmin Batıdakinden farklı olarak uygulanması gerekir.⁶⁶ Sosyalizm, derebeylik sistemini büsbütün ortadan kaldırmak yolunda çalıştığı için de yararlıdır. Sonra, sosyalizm sadece yararlı değil aynı zamanda kaçınılmaz bir şeydir. Çünkü Türkiye'de de kapitalist düzen gelişecektir. Şimdiden köyde ve şehirde sosyal adaletin eksikliği duyulmaktadır. Tarımda çalışanlar, toprak ağaları ve tefecilerin elinde acı çekmektedir. Şehirde de (ecnebi sermayenin işlettiği) büyük teşebbüslerde ameleler sömürülmektedir. Sosyalizmin Türkiye'de bugün bile yapacağı çok şey vardır.”⁶⁷

“1908 sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nda çıkan sosyalist gazeteler 'teorik makalelerle yerel işçi haberlerini ve emekçilerin sınıf bilincini uyandırmayı amaçlayan coşkun çağruları iç içe yayınlıyordu.”⁶⁸

Hüseyin Hilmi 26 Şubat 1910 Cumartesi günü “İştirak” adlı haftalık bir dergi yayımlamaya başlamıştır. İştirak 11 Haziran 1910'daki 16. sayısına kadar düzenli olarak çıkmış, fakat 13 Haziran'da yayınlanan Ahmet Samim özel sayısı (sayı 17) üzerine Divan-ı Harb-i Örfî tarafından kapatılmıştır. Bu olaydan iki ay sonra, Hilmi çevresi yedek bir dergi çıkarmaya karar vermiştir: İnsaniyet. 18 ve 25 1910'da iki sayı çıkan İnsaniyet Divan-ı Harb-i, Örfî'nin İştirak'in kapanma süresini yeterli bularak yayımlanmasına izin vermesi sonucunda “icabında yeniden çıkmak üzere” kaydıyla kendiliğinden kapanmıştır. 1 Eylül 1910'da 18. sayısıyla yayın hayatına dönen İştirak bir hafta sonra Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın kuruluş haberini vermiş, 15 Eylül tarihli 20. sayısında Fırka beyannamesi ve programını yayımladıktan sonra sıkıyönetimce yeniden yasaklanmıştır.⁶⁹

Hilmi çevresi İştirak'in ikinci kere kapatılmasının üstünden iki ay geçtikten sonra “Sosyalist” gazetesini yayınlamışlardır: 24 Kasım 1910. haftada iki kere yayınlanan bu parti organı ancak iki sayı dayanabilmiş ve Divan-ı Harb-i Örfî tarafından kapatılmıştır. Bunun üzerine İştirak'in yedeği olan İnsaniyet yine aynı amaçla hemen yayımlanmaya başlamıştır: 1 Aralık 1910. fakat İnsaniyet de üçüncü sayısından sonra süresiz olarak kapatılmıştır. Hilmi çevresi bir parti organı olmasını mutlaka istedikleri için, ara vermeden bu kere de yeni bir

---

⁶⁶ Bu düşünceye ilk defa burada rastlıyoruz. Daha öncesinde genelde dışarıdan taklit yöntemiyle sosyalizm yapılmıştır. Bu düşünce özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra yaygınlık kazanmıştır. Türkiye'ye özgü bir sosyalizm anlayışının temeli olması bakımından bu yazı bizce önemli olarak görülmüştür.

⁶⁷ Sosyalizm ve Milliyetçilik, s. 61-62

⁶⁸ Haupt, Age, s. 198

⁶⁹ Sosyalizm ve Milliyetçilik, s. 40

“Medeniyet” gazetesiyle yayına devam etmişlerdir: 14 Aralık 1910. Medeniyet ancak iki sayı yaşayabilmiştir.⁷⁰

Bu kadar mücadele içerisine giren Hilmi çevresi ve onların sosyalistlikleri hakkında Tunçay şunları yazar:

“Hilmi çevresinin solculuğu hakkında yapılabilecek ilk gözlem türdeşlikten (homojenlikten) uzak oluşu ve yerleşip oturamamışlığıdır (...) Hilmi çevresinin toplu görüşü olarak İştirak’in birinci sayısının ilk yazısında (“Meslek” başlıklı makale, s.12) öne sürülen düşünceler bu derginin başlangıçta sosyalizmden ne kadar habersiz olduğunu açıkça gösterir.”⁷¹

Tunçay, Hilmi çevresinin Fransız örneğinin etkisi altında olduğunu yazar:

“Fransız Sosyalist Partisi Başkanı M. Jean Jaurés ile mektuplaşmış, çıkarılan gazetelere Fransız solcu yayın organlarından çevirme adlar konulmuş, Fransız sosyalistlerinden makale çevirileri yapılmış ve Türk okuyuculara Fransız sosyalistlerinin süreli yayınları tavsiye edilmiştir.”⁷²

Yine Hilmi çevresinin kurdukları Osmanlı Sosyalist Fırkası hakkında Tunçay partiyi ve kuruluş felsefesini eleştirdikten sonra şöyle bir eleştiri getirir:

“OSF, sosyalist olmaktan çok liberal bir kuruluş olarak görünmektedir. Nitekim programındaki isteklerin çoğunluğu siyasal özgürlük düzeniyle ilgilidir. Bununla birlikte, işçilerin çalışma saatlerinin ve örgütlenme olanaklarının düzeltilmesi için de bazı maddeler konulmuştur.”⁷³

Bununla birlikte Tunçay, Hilmi çevresinin çıkardığı dergilerdeki sosyalist bilgilerin de “edebiyattan öteye gidemediklerini ve sadece sosyalizm edebiyatı yaparak halka inemediklerini” yazar. İlk başlarda işçiler hakkında birkaç haber yer almış ancak daha sonraları işçilerle ilgili haberler geçiştirilerek verilmeye başlamıştır. Aynı şekilde ilk başlarda verilen haberler az da olsa işçi hakları çerçevesinde yorumlanmaya çalışılırken daha sonraları böyle bir eylemden de vazgeçilmiş gibidir.⁷⁴

---

⁷⁰ Age, s. 40-41

⁷¹ Age, s. 41-42

⁷² Age, s. 48

⁷³ Age, s. 44

⁷⁴ Age, s. 44

Hilmi çevresinin en büyük eksikliklerinden en önemlisi ise I. Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda halkın ve özellikle de işçilerin sorunlarına inilememesi ve bir "hareket" olmayı başaramaması olmuştur. Hilmi çevresinin halkı sosyalizme yakınlaştırma çabaları İslam'ın Sosyalist yorumlanma biçimini denemekten öteye geçememiştir. Sosyalizm anlatılmaya çalışılırken daha çok sosyalizmin İslam'la uyuşan yönleri ön plana çıkarılarak anlatılmaya çalışılmıştır.⁷⁵ OSF çevresinde sosyalizmi İslam'la bağdaştırma çabaları ulemadan bir zat olan Karesi Mebusu Abdülaziz Mecdi [Tolun (1865-1942)] Efendi'nin çabalarıyla desteklenir.⁷⁶ Bu çabalara rağmen yani İslam'la uzlaşma çabalarına rağmen OSF'nin hiçbir zaman mecliste bir milletvekili olmamıştır.⁷⁷

Hilmi çevresi İslamiyet'le uzlaşmaya çalışan yazılar yayınlamalarına rağmen bunun yanında Gayri Müslim vatandaşların da yazılarına yer verilmiştir.⁷⁸

1909 yılının Mayıs ayı Osmanlı Sosyalistleri için çok önemliydi. Çünkü 1909 yılında ilk kez "1 Mayıs" kutlamaları yapılmıştır.⁷⁹

21 Ağustos 1909 tarihli Amele Gazetesi'nde parlamentodaki milletvekillerinden Tekirdağ Milletvekili Agop Boyacıyan Efendi'yle yapılan bir röportajda o günkü durumda Osmanlı toprakları içerisinde 300.000 kadar işçinin olduğunu öğreniyoruz.⁸⁰

Türkiye'de kurulan çeşitli sosyalist gruplar ve dernekler daha ortaya çıkar çıkmaz Enternasyonal ile ilişki kurmaya ve kabul edilmeye çalışmışlardır. SEBK 1907'de bir Türkiye Ermenistan'ı "alt şubesi"nin katılmasını onaylamıştı. Bu olay üzerine Türkiye'de yaşayan bütün milliyetleri kapsamadıkça bir Osmanlı şubesinin kurulmaması kararı alınmıştı.⁸¹

Uluslar arası sosyalist basının hararetle destekleyip bağrına bastığı Jön Türklerin zaferini bütün Avrupa coşkuyla kutlar(...) Fakat bu sınırsız destekleme politikası çok geçmeden terk edilir. Bir süre sonra Türkiye'de sosyalistlere karşı başlatılan saldırı haberi Enternasyonale ulaşır. Sırp ve Bulgar partilerinden "dar" kanadı oluşturanların Kopenhag Kongresi'ne sundukları Türkiye'deki durum üzerine raporda şöyle denilmektedir:

---

⁷⁵ Age, s. 45

⁷⁶ Age, s.45

⁷⁷ Age, s. 46

⁷⁸ Age, s. 48

⁷⁹ Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareketler, s.290

⁸⁰ Age'den naklen, s. 219

⁸¹ Age, s.21

“Jön Türkler yasa dışı yıldırıcı eylemleriyle eski Abdülhamit döneminden hiç de geri kalmıyor. Devrimle birlikte siyasal tutukluları serbest bırakan, sansürü kaldırıp sosyalist adını taşıyan azınlık örgütlerinin 1908 seçimlerinde aday göstermelerine izin veren devrimci İttihat ve Terakki komitesiyle Türkiye’deki sosyalist unsurların (Glavinof yönetimindeki Makedonyalılar hariç) 1908’de kayıtsız şartsız coşkulu bir ittifak kurdukları gerçektir.”⁸²

Sosyalistler ilk önceleri İttihatçılara tüm desteklerini veriyordu. Daha sonraları İttihatçılarla araları açıldı. Ve hatta İttihatçıların baskılarından en fazla nasibini alan grup sosyalistler olmuştu. Bunun sebebi olarak Tunçay şöyle bir analizde bulunur:

“Feodaliteden burjuvaziye geçiş dönemlerinde, işçiler bakımından adeta evrensel bir davranış kalıbı vardır: işçi sınıfı, derebeylik düzenine karşı, orta sınıfın yanında dövüşür; derebeylik düzeni yıkılıp onun yerine orta sınıfın egemenliği kurulunca, işçiler ortak savaşlarının ödülünü isterler, orta sınıf buna yanaşmaz, o zaman işçiler yeni iktidara karşı ekonomik bir mücadeleye girişirler. Fakat bu hareket devlet gücüyle bastırılır. İşte bu sürecin sonunda, işçiler ekonomik savaşın politik savaşla desteklenmesi gerektiğini kavrarlar ve bu programı gerçekleştirebilecek bir ortam bulurlarsa, asıl solculuk başlar.”⁸³

Osmanlı sosyalistleri yanlarında Müslüman militanların da yer almadıkça birlik sağlanamayacağını söylüyorlardı. Enternasyonalin o zamanlar Genel Sekreterliğini yapan Huysman’a yazılan bir mektupta şöyle deniyor:

“yanımızda Müslümanlar olmadıkça, Türkiye’de birlikten söz edemeyiz. Dolayısıyla Müslüman militanları desteklemenin tartışılmaz bir yararı vardır.”⁸⁴

Buna karşılık Türkiye’deki sosyalist örgütler Müslümanlarla muhatap olmamışlardır. Bunun sebebi olarak da Dumont şunları kaydeder:

“Türkiye’deki sosyalist örgütlerin 1911 yılı sonuna kadar bazı geçici ilerlemelere rağmen, dar bir uvriyerizm⁸⁵ saplanmış olmalarından ve azınlıklara özgü

---

⁸² Age, s. 30

⁸³ Sosyalizm ve Milliyetçilik, s. 36

⁸⁴ Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyalist Hareketler, s.31

⁸⁵ Uvriyerizm: Toplumcu hareketin ancak işçilerin önderliğinde yürütülebileceğini savunan öğretisi. İscilik anlamına gelir.görüşün karakteristik özelliği her alanda işçiyi merkeze koyan nakış açısıdır.bu görüşe göre devrimci/sosyalist/komünist bir partide,sendikalarda ve/veya herhangi başka bir örgütlülükte üye işçi sayısı küçük burjuva,aydın,öğrenci üye sayısından fazla olmalıdır uvriyerist bakış açısı dar görüşlü bir sosyalizm algısının yansıması sol literatürdeki sapmadır. (<http://www.sgb1974.org/index.php?topic=287.0>, 30/07/2010)

çekingenliklerinden sıyrılamamaları yüzünden geniş Müslüman kitlelere yayılmaya pek az önem vermiştir.”⁸⁶

1911 yılı sonuna kadar sosyalistlerin Türkiye’de hemen hemen bir sempatzanı bulunmamaktaydı. Ta ki Trablus Savaşı’na kadar... Trablus Savaşı’nda sosyalistlerin tavırları Osmanlı’nın dikkatini çekmiş ve az da olsa bir sempati oluşturmuştu. Bu konuda Dumont şunları yazar:

“İtalyanların Trablus’a saldırılarına Enternasyonal hemen tepki gösterir. (...) Enternasyonal 3 Kasım 1911’de birkaç Türk parlamento üyesinin ziyaret edeceği Avrupa şehirlerindeki işçi örgütlerine bu vesileyle bir destek yürüyüşü veya gösteri düzenlemelerini salık verir. Aynı ay içinde yayınlanan ve bütün dünya işçilerine seslenen bir bildiride de bir “eşkıya eylemi” olarak nitelendirdiği İtalyan saldırısına karşı uluslar arası gösteriler yapılmasını önermektedir. Bu tarihten itibaren Enternasyonal’in başlıca kaygısı “Proletaryanın gücü yettiğince bütün silahlı çatışmaları önlemek ve durdurmaktır.” Savaşa karşı mücadele baş hedef durumuna gelir.”⁸⁷

Trablus Savaşı devam ederken tepkiler sadece Avrupa’da ve Türk militanlar arasında kınanmamıştır. Aynı zamanda Türkiye’deki azınlık sosyalist gruplar tarafından da tel’in gösterileri düzenlenmiş, bildiriler basılmıştır. Bu bildirilerden biri de daha sonraları ayrılıkçı Ermeni gruplar arasında yer alacak olan “Hınçak” grubuna ait bildiridir. Bu bildiride İtalya’nın “vahşi kapitalistliğinden” bahsedilir ve İtalya’nın bu vahşice tecavüzü kınanır.⁸⁸

İtalyanların Trablus’u işgal etmesine karşılık Enternasyonalin karşı tavrı aldığını ve hatta çeşitli ülkelerdeki sosyalist işçilere eylem ve gösteri yapmalarını salık verdiğini yukarda belirttik. Enternasyonal’in bu karşı tavrına rağmen İtalyan sosyalistler herhangi bir kınama eylemi yapmamışlar sadece susmakla ve savaşı izlemekle yetinmişlerdir. Hatta bazı faşist eğilimli sosyalist gruplar bu savaşa destek verdiklerini açıklamıştır. Buna karşılık artık SEBK’nın “Osmanlı Alt Şubesi” haline gelen SSİF, İtalyan Sosyalist Partisi’ni eleştirerek yayınladığı bir bildiride şöyle der:

---

⁸⁶ Age, s.31

⁸⁷ Age, s. 31-32

⁸⁸ Bildirinin tam metni için bkz. Ek: II

*“Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu, İtalya Proletaryasının, Enternasyonal’in güvenini haklı gösterememesini ve ülkenin yöneticilerinin caniyane tasarılarını engelleyememesini ve baltalayamamasını derin bir esefle karşılar ve kınar.”*⁸⁹

10 Ekim 1911 tarihli Belçika’da yayınlanmakta olan sosyalist bir gazetede⁹⁰ Balkan devletlerinin ve Balkanlardaki sosyalistlerin yapmaları gerekenler hakkında şu yorumu yapmıştır:

*“(…) Tek başlarına güçsüz olan ve bir büyük komşusu tarafından her an yutulma tehlikesi altında bulunan küçük balkan devletlerinin çıkarı, dış bir güce karşı direnebilmek için Türkiye ile birleşmektir. Dolayısıyla Türkiye için selamet yolu demokratik bir siyaset ve bir Balkan Konfederasyonudur.”*⁹¹

1910 yılında Hüseyin Hilmi tarafından Türkiye Sosyalist Fırkası kurulur. Bu fırka ilk Müslüman sosyalist partilerden biridir. Kurulduktan sonra birçok gazete yayınlamaya başladı. Ancak İttihatçılardan gördükleri baskılar sonucu bu gazeteler çok uzun süre yayında kalamadılar. Bu gazeteler arasında “Sosyalist”, “İştirak”, “Beşeriyet” ve “Medeniyet” gazeteleri vardı. Bu fırkanın kuruluş sürecini ve ileriki safhalarda yaptığı çalışmalarını bizzat Hüseyin Hilmi’nin Enternasyonal’e sunduğu rapordan elde ediyoruz. Yararlı olacağını düşündüğümüz için bu raporun tamamını ekler bölümüne koyduk.⁹²

Sosyalistlere yapılan baskılara rağmen 21 Ağustos 1909 tarihli Amele Gazetesi’nde çıkan bir haber bu baskıların henüz çok fazla etkili olmadığını gösteriyor. Amele Gazetesi’nin bir yıllık çalışmasının değerlendirildiği “İcmal(Özet)” başlıklı makalede *“sendikaların sayısının her gün çoğaldığını ve her sendikaya her gün yeni yeni üyelerin kaydolduğunu”*⁹³ okuyoruz.

Dumont, *“Türkçülüğün ortaya çıkışı ve 1910’da işçilere karşı alınan tedbirler, Osmanlı sosyalizmi için hiç kuşkusuz yabana atılamaz bir tehdit oluşturmaktaydı. Tabii bu koşulda sosyalist hareketlerin İttihatçılardan uzaklaşmaktan başka yolları yoktu.”* der.⁹⁴ Sosyalistlerle İttihatçıların arasındaki ilişkilerin kesilmesi olarak da 1909 yılının son aylarını

---

⁸⁹ Bildirinin tam metni için bkz. Ek: III

⁹⁰ Etoile Belgium (Belçika Yıldızı)

⁹¹ Age’den naklen, s. 230

⁹² Belgenin tamamı için bkz. EK: IV

⁹³ Age’den naklen, s. 206

⁹⁴ Age, s.52

gösterir.⁹⁵ İttihatçılar 1911 yılı sonlarına doğru özellikle Müslüman militanlara karşı saldırılar başlatırlar.⁹⁶

Sosyalistlere baskının yoğunlaştığı 1910 yılında, SEBK sekreteri C. Huysmans'a gönderilen bir mektup çok ilginçtir. SSİF'in yöneticilerinden S. Nahum Paris'ten gönderdiği mektupta şöyle yazar:

*“Türkiye’de basın özgürlüğü diye bir şey yoktur (...) Jön Türkler Avrupa kamuoyundan oldum olası çekinirler. Fransa’da yâda Belçika’da bir kampanya başlatabilirsek İstanbul’daki yöneticileri belki geriletebiliriz.”*⁹⁷

Ancak mektubun gönderildiği tarihten yaklaşık bir yıl sonra aynı şahıs başka bir mektupta şu ifadeleri kullanır:

*“Avrupa’da Jön Türklere karşı bir kampanyaya girişmenin, ihtiyatsız ve hatalı bir politika olacağı kanısındayım. İhtiyatsız, çünkü ülke içinde muhalefet edebilecek güçte olmadığımızı açığa vurursak mahvoluruz. Çünkü Türkler ancak çok güçlü sandıklarından çekinirler.”*⁹⁸

Jön Türklerin baskılarından en fazla nasibini alan sosyalist gruplar Müslüman sosyalistlerdi. Bunun sebebini S. Nahum şöyle anlatır:

*“Müslüman sosyalistler örgütsüzlükten ve de ne yazık ki Avrupa’da kendilerini destekleyecek hiç kimse bulunmadığından, Jön Türklerin canice baskıları altında eziliyorlar (...) Müslümanlar arasında sosyalizmden söz edenlerin tümü hiç kuşkusuz Enternasyonal üyesi örgütler etrafında toplanması gerekir.”*⁹⁹

Dr. Nevzat Refik, 18 Kasım 1911’de yazmış olduğu bir mektupta Türkiye’deki Müslüman militanların uğradığı baskılardan bahseder. Hemen hemen tüm gruplar bu baskılardan nasibini almış görünmektedir. Bunların içinde Hüseyin Hilmi, Pertev Tevfik, Fuad Şükrü gibi meşhur sosyalist gazete yöneticileri de sosyalistler de bulunmaktadır.¹⁰⁰

1912 yılına gelindiğinde sosyalistler üzerindeki baskılar artık yasalarla da desteklenmeye başlamıştı. “1912 Nisan’ında Cavit Bey’in Selanik Merkez Garının temel atma

---

⁹⁵ Age, s. 53

⁹⁶ Age, s.54

⁹⁷ Mektubun tam metni için bkz. Ek: V

⁹⁸ Mektubun tam metni için bkz. Ek: VI

⁹⁹ Age, s. 184

¹⁰⁰ Baskı gören sosyalistlerin listesi için bkz. Ek: VII

töreninde yaptığı konuşma, sosyalistlere karşı kesin tedbirler alınacağına bir işarettir. Maliye bakanı bu konuşmasında, doğmakta olan Türk burjuvazisinin işçi örgütlerinin varlığına katlanamayacaklarını bildirerek; her şeyden önce “aslında işçi sınıfının gerçek koruyucuları” olan kapitalistlerin çıkarlarını savunmak gereklidir der. Sendikaları, partileri düşünmek daha sonra mümkün olacaktır. Ama şu anda gerekli olan Türk Sanayisinin eli kolunun serbest kalmasıdır. Dolayısıyla kamu düzenini bozup ülkenin ekonomik hayatını tehdit edenlerin cezalandırılacağını ve İttihatçıların sosyalistlerin başkaldırmalarına, yıkıcı eylemlerine bir son vermek için parlamentoya bir yasa tasarısı sunacaklarını haber verir.”¹⁰¹

Jön Türklerin sosyalistlere ve fikirlerine bakış açılarını anlamamız bakımından 12 Nisan 1912 tarihli Jön Türk Gazetesi’nde “Çalışma Özgürlüğü” başlıklı makaleden yaptığımız alıntı dikkate değerdir:

“Biz medeniyetin silahlarıyla donanmadık daha. Asırlık anlaşmalar, özel koşullar ve kapitülasyonlarla elimiz kolumuz bağlıdır. Ve hükümet bu anlaşmaların belirttiği tarihin sonuna kadar bu şartlara itaat etmek zorundadır.

Her bir ticaret anlaşması imzalandığında bu ayrıcalıklara dokunmamayı gözetmek hükümetin görevidir. Bu yüzden ülkemizin gücünü azaltacak ve devletimizin iç durumunu ağırlaştıracak herhangi bir girişime meydan vermemek zorunludur.

Belki ilerde ama çok ilerde sosyalistlere ve fikirlerine katılabiliriz.”¹⁰²

Yine aynı makalede sosyalistlerin patronlara bakış açıları da eleştirilir:

“(…) kimilerinin yanlış yere işçiklerin tepesine binmiş birer zorba olarak gördükleri patronların, aslında işçi sınıfının gerçek koruyucuları olduğunu ve onların çıkarlarını korumanın da gerekliliğini kavramaları gerekir.

Çağdaş ilerlemenin gelişimi kapitalistin ve proletaryanın işbirliğiyle sağlandı ve ancak bu aşamadan sonradır ki, sosyalist fikirler tüm güçleri ve şiddetleriyle her ülkenin en ücra köşelerine kadar yayılabildiler.”¹⁰³

Makalenin sonunda kapitalistlere seslenilerek onların işçilere/proletaryaya karşı izlemeleri gereken yolu da tarif etmişlerdir:

¹⁰¹ Age, s. 56. Konuşma metni için bkz. Ek: VIII

¹⁰² Belgenin tamamı için bkz. EK: VIII

¹⁰³ Aynı belge s. 238

“ve siz kapitalistler, çıkarlarımızı savunmak için aramızda sendikalar kurar ve işçilere onlardan daha güçlü olduğumuzu gösterirseniz, hükümetin eylemlerinden daha iyi sonuçlar alırsınız. Çünkü bu bir doğa yasasıdır. İşçiler sizin onlardan daha güçlü olduğunuzu ve size boyun eğdiremeyeceklerini anladıklarında, kendileri boyun eğecekler ve söz dinler hale geleceklerdir. Ancak bu söz dinlerliklerini istismar etmenin doğru olmayacağını unutmamak gerekir. Tersine bu söz dinlerliği mükâfatlandırmak bir vicdan ve toplum ödevidir.”¹⁰⁴

Sosyalistlerin o günkü şartlar içerisinde İttihat ve Terakki Hükümeti’nden neler istediklerini öğrendiğimizde neden kendilerini kapitalistlerle aynı safta olmak zorunda olmaları gerektiğine inandıklarını biraz olsun anlayabiliyoruz. Bir dönem Selanik milletvekilliği de yapan ve aynı zamanda kendisi de bir sosyalist olan Vlahof Efendi’nin hatıralarında, o dönem içerisinde sosyalistlerin Hükümetten istedikleri şöyle özetleniyor:

“Sağlığa zararlı veya tehlikeli işlerde çalışma süresinin düzenlenmesi ve kısaltılması isteniyordu. Ayrıca kadınların gece çalışmalarını ve de 15 yaşından küçük çocuklara da her türlü işi yasaklayan bir yasa şart koşuluyordu. 15-16 yaşlarındakilerin işgünleri de 6 saatle sınırlandırılmıyordu. Bunlara bir de haftada bir gün dinlenme hakkı ekleniyordu. Bu günün tespiti her bölgenin yetkili yöneticilerine düşüyordu. İbadet özgürlüğü de bu şekilde sağlanacaktı.”¹⁰⁵

Vlahof Efendi milletvekilliği yaptığı yıllarda Mebusan Meclisine “Sosyalist Bütçe” önerisi sunmuş ve diğer vekiller arasında şaşkınlıkla ve merakla karşılandı. Vlahof Efendi bu konuyla ilgili olarak hatıratında şunları yazar:

“söz almak için kürsüye çıktığımda bütün grupların milletvekilleri bir sosyalistin bütçe konusunda neler diyeceğini ülkenin ekonomik durumunu göz önünde tutarak bütçenin dengelenmesi için ne gibi tedbirler önereceğimi merakla bekliyordu. Daha önceki müdahalelerimden herhangi bir feodal mütegalibenin ya da bir Türk veya yabancı sermaye grubunun sözcüsü olmadığımı öğrenmişlerdi. Yoksul Türkiye halkının, işçi kitlelerin çıkarlarını savunuyordum. Bana düşman olmak şöyle dursun gerek iktidar partisinin gerekse muhalefetin milletvekilleri Türkiye’deki kitlelerin bir temsilcisinin düşüncesine ilgi duyuyor gözükmüyorlardı.

---

¹⁰⁴ Aynı belge, s. 238

¹⁰⁵ Age, s.245

Konuşmamda bütün dillerde kullanılan bir takım kavramlara yer veriyordum. Önceden bu kavramların Türkçelerini bazı parlamento üyesi arkadaşlara sormuştum."¹⁰⁶

Vlahof Efendi, 1911 yılında hem Makedonya'da hem de Türkiye'nin diğer bölgelerinde sosyalist hareketlerin yaygın bir gelişme gösterdiğini söyler.¹⁰⁷

Vlahof Efendi Osmanlı sınırları içerisinde ulusal bölümleri olan bir parti kurulmasından yanadır. Osmanlı Devleti içerisinde kurulacak bir "Osmanlı Sosyalist Parti"nin bulunması gerektiğini ve azınlık sosyalist grupların veya diğer milletten insanların kurdukları partilerin bu ana parti içerisinde bulunması gerektiğini söyler. Kendisini sosyal demokrat olarak niteleyen Vlahof Efendi sözlerine şöyle devam etmektedir:

*"Bütün halklar gibi Türkler de iki esas sınıfa ayrılabilirler. Her şeyleri olan ve Türk olsun olmasın başkasını sömürerek yaşayanlar ile emek güçlerini Türklere ve başka uluslardan insanlara satmadan yaşayamayanlar. Bunlar yarı aç ve yarı çıplak olarak zenginlerce ezilmekte ve sömürülmektedir. Türk çiftçisinin, küçük toprak sahibinin ve esnafının yaşam koşulları, Ermeni, Bulgar yada Rum uğraşdaşınınkilerden daha iyi değildir."*¹⁰⁸

Dumont 1913 yılından sonraki solun geldiği durumu ve üzerindeki baskıyı anlatırken şunları yazar:

*"1913'te darmadağın olan sol güçler Osmanlı İmparatorluğu'ndan arta kalan topraklarda ancak 1918 yılı sonlarında yeniden bir varlık göstereceklerdir. (...) Osmanlı Sosyalizminin ömrü Balkan Savaşlarının başlamasıyla sona ermiştir. (...) buna rağmen Osmanlı İşçi ve Sosyalist hareketinin Jön Türk Devrimi ile Bakla bozgunu arasındaki yıllar içinde küçümsenemeyecek bir canlılık gösterdiği apaçık ortadadır."*¹⁰⁹

Mütarekeden sonra, OSF başkanı Hüseyin Hilmi İstanbul'a gelmiş ve hemen yeni bir isim altında partisini canlandırmaya koyulmuştur. Böylelikle 1919 Şubat ayında Türkiye Sosyalist Fırkası'nı kurmuştur. Bu tarihten bir ay sonra kadar TSF parti programını açıklamıştır. Ancak "bu program eski OSF ve Paris Şubesi programlarının izlerini taşımakla birlikte, onlara oranla daha ayrıntılı ve bilinçlidir. TSF programı önce sosyalizmin amacını

---

¹⁰⁶ Age, s. 253-254

¹⁰⁷ Age, s. 246

¹⁰⁸ Sosyalizm ve Milliyetçilik, s. 226-227

¹⁰⁹ Dumont-Haupt, Age, s. 58

tanımlamaktadır: eşitsizlik ve adaletsizliğe dayanan bugünkü toplumun ana kuruluşunda değişiklikler yaparak onu çekebilecek bir duruma getirmek.”¹¹⁰

Parti programının önceki OSF'nin programıyla neredeyse birebir aynı olduğunu söyleyen Tunçay yeni parti programı ile eskisi arasında bir ayrılığın bulunduğunu söyler. O da “*dinin bir özel mesele olarak sayılması gerektiği belirtilerek laik bir anlayışın oluşturulmaya çalışılması.”¹¹¹*

TSF 1919 yılı sonlarında yapılan seçimlere İstanbul'da iki adayla katılmış ancak başarısızlığa uğramıştır. Ancak bu tarihten sonra Hilmi ve partisi büyük bir gelişme göstermiş ve neredeyse İstanbul'da sözü geçen tek parti haline gelmiştir. TSF'yi büyüten olaylar “*1920 ilkbaharında yardım ettiği Debbaghane (deri işçiliğinin yapıldığı yer), tersane ve tramvay grevleri*”¹¹² olmuştur. Bu grevlerden sonra Hilmi ve partisi büyük ün kazanmışlardır. Yine zaferle sonuçlanan bu grevlerden sonra “*her gün yüzlerce kişi TSF'ye yazılmaya başlamıştır. Bu arada gözleri korkan Şirket-i Hayriye, Tramvay Kumpanyası, Haliç İdaresi gibi kurumların yüksek memurları da cömert bağışlar yaparak partiye girmişlerdir. Böylece de toplanan paralarla TSF genel merkezi için Divanyolu'nda bir konak ve parti başkanı için de armalı bir otomobil alınmıştır.*”¹¹³

Yine aynı dönemlerde kurulan bir başka sosyalist parti daha vardır: Sosyal Demokrat Fırkası. 1918 sonlarında Dr. Hasan Rıza tarafından kurulmuştur. “*SDF'nin 1919 yılı başlarında yayınladığı program ve beyannameye göre partinin amacı bütün işçilerin çalışma hayatlarının düzenlenmesini, sendikalar içinde örgütlenmelerini, geçinmelerini, durumlarının yükseltilmesini ve kaza, hastalık, yaşlılık gibi hallerde yardım görmelerini sağlamaktır.*”¹¹⁴

Milli mücadele döneminde Ankara'da Mustafa Kemal'in olur verdiği bir sosyalist/komünist parti kuruldu: TKF. Bu parti Mustafa Kemal'in kararı ve tavsiyesi ile kurulmuştur. Bu partinin genel sekreterliğini Hakkı Behiç¹¹⁵ yapıyordu. Hakkı Behiç'in

---

¹¹⁰ Tunçay, Age, s. 71-72

¹¹¹ Tunçay, Age, s. 71-72

¹¹² Age, s. 79

¹¹³ Age, s. 79-80

¹¹⁴ Age, s. 87

¹¹⁵ **Hakkı Behiç Bayıç (1886-1943):** 1886 yılında İstanbul'da Çerkez kökenli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. 1919'da Anadolu'ya geçti ve Denizli temsilcisi olarak Sivas Kongresi'ne katıldı. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na ve 1920'de TBMM'ye Denizli milletvekili olarak girdi. I. İcra Vekilleri Heyeti'nde önce Maliye Vekilliği (25 Nisan 1920), sonra da Dâhiliye Vekilliği'ne (17 Temmuz 1920) seçildi. Sol eğilimli olduğu bilindiğinden hakkında kısa sürede sekiz sözlü soru ve dört gensoru önergesi verilmesi üzerine, 7 Eylül 1920'de

dolayısıyla da partinin görüşlerini oluşturan temel ilkeler ve komünizmin Anadolu'ya uyarlanmış bir biçimi şöyleydi:

1. *Türkiye'de bir sosyal devrim gereklidir.*
2. *Bu devrim Anadolu'nun Yüzyıllarca süren acılarını dindirecek; talihsiz yurdun bütün dertlerine son verecektir.*
3. *Devrim esasları üzerinde, memleketin özel şartları, derinden derine tahlil edilmelidir.*
4. *Bizim için emperyalist kuvvetlerin saldırılarını durdurmak yetecektir.*
5. *Ticaret ve mübadeleyi halka dayanan bir idarenin tekeline vermek ve tüketimi halkın gerçek ihtiyacına dayanan şartlar dairesinde düzenlemek yeter.*
6. *Bu günkü durumdan Komünizme geçebilmek için ayrıca bir Devrim aşaması geçirmeye ihtiyaç yoktur.*
7. *Komünizm Proletarya Diktatörlüğü anlamına alınmamalıdır. Komünizm, bir sınıfın egemenliği demek değildir. Komünist toplumda hepsi de egemen olan, eşit fertler vardır.*
8. *Proleter Diktatörlüğü demir bir merdivendir. Ne Türkiye ne bütün İslam dünyası ve ne de büyük endüstrinin dayanılmaz baskısı altında yaşamayan uluslar için bu demir merdivene gerek kalmadan Devrim yapılabilecektir.*
9. *Türkiye Komünizminin derhal uygulamaya başlayabileceği vasıtalar şunlardır:*
  - a. *Hükümet yönetimindeki büyük üretim şirketleri;*
  - b. *Emekçilerin kuracakları tüketim kooperatifleri*
  - c. *Küçük sanayi kapitalist rekabetlerine karşı korumak ve ihtiyaç ile emek arasındaki düzensizliği kaldırmak.*
  - d. *İlk hamlede lüks eşyanın mübadelesini yasaklayarak refah sağlamak,*
  - e. *Mübadele ve üretim, emekle ihtiyaç nispetinde düzenlendikten sonra, komünizme geçiş çok kolay ve basit olacaktır.*
10. *Ortada dayanılacak hiçbir örgüt yokken, bir ulusun bütün özel ve pratik geçim tarzını altüst edecek taklitlere kalkışmak, halkı komünizmin değil emperyalizmin kucağına atabilir.*

---

görevinden ayrıldı. Aynı yıl Yeşil Ordu'nun dağıtılmasından sonra, 18 Ekim 1920'de Atatürk'ün kurdurduğu Türkiye Komünist Fırkası'nın genel sekreterliğine getirildi. Partinin yayın organı Yeni Gün gazetesinin de başyazarlığını yaptı. Türkiye Komünist Fırkası kuruluşunun üçüncü ayında dağıldı. Hakkı Behiç de 1923'e değin sürdürdüğü milletvekilliği görevinden sonra siyasetten çekildi ve emekli hayatı yaşadı. 12 Ekim 1943'de Ankara'da öldü.

11. Emekçilerimizin özel karakterlerine göre “bizde emekçilerin hâkimiyeti köylünün hâkimiyeti” olacaktır. (...) iş başına geçecek insanlar alını terli insanlar olacaktır.
12. Türkiye’de Rusya’daki gibi bir ihtilal yapmaya kalkışmak Don Kışotluktur.
13. Anadolu, kendi düşünürlerinin, kendi önderlerinin, kendi ihtilalcılarının arkasında, kendi özel şartlarına ve ihtiyaçlarına uyarak, devrim hayatındaki yerini kendi sağlayacak, kendi hazırlayacaktır.
14. Anadolu ihtilalcıları III. Enternasyonal’in her vasıta ile amaca yürümek formülünü benimsemişlerdir. (...) Her vasıta, mutlaka İhtilal değil gerekirse İhtilal demektir.
15. Anadolu Hükümeti, henüz ulusun belli etmediği amaçlara göre, tıpkı Rusya’daki gibi bir geçiş hükümetidir. Bir kısım Devrimcilerimiz bu amaçları komünizm olarak kabul etmişlerdir.
16. Anadolu Büyük Millet Meclisi cihan ihtilaline dünya devrimine ruhen çok yakındır.
17. Acele bir ihtilal tez bir devrim hevesine kapılarak, başıboş fikirler peşinde, büyük sarsıntılar yaratmak suretiyle bu geçidi düşmana ve emperyalistlere bırakmak, cepheleri ve direnme örgütlerinin zayıflatarak Devrim düşmanlarına fırsatlar hazırlamak Devrimciler nazarında cinayettir. ¹¹⁶

1.3.AZINLIKLAR ARASINDA SOSYALİST HAREKETLER

1.3.1. BALKANLARDA SOSYALİST HAREKETLER

1.3.1.1.Selanik’te Sosyalizm (Rum ve Yahudi Gruplar Arasında Sosyalizm)

. Türkiye’de sosyalist hareketlerin tarihi içinde özel bir yeri olan “Osmanlı Sosyalizminin” en yoğun eylemlere sahne olan kenti Selanik’tir.¹¹⁷

“Avrupa Türkiye’sinde sosyalist hareketlerin gerçek dönemi” ancak 1908 Temmuz Devrimi’nden sonra başlar. Sağlam bir yapıya sahip ve yeni siyaset hayatıyla etkin bir biçimde bütünleşmiş olan iki Ermeni sosyalist partisinin yöneticileri parlamentoda yer alırlar. Makedonyalı sosyalistlerin etkinlikleri ülke içinde yayılmakta ve 1909’da Selanik, Üsküp, İstanbul ve Edirne’de faaliyet gösteren örgütleri bulunmaktadır. Örgütler arasındaki ilişkiyi

---

¹¹⁶ Cerrahoğlu, Age, s.22-26

¹¹⁷ Haupt-Dumont, Age, s.7

ise “*Rabotniçeski Iskra (İşçi Kıvılcımı)*” sağlamaktadır. 1909 Mayısı’nda da İstanbul’da Rum işçilerinden bir grup örgütlenerek “*Ergatis (İşçi)*” adlı küçük bir gazete yayınlamaya başlar.

Fakat hareketin en önemlisi bir denizcilik ve sanayi kenti olan Selanik’te gelişir.¹¹⁸

1.3.1.1.1. Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu

Başlangıçta “*işçilerin manevi ve fikrî durumlarını ilerletmek*” amacıyla bir grup aydın tarafından kurulan Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu (SSİF), çabucak “*işçi sınıfının çıkarlarını yasal ve ekonomik yollardan*” korumakla yükümlü bir siyasal kuruluş haline dönüşür. Hangi milliyetten olursa olsun bütün Selanik işçilerinin bir araya gelmesini sağlamak için federatif ilkelere göre örgütlenir. Aslında üyelerinin çoğunluğunu şehrin Yahudi nüfusu oluşturmaktaydı.¹¹⁹

Dumont SSİF’in başarısını Osmanlı ve Federatif tavrının ılımlığına borçlu olduğunu söyler.¹²⁰

SSİF yöneticileri örgütün kuruluşunu ve felsefesini şu şekilde açıklarlar:

“*Osmanlı Milleti aynı topraklar üzerinde yaşayan her biri farklı dil, kültür, edebiyat, töreler ve niteliklere sahip olan çeşitli milletlerden oluşmaktadır. Bu etnik ve filolojik nedenlerden ötürü bütün milliyetlerin dil ve kültürlerini feda etmeksizin katılabilecekleri bir örgüt kurmanın daha yerinde olacağını düşündük. Ve de herkesin aynı sosyalist ülke için çaba harcarken kültür ve kimliğini bağımsızca geliştirebilmesini istedik.*”¹²¹

*Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu’nun (SSİF) (...) Ermeni Sosyalistlerinin yanı sıra imparatorlukta bütün örgütler içinde, gerçek bir halk tabanına sahip olan ve Enternasyonal tarafından geçerli bir muhatap olarak resmen tanınan tek örgüttür.*¹²²

Basılı kaynaklar arasında SSİF’nun 1909 ile 1910 yılları arasında çıkardığı “*Journal de Laborador*” 1910 baharında mali sebeplerden ötürü yayına son verildi onu izleyen “*Solidaridad Ovredera*” (1911 yılı boyunca yayınlandı) ve 1912 Ekiminde Selanik’in Yunanistan’a bağlanmasından sonra çıkan “*Avanti*” gazetelerini sayabiliriz.¹²³

---

¹¹⁸ Age, s. 20

¹¹⁹ Age, s.21

¹²⁰ Age, s.47

¹²¹ Age, s. 27; Ayrıca SSİF yöneticilerinin SEBK’ya yolladıkları Yıllık Raporunda da SSİF’in kuruluş felsefesini yapısını anlatması bakımından önemli gördüğümüz bir belgeyi Ek: IX’da bulabilirsiniz.

¹²² Age, s.10

¹²³ Age, s. 15

Selanik'te sosyalizmin kökenlerinden söz ederken anarşist grupların faaliyetlerini ve Jaures'ten esinlenen insancıl bir sosyalizmin propagandacısı *Alliance Israélite Universelle (Evrensel Yahudi İttifakı)* okullarının yöneticisi *Josef Nehema*'nın etkisini de göz önünde bulundurmalıyız.¹²⁴

SSİF'in lideri konumunda olan Abraham Benaroya 1908 Devriminden sonra İstanbul Hükümetinin gözüne batmaya başlar ve uyarılır. Ancak uyarılar kar etmeyince Benaroya tutuklanır. Bunun üzerine "*Dimitar Vlahof ve Osmanlı Parlamentosu'ndaki sosyalist Ermeni grupları bir protesto kampanyası başlatırlar, hükümet gerilemek zorunda kalır. SSİF'e faaliyetlerini sürdürebilmesi için gerekli yasal yetki tanınır. Tutuklanan ve Selanik'ten uzaklaştırılan Benaroya serbest bırakılır.*"¹²⁵

19 Haziran 1909 yılında Selanik işçi derneği 6000 işçinin katıldığı büyük bir miting düzenlemiştir.¹²⁶

SEBK'ya kabul edildikten kısa bir süre sonra, SEBK Sekreteri Camile Huysmans SSİF'in o zamanki sekreteri olan Abraham Benaroya'dan Osmanlı Devleti'nde çıkan sosyalist gazete ve dergilerin bir dökümün istemiştir. Bu da gösterir ki SSİF kendisini Enternasyonal içinde kısa sürede kabul ettirmiştir. Çünkü yukarda da belirtildiği gibi SSİF'den çok önceleri de Osmanlı Devleti içinde sosyalist gruplar mevcuttu –Ermeni Hınçak ve Taşnaksütyun gibi- ama buna rağmen Enternasyonal SSİF'den yardım istemiştir. Buna cevap olarak da Benaroya Osmanlı Devleti içinde çıkan yayınların bir kısmını SEBK'ya yollamıştır.¹²⁷

Sosyalistlere –ve özellikle de SSİF'e- baskıların artmasından sonra SEBK'ya yardım konusunda başvuran SSİF yöneticileri, SEBK sekreteri Huysmans'tan alınan cevap'ta; kendilerine yardımcı olabilecek birkaç kişinin ve kurumun adını tavsiye ederler. Ancak içerisindeki bir nokta çok ilginçtir. Huysmans, SSİF yöneticilerine "masonlar aracılığıyla" İttihatçılarla görüşmelerini tavsiye ederler.¹²⁸

1.3.2.1.2. Rumlar Arasında Sosyalist Düşünce

Panayot Noutsos, Rumlar arasında sosyalist düşünceyi anlatırken ilk dönem Rum sosyalist düşünüşünün çoğunlukla "*bir öngereklilik üstünde durduklarını*" ulusal soruna getirilebilecek herhangi bir çözümün "*önce toplumsal sorunun kaldırılmasına bağlı olduğunu*

¹²⁴ age, s.19-20

¹²⁵ Age, s. 25

¹²⁶ Bu konuda bakınız Ek: X

¹²⁷ Bu belgenin tam metni ve hangi dergilerin gönderildiğine ilişkin tam metin için bkz. Ek: XI

¹²⁸ Mektupta, tavsiye edilen diğer kişiler için bkz. Ek: XII

ileri sürdüklerini söyler. “Bu düşünce çizgisi, onların yeni toplum üstüne bütünsel görüşlerinin bir parçası olarak ortaya konulmuştu: sınıf egemenliğinin kurulmasına ve kendini yeniden üretmesine olanak veren koşullardan arındırılmış bir toplum yaratmayı umuyorlardı.¹²⁹ Sosyalizmin sağladığı kanıtlarla yapılan toplumsal eleştiriler, ulus olgusunu tutarlı bir biçimde işlemeden ele alıyor ve toplumsal soruna öncelik verilmesi gerektiği düşüncesiyle federatif bir yapı içerisinde halklarının kardeşliğinin gerçekleştirilmesini bir önkoşul olarak ortaya koyuyordu.”¹³⁰

1.3.2.2. Bulgaristan’da Sosyalizm

Bulgaristan’da sosyalist hareketlerin geçmişi diğer bölgelere göre biraz daha gerilere uzanır. Şöyle ki Bulgaristan’da kurulan ilk Sosyalist partisi Bulgar Sosyal Demokrat İşçi Partisi 1891 yılında kurulmuştur. Daha sonra 1893 yılında Romanya Sosyal Demokrat Partisi 1903’te ise Sırbistan Sosyal Demokrat Partisi kurulmuştur.¹³¹

İbrahim Yalımov, Bulgar sosyalizminin gelişimini anlatırken Bulgar Sosyalistlerinin Makedonya-Edirne devrimci hareketinin sol kanadı içinde çalıştıklarını söyler:

“1908’den sonra Makedonya-Edirne Devrimci Örgütü’nün her iki kanadı da legalleşerek Bulgar Anayasa Kulüpleri Birliği ve Halkçı Federatif Parti aracılığıyla eylemlerini sürdürdü. (...) Bulgar Sosyalistleri ulusal soruna özel bir önem veriyorlardı. Partinin lideri D. Blagoev 1910’da yayınlanan “Türkiye ve Bulgaristan” başlığını taşıyan yazısında, daha iki yıl önce 1908 Devriminin ‘hiçbir şeyi kökten değiştirmeyeceğini’ yazdığını belirterek, bunun nedeninin İttihat ve Terakki Partisinin Turan ülküsüne saplanması olduğunu vurguluyor. Blagoev, Türkiye’nin en sancılı yerinin Makedonya olduğunu söyler: “Makedonya’da Bulgar milliyeti oldukça yoğun olup Hıristiyan ahalinin çoğunluğunu oluşturmaktadır. Genç Türkler, uluslara kendi kaderlerini belirleme hakkı tanımamışlardır. Osmanlı birliği ve ilerleyiş perdesi ardına gizlenerek, Abdülhamit’in politikasını sürdürüyorlar.”¹³² Ulusal sorunlara yaklaşımlarında ‘Dar sosyalistler’ İmparatorluğun Avrupa kesiminde çok uluslu bir toplumun ver olduğunu göz önünde bulundurmuyorlardı. Ama yakına gelinceye kadar, hâkim olan Marxist görüşün etkisiyle ulusal sorunu proletaryanın sınıf savaşımına ve sınıfsal çıkarlarına tabi kalmaya yelteniyorlardı. (...) Bulgarların etnik bakımdan çok karmaşık olduğunu göz önüne alan Bulgar sosyalistleri,

¹²⁹ Sosyalizm ve milliyetçilik, s. 114

¹³⁰ Age, s. 120

¹³¹ Age, s. 142

¹³² Blagoev, Suçinenija (Bulgarca Yapıtlar), aktaran İbrahim Yalımov, milliyetçilik ve sosyalizm, s. 145

bağımsız büyük devlet oluşturmayı olanaksız buldular ve 1885 yılında federatif düzen ilkesini savunmaya başladılar.”¹³³

1.3.3. ERMENİ AZINLIK ARASINDA SOSYALİZM

Ermeni Devrimci Federasyonu 1896’da Londra’daki II. Enternasyonale gönderdikleri bir raporda şöyle deniyordu: *“fabrikalarımız da yok burjuvazimiz de yok... Ama sizin insanlığın sosyalist geleceği üstüne görüşünüzü paylaşıyoruz.”¹³⁴* Bu alıntı Ermeni sosyalizm anlayışını göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü Ermeni gruplar sosyalizmi, kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Ermeni sosyalizmi milliyetçi düşüncelerinin üzerini örtmek ve Avrupa’dan destek almak umudu içerisindedir.

1887-1921 döneminde, Ermeni kökenli hareketlerde sosyalizm ile milliyetçilik birbirinden ayrılmaz bir biçimde iç içe girmiştir.

Anahide Ter Minassian, Ermeni sosyalizminin gelişimini ve kurulan ilk sosyalist partileri anlatır: *“Ermenistan’da hepsi de aydınlar tarafından kurulan sosyalist partiler; 1885’te Van’da kurulan Armenekan, 1887’de Cenevre’de kurulan Sosyal Demokrat Hınçakyan, 1890’da Tiflis’te kurulan Daşnakzutyun yada Ermeni Devrimci Federasyonu (EDF) idi. Bunların amacı Doğu Anadolu vilayetleri için Berlin’de söz verilen düzeltimlerin yapılmasını sağlamak ve Osmanlı İmparatorluğu Ermenilerini devrimci olarak yetiştirmektir.*

Bunların ilki olan Armenekan Partisi demokratik ve liberal bir partiydi. Üyeleri ve etki alanı başlıca Osmanlı olup Van yöresiyle sınırlıydı. Diğer ikisi, Kafkasların Ermeni aydınlarınca kurulmuşlardı ve sosyalisttiler. Rusya ve Avrupa üniversitelerinde eğitim gören bu Ermeni aydınlarının –tıpkı Rus enteljiyası gibi- Mesihçi ve devrimci bir vizyonları vardı. Ermeni halkını ‘Asya karanlığından’ çekip çıkarmak, ekonomik gerilik ve siyasal bağımlılıkla savaşmak ve halkı daha ‘Batılı’ bir uygarlığa yöneltmek istiyorlardı.

Hınçaklar kendilerinin Marxist oldukları savındaydılar. Fakat kültürce de zihniyetçe de hep halkçılar (popülist) olarak kaldılar.”¹³⁵

---

¹³³ Age, s. 143-146

¹³⁴ Age, s. 165

¹³⁵ Age, s. 167-168

Ter Minassian, Ermeni Hınçak grubunun sosyalist olduğunu belirttikten sonra ülküsünün ve anacının Ermenilerin yararına sosyalist örgütlenmeyi gerçekleştirmek olduğunu söylüyor. Yine Hınçak grubunun görüşlerini şöyle özetler:

“Hınçak grubuna göre halkı yoksulluğundan kurtarmak, doğru yola çıkarmak ve sonul amaç olan sosyalist örgütlenmeyi gerçekleştirmesine olanak tanımak için, Türkiye Ermenistan’ında her şeyden önce kısa erimli amaçlar olarak, geniş tabanlı bir demokrasinin kurulması, siyasal özgürlüğün ve ulusal bağımsızlığın olması zorunludur.”¹³⁶

Ermeniler sadece örgütlenme yoluna gitmezler. Aynı zamanda kurulan Ermeni Sosyalist partileri 1908 Devriminin hemen ertesinde, seçimlere İttihat ve Terakki çatısı altında girmişlerdir. Böylece de Meclise kendi milletvekillerini sokmayı başarmışlardır. Bu milletvekilleri Mecliste sosyalizmi savunurlar ve o gün Osmanlı’nın yaşamış olduğu ekonomik bunalıma çözüm önerisi olarak Sosyalist ekonomi modelini sunarlar. Ermeni sosyalist milletvekillerinden Krikor Zöhrap Efendi, mecliste yaptığı bir konuşmada şunları söyler:

“Meclis-i Mebusan’da söylediğim gibi size de şunu söylememe izin verin: ben sosyalistim, inanmış bir sosyalistim. Sosyalist ne hayduttur, ne de terörist. Meşrutiyet Türkiye’si işçilerin yasal haklarını tanımamazlık edebilir mi? Onları savunmak sosyalistlerin görevidir. İşverenler sosyalist diye Ermeni işçileri kovarlarsa, karşılarında bizi ve bütün Osmanlı hükümetini bulacaklardır. Türkiye’de bir emek sorunu olmadığını ancak cahiller söyleyebilir. Büyük bir sanayi olmadığı doğrudur, ama tarımda çalışanlar dahil, 2 milyonluk bir işçi sınıfı vardır. Selanik’teki Yahudilere bakın. Onların işçi örgütlerinin üye sayısına bakın. Büyük çabalarını görmezden gelmek yerine, bundan ötürü onlara hayranlık duymamız gerekir.”¹³⁷

Ermeni sosyalistlerinden R. Tarpinyan’a göre “sosyalizm, Türkiye’nin az gelişmişlik düzeyinden bir iki yüzyıl ilderdeki bir Avrupa kuramıdır. Az gelişmiş ülkelerin olgunluktan yoksun aydınlarının hazırlop formüller kullanması iki tehlike yaratır: bayağılaşma (vülgarizasyon) ve ütopya. Aydınlarının yüksek düzeyli oluşundan dolayı Rusya ütopyaya kurban gitti. Türkiye ise tersine bayağılaştırma eğilimi gösterdi.”¹³⁸

---

¹³⁶ Age, s. 186

¹³⁷ Sosyalizm ve Milliyetçilikten naklen, s. 219

¹³⁸ Age, s. 222

II. BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE SOSYALİZM

1. 1917 BOLŞEVİK İHTİLALİ VE OSMANLI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

1.1. 1917 Bolşevik İhtilali

Çarlık Rusya'sında Jülyen takvimine göre 25 Ekim 1917 tarihinde II. Dünya Savaşı'nın seyrini değiştiren bir olay yaşandı. Aslında çok da beklenmeyen bu olay Viladimir İliç LENİN önderliğinde gerçekleştirilen Bolşevik İhtilaliydi. Bu ihtilalin olması bekleniyordu ancak kimse Rusya'da olacağını beklemiyordu. Çünkü Marksist veya diğer Sosyalist teorisyenlere göre bu devrimin sanayisini büyük oranda tamamlamış ve işçi hareketlerinin yoğun olarak yaşandığı İngiltere veya Almanya'da olması bekleniyordu. Ancak bu devrim işçi oranının çok düşük olduğu halkın çoğunluğunun çiftçi olduğu bir ülkede Rusya'da gerçekleşmişti.

Rusya'da halkın Çarlık rejimine karşı bir muhalefeti vardı. Özellikle II. Dünya Savaşı ile beraber Rusya ekonomisinin çökmesi ve halkın açlık sınırında yaşaması ayrıca birbiri ardına açılan cepheler Çarlık rejimini son yıllarının devrimlerle geçmesine neden olmuştu. İşte Bolşevik İhtilali bu devrimlerin sonuncusu olmuştur.

1917 yılında Rusya'da 27 Şubat¹³⁹ ve 25 Ekim¹⁴⁰ tarihlerinde olmak üzere iki ihtilal gerçekleşmiştir. Şubat İhtilali'ni yaparak yönetimi Çar II. Nikola'dan devralan ve "Geçici Hükümet" olarak bilinen Kerensky liderliğindeki hükümetin Dışişleri Vekili Milükov ve Harbiye Vekili Guçkov tarafından defalarca öne sürülen "zafere kadar savaş" ve "Boğazlar Ruslar'a aittir" sloganları başta Osmanlı Devleti olmak üzere diğer ittifak devletleri tarafından da hoş karşılanmamıştır. Kerensky Hükümeti'nin 30 Haziran-11 Temmuz tarihleri arasında Avusturya cephesinde General Brussilov kumandasındaki yaptıkları taarruz, Rusların mağlubiyetiyle sonuçlanmıştır.¹⁴¹ Bu mağlubiyet Rusya'da olan iç huzursuzluğu bir kat daha artırmıştır. Bundan dolayı halkın büyük çoğunluğun yanı sıra, cephedeki askerler de artık barış istemekteydi. Bu durum Bolşevikler için barış ortamını doğurmuştur. Kerensky Hükümeti'nin "zafere kadar savaş" sloganına mukabil Bolşevikler "derhal barışın akdi ve

¹³⁹ Yeni takvime göre 12 Mart. Bkz. Akdes Nimet Kurat, Türkiye ve Rusya, Ankara: KB Yayınları, 1990, s.317.

¹⁴⁰ Yeni takvime göre 7-8 Kasım. Bkz. Selami Kılıç, Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1998, s.27.

¹⁴¹ Akdes Nimet Kurat, Rusya Tarihi, 3. Baskı, Ankara: TTK Yayınevi, 1993, s.324

savaşa son verilmesi” ve “toprağın derhal köylülere dağıtılması”¹⁴² sloganıyla halk kitlesini yanlarına çekmeyi başarmışlardır. Halkın duygu ve düşüncesine kılavuz olanların başarıya ulaşacağı tezi böylece bir kez daha ortaya çıkmaktaydı. Öyle ki Petrograt’ta çoğunluk artık Bolşeviklerden yanaydı.¹⁴³

Hareketin liderliğini sıkı bir komünist teorisyen olan ve aynı zamanda II. Enternasyonalde etkin bir yeri de olan V.İ. LENİN üstlenmişti. Her ne kadar Troçki ve taraflarının katkısı büyük olsa da Troçki’nin anarşist yanları ve devletçi olmayan düşünceleri Devrim sonrasında onu Lenin’e karşı muhalif olmaya zorlamıştı.

Ekim 1917’de Lenin’in temel düşüncesi Rus halkını kendi tarafına çekmektir. Gizli anlaşmaları da açıklayacağını şu şekilde dile getiriyordu: “Demokratik bir barış için temel koşul, ilhaklardan (işgallerden) geri çekilmektir. Bütün güçlerin kaybettiklerini geri almaları gibi yanlış bir anlamda değil, hem Avrupa’daki hem de sömürgelerdeki tüm ulusların, hiçbir ayırım yapılmaksızın, özgürlüklerine ve ayrı devlet kurup kurmayacaklarına veya başka bir devlete katılıp katılmayacaklarına kendilerinin karar verme imkânına sahip olmaları gibi tek doğru anlamda barış koşullarını öneren Sovyet Hükümeti’nin kendisi derhal bu koşulların yerine getirilmesine yönelik adımlar atmalıdır; yani, bugüne dek bizi bağlayan, Çar’ın karar verdiği ve Rus kapitalistlerine Türkiye’yi, Avusturya’yı, vb’ni yağmalama sözü veren gizli antlaşmalar açıklanmalı ve reddedilmelidir. Sonra, Ukraynalıların ve Finlilerin taleplerine karşılık vermeliyiz; onlara ve Rusya’daki Rus olmayan bütün uluslara, ayrılma hakkı da içeren tam bir özgürlük sunmalıyız. Aynı koşulları Ermenistan’a da sağlamalıyız; bu ülke gibi, işgal ettiğimiz Türk topraklarını da boşaltma sözü vermeliyiz.”¹⁴⁴

Rusya’da gelişen bu olaylar neticesinde Lenin’in idare ettiği Komünist Bolşevik Partisi, 25 Ekim (7–8 Kasım) 1917’de Petrograt’ta yaptıkları bir hükümet darbesiyle “Geçici Hükümeti (Kerensky)” devirerek iktidarı ele geçirdi.¹⁴⁵ Birkaç saat içerisinde gerçekleşen bu ihtilal, Şubat İhtilali gibi birkaç hafta sürmediği gibi, birkaç gün içerisinde başta Moskova olmak üzere Rusya’nın önemli şehirlerinin Bolşeviklerin eline geçmesiyle sonuçlanmıştır.¹⁴⁶

Ekim (October) İhtilali olarak da bilinen bir devrim sonrası Rusya’nın her *tarafında* “Sovyet” sistemine dayanan Komünist Partisi’nin tahakkümü altında bir rejim kurulmaya

¹⁴² Kurat, Türkiye ve Rusya, s.325.

¹⁴³ Kurat, Türkiye ve Rusya, s. 325.

¹⁴⁴ Gökay, Emperyalizm ile Bolşevizm Arasında Türkiye (1918–1923), s.1–2.

¹⁴⁵ Viladimir İlyiç Lenin, “Rusya’da Şimdiki Durum ve İşçi Hareketinin Taktiği”, Partizan Savaşı, 3. Baskı, İstanbul: Yar Yayınları, 1994, s.183.

¹⁴⁶ Kurat, Türkiye ve Rusya, s.326.

başlandı. Kurulan yeni rejimin en yüksek organı; başında Lenin'in bulunduğu "Halk Komiserleri Sovyeti (Sovnarkom)" idi. Bu rejimin esas gayesi dünya ihtilali yapmaktı.¹⁴⁷ Dünya ihtilalinin birinci basamağı olarak gördükleri kendi ülkelerinde rejimin sağlam zemine oturması için, ihtilalin hemen ertesi günü yani 26 Ekim 1917'de bir "Barış Dekreti (Genelge)"^{148,,149} yayımladılar. Buna göre; bütün muharip devletler hemen harbe son vermeli, mütareke akdedilmeli, ilhaksız- tazminatsız barış yapılmalıydı. Bu genelgedeki ilhaksız- tazminatsız barış hiç şüphesiz Osmanlı Devleti'nin lehineydi. Ancak Almanya ve Avusturya bu duruma karşı oldukları için Rusya'nın ilhaksız- tazminatsız barış isteği ilk aşamada kabul görmemiştir. 26 Ekim 1917'de yayımlanan bu genelgeden beklediği sonucu alamayan Sovyet Hükümeti bu defa Almanya ile ikili mütareke isteğinde bulundu.¹⁵⁰ Kasım 1917'de Rus Orduları Başkumandanı General Duchonin Almanlarla mütareke akdedilmesi için temsilci olarak görevlendirildi. Ancak General Duchonin bunu reddetti. Bu suretle Duchonin Sovyet Hükümeti'ni karşısına aldı. Barış yapılmasını istemeyen itilaf devletleri de generali desteklediler.

Ekim Devrimi, 1917 Şubat Devrimi ile başlayan devrimci sürecin ikinci aşaması olarak değerlendirilir. Ekim Devrimi ile Temmuz Günleri ile iktidarı tekleşerek ele geçiren ancak Kornilov Olayı¹⁵¹ ile güç ve destek kaybeden Geçici Hükümetten iktidar alınmış Bolşeviklerin

¹⁴⁷ Kurat, Türkiye ve Rusya, s.325–326.

¹⁴⁸ Dekret: Almanca bir kelime olup anlamı "Genelge"dir. (<http://nedir.dictionarist.com/almanca-turkce/Dekret;30/07/2010>)

¹⁴⁹ "Ilhaksız-Tazminatsız Barış" ve "Halkın Kendi Kaderlerini Kendilerinin Belirlemesi" prensibine dayanan bu dekrette Lenin, özellikle dünyanın en ileri üç ülkesinin -İngiltere, Fransa ve Almanya sınıf bilinçli işçilerine üç aylık, acil bir ateşkes öneriyordu. Bkz. Gökay, Emperyalizm ile Bolşevizm Arasında Türkiye (1918–1923), s.1–2.

¹⁵⁰ Stalin, Lenin tarafından Halk Komiserliği görevine getirildi. Görevi; ülke içindeki farklı milliyetlere mensup toplulukların milliyetçi düşünce ve hareketlerini bastırmaktı. Bu işi yaparken çok kan döken Stalin'e 1919'da işçi ve köylü komiserliği de verildi. Bkz; Nihat Kaşıkçı-Hasan Yılmaz, Aras'tan Volga'ya Kafkaslar (Ülkeler-Şehirler-İz Birakanlar), 2. Baskı, Ankara: TÜRKAR, 2000, s.122–124.

¹⁵¹ Lavr Georgiyeviç Kornilov (18 Ağustos 1870–13 Nisan 1918) I. Dünya Savaşı ve devamında başlayan Rus İç Savaşında Rus ordu komutanı general. Tarihte en çok Kornilov Olayı olarak bilinen ve Ağustos-Eylül 1917 tarihinde yaptığı başarısız darbe girişimiyle hatırlanır. Girişim Aleksandr Kerenski'nin Geçici Hükümetini güçlendirmek amacıyla yapılsa da, sonunda Bolşevikler sayesinde başarısız olacak ve Kornilov, Kerenski tarafından tutuklanacaktır. Bu olay Ekim Devrimi'ne giden yolda Bolşeviklerin elini güçlendiren bir öneme sahiptir.Çar'a karşı eleştirileri olsa da General Kornilov, Rusya'nın askeri müttefiklerine karşı sorumluluklarından dolayı 1.Dünya Savaşının sürdürülmesi taraftarıydı. Şubat Devriminden sonra ülkenin bir kaosa sürüklendiğini ve bunun da askeri bir hezimete evrileceğini düşünüyordu. Lenin ve onun "Alman ajanları" asılları, Sovyet oluşumları kapatılmalı, askeri disiplin tesis edilmeli ve geçici hükümet yeniden yapılandırılmalıydı.Petrograd'dan gelen Kerenski'nin belirsiz emrini kendi istediği gibi yorumlayarak, şehirde ve daha sonrasında da tüm ülkede düzeni sağlayacaktı. Bunun için emrindeki 3.Orduya Petrograd'da sıkıyönetim ilan etmesi yönünde emir verdi. Petrograd'daki siyasi atmosfer tarafından işçilerin saflarına çekilen askerler Bolşeviklerin yoğun propagandasıyla taraf değiştiren Kornilov Kazak süvarileriyle şehre yürümek ister. Özellikle Kazaklardan oluşan Bolşevikler yine bu süvarilerin ilerleyişine de mani olacaklardır. Bu durumu izleyen ve önce Kornilov'u yardıma çağırın Kerenski, komutanının kendisini alaşağı etme ihtimalini ve Bolşeviklerden yana dönen askerleri görünce 9 Eylül 1917'de

ve müttefikleri olan Sol SR'ların¹⁵² çoğunlukta olduğu Sovyetlere verilmiştir. Bu gelişmelerin üzerine Bolşevik karşıtı monarşi yanlısı Beyaz hareket Rus İç Savaşını başlatmıştır. 1922 yılında iç savaştan galip çıkan Bolşevikler Sovyetler Birliğini kurmuşlardır.

Bu İhtilal belki de en çok Osmanlı İmparatorluğu'na yaradı. Çünkü Osmanlı Devrimden sonra savaştan çekilme kararı alan Rusya ile Doğu'da ve dolaylı olarak da Azerbaycan ve Kafkasya'da savaş veriyordu. Rusya'nın savaştan çekilmesi demek Osmanlı'nın bir cepheden kurtulması demekti. Ayrıca devrimden sonra devrimin heyecanıyla Bolşevikler savaş sırasında İtilaf Devletlerinin yapmış oldukları gizli antlaşmaları Dünya kamuoyuna resmi belgeleriyle duyurmuştu. Bu ise İtilaf Devletlerinin bir nevi karizmalarının çizilmesi ve aslında hak ve hukuk için savaştıkları gibi söylemlerin tescillenmesi anlamına gelmekteydi. Bu belgelerin yayınlanması İtilaf Devletleri içerisinde bulunan Komünist, Sosyalist ve Anarşist grupların savaşa daha bir şiddetle karşı çıkmalarına neden olurken bu ülkelerin kendi iç sorunlarıyla uğraşmalarını da sağlamıştı.

Artık komünistlerin devlet çapında bir güç olmaları ve emperyalistlere karşı girişilen propagandalar bütün güçsüz ve işgal altında olan devletlerde olduğu gibi Anadolu'da da ilgi görmüştür. Ayrıca I. Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş sırasındaki hükümeti olan İttihat ve Terakki Partisi'nin lider kadrosu da Anadolu'dan ayrılmak zorunda kalmışlardır. İttihat ve Terakki liderleri Talat, Cemal ve Enver Paşalar ilk öce Almanya'ya oradan da Rusya'ya gitmişler ve ülkenin içerisinde bulunduğu duruma bir çözüm arayışına girişmişlerdir. Çözümü Bolşevizm'de bulan daha çok Enver Paşa olmuş ve Bolşeviklerle iyi diyaloglar kurmanın yollarını aramıştır.¹⁵³

1.2. Anadolu'da Bolşevik İhtilali'nin Yansımaları

Anadolu'da sosyalizm veya Komünizm bilinmeyen bir şey değildi. Özellikle İstanbul'da işçi eylemleri ve azınlıkların sosyalist partilerde yer tutmaları gibi nedenlerden ötürü sosyalizm az da olsa tanınmıştı. Yine aynı şekilde Osmanlı aydınları da sosyalistleri yakından takip ediyorlardı. Birinci bölümde de anlattığımız gibi sosyalizme/komünizme Osmanlı aydınları içerisinde iki türlü bir bakış açısı vardı. Özellikle Klasik ulema veya İslamcı cephe bu ideolojiye biraz temkinli yaklaşıyor ve Komünizmi özellikle Ateizm ve din konusundaki

---

komutanı görevden aldı. Askeri diktatörlük kurma suçuyla suçlanan Kornilov, Kerenski'yi aşarak Geçici Hükümete karşı ayaklanma çağrısı yaptı.

¹⁵² Sol SR'lar, 1917 yılından itibaren Sosyalist Devrimci Partiden ayrılarak Bolşeviklerden yana tavır alan siyasi grup.

¹⁵³Emel Akal, İT, Mustafa Kemal ve Bolşevizm, s. 55

söylemlerinden ötürü eleştiriyorlardı. Diğer bir takım aydınlar ise –ki bunlar genelde Avrupa’da eğitim faaliyetlerinde bulunmuş aydınlar- sosyalizme eşitlikçi, özgürlükçü ve emperyalizm karşıtı düşüncelerinden ötürü sıcak bakıyorlardı. Buna rağmen sosyalizm/komünizm yerli halktan fazla taban bulamamış daha ziyade azınlıklar arasında yaygınlık kazanmıştı.

Bolşevik ihtilâlden sonra, Sovyet liderleri, Çarlık zamanından kalan emperyalist yayılma politikasını reddettiler. Bunu yaparken, Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson’ın, Birinci Cihan Harbi’nden sonra ilan ettiği self-determinasyon (milletlerin kendi kaderlerini tayin etme) prensibine dayanıyorlardı. Aslında, Sovyetler, Wilson prensibini, hem dış politika sahasında, hem etnik bakımdan karışık olan Rusya’nın içinde kullanmak istiyorlardı. Bolşeviklerin bu gibi tutumları ve düşünceleri Osmanlı Devlet adamlarınca gayet olumlu karşılanmıştı. Çünkü yukarıda da değindiğimiz gibi Rusya’nın savaştan çekilmesi Osmanlı’nın bir cephesinin kapanması anlamı taşıyordu. Aynı şekilde Rusya’nın Wilson Prensiplerini kabul etmesi demek Avrupa/İtilaf Devletleri karşısında silahlı olarak olmasa da siyasi anlamda bir destekçisi olması demekti. Bunun haricinde zaten Rusya için Türkiye de büyük bir önem taşımaktaydı. Zira Türkiye’nin/Anadolu’nun emperyalizm karşıtı olması demek yada başka bir deyimle İtilaf Devletlerinin boyunduruğunu reddetmesi demek Bolşeviklerin işine geliyordu. Çünkü İtilaf Devletleri ve özellikle İngiltere Çarlık Rejiminin yanında olduğunu giriştiği karşı darbelerle göstermişti. Yine Çanakkale Savaşı’nın sebebi olan İtilaf Devletleri’nin Çarlık Rejimine yardım göndermesi de bunun bir belirtisiydi. Yine aynı şekilde Kafkaslar da Rusya için büyük önem taşıyordu. Zira İngiltere Kafkasya’da bulunan Çarlık yanlısı Generallere silah yardımında bulunuyordu. Yine aynı şekilde Rusya’nın kendi içerisinde de bir iç savaş başlamıştı ve bu savaşa İtilaf Devletleri destek veriyordu:

“İhtilâlden sonra başlayan iç harpte, Kızılordu, Sovyet idaresine isyan eden Beyaz Rus orduları ile mücadele etmek zorunda kalmıştı. Batılı Müttefiklerin destekledikleri Beyaz Rus orduları ile başlayan ölüm-kalım mücadelesinde, Kızılordu zaman zaman güç anlar yaşadı. Bu itibarla, uzun asırlar, Çarlığın politik ve kültürel baskısı altında yaşamış Rus olmayan halkların ve bilhassa Orta Asya Türklerinin sivil harpte desteğini kazanmak, Sovyetler için büyük önem taşıyordu. Sovyetlerin, Rus olmayan milletlere self-determinasyon hakkını tanıyacıklarına dair vaatleri, bu halklarda ve bilhassa Orta Asya Türklerinde ümit

ve-sevinç uyandırdı. Bu sebeple, Orta Asya Türkleri, cereyan eden iç harpte, Sovyet tarafını tutmuşlar ve Kızılordu'ya önemli ölçüde destek sağlamışlardı.”¹⁵⁴

İşte tüm bu sebeplerden ötürü Anadolu’da Bolşevizme karşı bir sempati oluşmaya başlamıştı. Bunun nedenlerinden birini de Osman OKYAR şöyle belirtmiştir:

“Aslında, 1919 ve 1920 yıllarında, komünizm cereyanının ülkede oldukça kuvvetlendiğini görmekteyiz. Bunun sebeplerinden biri, bazı aydın ve bürokratların, Kâzım Karabekir Paşa paralelinde düşünceleri, içlerindeki kaygının, ülkenin bütünlüğünü korumak olduğunu düşünüyorum. Bu şartlarda, ülkeyi parçalamak isteyen İngiltere ve onu tutan İstanbul hükümeti aleyhine vaziyet almak ve samimi görünen Sovyetlere yakınlık hissetmek, kolayca anlaşılır bir tutum idi.”¹⁵⁵

Bolşevizmin ideolojik etkisini Anadolu’da göstermesi bakımından şu örnekler manidardır:

Bedelli Askerlik (veya Sol bir söylemle zenginlerin para verip askere gitmemeleri) Osmanlı’da bir gelenek halini almış olmasına rağmen buna karşı tavırlar ortaya çıkmaya başlamıştır. “9 Ağustos 1920’de BMM’de yapılan görüşmede, Antalya Mebusu Rasih Bey ‘Askerler, zenginlerin geri hizmette kalmalarından şikâyet ediyorlar, bunların de cepheye gelmesini istiyorlar’ derken BMM 2 Eylül 1920’de ‘Bedelli Askerlik’ yasasını görüşmeye başlamıştır. Mecliste Teklife karşı çıkmayanlar olmasına karşın ‘savaşmanın zengin fakir herkese farz olduğunu’ savunanlar da bulunmaktadır. Hakimiyet-i Milliye gazetesi 27 Ekim’deki bir haberinde şöyle yazmaktadır: ‘Nakdi Bedel kanunu çıkarmak, zenginler yaşasın fakirler gebersin! demektir. Herkesin görevi cepheye gitmektir’¹⁵⁶

Bolşevizmin etkisini göstermek açısından bir başka örnek o günlerde Bolşevizmin halka anlatılabilmesi için bazı gazetelere matbaa ve kağıt yardımıyla bulunulmasıdır:

“28 Eylül 1920’de BMM’de ‘Matbuat ve İstihbarat Müdür-ü Umumisi’ Galip Bahtiyar Bey bazı gazetelere kâğıt tahsis edildiğini ve ‘halkı aydınlatmak için barış şartları ve Bolşevik Devrimi konularında broşürler hazırlatıp bastırmakta olduklarını’ söylemektedir. Kâğıt dağıtılan gazeteler şunlardır: Yeni Dünya, Öğüt, Açıksöz, İkaz. Bu gazeteleri kısaca

¹⁵⁴ Osman Okyar, Milli Mücadele Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal (1920-1921), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 1998, s. 23

¹⁵⁵ Okyar, Osman, Age, s. 32

¹⁵⁶ Emel Akal, Milli Mücadele’nin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm, TÜSTAV yay, 1. Basım, İstanbul 2002 s. 88

değerlendirecek olursak bunların bir şekilde Bolşevizme bulaşmış oldukları görülecektir. Yeni Dünya Gazetesi Eskişehir’de ‘İslami Bolşevik Gazetesi’ alt başlığı ile yayınlanmakta olan Çerkez Ethem’in desteklediği gazetedir. Açıksöz, Kastamonu’da yayınlanmaktadır ve sayfalarında Bakü Doğu Halkları Kurultayı’na, Şuralar Hükümeti’nin nasıl kurulacağına ve Bolşeviklerin askeri ve politik hareketlarına yer vermektedir. Konya’da yayınlanan Öğüt Gazetesinin yayımladığı yazıların içeriğine bakarsak 1920’de İslami Bolşevizmi benimsemiş bir yayın organı olduğu anlaşılmaktadır. İkaz gazetesi ise Afyonkarahisar’da yayınlanmaktadır. Sahibi Afyonkarahisar mebusu Mehmet Şükrü’dür. 1922 Mart ayında tekrar açılmasına izin verilen Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası (THİF)’nin genel merkezi bu gazetenin matbaasıdır.”¹⁵⁷

Bir diğer örnek Bakü Doğu Halkları Kurultayına BMM adına katılan İbrahim Tali Bey’in konuşmasıdır:

“İbrahim Tali Bey Anadolu’nun kaderinin III. Enternasyonal’le birleştirildiğinden söz ederek şöyle der: ‘Anadolu inkılapçıları şevk ve samimiyetle Üçüncü Enternasyonal’e yüzlerini çevirmişler, talihlerinin Üçüncü Enternasyonal’in talihine paralel olduğuna iman ediyorlar.

Yaşasınlar, bu yolda birlikte yürüyen inkılapçı Rusya ile inkılapçı Anadolu ve onların dayandığı şark inkılabı!’”¹⁵⁸

Bolşevizmin etkisini göstermesi açısından bir örnek de mecliste çıkarılmaya çalışılan düğünlerde savurganlığı önlemeye yönelik yasadır:

“1920 Anadolu’sunda Bolşevizmin ideolojik hegemonyası nedeni ile değişen bakış açıları, Mecliste özel alana müdahaleye kadar varan yasal önlemler almaya kadar gitmiştir. 10 Kasım 1920 günü BMM’ de “düğünlerde savurganlık yapılmasını yasaklayan” kanun önerisi, ivedilikle ele alınarak, birinci maddesi kabul edilir. Buna göre “düğünlerde çeyiz gönderilmesi, iki giyimden fazla elbise konulması, düğün boyunca bir günden fazla çalgı çaldırılması ve ziyafet verilmesi, köçek oynatılması, nişan töreni, ağırlık, hediyeler verilmesi yasaklanıyor.’ Yasanın görüşülmesi 25 Kasım’da tamamlanacak ve sünnet düğünlerine de kısıtlama gelecektir. Aykırı hareket edenler için 1-6 yıl hapis cezası vardır. Yasada

---

¹⁵⁷ Akal, Age, s.89

¹⁵⁸ Akal, Age, s.89

zenginlerin gösteriş yapması engellenirken köçek oynatılmasını engellemek gibi tavırlar da görülüyor.”¹⁵⁹

Çok ilginç örneklerden biri de Mehmet Âkif’in Açığsöz Gazetesinde yayınlanan maşhur Nasrullah Camii konuşmasıdır. Ki bu konuşma İslamcı bir gelenekten gelen Âkif’in Bolşevizme olan bakış açısını anlatması bakımından önemlidir. Ayrıca bu konuşma Anadolu’da geleneği temsil eden insanların ahlaksızlık ve sapıklık olarak gördükleri komünizme bakışlarını yumuşatmaları olarak da okunabilir:

“Avrupa hükümetlerini titreten Bolşeviklik tehlikesi, bizler gözlerimizi açmak suretiyle alem-i İslam hakkında tehlikeli değil, bilakis istifade olunacak bir fırsattır. [...]bütün harekâtımızı, muamelatımızı tanzim eden şariatımız sosyalistlerin, Bolşeviklerin bundan asırlarca sonra belki bulabilecekleri düsturların, esasların en insani, en ulvi, en fitri, en şefik, en rahim şeklini ihtiva etmektedir. [...] Bizim Bolşeviklerden korkmamıza mahal olmadığı gibi, Bolşevik olmaya da ihtiyacımız yoktur. Düşmanın düşmanı dost olmak itibariyle müşterek, müteabil, menafi dairesinde Bolşeviklerle ittifak edebiliriz. Garp’ın alem-i beşeriyeti, bilhassa biz Müslümanları ezmek için kuvvet almakta oldukları o melun zulüm müesseselerini yıkmak hususunda Bolşeviklere yardım da ederiz. Artık bu ittifakın zamanını, zeminini, dairesini, bu muavenetin derecesini tayin etmek, tabiidir ki, selahiyet sahiplerine aittir. O cihetleri onlar düşünsünler, halletsinler.”¹⁶⁰

Emel AKAL 1919 yılından sonra özellikle Anadolu’da “bir terminoloji değişikliğine gidildiğini, ‘amele, zahmetkeş hakları, halk idaresi, Bolşevizm, komünizm’ gibi konulardan sıkça bahsedilmeye başlandığını; örgütlerin isimlerinde’ ihtilal, inkılap, Kızıl’ kelimelerinin sıkça yer almaya başladığını, yine örgüt ve partilerin programlarında sosyalizmden bahsedildiğinin” görüleceğini belirtir.¹⁶¹

Aslında bu bilgilerden sonra Türk siyasi ve düşünsel yaşamına etki eden kimselerin Bolşevizm ve daha geniş bir şekilde Komünizm hakkında ki görüşlerine değinmek gerekiyor. Zira bunda sonra işlenecek konularda özellikle Osmanlı siyasetine yön veren bazı simaların Doğu Halkları Konferansı gibi bir toplantıda Komünist bir tavır aldıkları görülecektir. Bunun sebeplerinin ve bu siyaset ve devlet adamlarının Komünist takılmalarındaki öncüllerin bilinmesi gerekmektedir. Bu nedenle İttihat ve Terakki ve liderlerinin, Kazım Karabekir, Ali

---

¹⁵⁹ Akal, Age, s.90

¹⁶⁰ Akal, Age, s.94-95

¹⁶¹ Akal, Age, s.85

Fuat Cebesoy gibi devlet adamları ve paşaların; Mustafa Suphi, Süleyman Nazif, Yunus Nadi, Şefik Hüsnü gibi Komünist olan veya olmayan aydınların da bilinmesi gerekmektedir.

1.3. Milli Mücadele Dönemi Siyaset Ve Devlet Adamlarının Ve Aydınların Sosyalizme Bakış Açıları

1.3.1. İttihat Terakki ve Sosyalizm/Bolşevizm

I. Dünya Savaşı'ndan sonra yurttan çıkmak zorunda kalan İT ileri gelenleri –Enver Paşa hariç- Almanya'ya gitmişlerdi. Aslında İttihatçılar beraber yola çıkmışlar ve Berlin'e gitmeğe niyetlenmişlerdi. Kırım'a ulaşan İttihat ve Terakki liderleri buradan Berlin'e geçmeyi planlamışlardır. Ancak Enver Paşa, Berlin'e gitmek niyetinde değildir. Herhangi bir yolla Kafkasya'ya geçerek oradaki halktan kuvvetler oluşturmak suretiyle mücadeleye devam etmek kararındadır. Bu karar doğrultusunda Enver Paşa, Berlin'e giden trenden arkadaşlarına haber vermeksizin ayrılır ve Kırım'ın bir kıyı kasabasında kiraladığı bir yelkenli ile Kafkaslara gitmek için yola koyulur.¹⁶² Ancak yelkenli fırtınaya yakalanır ve parçalandıktan sonra Kırım sahillerine vurur. Enver Paşa Kafkaslara gitmek düşüncesinden vazgeçmemiş, bu amaçla çeşitli yollar denemiştir. Fakat şanssızlıklar peşini bırakmamış, denediği tüm yollarda başına birçok olaylar gelmiştir.¹⁶³ İngiliz gazeteleri ise bu sırada Enver Paşa'nın Kafkasya'da, Kürdistan'da, Türkistan'da olduğu yönünde haberler yaymaktadırlar. Yabancı gazeteler diğer İttihatçılarla değil, daha çok Enver Paşa ile ilgilenmektedirler.¹⁶⁴

Kırım'dan Berlin'e doğru trenle hareket eden İttihat ve Terakki ileri gelenleri, 8 Kasım 1918'de Berlin sınırına varmışlardır. Bu sırada Almanya, Spartaküs hareketinin en yoğun dönemini yaşamaktadır. İttihatçılar bir süre çevreye uyum sağlamaya çalıştıktan sonra kendilerine yakın gördükleri İtalyan, İngiliz, Fransız, Alman ve Bolşevik çevrelerle temas aramışlardır. Değişik Avrupa kentlerine yayılan bu önderler, bu kentlerde basın büroları ve benzeri çevreler kurarak örgütlenmişlerdir. Bu çevreler merkez Berlin olmak üzere La Hey, Lozan, Münih ve Roma'da oluşmuştur.¹⁶⁵ İttihat ve Terakki liderlerinin bu çalışmaları gözden kaçmamış, 3 Mart 1920'de Dresel tarafından Berlin'den ABD Dışişleri Bakanlığı'na çekilen telgrafta, Enver Paşa'nın Berlin'de olduğu ve Bolşeviklerle temasta bulunduğu; Talat Paşa'nın

¹⁶² M. Tayyib Gökbilgin. Milli Mücadele Başlarken. Cilt 1 Ankara: İş Bankası yay., 1959, s. 9.

¹⁶³ Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa. Cilt 3. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1973.s. 480.

¹⁶⁴ Aydemir, Enver Paşa, Cilt 3, s. 483.

¹⁶⁵ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, "Mustafa Kemal Talat Paşa Mektuplaşması," Milliyet, 16 Mayıs 1976.

da Berlin'de olduğu ve İsviçre'ye gidip orada bir gizli servis bürosu yönettiği ve Bolşevik ajanlarıyla temasta bulunduğu yazılmıştır.¹⁶⁶

İT ileri gelenlerinin karşılaştıkları Almanya Rusların da ümit bağladıkları bir ihtilal ortamı olan Almanya olmuştur. Almanya Enternasyonal'in beşiği ve özellikle Komünist ve Anarşistlerin yatağı konumunda olan bir ülkedydi. Böyle bir ortamda “Bolşevikler bile bütün umutlarını gerçekleştirmekte olduğunu sandıkları Alman devrimine bağlamışlardı.”¹⁶⁷ İşte İT liderleri hayranlık duydukları Alman felsefe ve ideolojisinin sosyalizme kayışlarını izlemekteydiler. Doğal olarak da hem Bolşevik İhtilali'nin etkisi, hem –belki de- Alman hayranlığının bir sonucu olarak İT ileri gelenleri de Komünizme ilgi duymaya başlamışlardı. Hatta Talat Paşa'nın Hollanda'da toplanan II. Enternasyonal Kongresi sırasında sosyalist liderlerle görüşmek için Sosyalist Enternasyonal'in Genel Sekreteriyle görüştüğü bilinmektedir.¹⁶⁸

Yurt dışına çıkan İttihat ve Terakki önderleri arasında daha ilk günden başlayarak görüş ayrılıklar doğmuştur. Enver Paşa Kafkaslara geçmek ve oradan oluşturduğu kuvvetlerle Anadolu'nun yardımına koşmak arzusundadır. Talat Paşa ise bu aşamada Anadolu'nun işine karışmanın doğru olmadığı, Anadolu ile işbirliği halinde dışarıdan yapılabilecek her türlü yardımın sağlanması için çalışılmasının uygun olduğu kanısındadır. Talat Paşa'nın ölümüne kadar yurt dışında bulunan İttihatçılar iki grup halinde davranmışlardır. Talat Paşa ile Dr. Bahaettin Şakir, Dr. Nazım ve Rusuhi Beyler birlikte, Enver Paşa da ayrı olarak çalışmaktadırlar. Bunlar İslam dünyasındaki mevki ve nüfuzlarının İngiliz emperyalizmine karşı bir tehdit silahı gibi kullanarak İngilizlerle anlaşmak istiyorlardı. Enver Paşa ise İngilizlerle anlaşmanın imkansız olduğunu kabul ediyor, sonuna kadar mücadele edilmesi gerektiğini düşünüyordu.¹⁶⁹ Talat Paşa ile Enver Paşa farklı stratejileri savunmaktadır. Talat Paşa önce Anadolu'yu desteklemek ve basan kazanıldıktan sonra içeriye girerek bir siyasal parti kurmak suretiyle iktidarı kontrol etmek yolunu önermektedir. Enver Paşa ise şimdiden Anadolu hareketi kontrol edilmezse daha sonra kontrol edilemeyeceğine inanmaktadır.¹⁷⁰

Emel Akal'ın bildirdiğine göre Talat Paşa Avrupa'daki izlenimleri neticesinde Avrupa Kapitalizm ve Emperyalizminin Türkiye'ye karşı zalimce fikirleri olduğuna kanaat getirir. Bundan dolayı da Ruya'ya bakılmasını Rusya ile yakın ilişkiler içerisinde olunmasını ister.

¹⁶⁶ Orhan Duru, Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları, s. 76-77

¹⁶⁷ Emel Akal, Age, s.75

¹⁶⁸ Akal, Age, s.78

¹⁶⁹ Ali Fuat Cebesoy, Moskova Hatıraları, s. 188.

¹⁷⁰ Tekeli ve Selim, "Mustafa Kemal Talat Paşa Mektuplaşması," Milliyet. 15 Mayıs-23 Mayıs 1976.

Ve hatta bu görüşünü de bir mektupla Mustafa Kemal'e bildirir.¹⁷¹ İT sosyalizme olan bu sempatisini 1919 yılında yapılan Mebusan Meclisi seçimlerinde sosyalizst adaylar göstererek kanıtlamıştır.¹⁷²

Lenin, 3 Kasım 1917 yılında “Rusya'nın ve Doğu'nun Tüm Müslüman Emekçilerine” isimli bir konuşma yapmış ve bu konuşmada “İstanbul'un Türklerde kalmasını” savunmuştu.¹⁷³ Bu konuşma Talat Paşa ve daha sonraları Almanya'ya gelen Enver Paşa üzerinde büyük bir etki uyandırmış olmalı ki, Enver ve Talat Paşalar Bolşevik Partisi Merkez Üyesi olan ve daha sonra III. Enternasyonal Komintern'in Başkanlığını yapacak olan Karl Radek ile görüşme talebinde bulunmuşlar ve Enver Paşa Radek ile görüşmüştür.¹⁷⁴

Talat Paşa'yı Birst-Litovsk görüşmelerinden de tanıyan Radek hapisanedeki görüşmelerini ve izlenimlerini şöyle anlatır:

“Misafirlerimden ilk ikisi Jön Türk Hükümetinin başı Başbakan Talat Paşa ile onun Savaş Bakanı [Harbiye Nazırı], Trablusgarp savunması kahramanı Enver Paşa idi. Türkiye'nin bozgununun ardından, yarı-yasadışı olarak Berlin'de yaşadıkları dönemde - Müttefikler onların sınır dışı edilmelerini istiyordu. Türkiye'nin bundan sonra savunmasını nasıl yürüteceğini planlıyorlardı. Bozgunun sonrasovyet Rusya üzerinden yasa dışı biçimde Almanya'ya kaçan Enver, Sovyet Rusya'nın yeni, gelişmekte olan ve Müttefiklere karşı mücadele ederken dikkate alınması gereken bir dünya kuvveti olduğu konusunda Alman askeri çevrelerinin dikkatini ilk çeken kişidir.

Talat'ı Brest-Litovsk sürecinden tanıyordum. Orada onu zafer kazananların masasında görmüştüm. Berlin hapisanesinde ise, bir posta memurunun oğlu olduğunu anımsayan ve kendisi de eski bir posta memuru olan, kırılmış bir adam, durmadan Müslüman Doğu'nun kendisini esaretten ancak halk kitlelerinin desteği Sovyet Rusya'nın ittifak ile ve halkların desteğini alarak özgür olabileceğini tekrarlamaktaydı.

Türkiye'nin dünya savaşı yenilgisinden sonra savunmasını yürüten Kemal Paşa ile ilişkilerini, Kemal kendini düşük Genç Türkler rejiminden iddia edildiğinin tersine ayrı tutarken, onlar aralarında önemli bir fark bulunmadığı ve ona yurtdışından yardım organize

---

¹⁷¹ Akal, Emel, Age, s.78

¹⁷² Akal, Emel, s.79

¹⁷³ Akal, Emel, s.80

¹⁷⁴ Akal, Emel, s.80

etmekte oldukları şeklinde açıklıyorlardı. Ben onları Rusya'ya gitmeleri için iknaya çalıştım, aslında Enver Paşa daha sonra gitti.

Talat'ın doğuştan gelen zekâsı ve irade gücünün beni etkilediğini / çarptığını ifade etmeliyim; bozuk bir Fransızca ve Almanca ile konuşuyordu. Almanca ve Fransızca ile kendisini rahatça ifade edebilen Enver Paşa ise, yapı olarak sinirli, dengesini bütünüyle kaybetmiş ve ülkesinden ziyade kendi pozisyonu için mücadele eden dengesiz bir insan görünümünü vermişti.”¹⁷⁵

Buradan da görüleceği gibi İT liderleri yenilginin acısını çıkarmak üzere, savaştan yenik ayrılan Rusya-Osmanlı-Almanya üçlüsünün sanki İngiltere ve Fransa'ya karşı bir birlik oluşturmasını ister gibiler. Bu sözlerimizi destekleyen nedenlerden biri de yine Radek ile görüşmüş yakın ilişkilerde bulunmuş ve daha sonraları Moskova'da Alman Askeri Ataşesi olarak görev yapmış olan Köstring'in, ataşeliği sırasında Enver Paşa'yı Moskova'ya götüreceği bir uçak temin etmesidir.¹⁷⁶

Tahminimizce savaştan önce ve sonra Avrupa emperyalizmine karşı başkaldırı felsefesi geliştiren ve hatta Turancılık idealleri veya Pan-İslamizm düşüncelerine sahip olan İT liderleri, Bolşevik İhtilali'nden sonra söylemlerine bir de Bolşevizmi katarak İslami Bolşevizmin Anadolu'daki temsilciliğine aday olmuşlardır. Çünkü daha sonra da değineceğimiz gibi Enver Paşa Bakü'de toplanan Doğu Halkları Kongresi'nde tam olmasa da bir Bolşevik gibi davranmıştır.¹⁷⁷

İT erkânı Moskova'ya gittiklerinde çok büyük itibar görmüşlerdir. Cemal Paşa ve beraberindeki bir grup Bolşevik liderlerinden Troçki, Stalin, Çiçerin ve en son olarak da Lenin ile görüşmüşlerdir. Bu ilginin bir diğer örneği ise Enver Paşa'nın Bakü'deki Kongreye giderken Bolşevik yönetimin Enver Paşa'ya özel bir tren ayarlamaları ve onunla göndermeleridir.¹⁷⁸

Buna rağmen Talat ve Enver Paşalar arasında Bolşevikler konusunda da fikir ayrılıkları bulunmaktaydı. Talat Paşa Sovyetlerle işbirliği yapmak konusunda çekingen davranıyordu.¹⁷⁹ Enver Paşa ise Talat Paşa'ya oranla daha net bir politik hat üzerindeydi. İngilizlerden büyük ölçüde umudunu kesmiş ve Sovyetlere daha fazla yakınlık gösteriyordu.

¹⁷⁵ Akal, age, s.81

¹⁷⁶ Akal, age, s.80

¹⁷⁷ Akal, age, s.85

¹⁷⁸ Akal, age, s.87

¹⁷⁹ Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925). Ankara: Bilgi yay., 1978, s.118

Bu politika stratejik olarak daha uygundu. Çünkü İngilizlerin Anadolu'ya yönelik politikalarında herhangi bir değişiklik görülmüyordu. Oysa Sovyetlerin Anadolu'ya ilişkin tavrı çok netti ve yardıma hazır durumdaydılar. Ayrıca Enver Paşa'ya büyük önem veriyorlardı. O nedenle Enver Paşa için Sovyetlerin desteği İngilizlerin dostluğundan çok daha anlamlıydı. Nitekim Enver Paşa Cemal Paşa'ya yazdığı mektupta, yapmak istediklerini şöyle açıklamaktadır: *"İslam milletlerinin kurtuluşunu sağlamak, bunun için sosyalistlerle işbirliği yaparak kurtarılan ülkelerde bünyeye uygun olarak sosyalist ilkelerini kurmak, İslam'ın kurtuluşu için ihtilal de dahil tüm araçları kullanmak, bunun için tüm İslam milletleri ile işbirliği yapmak."*¹⁸⁰

Acaba Bolşevikler İT erkanına neden bu kadar ehemmiyet vermişlerdir. Halbuki daha önceden de söylediğimiz gibi İT'nin yönetiminde olduğu yıllarda sosyalistlerle arası pek iyi değildi. Ve aynı şekilde daha sonra görüleceği gibi İT Mustafa Suphi tarafından da Bolşevik liderlere pek iyi bir kadro olarak tanıtılmamıştı. Bütün bunlara rağmen ne oldu da Bolşevik liderler İT liderlerine bu kadar değer vermeye başladılar? Tahminimizce Bolşevikler Anadolu'da Mustafa Kemal'in önderliğinde başlayan direnişeye pek iyimser bir gözle bakmıyor olabilirler. Daha doğrusu Bolşevikler için Mustafa Kemal desteklenecek biri olarak görülmemiş olabilir. Çünkü Mustafa Kemal Enver Paşa'yla karşılaştırıldığında daha önce devlet deneyimi olmayan, yönetim kademelerinde görev almamış olan, deneyimsiz bir asker olarak karşılarına çıkmaktaydı. Aynı şekilde ileride de bahsedeceğimiz gibi Mustafa Kemal'in Bolşevikliğe karşı her zaman temkinli yaklaşan tutumu da Bolşeviklerin İT liderlerine gösterdikleri ilgiyi anlaşılır kılabilir. AKAL ise bu ilginin sebebinin, eğer Mustafa Kemal bir başarısızlığa uğrarsa Enver Paşa'nın kurtarıcı olarak kullanılabileceği görüşü olabileceği kanaatindedir.¹⁸¹

Enver Paşa Cemal Paşa'ya yazdığı 20 ve 25 Ağustos 1920 tarihli mektuplarında, 15 Ağustos'ta Rusya'ya vardığını, Karahan, Çiçerin ve Buharin ile görüştüğünü, burada İslam İhtilal Cemiyeti Teşkilatı'nı kuracağım ve bir İslam birliği oluşturacağım, Rus ihtilalci liderlerin de ihtilal hareketlerini komünist olmasa da destekleyeceklerini ve yardım edeceklerini söylediklerini, özellikle de Müslüman İhtilal Cemiyeti'nin ihtilal düşüncesine pek yakın olduklarını belirtir. Sovyetler Enver Paşa'ya Alman milliyetçi subayları ile olan ilişkisi nedeniyle büyük değer vermişlerdir. Radek'e göre Enver Paşa, Almanya-Bolşevik Rusya

¹⁸⁰ Tuncay, Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925), s.120

¹⁸¹ Akal, age, s.87

ittifakını ilk ortaya atan kişidir.¹⁸² bu da bize Bolşeviklerin Enver Paşa'ya gösterdikleri ilginin sebepleri konusunda bazı ipuçları vermektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Enver Paşa, Berlin'den Rusya'ya uçak ile gitmek zorunda kalmıştır.¹⁸³ Çünkü o dönemde Rusya'nın etrafı düşmanları tarafından kuşatılmıştı. Nitekim 16 Ağustos 1920'de Moskova'ya ulaşarak derhal Sovyet liderleriyle görüşerek kendiliğinden Türkiye'ye yardım sağlamaya çalışmıştı.¹⁸⁴ Lenin ve Çiçerin ile görüşen Enver Paşa, İngilizlere karşı anlaşmıştı. Enver Paşa Berlin'de iken cezaevinde bulunan Sovyet temsilcisi Karl Radek'le de birkaç görüşme yaptığını daha önce belirtmişiytik. Görüşmenin ana teması Türkiye, Sovyet Rusya ve Almanya arasında İtilaf karşıtı bir ittifak yaratılması olan bu tartışmalara birkaç yüksek rütbeli Alman subayı da katılmıştır. Enver Paşa, 'savaşın ikinci aşaması' diye adlandırdığı mücadelede kararlıydı ve Türk topraklarındaki mücadele azmini İtilaf Güçlerine karşı güçlü bir cephe oluşturma fırsatı olarak görüyordu.¹⁸⁵ Enver Paşa Moskova'ya vardıktan sonra burası adeta İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yurtdışı şubesi gibi oldu. Çünkü Sovyet Başkentinde kısa zamanda Enver Paşa çevresinde bir İttihatçı göçmenler çemberi oluşmuştur.¹⁸⁶ Enver Paşa kendini Bolşeviklere Milli Mücadele'nin lideri gibi tanıtmış.¹⁸⁷ Bu durum Sovyetlerin nazarında Enver Paşa'nın nüfuzunu hala koruduğu izlenimini vermiştir.¹⁸⁸

Gerçekten de Bolşevik liderler Enver Paşa'nın büyük bir nüfuzunun olduğuna inanmaktaydılar. 1921 Nisan'ında yapılan RKP(b) Politbüro toplantısında Lenin, Stalin, Kamanev, Radek gibi önde gelen Bolşevikler "Enver Grubuna maddi destek verilmesi" kararı almıştı.¹⁸⁹

Bolşeviklerin Enver Paşa'yı desteklemelerinin nedenini Çiçerin şöyle izah ediyordu:

"Enver Moskova'da iki Türkçe gazete yayımlamak istiyor. Bunların birisi Türk halkını hedefliyor, diğeri öteki Müslüman ülkeleri... Gazeteler Doğu'nun kurtuluşu için mücadele çağrısı yapacak ve Sovyet Rusya'nın tüm ezilen halkların özgürleşmesi açısından taşıdığı önemi vurgulayarak. İngiltere'yle [yakınlarda yapılan] anlaşma Rusya sınırları dışındaki

¹⁸² Doğan Avcioğlu, Milli Kurtuluş Tarihi, s.500.

¹⁸³ Arif Cemil Denker, İttihatçı Şeflerin Gurbet Maceraları, s.55.

¹⁸⁴ İbrahim Aruç,, Kurtuluş Savaşı'nın Zorlu Yılları, s.137.

¹⁸⁵ Gökay, Emperyalizm ile Bolşevizm Arasında Türkiye (1918–1923), s.87.

¹⁸⁶ Masayuki Yamauchi, Hoşnut Olmamış Adam-Enver Paşa Türkiye'den Türkistan'a, s.33.

¹⁸⁷ Rıza Nur, Moskova-Sakarya Hatıraları, s.101.

¹⁸⁸ Akdes Nimet Kurat, Birinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Bulunan Alman Generallerinin Raporları, s.76.

¹⁸⁹ Rem Kazançyan, Bolşevik-Kemalist –İttihatçı İlişkileri, s.26.

bütün propaganda faaliyetlerini yasaklıyor; fakat bu tür faaliyetlerin Rusya içindekilerden hiç söz etmiyor. Gazetelerin Müslüman dünyasına dağıtımı bizim tarafımızdan yapılmayacak; böylece [gazetelerin basımı ve dağıtımı, İngiltere'yle yapılan] anlaşmamızın ihlali olarak görülemeyecek... Bu ilginç politikacı [Enver] durumu iyi kavlıyor ve ona ihtiyacımız olduğunu biliyor. Ona izin verme ve gazeteleri [Moskova'da] yayımlaması için gerekli bütün yardımı sağlama niyetindeyiz”¹⁹⁰

Sovyetlerin İT mensuplarını desteklemesinin nedenlerini Cebesoy şöyle açıklamaktadır:

“Birincisi, onların Doğu İslam âlemindeki şöhretlerinden istifade etmek; diğeri, Türk ordusunu takviye maksadıyla Enver Paşa'nın Anadolu'ya götüreceği Kafkas kuvvetleri arkasından, komünist partisi teşkilatını Anadolu'ya sokmaktır.”¹⁹¹

Enver Paşa'nın Rusya'daki asıl maksadı, Sovyet hâkimiyetinde olan Türkleri, İngilizlere karşı harekete geçirmektir.¹⁹² Tasarlanan plan “Ali Bey Operasyonu” adını almıştı.¹⁹³ Bu dönemde Enver Paşa komünizmin gerçek mahiyetini henüz kavrayamamıştı. Fakat onu yanıltan asıl sebep, Lenin'in, Türklere bağımsızlıklarını vereceğini vaat etmesidir. Bu amaçla Enver Paşa, Moskova'da “İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı”nı kurmuştur.¹⁹⁴ Rusya'daki Müslümanların bağımsızlığı için; Sovyet yöneticilerine Almanya'dan destek sağlayacağına dair söz vermiştir. Zira Enver Paşa'nın, Osmanlı Ordusu'nun eski mensubu olup, Alman Ordusu'nun başında bulunan General Hans Von Seeckt üzerinde büyük bir tesirinin olduğuna işaret eden bilgiler mevcuttur.¹⁹⁵ Bu ise Sovyet liderlerin Enver Paşa'yı muhatap almalarında amil rol oynamıştır. Kızıl Şefler bir taraftan B. Sami Bey heyetini daha sonra da Ali Fuat Paşa'yı Moskova Muahedesi'nin maddeleri üzerinde oyalarken, diğer taraftan da Enver Paşa ile gizlice temas halindeydiler.

Enver Paşa, bu temaslara başlamadan evvel 26 Ağustos 1920'de TBMM reisi Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektupta düşüncelerini iletmiştir. Enver Paşa bu mektupla Sovyetlerin nazarında iyi bir konumda olduğunu Mustafa Kemal Paşa'ya aksettirmek istiyordu:

---

¹⁹⁰ Gökay, Emperyalizm ile Bolşevizm Arasında Türkiye (1918–1923), s.123.

¹⁹¹ Cebesoy, Moskova Hatıraları, s.42.

¹⁹² Mehmet Kafkas, Milli Mücadele'de Öncüler (2), s.97.

¹⁹³ Hasan Babacan, “Enver Paşa”, Türkler, Hasan Celal Güzel-Salim Koca-Kemal Çiçek (ed.), C.16, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.270.

¹⁹⁴ Kafkas, Mehmet, Milli Mücadele'de Öncüler (2), s.97.

¹⁹⁵ Aydın Güngör Alacakaptan, “Türk-Sovyet İlişkileri (1921–1945)”, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Ankara: TTK Yayınevi, 1999, s.281.

*“Ben İslam muhitinde teşkilat icrası ile ve memleketimin bekası uğrunda çalışmak maksadıyla Moskova’ya geldim. Sovyet Hükümeti’nin erkânı ile görüşerek kendilerini de fikrime muvafık buldum. Esasen Ruslar komünizm şeklinde olmasa bile İngiltere aleyhindeki harekât-ı ihtilaliyeye muaveneti bir prensip olarak kabul etmişlerdir. Harb-i umumiden sonra dünyaya hâkim olmak isteyen İngiltere’ye karşı Avrupa bir cephe kurmaya çalışıyordu. Bu durumda İngiltere’nin harici meselelerde çok şiddet gösteremeyeceği meydana çıkıyor. Berlin’de yaptığım temaslardan İslam Âlemi’nin İngiltere ve Fransa aleyhinde olduğunu anladım. Ruslar silah ve harp malzemesi bakımından muhtaç bir vaziyette olduklarından benim vasıtamla Almanlardan silah satın almak istiyorlar. Rusya, Kafkasya ve Azerbaycan’ın istiklalini tanıyacağına söz verdi. Harbiye Komiser Muavini Skalansky, Azerbaycan ordusunun yeniden teşkiline ve bununla Anadolu’ya yardım taraftarıdır”*¹⁹⁶

Enver Paşa’nın Rusya’daki temasları Ankara Hükümeti tarafından dikkatle takip edilmekteydi. Ali Fuat Paşa’nın Moskova’ya geldiği tarihte Enver Paşa Moskova’da bulunuyordu ve Türk heyetine yardımcı olma arzusundaydı. Ankara Hükümeti de Rusya’daki İT erkânı, özellikle Enver ve Cemal Paşa’lardan gönderilen elçilik heyetine gerek askeri ve gerekse siyasi hususlarda yardım etmelerini rica etmişti.¹⁹⁷ Nitekim Moskova görüşmeleri sırasında Türk tarafı dostluk antlaşması yanında bir de ittifak antlaşması yapmak arzusundayken, Sovyetler bunun prensiplerine aykırı olduğunu ileri sürerek bu fikre yanaşmıyorlardı.

Enver Paşa, Ali Fuat Paşa’ya ittifak anlaşmasının maddelerini dostluk antlaşmasına koydurulmasını tavsiye etmiş ve Sovyetlerin doğu sınırlarını Misak-ı Milli sınırları içinde kabul edeceklerini dolayısıyla Türk heyetinin bu konuda Rusların itirazlarına aldırmamalarını da bildirmiştir.¹⁹⁸ Yani Enver Paşa, hem Moskova’daki Türk murahhaslarına yardımcı oluyor hem de Anadolu için yapılacak müspet şeylere vesile olmak arzusu taşıyordu. Moskova görüşmeleri sırasında Enver Paşa’yı ziyarete giden A. Fuat Cebesoy, anlaşmanın imzalanmasından sonra onu büyükelçiliğe davet etmiştir.¹⁹⁹ 15 Nisan 1921’de büyükelçiliğe gelen Enver Paşa, özyurduna karşı çektiği hasretten dolayı özellikle Türkiye’den

¹⁹⁶ Kutay, Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, s.11032.

¹⁹⁷ Ayfer Özçelik, Ali Fuad Cebesoy (1882–10 Ocak 1968), s.225–226.

¹⁹⁸ Cebesoy, Moskova Hatıraları, s.157.

¹⁹⁹ Erkan-ı Harbiye’de A. Fuat ve Halil Paşalar aynı sınıftayken, Enver Paşa son sınıftaydı. A. Fuat Paşa onu; ciddi, vakarlı, disiplinli, mert ve karakter sahibi olarak tanımlar. Enver Paşa’nın Balkan Harbi’nden perişan olarak çıkmış Türk Ordusu’nun yeniden kurulmasında çok çalıştığını, harp kudretini yükselttiğini ifade etmektedir. A. Fuat Paşa’ya göre I. Dünya Savaşı’nda Türk Ordusu’nun gösterdiği cesaret ve harp gücü; Enver Paşa’nın disiplin, teşkilat ve idaredeki kabiliyetinin sonucudur. Fakat harbin devam ettiği süre zarfında askeri, siyasi, strateji ve taktik olarak aynı başarıyı gösterememiştir. Bkz. Cebesoy, Moskova Hatıraları, s.226–227.

bahsedilmesini istemiştir.²⁰⁰ Buna rağmen Enver Paşa'nın Bolşevik liderlerle yaptığı temaslar zaman zaman Mustafa Kemal ve arkadaşlarını zor durumda bırakmıştır. Onun için Türk-Sovyet ilişkilerinde bu mesele önemli bir yer tutmaktadır.

İT liderlerinden bir diğeri Cemal Paşa'nın Bolşevizm karşısındaki düşüncelerini de incelemek gerekir. Zira Cemal Paşa diğeri iki liderden biraz daha farklı düşünmektedir.

Cemal Paşa Bolşevizm'e Enver Paşa'nın aksine pragmatist bir tavırla yaklaşıyordu. Cemal Paşa mağlubiyetin verdiği bir eziklikle deyim yerindeyse Avrupa'dan intikam almak arzusundaydı. Bunun için de bütün İslam Dünyasını Avrupa'ya karşı birleştirmek ve bir hareket oluşturmak istiyordu.²⁰¹ Yine, Cemal Paşa bu emelinin gerçekleşmesi için "Avrupa ile siyasete tamamen kapıların kapatılması ve şarka dönülmesi gerektiğini" söylüyordu.²⁰²

Cemal Paşa Tanin Gazetesi'nde yayınlanan bir makalesinde şunları söylemekteydi:

"Bu gayelerin istilzam [gerektirdiği] ettiği hiçbir fedakârlıktan çekinmemek azmindeyiz. Bu azmin sevkiyledir ki Şarkta Rus siyasetiyle ve Rusların inkılâp umdeleriyle beraber yürüyebilmek için burada bir komünist fırkası teşekkül ettik.

*İslam âleminin komünizm cereyanlarını Türkiye'de ve bizim idaremiz altında toplamak muvafıkça -ki biz buna çok ehemmiyet veriyoruz- oralarda vücuda getirilecek teşkilatı, merkezi umumimize raptetmek ve icabında Rusya'ya karşı bu teşkilata isnat etmek mümkündür. Bu suretle İslam âleminin inkılâp cereyanları tevhit edilmiş olur."*²⁰³

Yani Cemal Paşa eğer bir Komünist Parti kurulacaksa bu bizim kontrolümüz altında olmalı ve bu İslam âleminin birliğini sağlamalıdır demek istiyordu. Zira zaten parça parça olmuş İslam âlemini bir de Bolşevik cereyanla parçalamaya gerek yoktu. Bu görüş daha sonraları Resmi Türkiye Komünist Fırkasının da kurulmasındaki çekirdek fikirdir.

Görüldüğü üzere İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin Bolşevizm konusundaki düşünceleri işgal altında bulunana Anadolu'nun bir şekilde kurtarılmasıydı. İT liderleri kendilerini bu işten sorumlu tutuyorlardı. Zannedildiği İT liderleri ülke dışına kaçmamış zorunlu olarak çıkmışlardı. Onlar ülkenin içerisinde düştüğü bu durumdan bir çıkış yolu bulmak ümidiyle dünyanın dört bir tarafını dolaşmışlardı.

²⁰⁰ Özçelik, Ali Fuad Cebesoy (1882–10 Ocak 1968), s.227.

²⁰¹ Akal, İT ve Bolşevizm, s.362

²⁰² Akal, Age, s.362

²⁰³ Akal, Age, s362

1.3.2. Anadolu Aydınları ve Sosyalizm/Bolşevizm

Anadolu'da komünizm/Bolşevizm Milli Mücadele döneminde bir halk hareketine dönüşmemiştir. Çünkü Anadolu aydınları ve siyaset adamları Bolşevizme ve komünizme aşağı yukarı aynı tepkiyi vermiştir. Aydınlar Bolşevizme/komünizme ya İslami veya ideolojik diğer nedenlerden dolayı ilk başlarda sempati duyarken milli mücadelenin kızışmaya başladığı yıllarda artık uzak durmaya başlamışlardır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi komünizm ilk başlarda pek sempatiyle yakalaşan bir düşünce değildi. Bunun sebepleri arasında komünizmin ateizme yakınlığı ve ayrıca Mazdekiliğe benzetilmesinin yanı sıra sosyalizm düşüncesinin azınlıklar arasında taraftar bulması da etkili olmuştur.

Anadolu'da etkili olan sosyalist guruplar veya fırkalar sonradan bu düşünceyi benimseyen aydınlar arasından değil daha çok Berlin gibi Fransa gibi veya Almanya gibi ülkelerde çekirdekten yetişmiş komünist aydınlar olmuştur. AKAL bu konuda şunları söylemektedir:

“Anadolu toprağına Marksizm ve Bolşevizm sadece ittihatçı ve Sovyet kanadından gelmemekteydi elbette. Özellikle Birinci Dünya savaşı sırasında, Osmanlı vatandaşları Avrupa'nın pek çok ülkesine dağılmışlardı. Ancak İttihat ve Terakki iktidarının Almanya ile yakın ilişkiler içinde olması, başta Almanya olmak üzere Avusturya ve Macaristan'a çok sayıda öğrenci, asker, işçi göndermesine neden olmuştu. İşte buralarda savaş sonrası karmaşayı, işçi hareketlerini gören ve yaşayan Osmanlı vatandaşları hem bunlardan etkilenecekler, hem de bu deneyimlerini Türkiye'ye taşıyacaktı.

Özellikle Berlin'de Marksist olanlar Anadolu'da da etkili olmuşlardır. Bu ekip Berlin'de 1 Mayıs 1919'da Kurtuluş dergisini yayımlayan ekiptir: Ethem Nejat, Mehmet Vehbi (Sandal), Ali Nizami, Vedat Nedim (Tör), Mustafa Nermi, İsmail Hakkı (Arap), İlhami Nafiz, Sadık Ahi, Mümtaz Fazlı (Taylan), Nurullah Esat (Sümer), Namık İsmail, Lem'i, Hamit Sadi (Selen) gibi isimlerdir. İşte Türkiye'ye dönen bu grubun bir kısmı İstanbul'da kalır ve TİÇSF (Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası)'nı kurarken bazıları da Anadolu'ya geçmişlerdir. Va la Nurettin'in anlattığına göre, Nâzım Hikmet ve Vala Nurettin, Ocak 1921'de boynunda kırmızı boyun atkısı ile Almanya'da Spartakist kalkışmasına elde mitralyöz, pencereden pencereye ateş ederek katılmış olan Spartakist Sadık Ahi (Mehmet Eti) ve arkadaşları ile Anadolu'ya geçmek için İnebolu'da beklerken karşılaşırlar. Nâzım Hikmet'e komünizme ilişkin fikirleri ilk aşılayan "Spartakist ağabeyler arasındaki Sadık Ahi" olur. Bu Spartakistler, yani Nafi Atuf

Kansu, Vehbi Sandal, Bıdıbıdı Servet, Sadık Ahi, İnebolu'da bir yoksul otel odasında kalırlarken, Nâzım Hikmet'e Marks, Engels, Kautsky'den bahsederler. Nafi Atuf Kansu daha sonra CHP Genel Sekreteri, Vehbi Sandal daha sonra İstanbul Ticaret Odası Umumi Katibi, profesör ve milletvekili, Bıdıbıdı Servet Bey de iktisat hocası olacaklardır."²⁰⁴

1.3.2.1. Ethem Nejat (1887-28/29 Ocak 1921)

II. Meşrutiyet dönemi eğitimcilerinden olan Ethem Nejat I. Dünya Savaşı öncesinde İttihatçı kadro arasındaydı. İttihatçı olmasından dolayı 1908 öncesinde yurtdışına çıkmak zorunda kalmıştır. Meşrutiyetten sonra İstanbul'a döner. Ethem Nejat Sosyalizmi benimsemeyen önce Türkçü/Turancı bir ideolojiye mensuptu ve bu konuda da makaleleri bulunmaktaydı.

Ethem Nejat döneminin diğer sosyalistleri gibi milliyetçi bir sosyalizmi benimsemişti. Mustafa Suphi ile beraber olması bunun en açık göstergesidir. Zira Suphi de önce milliyetçi çizgiye sahip bir sosyalistti. Ve sosyalizmi de kaçtığı Kırım'da öğrenmeye başlamış ve benimsemişti.

Ethem Nejat Eylül 1918'de araştırma amacıyla Almanya'ya gider. Anadolu'ya döndükten sonra siyasi faaliyetlerini 23 Eylül 1919'da İstanbul'da kurulan TİÇSF (Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi)'ne katılarak sürdürür. Ethem Nejat TİÇSF'nin resmi yayın organı olan *Kurtuluş* dergisinde makaleler yayınlar. E. Nejat, bu partiyi, bir aydınlar partisi olarak görür ve "sosyal demokrat" ve "Türkiye Sosyalist" örgütlerim de halk kitlelerinin örgütleri olarak değerlendirir. Amacı kitlelerle birleşmek olduğu için bu üç kuruluşun birleşmesi için başarısız kalan bir mücadele sürdürür. Bu başarısız faaliyetten sonra, Ethem Nejat Rusya'ya geçer. TKP'nin kuruluş kongresine katılır. 28-29 Ocak 1921'de Mustafa Suphi ve diğer 13 komünist ile birlikte katledilir. ²⁰⁵

1.3.2.2. Vedat Nedim (Tör) (1897–1985)

Babası İkinci ve Sekizinci dönemler arasında CHP'den milletvekilliği yapan Edip Servet Tör'ün kardeşi Ahmet Nedim Servet Tör'dür. 1916 yılında İstanbul Lisesine başladı. 1920 yılların en önemli komünistlerindendi. Şefik Hüsnü Deymer'in yurtdışına kaçması sonucunda TİÇSF Genel başkanlığını yaptı. 1927 yılında partiden ayrıldı. Aynı yıl partinin bütün gizli dokümanlarını polise teslim etti. 1927 Komünist Tevkifatında TİÇSF Şevket Süreyya, İsmail Hüsrev, Burhan Asaf ile birlikte aleyhinde şahitlik yaptı. Aynı davada kendisi

²⁰⁴ Akal, Age, s.98-99

²⁰⁵ Ethem Nejat, Türklük Nedir ve Terbiye Yolları, s.3-4

de yargılandı. Bu davadan berat ettikten sonra Şefik Hüsnü Bey tarafından dönek ilan edildi. Aynı yıl Komünizmden döndüklerini ilan eden Şevket Süreyya Aydemir ve diğer Kadro yazarları ile birlikte Ankara'daki hükümetin emrine bağlı çalışmaya başladı.1932 yılından itibaren Kadro dergisinde yazmaya başladı. 1934 yılında derginin kapanmasından sonra 1938 yılına kadar bazı devlet kurumlarında çalıştı.1933'te La Turquie Kémaliste dergisini devletle beraber çıkardı, tüm dünyaya Fransızca, Almanca ve İngilizce olarak dağıttı. Bu dergi yeni Türkiye'nin dünyaya tanıtımında önemli rol üstlendi. Haziran 1943'te İstanbul radyosu Vedat Nedim Tör yönetiminde deneme yayınına başladı. Beyoğlu Postanesi üzerinde kurulan geçici stüdyoda çalışmalarını sürdüren İstanbul Radyosu, Batı Müziği ve Ankara Radyosu'ndan telefon aracılığıyla iletilen ajans haberlerini yayınladı. 1944 yılından sonra Yapı Kredi Bankası'na 1970 yılında sonrada Akbank'a kültür ve sanat işleri danışmanı olarak çalışmıştır. Bunun dışında tiyatro oyunları yazan ve bazı çocuk dergileri çıkartan Vedat Nedim Tör 1985 İstanbul'da yılında vefat etmiştir.²⁰⁶

1.3.2.3. Dr. Fuat Sabit (1887 - 15 Nisan 1957)

Dr. Fuat Sabit Türkçü/Turancı çizgideki aydınların komünist olarak suçladıkları, komünistlerin ise eski İttihatçı olduğu ve Mustafa Suphi'yle ters düştüğü gerekçesiyle kabullenmedikleri, dışladıkları bir aydın olmuştur. İT'nin yan kuruluşlarından biri olan Türk Ocakları'nın kurucularından biridir. Hatta isim babası olduğu da söylenmektedir.²⁰⁷ Ayrıca Türk Ocaklarının ilk veznedarlığını da yapmıştır.

Dr. Fuat Sabit, Erzurum Kongresi'nden sonra Bolşeviklerle irtibat kurmak için Bakü'ye gitmekle görevlendirilmiştir. Dr. Fuat Sabit hem Mustafa Kemal ile hem de İttihatçılarla yakın ilişkiler içerisinde olmuştur. Ama daha sonraları safını İttihatçılardan tarafa kaydırmıştır. İttihatçıların 1920 yılında kurdukları Türk Komünist Fırkası'nın (Halil Paşa ve Küçük Talat ile birlikte) kurucu üyelerinden birisi olmuştur.²⁰⁸

Dr. Fuat Sabit daha sonraları Mustafa Suphi'ye karşı tavrı almıştır. Bolşevikler için yeri ve önemi büyük olan Mustafa Suphi'ye karşı tavrı almasına rağmen yine de Dr. Sabit önemsenen biri olmuştur ve hatta Moskova'da düzenlenen III. Enternasyonal'e delege olarak seçilmiş ve kendisine davetiye gönderilmiştir.²⁰⁹

---

²⁰⁶ <http://www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=2817>, 30/07/2010

²⁰⁷ Akal, İT ve Bolşevizm, s.109

²⁰⁸ Akal, age, s.112

²⁰⁹ Akal, age, s.113

1.3.3. Çerkez Kardeşler: Tevfik, Reşit ve Ethem Beyler

Aslında Türk İnkılap Tarihi'nde sadece Kuvay-ı Seyyare lideri olarak tanıdığımız ve Milli mücadelede 'kahraman mı hain mi?' tartışmalarıyla bildiğimiz Çerkez Ethem'in dışında diğer Çerkez kardeşlere pek önem verilmemiştir. Ancak bu aile bütün fertleriyle milli mücadele sırasında ve öncesinde büyük görevler almıştır. Milli Mücadele öncesinde İT içerisinde yer almışlar, Teşkilat-ı Mahsusayla çok sıkı bağlantılar kurmuşlar, ülke siyasetinde daha çok silahlarıyla konuşan, Anadolu'nun bir çok yerinde, İran'da, Bingazi'de Kafkaslarda çarpışan bir ailedir Çerkez Kardeşler. Ancak Milli Mücadele döneminde özellikle Ethem Bey'in Mustafa Kemal'le karşı karşıya gelmeleri bu ailenin sonunu hazırlamıştır.²¹⁰ Biz burada Çerkez ailesinde özellikle sivrilmiş olan ve bütün okları üzerine çeken Ethem Bey üzerinde duracağız.

1.3.3.1. Çerkez Ethem

Çerkez Kardeşlerin en sivri olanı elbette ki Ethem Bey'dir. Çerkes Ethem²¹¹, Yunanlıların İzmir'i işgalinden önce Balıkesir yöresinde şakilik yapmaktaydı. Ethem'in, 12 Şubat 1919'da İttihatçı İzmir Valisi Rahmi Bey'in oğlunu 50 bin lira fidye karşılığı kaçırmaması pek çok çevrelerce eşkıyalık olarak adlandırılırken,²¹² Gazeteci Hasan Tahsin, İttihatçı Vali'yi İngiliz düşmanı olarak göstererek, Ethem'i; "*Çerkezlerin İngilizlere olan bağlılığını göstermek için dağa kaldırdı*" diyerek kınamıştır.²¹³

Çerkez Ethem bir zamanlar Teşkilat-ı Mahsusa ile çok yakın ilişkiler içerisine girmiştir. Ethem Bey'in abileri, İttihat ve Terakki'ye, Resneli Niyazi Bey'in tavsiyesiyle girmişlerdi. Reşit Bey, Teşkilatı Mahsusa'nın Reisi Eşref Kuşçubaşı'nın tavsiyesi üzerine teşkilata alınarak, I. Dünya Savaşında Eşref Sencer Bey'in yönetimindeki Teşkilat-ı Mahsusa da²¹⁴ Reşit Beyle beraber çalışma fırsatı buldu.²¹⁵ Teşkilat-ı Mahsusa'nın düzenlediği İran-Afgan üzerinden Türk Ana Vatanı'na yol açma hareketine, Rauf Bey'in maiyetinde katıldı ve

²¹⁰ Akal, age, s.330

²¹¹ Ethem, Bandırma ve Mihaliç ilçeleri arasında Emre Köylü, Çerkeslerin soylu boyundan Şapşih oymaklı Ali Bey'in 5 oğlundan en küçüğüdür. Ali Bey ziraat ve değirmencilikle meşguldü Ethem'in en büyük abisi İlyas ile üçüncü abisi Nuri zaptiyelerle beraber Rum eşkıyalarla çarpışırken ölmüşlerdi. Hayatta kalan abilerinden Reşit Bey Harbiye'den 1901'de Tevfik Bey 1902'de piyade zabiti olarak çıktılar. Ethem, abileri gibi subay olmak arzusunda idi. Babası en küçük oğlunu çok sevdiğinden, yanından ayrılmasına izin vermedi. Sarışın olduğu için babasının "ÇAKIR" dediği Ethem 19 yaşında İstanbul'a kaçtı, Rüştüye mezunu olduğu için Bakırköy Süvari Küçük Zabıt Mektebi'ne ayrıldı, okuldan birincilikle zabıt vekili olarak çıktı. Mütareke ilan edildiği zaman Ethem Bandırma'da idi. Cemal Kutay, "Çerkez Ethem Dosyası", s.43-44 270 Hüseyin Aykol, "Çerkes Ethem", s.10; Kenan Esengin, "Milli Mücadele'de Ayaklanmalar", s.277

²¹² Doğan Avcioğlu, "Milli Kurtuluş Tarihi 1935'den 1995'e", C. 1, s.24

²¹³ Emrah Cilasan, "Baki İlk Selam Çerkes Ethem", s.35-36.

²¹⁴ Sefer E. Berzeg, "Türkiye Kurtuluş Savaşı'nda Çerkes Göçmenleri", s.38

²¹⁵ Zekeriya Kurşun, "Çerkez Ethem", DİA, C.25, s.275

Hemedan'ı fetheden Ali İhsan Paşa'nın Kabil üzerine yapılacak olan ileri hareketin öncüleri olarak sevk ettiği akıncıların başında bulundu. 1918 başlarında, yine Teşkilat-ı Mahsusa'nın kadrosu içinde Uceymi Paşa Sadun ile Irak hareketinde hizmet etmişti.²¹⁶ Buradan yaralı ve hasta olarak Balıkesir'e döndü.

Çerkez Ethem'in Teşkilat-ı Mahsusa ve İttihat ve Teraaki ile kurmuş olduğu ilişkilerin doğal bir sonucu olarak da Enver Paşa'yla yakın bir diyalogu olmuştur. Bu yakınlık Milli Mücadele döneminde de sürmüştü ve aslında Çerkez Ethem Enver Paşa'yla birlikte çalışmıştır. Enver Paşa'nın sosyalizmi bir kurtarıcı olarak görmesi, haliyle Çerkez Ethem'in de görüşlerinin o yöne doğru kaymasına sebep olmuştur.²¹⁷

Çerkez Ethem'in Kuvvay-ı Seyyare gibi askerî bir birliğin başında olması ve Yeşil Ordu'ya yakınlık göstermesinin sonra Milli Mücadele içerisinde tehlikeli bir güç olarak görülmesine yol açmıştır.²¹⁸

Burada Çerkez Ethem ile ilgili değinilmesi gereken bir başka nokta da onun komünist olup olmamasıdır. Çerkez Ethem'in Milli Mücadele yıllarında deyim yerindeyse Robin Hood'çuluk yapması onun komünistliğine delalet olarak görülmüştür. Ancak AKAL, bunun sebebinin Boşeviklik olmadığını, o sıralar maddi sıkıntılar içerisinde bulunan İT ileri gelenlerine ve Anadolu içerisindeki Bolşevizm yanlısı İttihatçılara maddi destek olması bakımından yapılmış olabileceğine dikkat çekmektedir. Zira Çerkez Ethem'in kendisi de zengin bir aileye mensuptur.²¹⁹

1.3.4. Anadolu Basını ve Sosyalizm/Bolşevizm

Anadolu basını, Milli Mücadele dönemi yıllarında iki ayrı gruba ayrılmıştı: Milli Mücadele tarafında olanlar ve karşısında olanlar. Elbette bu grupların içerisinde de uzlaşmalar olduğu gibi ideolojik olarak farklılaşmalar da mevcuttu. Anadolu basını içerisinde de o yılların tavan yapan ideolojisi Bolşevizme yakın veya tamamen Bolşevik olduğunu ilan eden basın da vardı.

Anadolu Basını içerisindeki sosyalist yayın yapan gazeteler şunlardır:

---

²¹⁶ Cemal Kutay, Çerkez Ethem Dosyası, s.44

²¹⁷ Akal, Emel, İT ve Bolşevizm, s.335

²¹⁸ Tabii ki tek neden bu değildir. Çerkez Ethem'in zengin ahalii soyması, fidye alması gibi nedenler de vardır. Bu nedenlerden ötürü de Çerkez Ethem komünist olarak nam yapmıştır. Ancak Çerkez Ethem'in en korkunç yanı Enver Paşa'yla olan yakınlığı ve elinde bulundurduğu askerî güçtür.

²¹⁹ Akal, Emel, age, s.340-349

1.3.4.1. Açıksöz Gazetesi

15 Haziran 1919 tarihinde Kastamonu’da çıkmaya başlamıştır. İlk zamanlar haftada bir gün bir sayfa olarak çıkmış olan gazete 16 Eylül 1919 tarihinden itibaren haftada iki kez çıkmaya başlamış ve aynı tarihte Kastamonu’da Kuvâ-yı Milliye’ye katılmıştır.²²⁰

Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yayın organıdır.115 Yayımlayıcısı Ahmet Hamdi, yazı işleri müdürü İsmail Habib’dir. Kemalist şair Mehmet Akif zaman zaman gazetede yazılar yazmıştır.²²¹ Ahmet Hamdi Bey’in Lisedeki tarih öğretmeni olan İsmail Hakkı (Uzunçarşılı) Bey de gazeteye yazı ve yardım vaadinde bulunmuştur.²²² Mütarekenin karanlık günlerinde azınlıkların taşkınlıları ve Yunan işgaline tepki göstermeyen İstanbul hükümetinin sözcülüğünü yaparak Kastamonu’da halkı uyutan Zafer gazetesi bulunmasına karşı tepki olarak ortaya çıktığını da söyleyebiliriz.²²³

Açık Söz Gazetesi 1932 yılına kadar yayınlanmış ve beş yıllık bir duraklamadan sonra Hüsnü (Açıksöz) tarafından 1937 yılında Doğru Söz olarak yayınlarına devam etmiştir.²²⁴

1.3.4.2. Albayrak Gazetesi

1919 yılında Erzurum Kongresi’nin toplandığı dönemde çıkartıldı. Gazetenin başında öğretmen Süleyman Necati Bey, kardeşi Mithat Bey, öğretmen Sıtkı Dursunoğlu, makinist İzmirli Arif ve Hamza Demirel Beyler vardı. Süleyman Necati Bey İttihatçıydı, Enver Paşa döneminde Erzurum Hükümet komiserliği yapmıştı.²²⁵

Albayrak gazetesi kendini “Türk Halk Gazetesi” olarak isimlendirmiştir. Başlığında “Doğu Vilayetlerinin temel vatanı – Türkiye” ibaresini taşıyan gazete haftada bir, yazıişlerinin özel matbaasında basılmıştır. Kapanışına kadar 150’den fazla sayıda çıkan Albayrak’ın tirajı 450 civarındaydı.²²⁶

Albayrak Solcu İttihatçıların yayın organı konumunda olmuştu. Sovyetlere, Komünizm ilkelerine sıcak bakan yazılar yer almıştır. 1921 yılı başlarında Kürt

---

²²⁰ İzzet Öztoprak, Kurtuluş Savaşı’ında Türk Basını, (Mayıs 1919- Temmuz 1927),Türkiye İle İlgili Dış Haberler ve Bunların İç Basındaki Tepkileri, s.10

²²¹ K. Yust, Kemalist Anadolu Basını, s.78

²²² Yust, Kemalist Anadolu Basını, s.80.

²²³ Ömer Sami Coşar, Milli Mücadele Basını, İstanbul(sene yok), s.91.

²²⁴ M. Nuri İnuğur, Basın Yayın Tarihi, s.359.

²²⁵ Hıfzı Topuz, 100 Soruda Türk Basın Tarihi, s.133.

²²⁶ Yust, Kemalist Anadolu Basını, s.127.

ayaklanmasını bastıran Nurettin Paşa eleştirildiği için kapatılan gazetenin kapatılması T.B.M.M.'de iki gizli oturumda tartışma konusu olmuştur.²²⁷

Anadolu'da 1918 yılından itibaren çıkmış yerel gazetelerde bulunmaktaydı. Bunlar; 1918 yılında geleceğin henüz belirlenmediği kargaşa döneminde Trabzon'da Selamet, Yeşilyurt, İğne, Kaygu ve Nur gazeteleri çıktı. Bunlardan başka İkbal, Işık (Giresun), Bolu gazetelerini sayabiliriz.²²⁸ Bahsi geçen bu gazeteler Milli Mücadele ile paralel yazılara yer vermişlerdir.

Erzurum'da yayınlanan bu gazete Teşkilat-ı Mahsusa'nın emriyle kurulmuş ve ilk dönemlerde kendilerini Türkçü olarak tanıtmışlardır. Teşkilat-ı Mahsusa tarafından kurulmuş olması İttihat ve Terakki'nin yayın organı olduğunu göstermektedir.²²⁹ Daha sonraları bu gazete yayınlarını sosyalist bir çizgiye kaydırmıştır.²³⁰

1.3.4.3. Öğüt Gazetesi

1917 yılı başlarında Abdülgani Ahmet Bey tarafından Afyon'da kuruldu.²³¹ Gazetenin yazı işleri müdürlüğünü Sadri Ertem yapmakta²³², yazar kadrosunda Münir Müeyyet Bekman, Lütfü Arif, Kerametdin, Raif Nezihi, Celâl Davut (Arıbal) ve Enver Behnan (Şapolyo)'dan oluşmaktaydı.²³³

²²⁷ Coşar, Milli Mücadele Basını, s.192; Topuz, Türk Basın Tarihi, s.134.

²²⁸ Yust, Kemalist Anadolu Basını, s.129.

²²⁹ Akal, Emel, İT ve Bolşevizm, s.106

²³⁰ Aslında bu bilgi İttihat ve Terakki'nin zaman içerisinde evrilen görüş yapısını göstermesi bakımından çok ilginçtir. Çünkü bilindiği üzere Enver Paşa ve diğer İttihatçı liderler Türkçü/Turancı görüşlerden sosyalist çizgiye doğru evrilmişlerdir. Zaten ideolojilerin revaçta olmaya başladığı/tavan yaptığı ve dinin yerine aday olmaya başladıkları Fransız İhtilali'nden beridir bu iki ideoloji (Sosyalizm ve Milliyetçilik) arasında çok ince bir çizgi olmuştur. Sosyalizm ve sosyalistler bir müddet sonra –ki buna palazlanma evrelerinin atlatılıp belli bir güce ulaşmaları anı diyebiliriz- Milliyetçi ve hatta Faşizan eğilimlere yerini bırakırken (Almanya, İspanya ve İtalya örneklerinde olduğu gibi), Milliyetçilik veya Milliyetçi ideolojiyi benimseyenler de sosyalizme doğru eğilim göstermişlerdir (Mısır'da Nasır yönetimi, Irak'ta Saddam yönetimi, Suriye'de Esad yönetiminde olduğu gibi). Anadolu'ya baktığımızda da durum bundan farklı değildir aslında. Bir dönem kanlı bıçaklı olan iki karşıt gurup, aradan birkaç on yıl geçtikten sonra ittifaklar yapabilmekte ve birbirlerini onaylamakta ve hatta desteklemekte hiçbir beis görmemişlerdir (Kızılma koalisyonu veya Ulusalçı cephe örneklerinde olduğu gibi). Bu konunun tezimizi ilgilendiren tarafı, esasen ideolojilerin fanatiklerinin değil sempatanlarının veya taraftarlarının olmasıyla ilgilidir. Özellikle Anadolu'da hiçbir düşünce ve ideoloji kendisine fanatiklerbulamamıştır. Anadolu, Milli mücadele öncesinde ve sonrasında hiçbir ideolojinin mü'mini olmamıştır. Her ideoloji veya düşünce sadece ülkeyi dış etmenlerden koruyabilecek bir "tarz-ı siyaset" olmuştur. Bu görüşümüzü destekleyen bir örnek vermek gerekirse, Albayrak Gazetesi'nin önceleri kendisini halkçı, memleketçi bir çizgide olarak tanımlarken, 1 Nisan 1920 tarihli 81. Sayısında kendisini İslami Bolşevizm taraftarı olarak tanımlamasıdır. Daha sonraları ise Albayrak Gazetesi bu söyleminden de vazgeçmiştir.

²³¹ İnuğur, M. Nuri, Basın Yayın Tarihi, s.353

²³² Ali Gevgilli, "Türkiye Basını" , C.1, s.213

²³³ İnuğur, Basın Yayın Tarihi, s.353

Ege'nin birçok şehirlerinin Yunan işgali altında inlediği sırada, Abdülgani Efendi, 1918 yılının başından beri çıkartmakta olduğu Öğüt gazetesi ile matbaasını biraz daha gerilerde emniyete almak istemişti. Yunanlıların İzmir'e çıkış tarihi olan 15 Mayıs 1919'dan birkaç ay sonra Abdülgani Efendi, matbaası ile gazetesini Konya'ya götürmüş ve Öğüt Konya'da yayın hayatına devam etmişti.²³⁴ Ancak Abdülgani Ahmet (Doyran) Bey tarafından çıkartılan gazete Milli Mücadele hareketini desteklediği için İngilizler tarafından baskıya mâruz kalmıştır. Buna rağmen yeri değiştirilen Öğüd'de 12 Ocak 1920 günü İngilizler aleyhinde ağır bir yazı yayınlanmıştır. Aynı gün, Konya'daki, İngiliz Yüzbaşı İtalya komutanına giderek, "Yazı işleri müdürünü tutuklamasını talep etmiş" ve yeni merkezi sormuştur. İtalyan subay, General Milne'den bu yönde bir bilgi gelmediği için, İngiliz yüzbaşıya olumsuz cevap vermiştir. General Milne, Konya'daki İtalyan birliğinin komutanına gönderdiği bir telgrafta "Öğüd gazetesinin bir an önce çaresine bakmasını" bildirmiştir. Bunun üzerine İtalyanlar 13/14 Ocak 1920'de Öğüd gazetesinin matbaasını işgal etmişler ve kapısını mühürleyip önüne de nöbetçi dikmişlerdir.²³⁵ Fakat bu girişim gazetenin yayını susturamamış matbaası gizlice başka bir yere taşınarak İngilizler aleyhinde sert yazılar yayınlamaya devam etmiştir. Gazetenin kapatılmasını içine sindiremeyen bölge ahalisinin ileri gelenlerinin yanı sıra Anadolu halkının da tepkisine neden olmuştur. Konya ve Anadolu'dan yapılan baskılara rağmen İtalyanlar, Öğüd matbaasının işgaline son vermedikleri gibi, gazetenin yayınlanmasına da izin vermemişlerdir. Öğüd gazetesinin kapatılmasına ve yerine Nasihat gazetesinin yayınlanmasına rağmen, Heyet-i Temsiliye, Öğüd matbaasındaki işgalin sona erdirilmesi için İtalyanlar ve İngilizler nezdindeki girişimlerini sürdürmüştür. Sonuç olarak 5 Şubat günü Öğüd gazetesi üzerindeki işgal sona erdirilmiş, Mustafa Kemal Paşa da 10 Şubat'ta yayınladığı bir tamimle Öğüd matbaasındaki işgalin sona erdirildiğini duyurmuştur.²³⁶

Öğüt, Anadolu'da Milli Mücadele safında yer alan öteki Anadolu gazeteleri arasında en çok okunan, tirajı en fazla olan, yorumları ve haberlerine itibar edilen bir gazete olarak ün yapmıştı. 1921 yılında Meclis Başkâtibi Recep (Peker) Bey'in daveti üzerine Abdülgani Ahmet, matbaasının bir bölümünü yazarlarından Feridun (Kandemir) ile birlikte Ankara'ya göndermiş, 7 Temmuz 1921 Perşembe günü günlük olarak Ankara'da yayınlamaya başlamıştır.⁹⁴ Gazete daha öncesinde İzmir'in işgali sonrası Konya'ya taşınmıştı. Konya'da hâla yayınına devam ettirdiği için Konya ve Ankara olmak üzere iki şehirde de çıkan ilk

²³⁴ Coşar, Ömer Sami, Milli Mücadele Basını, s.155-156

²³⁵ Mevlüt Çelebi, Milli Mücadele Döneminde Türk – İtalyan İlişkileri, s.201

²³⁶ Çelebi, Türk – İtalyan İlişkileri, s.202 – 204.

Ankara gazetesi olmuştur. Ankara baskısının mesul müdürü Ahmet Tevfik, Konya'dakinin mesul müdürü ise Nuri Tahsin'dir.²³⁷ Milli mücadele'nin kazanılmasından sonra görevinin sona erdiği düşüncesiyle Abdülgani Ahmet (Doyran) tarafından 9 Mayıs 1923 günü 1146. son sayısını çıkartarak yayın hayatına veda etmiştir.²³⁸

Öğüd gazetesini büyüklüğü ve etkinliği satış rakamlarından görülmektedir. Bu da bize İtalyanların ve İngilizlerin bu gazeteden neden rahatsızlık duyduklarını açıklamaktadır. Öğüd 1919 yılında Konya'da beş yüz adet olarak dağıtılmıştır. O dönem içerisinde bu rakam (en büyük gazetelerin bile Anadolu çapında üç bin adet basıldığı düşünülürse) gerçekten büyük bir rakamdır.²³⁹

1.3.4.4. Yeni Adana Gazetesi

Milli Mücadele'yi destekleyen gazetelerden biridir. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Fransızlar tarafından işgal edilen Adana'da, 25 Aralık 1918'de doğrudan İttihatçılar tarafından kurulan ve yayınlanmaya başlayan Adana ve onun devamı olarak yayınlarını sürdüreceği Yeni Adana gazetesidir.²⁴⁰

Bir taraftan Ermeni askerlerinin şımarıklığını şiddetle eleştirmiş, Çukurova'nın Türk olduğunu savunmuştur. Adana için bir umut kaynağı olan gazeteye ilk saldırılar "Fransızlar dostumuzdur" diyen Ferda gazetesinden gelmiştir.²⁴¹ Kendini "Halkçı Gazete" olarak tanımlayan Yeni Adana gazetesinin sahibi ve başyazarı Ahmet Remzi, mesul müdürü Ferid Celâl'dir.²⁴² Pozantı'da yayımlanmaya başlayan gazetenin ilk 185 sayısı, 9 Aralık 1921 tarihine kadar Adana adıyla yayınlanmıştır. Gönüllü Ermeni askerlerinin şımarıklığını şiddetle tenkit eden ve Çukurova'nın Türklüğünü haykıran bir gazete olarak dikkat çekmiştir.²⁴³

Yeni Adana Gazetesi ileriki yıllarda sosyalist bir çizgide yayınlar yapmaya başlar. Hatta Ruslardan bahsederken "yoldaşlarımız", "bizim Bolşevikler" gibi tabirler kullanırlar.²⁴⁴

²³⁷ Zekai Güner, Milli Mücadele Başlarken Türk Kamuoyu, s.31

²³⁸ Mehmet Önder,, "Milli Mücadele'nin Yanında ve Safında Öğüd Gazetesi", s.287.

²³⁹ Önder, Mehmet, age, s.298

²⁴⁰ İnuğur, Basın Yayın Tarihi, s.356.

²⁴¹ Ömer Sami Coşar, Milli Mücadele Basını, s.66.

²⁴² Güner, Kabataş, Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını, Atatürk Kültür Merkezi Yay., sayı:38, Ankara,1990, s.,370.

²⁴³ Öztoprak, İzzet, Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını, (Mayıs 1919- Temmuz 1927), s.13

²⁴⁴ Akal, Emel, İT ve Bolşevizm, s.107

1.3.4.5. Hâkimiyet-i Milliye

Anadolu basını içerisinde üzerinde en fazla durmamızı gerektiren gazete Hâkimiyet-i Milliye gazetesidir. Çünkü bu gazete bizzat Mustafa Kemal'in istek ve direktifleri ile kurulmuş bir gazetedir. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin Bolşevizm'e bakışını öğrenmek genel olarak Anadolu'da Bolşevizm'e bakışın ve özellikle de Milli Mücadelenin lider kadrosunun düşüncelerini anlamak bakımından önemlidir.

Hâkimiyet-i Milliye'nin genel çerçevedeki amacı İstiklâl Harbi'nin amacıyla aynı doğrultudadır. İstiklâl Harbi'nin amacını, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kararlarını millete duyurmak, halkın bu savaşa desteğini sağlamak ve gelişen olaylardan toplumu haberdar etmek üzere 10 Kanun-ı Sâni 1336 (10 Ocak 1920)'da yayımlanmaya başlamıştır. Özel bir gazete görünümünde olmasına rağmen Heyet-i Temsiliye Reisi sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa tarafından tasarlanmış, adı konulmuş ve yönlendirilmiştir.²⁴⁵ 1919 Aralık ayının son günlerinde Heyet-i Temsiliye Reisi sıfatıyla Ankara'ya gelen Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da kurulan "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"nin kararlarını millete duyuracak bir gazeteye şiddet ihtiyaç duyulduğunu görmüş ve Konya'dan getirilen baskı makineleriyle meclis bahçesindeki binada bir basımevi kurulmasını sağlamış, bütün hazırlıklar iki hafta içinde tamamlanmıştır.²⁴⁶

Gazetenin amacı konusunda kendi sütunlarına bakıldığında, Hâkimiyet-i Milliye başlığının hemen altında yer alan "*Mesleği milletin iradesini hâkim kılmaktır*" ibaresi yayın politikasının bir özeti ve özü niteliğinde olduğu görülmektedir. Sayfayı tamamen kaplayan, "*Heyet-i Tahririye*" imzalı yazı, Mustafa Kemal Paşa tarafından Hakkı Behiç'e not ettirilerek yazılmıştı.²⁴⁷ Bu yazı gazetenin ilk sayısında kendi amacı hakkında net olarak bilgi verdiği bir başyazı niteliği taşımaktadır. Bu başyazı aynen şöyledir :

"Bugünden itibaren mevkii intişara çıkan ve sütunlarında bütün Anadolu ile onu alakadar eden muhitlerin ahval ve hadisetini ihtiva edecek olan gazetemize bu ismi tesadüfi olarak vermedik. Gazetemizin ismi aynı zamanda takip edeceği tarik-i mücahedenin de nev'idir. Şu halde diyebiliriz ki Hâkimiyet-i Milliye'nin mesleği milletin müdafaa-i hâkimiyeti olacaktır.

²⁴⁵ Yücel Özkaya, "Hâkimiyet-i Milliye", DİA, C.15, s.201.

²⁴⁶ İnuğur, Basın Yayın Tarihi, s.353.

²⁴⁷ Atatürk Ansiklopedisi, C.6, s.180

Cihanın her tarafında, en müfrit ve en yüksek demokrasilere müteveccih inkılâplar vücuda getirildiği, milletler terekkiyat-ı medeniyenin istinat ettiği manevi hâkimiyetlerden bile müşteki bulunduğu, servetler ve maişetler hususunda bile müsavâta doğru önüne geçilmez cereyanlar peyda olduğu bir zamanda bâhusus meşrutiyeti getiren inkılâptan on iki sene sonra, tekrar hâkimiyet-i milliye için mücahedeye ihtiyaç görünmesi biraz garip telakki olunabilir. Böyle düşünecek zevata şimdiden kısaca cevap verelim ki hâkimiyet-i milliye hiçbir zaman meşrutiyet demek değildir. Meşrutiyet ancak onun vasıtası olabilir.

Her millet inkılâbını hakimiyetinin istirdadı için yaptığı gibi, bizde de inkılâbın hedefi hâkimiyet-i milliye idi. İlân-ı meşrutiyeti takip eden ilk birkaç sene içinde bu hedefe az çok yaklaşıldığı halde, bir taraftan irtica korkusunun tazyike başladığı hürriyetler, diğer taraftan mukadderat-ı millete bilâ rekabet vaziyet etmek ihtirası garibinin bulandırdığı müşevveş dimağlarla birleşerek ric'i hareketlere sebep oldu. Ve millet hissetmeyerek bir lahza elde tuttuğunu zannettiği hâkimiyeti başından geçen velvedâr fırtınalara kaptırılmış bulundu. Bir gün geldi ki hürriyetten bahsedilip dururken hiç kimse istediği gibi hareket, en meşru işlerinde dahi nefsinde mezuniyet göremez oldu ve hâkimiyet-i milliye namına geçmiş zamanların belirsiz bir hatırasından başka bir şeye malik olamadığını hissetti. Buna tahammül edilemezdi. Çünkü o hâkimiyeti ele geçirinceye kadar ne fedakârlıklar yapılmış, ne kurbanlar verilmiş, otuz üç senelik bir saltanat-ı mezalimin ne kara günleri, ne acıları, ne felaketleri, ne gözyaşları çekilmişti. Fakat daima hududun bir köşesinden, mütecessis ve hain, bir fırsat-ı tecavüz bekleyen düşman gözler, hiçbir gün parlamaktan hali kalmadı. Ve millet hâkimiyetini yine ona istinaden gasbedenler, daima ufkun o iki yuvarlak ateşle parlayan noktasını göstererek tehditkar bir ittisal ile taşmak istidadını gösteren sabır ve tahammülü teskin ettiler. Muvaffak oldular. Çünkü bu millet, hayat ve mevcudiyeti nâmına her fedakarlığı bilâ tereddüt kabulden hiçbir gün çekinmemişti. Endişe-i vatan, karşısında onun unutmadığı kin ve intikam, terk ve feda etmediği emel ve menfaat, göze aldırmadığı vak'a ve tehlike yoktu. Mevcudiyetini koyduğu bu muharebede kendisine zafer vaat edenlerin, hâkimiyetine tecavüz etmelerini hoş gördü. Fakat zafer yerine hezimet gelince, bu millet dünyanın hiçbir milletinde bulunmayan büyük ve metin bir ulvi cenapluk ile hâkimiyete sahip olduğunu gösterdi. Başında bulunanları kırdı, devirdi...

Bundan sonra hâkimiyet-i milliye ihlal edilemez; buna şüphe yok. Millet bu en sonuncu tecrübesinden o kadar büyük bir intibah çıkardı ki, artık hâkimiyet onun dimağında on iki sene evvelki Temmuz hatırasından daha çok derin, daha pek çok nüfuz etmiş bir iz teşkil ediyor. Melekât-ı dimağiyesi bu iz üzerinde tevakkuf etmedikçe işleyemez. Fakat

memleketimizde hâkimiyet-i milliyenin düşmanları o kadar alçak ve o kadar zelil bir mahiyettedir ki düşman himayelerine sığınarak, ecnebi kuvvetlerinden imdat umarak milletin sadayı hak ve hâkimiyetini boğmak teşebbüsünden kolay kolay vazgeçeceklerini zannetmiyoruz. Vaktiyle büyük inkılâplar sırasında saraylarını düşman askerlerine muhafaza ettiren, milletlerine düşmanlarının süngülerini davet eyleyen hükümdarlar bile görülmüştü. Fakat unutulmamalıdır ki bu hükümdarlar siyaset meydanlarında can verdiler ve daha fenası, bütün beşeriyetin hafıza-ı teliinde yaşıyorlar. Hükümdarları affetmeyen hâkimiyet-i milliyenin birkaç türediği ne dereceye kadar hazmedebileceği meydandadır. İşte gazetemiz, milletin hâkimiyetine musallat olmak isteyecek eşhasa karşı mücahede ve mücadele için intişar ediyor.

Hâkimiyet-i milliyenin mücaheditine daha çok zaman ihtiyaç görüyoruz. Meşrutiyetin, meclislerin, oralarda herhangi birkaç manevra ile ihraz-ı ekseriyet edecek fırkaların, siyasi zümrelerin arkasında, Anadolu'nun saf, durenmiş, mütevekkil ve alicenap, fakat daima azim ve iradesine malik vicdanını rehber edinerek Hâkimiyet-i Milliye yaşayacaktır.”²⁴⁸

Gazete kurulduğunda Yazı işleri Müdürlüğü'ne Nizamettin Nazif (Tepedelenlioğlu) getirilmiş, ilk sayısı Atatürk'ün Başyazısı ile 10 Ocak 1920 de yayınlanmıştır.²⁴⁹ İlk sorumlu yazı işleri müdürlüğüne yedek subay Recep Zühtü (Soyak)'nün getirildiği Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'ne yazı ve haber sağlama işiyle Hakkı Behiç (Bayiç) görevlendirilmiştir.²⁵⁰ 6 Şubat 1921 de günlük hale getirilen gazetenin yazı işleri müdürlüğüne Recep Zühtü den sonra Hüseyin Ragıp (Baydur), Nafi Atuf (Kansu) ve Ziya Gevher (Etili) atanmışlardır.²⁵¹

İdareci ve başyazarları olan Hamdullah Suphi, Hüseyin Ragıp ve Ahmet Ağaoğlu'ndan başka; Ruşen Eşref (Ünaydın), Mahmut Esat (Bozkurt), Mahmut (Soydan), Zeki Mesut ve Falih Rıfki (Atay) başyazarlık yapmışlardır.²⁶⁹ Ayrıca gazetenin yayın hayatı boyunca Yusuf Akçura (İlmi sütunlar köşesi), Aka Gündüz (Tefrikalar, eğitim ve sosyoloji), Ahmet Rasim(Tefrika, devrimler), Şevket Süreyya Aydemir, Yahya Kemal Beyatlı(Sanat ve uygarlık), İbrahim Nemci(Dil ve edebiyat), Besim Atalay(Siyasi, dil ve edebiyat), Ali Nusret(Dil ve Edebiyat), Ali İhsan, Mehmet Muhsin, Müfide Ferit, Sami Rıfat(Edebi dille savaş yazıları), Ahmet Muhtar, Dr. Fazıl Doğan, Kilisli Rıfat, Bedir Ziya, Hilmi Malik, İzzet Ulvi, Ali Nusret(Dil ve sivil toplum), Neşet Halil, Burhan Asaf(İktisat), M. Mermi, Haşim Nahit(İktisat), Reşit Saffet, Nizamettin Ali, Faruk Nafiz(Fıkra), Hilmi Malik(Pedagoji),

²⁴⁸ Devrin Yazarlarının Kalemile Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal, s.200-202.

²⁴⁹ İnuğur, Basın Yayın Tarihi, s.353.

²⁵⁰ Yücel Özkaya, , “Hâkimiyet-i Milliye”, DiA, C.15, s.200-202.

²⁵¹ Hülya Baykal, Türk Basın Tarihi, s.257.

Mehmet Vehbi, Kaya Alp, Mehmet Akif(Şiir), Cemil Sena(Şiir) ve Ali Ekrem(Şiir) yazıları yer almıştır.²⁵²

Yazar kadrosuna baktığımız zaman neden bu gazetenin üzerinde önemle durulması gerektiği daha iyi anlaşılır. Yazar kadrosu öyle geniş bir yelpaze oluşturmaktadır ki adeta ülkenin bütün renklerini bir arada toplamış gibidir. Böyle bir gazetenin Bolşevizme bakış açısını öğrenmek o dönemin Bolşevizm ve Rusyaya bakışını anlamakta bize çok yardımcı olacaktır. Bu özet bilgilerden sonra gazetenin Bolşevizme bakışını inceleyelim.

1.3.4.5.1. Hâkimiyet-i Milliye ve Sosyalizm/Bolşevizm

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi ilk olarak Bolşevizm'den 6 numaralı sayısında (2 Şubat 1920) "Asya Tehlikesi" isimli makalesinde söz etmiştir. Bu makalede "Asya Tehlikesi" ibaresini kullanarak Avrupa'nın Bolşevizm bakış açısını ortaya koymuştur. Avrupa'nın asırlardan beri Asya'nın kültür ve medeniyetini yok saydığını, bu köklü medeniyetin ise artık yavaş yavaş uyanmaya başladığını ve Avrupa'nın ise zafer sarhoşluğu içinde bulunmasına rağmen bu uyanıştan ürperdiği belirtilmiştir.²⁵³ Avrupa'nın Bolşevizm konusunda, Asya'da çıkan bütün isyan hareketlerini Bolşevizm'e bağlama eğiliminde olduğu vurgulanmaktadır. "*Kuvay-ı Milliye dahi kendisinden bahis olunurken, daima Bolşevizm'in öncü bir kuvveti olarak anılmaktadır.*"²⁵⁴ denilerek Avrupa'nın bu genellemesine Türkiye'den somut bir örnek verilmiştir. Ve devamında Müslüman olamayan ülkelerde ise Avrupa'nın duruma farklı bakışı "*Buna karşılık Bulgaristan'da bütün mahiyetiyle gelişen Sovyet idaresi hakkında gazeteler pek az endişeli görünürler. İtalya'da sosyalistler hükümet idaresini tamamen elerinde tutukları halde gelecek namına olsun bundan bahsetmiyorlar*" şeklinde ifade olunmuştur.

Hakimiyet-i Milliye'nin Bolşevizm'in Müslüman coğrafyada yayılışı konusunda endişeler beslediği de görülmektedir. "*Kızıl Tehlike Etrafında*" isimli makalede "*Kafkasya'daki durum ise Kafkas devletlerinin Bolşevizm karşısında direnecek gücü olmadığı için ilerlemesini bu devletler kendi başlarına engelleyemezler. Burada Azerbaycan siyaseti önem teşkil etmektedir. Çünkü onun siyaseti Türkistan için bir örnek oluşturacaktır.*"²⁵⁵ cümleleriyle duyulan endişe ortaya konulmuştur. Bununla birlikte Bolşevik Rusya'nın Kafkasya'da ilerlemesinden duyulan endişenin önemli bir boyutunu Ermeniler teşkil etmiştir. Kafkasya'da yayılan ve Gürcistan'ı kısa sürede kontrolü altına alan Rusya'nın ilerleyişinin

²⁵² İzzet Öztoprak, Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını, s.12

²⁵³ "Asya Tehlikesi", Hâkimiyet-i Milliye, 2 Şubat 1336.

²⁵⁴ "Asya Tehlikesi", Hâkimiyet-i Milliye, 2 Şubat 1336.

²⁵⁵ "Kızıl Tehlike Etrafında", Hâkimiyet-i Milliye, 11 Şubat 1336

yarattığı ortamdan faydalanmak isteyen Ermeniler Müslüman köylere “kudurmuş bir vahşetle”²⁵⁶ saldırmakta olduğundan, Kafkasya’nın Bolşevik çatısı altında toplanması halinde Müslümanların Ermeniler ile birlikte hareket edemeyeceğinden bir kargaşa ortamı oluşmasından kaygı duyulmuştur.

Hâkimiyet-i Milliye’ye göre Bolşevizm çağın bir gereğidir. Hâkimiyet-i Milliye’nin Bolşevizm’i çağın gereği olarak görmesinin sebebi dünya kuvvetlerinin sağ ve sol olarak ikiye ayrılarak birbirleriyle mücadele etmesindedir. Hâkimiyet-i Milliye’ye göre bu mücadele belki asırlarca sürecektir ama sonuçta büyük bir inkılâp ortaya çıkacaktır. Türkiye Devleti milletlerarası ilişkilerin dışında ve uzayda asılı bir varlık olmadığı için kendine bir yön tayin etmek durumundadır. Bu görüş ile Hâkimiyet-i Milliye neden Bolşevik yanlısı bir anlayış benimsediğini bunun bir taraftarlık değil şartların gereği olduğunu savunmuştur.²⁵⁷ Bu yön tayin meselesini ülkenin yapmak durumunda olduğunu belirten Hâkimiyet-i Milliye sağ mı sol mu? Sorusunun yanıtını “*Her halde sağ değil. Çünkü insanlar fikirleriyle, siyasetleriyle, ilimleriyle devamlı olarak aksi istikameti takip ediyorlar. Umumi Harp’in yarattığı büyük sarsıntıdan sonra, büsbütün gevşedi. Ve sola doğru, bazı memleketler seri ve hamleli, bazı memleketler de yavaş bir yürüyüş başladı. Bütün milletlerin, bu birlikte yürüyüşe ayak uydurup ilerledikleri bir zamanda, biz gerici düşüncelerle yerimizde sayacak olursak, Avrupa, Asya ve Amerika milletlerini bir gün, ancak tarih öncesi zamanlardan seyreden insanlar haline geleceğiz. Asrın zihniyeti, evrim ihtiyatıyla değil, fakat ihtilal süratıyla değişmektedir.*”²⁵⁸ şeklinde vermiştir.

“*Bolşevik ordularının taarruzları mütemadiyen ilerliyor. Romanya’dan muhaceret her gün artıyor. Romanya seferberlik ilan ediyor. Bulgaristan’da Rusya’ya gitmek isteyen Komünistler tevkif ediliyor. Yunanistan’ın umumi seferberlik ilan ettiğinden veya edeceğinden söz ediliyor. İngiltere ve Fransa’nın sefaret heyetleri Varşova’yı terk ediyor...Bu malumat göstermektedir ki; Bolşeviklik Merkezi Avrupa’ya ayak basmış Rusya’da, Kafkasya’da, Balkanlar’da olduğu gibi Merkezi Avrupa’da da ilerlemek ve yerleşmek istemektedir*”²⁵⁹ diyen Hâkimiyet-i Milliye’ye göre Türkiye’nin bu yeni durum karşısındaki etkileşimleri ne yönde olacaktı. Hâkimiyet-i Milliye’ye göre Bolşevizm’in Türkiye açısından değerlendirirsek; Doğu siyasetinin temel ögesi olarak Bolşevizm’i görürüz. Hâkimiyet-i Milliye’ye göre “*Şark siyasetinin en önemlisi Bolşeviklerle olan ilişkimizdir. Bolşevikler de bizim gibi emperyalizm*

²⁵⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 3 Nisan 1336

²⁵⁷ Hüseyin Ragıp (Baydur), “Sağdan Sola Doğru”, Hâkimiyet-i Milliye, 6 Mart 1921

²⁵⁸ Hüseyin Ragıp (Baydur), “Sağdan Sola Doğru”, Hâkimiyet-i Milliye, 6 Mart 1921.

²⁵⁹ “Merkezi Avrupa”, Hâkimiyet-i Milliye, 13 Ağustos, 1336

belasıyla mücadele etmektedirler. Bu amaçla Lehistan'a doğru ilerlemişler, Avrupa'yı tehdit etmektedirler."²⁶⁰ Doğu siyasetini yegâne belirleyicisi olarak görülen Bolşevizm ile emperyalizm düşmanlığı çatısı altında buluşan Türkiye bu dönemde en büyük düşmanı olarak emperyalizmi görmektedir. *"En büyük düşmanımız ne şu millet ne de bu millet falan değildir. Bütün dünyaya hâkim olan kapitalizm ve onun çocuğu olan emperyalizmdir"*²⁶¹ ifadesinin yanı sıra *"Şarkın iki komşusu artık ittifak halindedir. Asırlar boyu komşu olduğumuz Rus milleti ile devamlı bir mücadele içinde olduk. Bu mücadeleler o dönemlerde iki tarafın izlediği siyasetin sonucu olarak yaşandı."*²⁶² cümleleriyle de ittifakın sağlamlığı Hâkimiyet-i Milliye'de açıkça ortaya konulmuştur.

2. YEŞİL ORDU CEMİYETİ

Anadolu'da milli mücadele dönemindeki sosyalizmden bahsederken üzerinde önemle durulması gereken konulardan birisi de hiç şüphesiz "Yeşil Ordu"dur. Çünkü bu cemiyet veya oluşum Mustafa Kemal ve arkadaşlarının endişeye sevkeden ve hatta Anadolu'da sosyalizmin yada bolşevizmin tehlikeli boyutlara vardığını gösteren bir hareket olduğunun ispatı gibidir. Zira Mustafa Kemal TBMM içerisinde resmi olarak bir TKF kurulmasına bu hareketin tehlikelerinin ortaya çıkmasından sonra karar vermiştir.

Yeşil Ordu tâbiri ilk kez 1917 tarihli Rus Bolşevik İhtilali sonrasında ortaya çıkmıştı. Kafkas Türkleri ve Müslümanları tarafından kurulan ve Bolşevik, Kızılordu ile beraber Denikin'e ve İngiliz yanlısı hükümetlere karşı savaşan bir ordu adı idi. Bazı Anadolu gazetelerinde ise böyle bir ordunun sınırlarımıza doğru gelmekte olduğu bildirilmekte idi²⁶³. Yeşil Ordu, Rusya'dan Anadolu'ya gelebilecek yardım gücü olarak kabul edilmekte ve bu orduya bir efsanevi özellik kazandırmaktadır.

Yeşil Ordu, Ankara'da düzenli ordu birliklerine geçilmediği dönemlerde 1920 yılı içerisinde kurulmuştur. Resmi makamların dolaylı desteği ile kurulduğu belirtilmektedir. TBMM içinde ve dışında, ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın yakın çevresinden taraftarları ve mensupları olduğu bilinmektedir. Varlığı bilindiği için açık; ancak hükümete açık kuruluş bildiriminde bulunmadığı için yarı resmi bir özellikte idi. Yeşil Ordu hareketinin hem gizli,

²⁶⁰ "Şark Siyasetimiz", Hâkimiyet-i Milliye, 19 Ağustos 1336.

²⁶¹ "En Büyük Düşman", Hâkimiyet-i Milliye, 20 Temmuz 1336.

²⁶² "En Büyük Düşman", Hâkimiyet-i Milliye, 20 Temmuz 1336.

²⁶³ Fethi Tevetoğlu. Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, s. 197

hem açık hüviyet taşıdığı da öne sürülmektedir²⁶⁴. Bolşeviklerin yardımının sağlanması fikrinin Yeşil Ordu'nun kurulmasında etken olduğu,²⁶⁵ gizli sayılabilecek bir cemiyet olmasına rağmen, kuruluş ve çalışmalarını bazen açıktan açığa yürüttüğü söylenebilir.

Bir rivayete göre 14 kurucu üyesi olan²⁶⁶, başka bir rivayete göre ise 25 kurucu üyesi olan²⁶⁷ bu cemiyet başlangıçta gizli olarak kurulmuştur. Üyelerinin büyük çoğunluğunu eski İttihatçı milletvekilleri oluşturduğu bilinmektedir. Kurucuları arasında “*Dr. Adnan Adıvar, Hakkı Behiç, Eyüp Sabri, Yunus Nadi, Hüsrev Sami, İbrahim Süreyya Yiğit, Çerkez Reşit, Muhittin Baha, Sırrı Bey, Nazım Bey*” gibi milletvekilleri vardır.²⁶⁸

Yeşil Ordu Cemiyeti kurulduğu ilk zamanlarda gerçek komünistlerle dirsek temasında bulunmuştur. Şerif Manatov, Ziyinetullah Nuşirevan²⁶⁹ gibi dönemin en ünlü komünistleriyle diyalog içerisinde olmuştur.²⁷⁰

Yeşil Ordu'nun Enver Paşa ile ilgili anlatılan efsanevi yönü ise meseleye başka bir boyut kazandırmaktadır. Enver Paşa komutasında Kafkaslardan bir yardım kuvveti, Yeşil Ordu adı ile Anadolu hareketine destek olacaktı. Bir görüşe göre bu haberler İttihatçılar tarafından yayılmış olabilirdi²⁷¹. “*Yeşil Ordu adıyla Rusya’da Türklerin kurduğu ileri sürülen bir örgüt, Kafkas yolu açılınca sözüm ona binlerce atıyla bize yardıma gelecekti, bu daha çok bizim Milli önderimize karşı hazırlanmış bir propaganda bazı serüvencilerin dillerine*

²⁶⁴ Yılmaz Altuğ, Türk İnkılâp Tarihi, s.106

²⁶⁵ Yunus Nâdi, Çerkeş Ethem Kuvvetlerinin İhaneti, s. 11.

²⁶⁶ Mete Tunçay, Sol, s.210

²⁶⁷ Akal, Emel, İT ve Bolşevizm, s.317

²⁶⁸ Akal, Emel, İT ve Bolşevizm, s.318

²⁶⁹ Ziyinetullah Nuşirevan: Rusya Türklerinden olan ve I. Dünya Savaşı öncesinde İstanbul’a gelip Dârülfünûn’da öğrenim gören Ziyinetullah Nuşirevan, Mayıs 1916’da İstanbul’da kurulan Rusya’da Sâkin Türk Tatarlarının Haklarını Müdafaa Cemiyeti’nin yöneticilerindendir. Türk Yurdu dergisinin yazarları arasındadır ve 1915–1917 yıllarında bu dergide çok sayıda yazısı yayımlanmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde Türkçü akım içinde yer alan Ziyinetullah Nuşirevan’ın Mütareke döneminden itibaren sosyalist saflarda yer aldığı görülmektedir. Sosyalizmi 1919’da benimseyen Ziyinetullah Nuşirevan, İstanbul’da Aralık 1918’te Dr. Hasan Rıza’nın başkanlığında faaliyete geçen Sosyal Demokrat Fırkası’nın merkez komite üyesidir. Yayın organı olmayan, II. Enternasyonal çizgisindeki bu partinin muhalefet kanadında yer almıştır.

22 Eylül 1919’da resmen kurulan ve Dr. Şefik Hüsnü’nün genel sekreteri olduğu Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası (özellikle Ethem Nejat) ile yakın ilişkisi olduğu görülmektedir. III. Enternasyonal çizgisindeki TİÇSF’ye de katılmış olabilir.

1920’de Anadolu’ya geçen Ziyinetullah Nuşirevan, Ankara’da B.M.M. Matbuat ve İstihbarat Müdiriyet-i Umumiyesi’nde Rusça mütercimi olarak çalışmıştır. 1920 yazının başlarında Anadolu’da oluşan, III.

Enternasyonal çizgisindeki gizli/hafî (resmî olmayan) Türkiye Komünist Partisi’nin ve TKP’nin legal hali olarak 7 Aralık 1920’de resmen kurulan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası’nın önde gelen üyelerindendir. TKP’de merkez komite üyeliği, THİF merkez komitesinde Basın ve Propaganda Şube Başkanlığı görevlerini yürütmüştür.

²⁷⁰ Akal, Emel, İT ve Bolşevizm, s.316

²⁷¹ Mete Tuncay, Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925), s. 95-100.

doladıkları bir müdahale silahıydı."²⁷² Ayrıca o devir neşriyatına önemli bir yere sahip Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yer alan bir haberde "Kızıl ve Yeşil Bolşevik ordularının Azerbaycan ile anlaşarak bu memlekete dahil olduktan sonra Gürcistan ve Ermenistan sınırlarına dayandıkları malumdur."²⁷³ ifadeleri geçmekteydi. Düşünülen bir ihtimal ise Mustafa Kemal Paşa'da muhalefet düşüncesi ile Enver Paşa yanlısı İttihatçılar tarafından böylesi bir efsanevi hususun ortaya atıldığıdır.²⁷⁴ Bolşeviklerin İslâm birliği fikirlerinin asılsız sayılabileceği düşüncesi ile, onların Türklere karşı hiçbir minnettarlık duymadıkları ve asıl gayelerinin Anadolu'yu Bolşevik yapmak olduğu bilinmektedir. Öte yandan Kafkasya'da düzenlenen ve Azerbaycan Türkleri'nin iştirak ettiği Şûralar Kongresi'nde Yeşil Ordu fikri ortaya atılmıştır.²⁷⁵ Yeşil rengi ise Bolşevik Devrimi sonrasında, çeşitli müslüman toplumlarda Bolşevikler tarafından simge olarak kullanılmıştır. Yeşil renginin o tarihlerde Rusya'da hem kızılılara, hem beyazlara karşı savaşıyan Makno adlı bir Rus'un kurduğu Zeonaya Armıya'dan çevrilme olduğu²⁷⁶, ayrıca Rusya toprakları içerisinde de bir Yeşil Ordu'nun varlığından söz edilmektedir. Yeşil Ordu adı ilk kez yurt dışında Rusya'da bir efsane olarak duyulmuştur. Aynı zamanda sınırlarımızı aşarak Erzurum'a doğru gelmekte olan hayalî Yeşil Ordu ismi ve haberleri dilden dile dolaşmakta, bu arada Anadolu basınına da yansımaktadır.²⁷⁷

Yeşil Ordu Cemiyeti'nin Anadolu'da bilhassa şu amaçlar üzere kurulduğu söylenebilir: Yeni ve halkın güvenini kazanmış bir askeri örgüt kurmak, 1917 Rus İhtilâli sonrasında yaygınlaşan sol düşüncelerden yararlanmak ve sosyalist akımların gelişmesini denetim altında tutmak. Ayrıca halkı milli mücadeleye inandırmak gerekiyordu. Yeşil Ordu'nun bu vazife ile kurulduğu, ancak sonradan içlerine sızan Bolşevik ruhlu insanlar ile bir ihtilâl cemiyeti haline geldiği, Anadolu halkını, fakirleri zenginlere ve servete karşı tahrik ettikleri,²⁷⁸ saf ve masum Müslümanları kandırmak için sosyalizmin aslında İslâm'ın prensipleri olduğu²⁷⁹ fikirlerini yaydıkları bilinmektedir. Yeşil Ordu'nun Milli Mücadele hareketine karşı oluşabilecek zararlı fikir ve oluşumları engellemek ve Milli Mücadele lehinde kamuoyu oluşturma amaçları taşıdığı, dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'nın cemiyetin kurulmasına başlangıçta razı olduğu ifade edilmektedir.²⁸⁰ Cemiyetin diğer kuruluş sebepleri

²⁷² Naşit Hakkı Uluğ, *Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı*, s. 269.

²⁷³ Akal, Emel, *İT ve Bolşevizm'den naklen; Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Haziran 1336 (1920), no. 35, s. 4.

²⁷⁴ Tansu, Sâmih Nafiz, *İki Devrin Perde Arkası*, s. 540

²⁷⁵ Tansu, *age*, s. 534-535

²⁷⁶ Altuğ, a.g.e., s. 107.

²⁷⁷ Tevetoğlu, a.g.e., s. 197

²⁷⁸ İlhan Darendelioglu, *Türkiye'de Komünist Hareketleri*, İstanbul 1973, s. 50.

²⁷⁹ Darendelioglu. a.g.e., s. 57.

²⁸⁰ Adan Sayılğan, *Türkiye'de Sol Hareketler*, s. 158.

ise şu şekilde sıralanabilir: Ülkenin içinde bulunduğu güç şartlar ve Sovyet Rusya'da gerçekleştirilen ihtilalin Anadolu'daki etkileri, Sovyetlerin Anadolu hareketini yönlendirmek istemesi, yurtdışına çıkan ve özellikle Enver Paşa çevresinde yoğunlaşan İttihatçı önderlerin, ülkenin kurtuluşu için Sovyet İhtilalinin büyümesine kapılarak geliştirdikleri dinin ve milliyetin korunduğu sol programların, ülke içindeki ittihatçı kadrolara tesirleri ve bunu takiben içerideki ittihatçıların sol teşekküller oluşturmaya hazır hale gelmeleri, Sovyet Rusya topraklarından Anadolu'ya sızan propaganda amaçlı kişilerin ve yayınların tesiri ve bu yönde çalışmaları.²⁸¹

Yeşil Ordunun kurucu üyelerinden olan Hakkı Behiç –ki Celal Bayar Hakkı Bahiç'i Yeşil Ordunun gerçek kurucusu olarak görmektedir²⁸²- Yeşil Orduyu kurmaktaki gayelerinin “*ileride beklenen Sosyalist İhtilalin ‘Sosyalist İslam Cumhuriyeti’nin kurulması yönünde bir adım*” olarak belirtmektedir²⁸³

Mustafa Kemal, başlangıçta Yeşil Ordunun kurulmasına göz yummuş ancak daha sonraları Çerkez Ethem'in de Yeşil Ordu saflarına katılması ve hatta sahiplenmesiyle beraber tehlikeli bir hal aldığı görmüştür.²⁸⁴ Nutuk'ta Mustafa Kemal Yeşil Ordu ve Çerkez kardeşler ile ilişkilerini şu şekilde ortaya koymaktadır:

*“Teşkilatın kurucuları arasına Milletvekili olan Çerkez Reşit Bey ve Ankara üzerinden Yozgat'a gidip gelirken olacak, Çerkez Ethem ve kardeşi Teyfik Bey'ler girmişler. Bundan başka Ethem ve Teyfik Bey müfrezelerinin bütün adamları Yeşil Ordu'nun adeta temelini oluşturmuşlar.”*²⁸⁵

Mustafa Kemal, Ethem Bey'in Yeşil Ordu Teşkilatı'na girişini Yozgat isyanını bastırmaya gidişi veya dönüşü sırasında olabileceğini düşünmektedir.²⁸⁶ Ethem anılarında Yeşilordu Cemiyeti'nden bahsederken önce Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'taki anlatımına yer vermiştir. Burada: “Yeşil Ordu teşkilatını memlekette ve gayeye yararlı olur düşüncesiyle beraber teşkil etmiştik. Fakat bu teşkilatı Ethem ve kardeşleri yavaş yavaş nüfuzları altına aldılar. Bu nedenle Yeşil Ordu teşkilatının dağıtılmasına mecburiyet hasıl oldu. Bununla beraber Ethem ve kardeşleri bu teşkilatı yine bir hafiye teşkilatı şeklinde beslediler ve genişlettiler.” Ethem buna cevabında; “ Bu namda Kuvâ-i Milliye'nin başından sonuna kadar,

²⁸¹ Mustafa Yılmaz, Milli Mücadele'de Yeşil Ordu, s. 24

²⁸² Akal, Emel, İT ve Bolşevizm, s.318

²⁸³ Akal, Emel, age, s.318

²⁸⁴ Akal, Emel, age, s.319

²⁸⁵ Atatürk, Nutuk (1919-1927), s. 320

²⁸⁶ Nutuk, s.512

herhangi bir safhası arasında bu nam ve isimde, resmi, özel, gizli, açık bir teşkilat ve teşekkülün kaydına ve izine rastlanmaz.”²⁸⁷ diye kısaca açıklama yapmakla yetinmiştir.

Daha sonradan Ankara İstiklâl Mahkemesi’nin 9 Mayıs 1921 tarihli kararı ile gıyaben idamına karar verilen Çerkeş Ethem²⁸⁸, Mustafa Kemal’in yine Nutuk’taki ifadelerine göre, ilk başlarda kendilerinden fayda umulacağı düşünceleri ile idare edilmiştir.²⁸⁹ Aynı zamanda Eskişehir bölgesi, Çerkeş Ethem ve kuvvetlerince faaliyetlerini rahatça yürütebildikleri bir bölgeydi. “Bolşevik Taburu” adını alan bir piyade taburunun olduğundan bahseden Çerkeş Ethem’in²⁹⁰, artık siyasi mahiyet arzeden “Kuvay-ı Seyyare” adlı birlikleri ve “Seyyare-i Yeni Dünya Gazetesi”, ilerisi için tehlike teşkil edebilecek, hususlar içermekteydi. Bu bakımdan ilk başlarda, özellikle Bolu, Düzce, Adapazarı, Yozgat gibi pek çok yörede ortaya çıkan iç isyanların bastırılmasında ve gerekse Yunan ordularının durdurulmasında göz önünde bulunan, başarılı neticeler alan Çerkeş Ethem, daha sonradan Yeşil Ordu saflarında ordu gücünün yanısıra, siyasi bir güç elde etme çabaları içinde olacaktır.

Fikir ve faaliyetleri ile ülke için zararlı neticeler ortaya çıkarabileceği endişesi; Yeşil Ordu üzerinde dikkatlerin yoğunlaşmasına ve cemiyetin artık kapatılma noktasına geldiğine işaret etti. Bu yönde büyük endişeler taşıyan ve kısa sürede tedbirler alınması kararında olan Mustafa Kemal Paşa, cemiyetin kapatılması ile alâkalı olarak, bizlere şu bilgileri aktarıyor;

“Bilginize sunmuştum ki, her yerde Yeşil Ordu teşkilatını benim adıma kuruyorlardı. Şahsen tanıdığım kimselerden birinin Erzurumlu Nazım Nazmi Bey’in, görevli bulunduğu Malatya’dan gönderdiği bir mektupta, Yeşil Ordu Teşkilatı’nın beni sevindirecek biçimde genişletilmesine çalışıldığı bildiriliyordu. Bu haberden uyanarak, bu gizli dernek hakkında araştırmalar yaptım. Bu derneğin nitelik bakımından zararlı bir şekil aldığı görüşüne vardım. Hemen kapatılması gerektiğini düşündüm. Bu konuda tanıdığım arkadaşları aydınlattım. Görüşümü söyledim. Onlar da gereğini yerine getirdiler. Fakat Genel Sekreter olan Hakkı Behiç Bey, derneğin kapatılması ile ilgili teklifimin yerine getirilmesinin mümkün olmadığını söyledi. Ben, kapattırırım dedim. Bunun da imkânsız olduğunu çünkü durumun tahminden daha büyük ve daha güçlü olduğunu ve bu derneği kurmuş olanların sonuna kadar maksatlarından ayrılmayacakları hususunda birbirlerine söz vermiş olduklarını kendine has bir tavırla söyledi. Olaylar gösterdi ki, biz bu gizli derneğin faaliyetine son vermeye

---

²⁸⁷ Çerkes Ethem. Anıları, s.42

²⁸⁸ Altuğ, a.g.e.. s. 113

²⁸⁹ Nutuk, s. 321

²⁹⁰ Cemal Kutay, Atatürk-Çerkeş Ethem Hadisesi, s.130

çalıştığımız halde, tam olarak başaramadık. Reşit, Ethem ve Tevfik kardeşler başta olmak üzere, dernek ileri gelenlerinden bir kısmı bu defa faaliyetlerine yıkıcı yönde ve bize karşı olarak devam etmişlerdir. Eskişehir’de çıkarttıkları “Yeni Dünya” gazetesi ile de, düşünce ve maksatlarını saldırgan bir şekilde yayınlıyorlardı.”²⁹¹

Gizli bir ihtilal cemiyeti hüviyetine bürünen Yeşil Ordu’nun kuruluş amaçlarından uzaklaşması ve bu harekete Çerkeş Ethem ve kuvvetlerinin katılması, Mustafa Kemal Paşa’nın dikkatinden kaçmamıştır. Falih Rıfki Atay’dan naklettiğimiz cümlelere dikkat çekelim; “İttihatçılar da Ankara’ya haber vermeden Ruslarla yakınlaşmak istemişlerdir. Fikirleri şu idi: Biz bu işi kendimiz başaramayız. Rus Devrimine yanaşmalıyız. Müslüman dünyasında komünist devrimini örnek edinecek bir sosyalist ihtilal yapmalıyız. Tarihe Yeşil Ordu diye geçen kuruluş, bu düşüncenin eseridir.

Mustafa Kemal “faydalı olur” diye hareketi başlangıçta tuttu. Güvendiği arkadaşların birkaçını da teşkilat içine soktu. Daha sonra Çerkeş Ethem, Yeşilordu’nun başlıca dayanağı sayılmıştır. Eskişehir’de Arif Oruç adındaki adamının başında bulunduğu gazete iyice solculuk karakteri almıştır. Durum tehlike gösterince Mustafa Kemal, Yeşil Ordu Cemiyeti’ni hayli zorlukla dağıtmak zorunda kalmıştır²⁹². Mustafa Kemal Paşa’nın fikir yapısı ne olursa olsun, gizli sayılan her teşebbüsün karşısında titizlikle yer alması, Milli Mücadele hareketinin ve mevcut ortamın hassas yapısından kaynaklanmaktaydı.²⁹³ Mustafa Kemal Paşa, cemiyetin kapatılmasını isterken şu faktörleri göz önünde tutmuştur: Çerkeş Ethem’in cemiyet tarafından kazanılması ve düzenli orduya katılmayı kabul etmeyerek isyan etmesi, cemiyetin Rusya’daki sol gruplar ile teması ve buradan Anadolu’ya sıçrayacak hareketler, yurt dışına çıkan İttihatçıların, Rusya yönetimince desteklenir görünmesi, Anadolu’daki İttihatçı çevrelerin Meclis içinde ve dışında Mustafa Kemal’e muhalif fikir ve gruplar oluşturma teşebbüsleri ile muhtemelen Enver Paşa’yı Anadolu’daki bu muhalif grubun başına getirme faaliyetleri.²⁹⁴

---

²⁹¹ Nutuk, s. 322.

²⁹² Falih Rıfki Atay, Çankaya, s. 257

²⁹³ Semih Yalçın, “Dahiliye Vekili Nazım Bey’in İstifası Meselesi”, s. 416

²⁹⁴ Yılmaz, Mustafa, a.g.e., s. 148

3. MUSTAFA SUPHİ (1883-1921)

Mustafa Suphi'nin hayatını incelerken hayatını iki kısma ayırmak gerekmektedir. Komünizmi benimsemeyen önce ve sonra ki Mustafa Suphi. Zira Mustafa Suphi komünizmi benimsemeyen önce sıkı bir Türkçü ve İttihatçı idi. Ancak İttihatçılarla arasının bozulmasından sonra Sinop'a sürgün edilmesi ve oradan Kırım'a kaçmasıyla beraber farklı bir Suphi olarak karşımıza çıkar.

3.1. Sosyalizmi Benimsemeyen Önceki Hayatı

Mustafa Suphi 1883 yılında o zamanın Trabzon vilayetine bağlı olan Giresun kazasında doğdu. İlköğrenimini Kudüs ve Şam'da, idadi(lise) öğrenimini Erzurum'da yaptı. 1905 yılında İstanbul Hukuk Mektebi'nden mezun olduktan sonra Paris'te Siyasal Bilgiler Okulu'nu bitirdi.²⁹⁵

Mustafa Suphi Fransa'da iken 1908 yılında II. Meşrutiyet ilan edilmişti. Bu dönemde Suphi, Ziraat krediler meselesi ile ilgilenmekteydi. Roma'daki Milletlerarası ziraat Enstitüsünün, 1910 yılında sunduğu raporuna esas teşkil eden «La Banque Agricole Ottomane» (Osmanlı Ziraat Bankası) adlı bir tez hazırladı. Bu tezin içeriğinde Suphi, köylü ve çiftçiye dayanan bir özel teşebbüs sisteminin Türkiye'nin bağımsızlığı için gerekli olduğuna inanarak, katıksız bir iktisadî milliyetçi idi.²⁹⁶ Ziraatin, daha uzun yıllar Türkiye'nin kaynağını teşkil edeceğine kanaat getirmiş olarak, “Kanı, canı yabancılar tarafından emilip sömürülen” köylü sınıfının yoksullaşmasını durdurmayı gerekli bulmaktaydı. Bu durumda çiftçilere, toprağı işleyenlere, ferden düşük faizli kredi sağlamak için Ziraat Bankasının geliştirilip büyütülmesi fikrini ileri sürmekte idi. Bu suretle köylünün, yalnız refaha kavuşmuş olmakla kalmayıp, aynı zamanda Meşrutiyet rejimine sadık, kalınabileceği ümit ve ihtimalini de belirtmekteydi.²⁹⁷

Fransa'da bulunduğu dönem, Mustafa Suphi'nin Jean Jaures, Celestin Bougle gibi isimler başta olmak üzere burjuva sosyolog olarak nitelendirilebilecek düşünürlerin etkisinde kaldığı yıllardır. Bu yıllarda Suphi'nin İttihatçılar'la yakın ilişki içerisinde olduğu biliniyor. O dönemki hükümetin gazetesi olan Tanin gazetesinin muhabirliğini yapar.²⁹⁸

²⁹⁵ Yavuz Aslan, TKP ve Mustafa Suphi, s.6

²⁹⁶ Harris, George S, Türkiyede Komünizmin Kaynakları, s.68

²⁹⁷ Harris, George S, age, s.70

²⁹⁸ Mustafa Suphi - Yaşam, Yazıları, Yoldaşları, s.15

Paris'ten İstanbul'a dönüşü 1908 yılına, İkinci Meşrutiyet'in ilan edildiği günlere rastlar. Tanin, Servet-i Fünun ve Hak gazetelerine yazılar yazar; Ticaret Mekteb-i Alisi'nde, Darülmualimin-i Aliye ve Mekteb-i Sultani'de hukuk ve iktisat dersleri verir.²⁹⁹

İttihat ve Terakki Fırkası'nın 1911 yılındaki genel kongresine Anadolu delegesi olarak katılır. İttihatçılıktan kopuşu bu kongreden sonra başlar ve 1912 Ağustos'unda partiden tamamen ayrılır ve Fırkaya muhalefet etmeye başlar. Suphi, muhaliflere karşı 1913 yılının sonlarında başlayan sürgün furyasından nasibini alır ve Sinop'a sürülür.³⁰⁰

Rasih Nuri İleri, Mustafa Suphi'nin Osmanlı aydınları arasında çok tanınan bir kişi olduğunu söyledi. İleri, Suphi hakkında ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Mustafa Suphi o derece tanınmış bir kişi idi ki, 1914 yılında yayınlanan ‘Nefsal-i Osmanî’ yani Osmanlı yıllığında yılın ünlüleri arasında yer almakta ve hayat hikâyesi anlatılmaktadır. Mustafa Suphi hakkındaki çelişki, yaşamının 1908-1913 dönemi ile 1916-1921 dönemi arasındaki kesin farktan doğmaktadır. “İlkyazılar” kitabında yer alan çalışmaları sosyalizm ile ilişkisi olmayan, üstelik işçi sınıfı mücadelesi, grevler ve sosyalizme karşı olan bir iktisatçının yazılarıdır. Mustafa Suphi Avrupa'da Tanin muhabirliği, Server-i Fünun ve Hak gazetelerinin yazarıdır. Kendisi Yüksek Ticaret Okulu'nda hukuk bilgileri Yüksek Öğretmen Okulu'nda ve Galatasaray Lisesi'nde iktisat okutmuştur, “Sosyoloji Nedir?” ve “Uygurlaşma Görevi?” isimli biri çeviri biri telif iki kitabı bulunmaktadır. İttihat Terakki'den ayrıldığında, 1912 yılında, Türklerin milli gelişmelerine hizmet etmek üzere ‘Milli Meşrutiyet Perver Partisi’ni kurmaya teşebbüs etmiş ve aynı arkadaşlarla İfham gazetesini çıkarmıştır. Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine muhalefetle birlikte Sinop'a sürgün edilmiştir (1914). Bu bilgiler Nefsal-i Milli ve Nefsal-i Osmaniye'den alınmıştır. Vali olan babası, görevine oğlunun öldürülmesinden sonra da yıllarca devam etmiştir. Kurduğu partinin kurucuları arasında Mustafa Kemal'in Maliye Vekili Ferit (Tek), Dahiliye Vekili Cami (Baykurt), Yusuf Akçura gibi önemli kişiler bulunmaktadır. Parti programının siyaset-iktisadiye bölümünün kendisi tarafından yazıldığı sanılmaktadır, o dönemde bir Milli Masonluk girişimi de söz konusudur. Mustafa Suphi'nin burjuva sosyologu Durkheimci Bougle'den kitap çevirmesi ise o dönemdeki siyasi görüşleri hakkında ipucu vermektedir.”³⁰¹

²⁹⁹ Yavuz Aslan, TKP ve Mustafa Suphi, s.8

³⁰⁰ Yavuz Aslan, TKP ve Mustafa Suphi, s.11

³⁰¹ 1920-21'ler Türkiye ve Mustafa Suphi'lerin Dönüşü, s.94

İleri, Mustafa Suphi'nin o dönemdeki sosyalizm hakkında görüşlerini öğrenmek bakımından 2 Mayıs 1912 tarihli Hak Gazetesi'nde yayınlanan "Sosyalist Akımlar" başlıklı yazısından bir alıntı yapar:

*"İşte bu nedenle, şimdiki olaylarla toplumsal temelleri yok olmaya mahkûm sayarak toplum biçimini her ne suretle olursa olsun değiştirmeye gelecekteki biçimi, ancak yıktıktan sonra belirlemek iddiasında olan sosyalizm gibi belirsiz bir toplumsal doktrine taraftar olmaksızın var olan ve doğrulanan 'toplumsal kötülüklerin' giderilme çarelerini aramak akla daha yataandır."... "Gerçekten de sosyalizm, yalnızca, toplumun huzurunu bozmaya yönelik bir hareket olması bakımından incelenmeye ve araştırılmaya değer değildir."*³⁰²

Suphi'nin bu makalesi de bize gösteriyor ki 1914 yılından önceki Suphi sosyalizm konusunda pek de sıcak fikirleri bulunmayan birisidir. Suphi'nin sosyalistliği O'nun Sinop'tan kaçtıktan sonra Kırım ve Rusya macerasının başlamasıyla oluşmaktadır.

1914 yılının başlarında kendisini komünist düşünceyle tanıştıracak olan süreç, bir grup arkadaşı ile birlikte bir tekne ile Rusya'ya kaçmalarıyla başlar. Önce siyasi mülteci olan Mustafa Suphi, Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte Osmanlı tebasından olduğu için sürgüne gönderilir. Sürgün yıllarında Türk kökenli çeşitli devrimcilerle ve Bolşevikler'le tanışır. Doğu cephesinde esir düşerek Rusya içlerine sürgüne gönderilen Anadolu askerleri arasında çalışma yürütür. Suphi'nin Bolşevik düşüncelerle tanışıp devrimci bir çalışma yürütmeye başlaması 1914-15 yıllarına denk düşer.³⁰³

3.2. Sosyalizmi Benimsedikten Sonraki Hayatı

Yavuz Aslan Mustafa Suphi'nin ne zaman sosyalist olduğuyla ilgili bilgiler vermektedir:

*"Mustafa Suphi'nin sosyalist olması Ural'da kaldığı yıllara rastlamaktadır. Bundan önce Mustafa Suphi'nin sosyalist olduğuna dair hiçbir belge mevcut olmadığı gibi, bu tarihe kadar yaptığı çalışmalar ve yazdığı makalelerde sosyalizmin izi dahi yoktur. O'nun Ural'a kadar olan fikirlerinde Türkçülük fikrinin ağır bastığı anlaşılmaktadır."*³⁰⁴

Ekim Devrimi'nden sonra Moskova'ya giden Mustafa Suphi, Halk Komiseri Josef Stalin'in yardımcılarında Mir Seyyit Sultan Galiyev'in sekreterliğini üstlenir. Bu dönemde

³⁰² Suphilerin Dönüşü, s.95

³⁰³ Aslan, Yavuz, TKF ve Mustafa Suphi, s.28

³⁰⁴ Aslan, Yavuz, age, s.24

daha çok Kırım ve Odessa'daki, Rusya kökenli ya da savaş esiri Türkler arasında çalışma yürütür. Kızıldordu içinde örgütlenen Türk savaş esirlerinden bir birlik ile Rus İç Savaşına katılır. Mustafa Suphi Sultan Galiyev'in tanımlamasıyla Sovyet Hükümetine yandaşlığını sunan ilk Türk olmuştur.³⁰⁵

Aslan, Mustafa Suphi'nin 1918 Haziran'ında Kazan'a geldiğini ve burada çoğunluğu Türk askeri esirlerinden oluşan Türk sosyalistleri ile Varşova Otelinde bir toplantı yaptığını söyler. Esirlerden oluşan bu birlik Suphi'nin daha sonraları büyüteceği birliğin çekirdeğini oluşturmuştur. *“Bu toplantıda bir taraftan Türk Sosyalistleri Konferansı'nın toplanması kararlaştırılırken, diğer taraftan da Rus İnkılabı'na bilfiil katılmak ve yardımcı olmak gayesiyle Türk askeri esirlerinden bir ‘Türk Rotası (Bölüğü)’ teşkiline karar verildi ve Cevdet Ali bu bölüğün kurulmasına memur edildi.”*³⁰⁶

Suphi 1918 yılı Kasım ayında Moskova'da yapılan Müslüman komünistlerin birinci kongresine katılmıştır. Toplantıda özel Türk kesimini de ihtiva eden Doğu Halkları için “Milletlerarası Propaganda Dairesi” kurulmuştu. Suphi, Rus Komünist Partisinin Müslüman Teşkilâtları Merkez Bürosuna seçilmişti. İşte bu mevki ve sıfatı iledir ki, “Doğunun, kapitalist sistemin; ‘Aşil'in topuğu’ olduğu tezini ilk defa teferruatı ile işleyip açıklamaya başladı. Zira, Bolşeviklerin gözü, dünya ihtilâlinin başlaması için. Batı Avrupa'ya umutla dikilmiş dururken, Suphi'nin, Kominternin, 1919 yılı Martında yaptığı Birinci Kongresinde kuvvetle ileri sürdüğü iddiası, Batı proletaryasını iktidarı ele geçirmeğe yöneltmedi. Doğuda ihtilal son derece önemli bir husustu. Suphi'nin kanaatine göre, Doğu, sömürgeci efendilerine karşı ayaklanıp başkaldırmakla, Batıdaki sınaî ülkeleri hammaddeden yoksun bırakacak, dolayısı ile kapitalist sistemi kaçınılmaz surette alaşağı edecek, bunalımı oluşturmuş olacaktı. Bu itibarla, Suphi'ye göre, Doğu'da ihtilâl, Yalnız Doğu'nun Avrupa emperyalizminden kurtarılması için değil, fakat Rus İhtilâlinin desteklenmesi için de gerekiyordu.”³⁰⁷

1920 yılında Azerbaycan'da Sovyet devleti kurulduktan sonra Mustafa Suphi, Türkiye'ye yakın olan Bakü'ye geçmiş ve Bakü Merkez Sovyet Komitesi içinde bir Türk Şubesi açmıştır. Aynı zamanda bir siyaset okulu kurarak, yüze yakın Türk komünistini yetiştirmiştir.³⁰⁸

---

³⁰⁵ Aslan, age, s.24

³⁰⁶ Aslan, age,s.62

³⁰⁷ Harris, Türkiye'de Komünizmin Kaynakları, s.76

³⁰⁸ Okyar, Türk-Sovyet İlişkileri, s.115

Bakü'ye yeni geldiği sırada, Meclis Başkanı Mustafa Kemal'e hitaben Türkiye'ye gelme niyetini açıklayan bir mektup yollamıştır. Bakü Kongresi'nin açılışına kadar geçen üç ay zarfında, Rusya'da ve söylendiğine göre, bazıları Türkiye'de bulunan 15 örgüt kuruyor. Nihayet, kongreden hemen sonra, Rusya ve Türkiye'de değişik komünist örgüt temsilcilerinin oyu ile kurulan Türk Komünist Partisi'nin başına geçiyor. İşte, Türkiye'de komünizmi yaymak ve örgütlemek üzere, cesur, inançlı ve idarecilik kabiliyetini ispat etmiş kuvvetli bir eleman olarak ortaya çıkıyor.³⁰⁹

Gerçek anlamda Anadolu'ya yönelik çalışmaya başlaması Mayıs 1920'de olmuştur. Bu dönemin zirvesi 10 Eylül 1920'de 15 bölgeden gelen 75 delege ile Türkiye Komünist Partisi'nin kurulmasıdır.

Mustafa Suphi, Bakü'de kurulan bu partiye üyeler bulmak amacıyla o dönemdeki Rus orduları tarafından esir alınan Türk askerlerine müracaat eder. Bu esirleri Bakü'de bir kampta toplayarak onlara sosyalizm hakkında dersler vermeğe ve onları eğitmeye başlar. Türk esirler arasından sosyalizmi benimseyenleri Türkistan ve Rusya içlerine göndererek orqalarda buldukları esirleri getirmelerini ister. Mustafa Suphi'nin bundan maksadı hem sayıca parti üyelerini artırmak hem de Anadolu'da artık tek başına bir güç haline gelen Mustafa Kemal'e ve Milli Mücadele hareketine alternatif bir hareket oluşturmaktır.³¹⁰

Ancak 1921 Şubatında Suphi'nin düzenlediği bu birliği teftiş eden Ali Fuat Cebesoy bu birlikte 1200 kadar erin bulunduğunu belirtir. Ancak bu erlerin Bolşevik prensiplerinin tamamen cahili bulunduğunu, fakat milliyetçilerin dâvası uğrunda çarpışmak üzere Anadolu'ya dönmeye- can attıkları sonucuna varmıştı. Gerçekten, Cebesoy; bir süre sonra, birlik Anadolu'ya dönünce, mensuplarının Batı cephesinde sadakatli ve liyakatli vazife gördüklerini, belirtir. Birlik Anadolu'ya ayak basar basmaz, hiç şüphe yok ki, dağıtılıp ve o sıralarda yeni düzenlenmiş olan Türk muvazzaf kuvvetlerinin içinde eriyerek, Komünist oluşumlu hüviyetlerinin bütün izleri silinip gitmişti.³¹¹

Her ne kadar bilinçsiz de olsa Suphi Partisini gönlünce yeniden bir biçime sokar sokmaz, nüfuz ve tesirini Anadolu'da hissettirip yaymak için harekete geçti. Mustafa Kemal ve diğer milli mücadele önde gelenlerinin Anadolu'da üstün bir güç halinde kökleşmiş olduklarını anlayıp, kontrolü altındaki bölgede komünistlik faaliyetinde bulunmak hususunda,

---

³⁰⁹ Okyar, age, s.115

³¹⁰ Harris, age, s.82

³¹¹ Cebesoy, Moskova Hatıraları, s. 37-38, 125-126

Mustafa Kemal'den müsaade koparmak üzere, Ankara'ya özel vazifeli elçiler göndermiştir. Suphi, ajanlarına verdiği talimatta, komünistlerin yabancı istilâcılara karşı girişilen mücadeleyi destekleyeceklerine Mustafa Kemal'i temin etmelerini belirtti. Suphi'nin kurduğu Türkiye Komünist Partisi, bu gayeyle, Süleyman Sami'yi Mustafa Kemal'e böyle bir teminatı taahhüt eden bir mektubu beraberinde 17 Haziran 1920'de Türkiye'ye gönderdi. Mustafa Kemal'i işbirliğine katılmaya çekmek, meylettirmek için, Sami'ye, Bolşeviklerin Türkiye'ye yapabilecekleri her türlü yardımı, bu “Türk Komünist Komitesi” aracılığı ile kanalize edeceklerini belirtmesi talimatı da verilmişti. Bundan kısa bir süre sonra, ikinci bir elçi, Salih Zeki, başka bir yoldan, daha açık kesin bir taleple, partiyi kurup düzenlemek ve sosyal propagandayı sürdürmek talebi, ancak bu faaliyetlerin Anadolu Hareketinin müdafaa gayretlerine dokunmayacağı teminatı ile gönderildi. Üstelik, bu mesajları, Azerbaycan Sovyeti Merkez Komitesi Başkanı Nerimanov'un, “Müslüman Komünistlerin” Türk milliyetçi hareketini desteklemeyi taahhüt eden mektubu takip etmiştir.³¹²

Cebesoy, Mustafa Kemal'in, Suphi'nin Ankara ve Eskişehir'deki ajanlarının “*Memlekette Sovyet Rusya yararına bir sosyal inkılâbı oluşturmak için çalıştıkları*” sonucuna kesinlikle varmış olduğunu belirtmektedir.³¹³ Mustafa Kemal, Suphi'nin bu planını bozmak için, komünist hareketini destekleyenleri “hapsetmek ve sürmek” mecburiyetini duymaktaydı. Bu maksatla da, 11 Eylül 1920'de “Hiyanet-i Vataniye Kanunu”, askerî bozgunculuk olduğu kadar siyasî yıkıcılığı da kapsayacak biçimde genişletilmişti. Arkasından, 4 Ekim 1920 de, Cemiyetler Kanunu değiştirilip, hükümete kamu hukuku ve devlet politikasına ters düşen “Teşkilâtları yasaklama yetkisi” verildi.³¹⁴

Türkiye'ye gelmekte kararlı olan Mustafa Suphi Mustafa Kemal'e mektup yolladıktan birkaç ay sonra, 1920 yılının güzünde, Bakü'de Tatar komünistlerinden Şerif Manatov ile konuşmuştur. O günlerde Mustafa Suphi'nin ruh haleti ve düşünceleri hakkında Şerif Manatov şunları yazmıştır:

"1920 senesi güz aylarında, Suphi'ye, Bakü'de tesadüf ettim. O, pek az değişmiş, teşkilâtı büyümüş, arkadaşları çoğalmıştı.

---

³¹² Harris, George, age, s.82-83

³¹³ Cebesoy, age, s.472-475

³¹⁴ Cebesoy, age, s.472-475

Suphi, Türkiye'ye gitmek fikriyle hastalanmış, fakat bir parça tereddüt ediyordu. Kemal tarafından benim Türkiye'de tevkif edilmem ve sınır dışı edilmem meselesi, onun tereddüdünü daha arttırdı."

"Fakat ben Kâzım Karabekir Paşa ile muhabere ediyorum, o beni davet ediyor" diyordu, Suphi.

"Türk paşalarını siz bilmiyor değilsiniz, onların sözüne inanmaya gelmez, onlar eski kurturlar" diye yaptığım itirazdan sonra, o halde, bir parça bekleyim, dedi.

Arkadaşlarından birçoğu, Suphi'yi, devamlı Türkiye'ye gitmek için teşvik etmekte oldukları anlaşılıyordu.

Bir ay sonra, biz, Gümrü'den Bakü'ye avdet ettik. Ben, Kars'ta gördüğüm Karabekir'e, Suphi'yi, gayet istidatlı bir asker, pek kurnaz bir diplomat olarak takdim ettim.

Herhalde yoldaşları, Suphi'yi, Türkiye'ye gitmek hususunda tamamen ikna etmişlerdi. Tarafımdan verilen bilginin ona hiç tesir etmediğini hissettim. Kars'ta, Karabekir ve onun adamları, Midvani heyetini ve Suphi'nin grubunu, tantanalı bir şekilde kabul ettiler. Orada birkaç gün kaldık. Kars'ta iken, Midvani heyeti ile Suphi grubunun Ankara'ya gelmeleri için Kemal Paşa'dan müsaade geldi. Bana müsaade edilmediğine, Suphi müteessir oldu. Ben Erivan'a döndüğüm zaman, Suphi ve arkadaşları, Erzurum'a gitmek için hazırlık yapıyorlardı."³¹⁵

Hatıralarında, Anadolu'ya geçme ve burada faaliyet gösterme konusunda, Şerif Manatov, Suphi'nin tereddüt içinde bulunduğunu, fakat arkadaşları tarafından zorlandığını ileri sürüyor. Anadolu'ya geçme konusunda ve Anadolu'da faaliyetlerine devam etme konusunda bir karar vermesinde diğer bir faktörün de, Mustafa Suphi'nin, Sovyet liderleri üzerindeki etkisini ve kuvvetini abartmış olabileceği de vardır. Mustafa Kemal'e mesajında, Sovyet liderleri ile yakınlığından övünen Suphi, seyahate çıkarken, onlara fazlasıyla güvenmiş olabilir.³¹⁶

Tüm bu tereddütlere rağmen Suphi yola çıkar ve Kars'a kadar gelir. Kars'ta iken, Anadolu'dan aldığı haberlerden kaygılanmış olan Mustafa Suphi, orada kaldığı 10 günlük müddetin sonuna doğru, 11 Ocak 1921'de arkadaşı Ethem Nejat ile beraber Kâzım Karabekir'i

³¹⁵ Harris, George, age, s.123-124

³¹⁶ Harris, George, age, s.124

ziyaret eder. Aralarında geçen konuşmayı, "İstiklâl Harbimiz" kitabında, Karabekir şöyle anlatır:

"Türk komünistlerinden Mustafa Suphi ve Ethem Nejat, 11 Ocak'-ta ziyaretime geldiler. Suphi, 'Erzurum'da kendilerine suikast yapılacağını veya hakaret edileceğini haber aldığından, sade kafilesini Erzurum üzerinden göndermeyi, kendisinin ise, bir iki arkadaşı ile Tiflis üzerinden Ankara'ya gitmeyi düşündüğünü' söyledi.

Karabekir, "Ya hepiniz Erzurum üzerinden giderek, halkın hissiyatını görürsünüz veyahut Ankara seyahatinden vazgeçerek, Bakü'ye avdet ederseniz. Zaten Ordumuzda Bolşevik teşkilâtı yaptığımız hakkında dedikodular başladı. Kol kol ayrılarak seyahatiniz, aleyhinize daha büyük dedikodulara sebep olacaktır" dedi.

"Bunun üzerine, toptan, Erzurum ve Trabzon'a geçmeye karar verdiler. Seyahatten vazgeçmemiz doğru olmaz, dediler. Kendilerine [seyahatleri hususunda kolaylık göstereceğimi ve esasen, Ankara hükümetinin de bundan haberdar olduğunu, ora ile muhabere et-melerini kendilerine söyledim."³¹⁷

Seyahatleri boyunca nasıl karşılanacakları konusunda tereddüdü çok büyük olmalıydı ki, Mustafa Suphi, kafilesini iki kısma ayırmayı istemiş ve kendisi ile bir iki arkadaşı daha güvenli görülen Tiflis yolundan giderken, diğer arkadaşlarını Erzurum ve Trabzon üzerinden yollamayı Karabekir'e teklif etmişti. Halkın hissiyatının aleyhte olabileceğini sezen Karabekir ise, kafilenin ikiye ayrılmasının büsbütün tehlikeli olacağını ve aleyhteki dedikoduları artıracığını düşünerek, Mustafa Suphi'ye, iki alternatif bırakmıştı: Ankara seyahatinden tamamen vazgeçmek veya toplu olarak, Erzurum ve Trabzon'dan geçerek, halkın hissiyatını görmek.

"Ortadoğu'da Komünizm ve Milliyetçilik" adlı eserinde, tarihçi Walter Laqueur, TKP liderleri 28 Ocak 1921'de öldürüldükleri halde, bu haberin Moskova'da yazılışı ve yayılışının, ancak olaydan üç ay geçtikten sonra, gerçekleşmesine dikkatimizi çekiyor. Ayrıca, Laqueur aşağıdaki noktalar üzerinde duruyor:

"Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında dostluk paketinin imzalanmasından (16 Mart 1921), ancak iki hafta sonra, TKP'nin Merkez Komitesi üyesi Ahmet Cevat Emre, Karadeniz'de boğulma vakasını, Rus komünistlerinden Pavlovitch-Weltman'a bir mektupla bildirmiş, Türk resmi makamlarının cinayetten sorumlu olduklarını ifade ederek, bu konuda

---

³¹⁷ Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, s. 909-910.

*artık susmanın imkân haricinde olduğunu ileri sürmüş ve Pavlovitch'den, katledilen Türk yoldaşlarının hatırasını müdafaa etmesini istemiştir.”*³¹⁸

Walter Laqueur, Ahmet Cevat'ın Pavlovitch'e yazdığı mektubun, Moskova'da, ancak Mayıs 1921'de yayınlandığına işaret ederek, haberin çok geciktirilerek yayınlanmasını, Rusya'da menfi reaksiyon uyanmasına engel olmak ve böylece dostluk anlaşmasına tesir etmesini önlemek maksadına atfediyor.³¹⁹ Herhalde, Sovyet liderlerinin, TKP liderlerinin Trabzon'da uğradıkları feci akıbeti herhangi bir şekilde protesto etmeyerek, haberi geciktirmiş olmaları, Anadolu'ya geçme kararının sorumluluğundan uzak kalmak istemelerinden kaynaklanmış olabilir.

4. BAKÜ DOĞU HALKLARI KONFERANSI (1–7 Eylül 1920)

1–7 Eylül 1920 tarihleri arasında Bakü'de toplanan Doğu Halkları Birinci Kongresi, Anadolu'dan Orta Asya'ya kadar uzanan coğrafyada yaşanan belirsizliğe Bolşeviklerin bir müdahale girişimiydi.³²⁰ Kurultayda hazır bulunan toplam 1.891 delegenin 1.273'ünün komünist; 226 partisiz ve 55 kadın katılmıştır. En büyük ulusal grubu Türkler oluşturuyordu. 235 Türk'e ilaveten 192 İranlı, 157 Ermeni ve 100 Gürcü, 8 Çinli, 8 Kürt ve 3 Arap Komintern tarafından özel olarak davet edilmişti.³²¹ Doğu Türkistan, Hindistan, Afganistan, İran, Belucistan ve Rusya'da yaşayan Türk ve Müslüman toplulukları, İT'e mensup Süleyman Nuri Bey, İsmail Hakkı Bey, Bahattin Şakir Bey ve III. Enternasyonal adına Zinovyev, Pavloviç, Struve ve çeşitli memleketlerden delegeler katılmıştı. Merkezi Bakü'de olan Türk İştirakiyün Partisi ile Fas, Tunus, Cezayir, Trablus devrimcileri adına Enver Paşa ve Azmi Bey de kurultaya katılmışlardı.³²² 1919 Yılında yapılan Komünist Enternasyonal Toplantısına 19 milletten 53 delegenin katıldığı³²³ göz önüne alınırsa bu kongreye olan ilginin büyüklüğü de ortaya çıkar. Kurultayın esas hedefi, Doğu ulusları arasında anti-emperyalist bir platform süreci başlatıldığıının ilan edilmesiydi. Kürsüden, Mustafa Kemal'in başlattığı Milli Mücadele gibi ulusal kurtuluş hareketlerinin desteklenmesinin önemi defalarca vurgulandı. İşin ilginç tarafı, 'yabancı emperyalist boyunduruk'a karşı birleşik cephe ruhunun, hem tecrit edilmiş

³¹⁸ Walter Laquer'den aktaran; Osman Okyar, Türk Rus ilişkileri, s.126-127

³¹⁹ Osman Okyar, Türk Rus ilişkileri, s.127

³²⁰ Tellal, "Sovyetlerle ilişkiler", s.150

³²¹ Mete Tuncay, Türkiye'de Sol Akımları-I (1908–1925), s.209–210

³²² Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, s.53.

³²³ John C. Clews, Nasıl Aldatıyorlar?, s.38

kişilik Enver Paşa'nın bir deklarasyonu, hem de Ankara hükümetinin resmi temsilcisince yapılan hararetle bir konuşmayla perçinlenmesiydi.³²⁴

TBMM hükümeti; Bolşeviklerin Türkiye hakkındaki niyetlerini, doğuda nasıl bir siyaset uygulamak istediklerini, Türkiye'ye yardım için komünizm idaresinin kabulünün ileri sürülüp sürülmeyeceği gibi konuları tespit etmek için kongreye yakın bir ilgi duymuştur. TBMM hükümeti adına İbrahim Tali Bey gözlemci olarak iştirak etmiştir. Ayrıca 4 Eylül'de de bir bildiri sunmuştur. Bu bildiri genel olarak Batılı Devletlerin emperyalist politikalarını eleştirmiş ve Türk halkının Milli Mücadeledeki haklılığını dile getirmiştir.³²⁵ Bakü Kongresi'nde bulunan Türkler değişik bölgeleri temsil etmekteydiler. Bir bölgenin başarısızlığa uğraması sonucunda diğer bölgeler onların yerine geçebileceklerdi. Bu meyanda verilen demeç ve konuşmalar, Bolşevik Ruslar tarafından kapitalist aleyhtarı propagandaya dönüştürülüyor, aynı zamanda Rusya'nın dış politikasına tesir ediyordu.³²⁶

Kongre Başkanı Zinoviev'in "*İngiliz Hükümetinin aleyhine yürüyen her inkılâp mücadelesine hazırız*"³²⁷ sözü aslında Türkiye'ye yapılacak yardıma atıftan başka bir şey değildir. Kafkas delegesi Mutişev'in "*Mustafa Kemal'in hareketi bir milli kurtuluş hareketidir. Biz bunu destekliyoruz; çünkü emperyalizme karşı yaptığımız mücadele sona erer ermez bu hareketin bir sosyal harekete inkılâp edeceğine inanıyoruz.*"³²⁸ şeklindeki ifadesi de yine aynı düşünceyi desteklemektedir. Ancak Mutişev, Zinovyev'den farklı olarak; Türkiye'de Bolşevikliğin benimsenmesini ümit ettiklerini açıkça dile getirmiştir.

Bakü Kongresi sonunda Mustafa Suphi başkanlığında 10 Eylül 1920'de Türkiye Komünist Partisi kurulmuştur.³²⁹ TKP'nin bundan sonraki çalışmaları Mustafa Kemal Paşa tarafından zararlı olarak değerlendirilmiş ve Türkiye'de Komünist Partisini yasaklamıştır. Buna mukabil komünist propaganda ve kışkırtmalarını kontrol altına almak için yakın arkadaşlarına resmi komünist fırkasını kurdurmuştur. "Allah'ın inayetiyle" kurulduğu ilan edilen bu fırka esasında Türk Milleti'nin vahdetini korumak için alınmış bir tedbirdir.³³⁰ Böylelikle Sovyetlerin Türklere karşı olan siyasetlerinde en çok güvendikleri noktalardan biri olan; Türkiye'de muhalif partilerin meydana çıkmasıyla Türklerin iki cepheye ayrılacağı ve

³²⁴ Gökay, Emperyalizm ile Bolşevizm Arasında Türkiye (1918–1923), s.135.

³²⁵ Aslan, TKF ve Mustafa Suphi, s.162–163.

³²⁶ Kemal Melek, Doğu Sorunu ve Milli Mücadele'nin Dış Politikası, s.67

³²⁷ Taha Akyol, Sovyet Rus Stratejisi ve Türkiye, s.186.

³²⁸ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Dönemi 23 Nisan 1920–29 Ekim 1923, s.46

³²⁹ Mehmet Saray, Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi, s.205.

³³⁰ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.314.

ağır askeri masraflara tahammül edemeyerek Sovyet tekliflerini kabule mecbur olacağı³³¹ inancı Mustafa Kemal Paşa'nın siyasi dehasıyla önlenmiş oluyordu. Yani bu vakitten sonra komünist hareketler resmi yollarla ve Milli Mücadeleciler tarafından yürütülmüştür.

Ayrıca, bir sonraki kurultaya kadar vazife görmek üzere, “Doğu Şurası” ile “İdare Heyeti” oluşturulmuştur. Şura'ya, Türkiye'den Süleyman Nuri ve İsmail Hakkı, İdare Heyetine ise Mustafa Suphi ve Tahsin Beyler seçilmişlerdir. Bunların hepsi, Türk İştirakiyun Fırkası liderleridir.³³²

Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması için Sovyetlerden gelecek yardıma duyulan ihtiyaç sebebiyle Mustafa Kemal Paşa, Harbiye'den sınıf arkadaşı olan Ali Fuat Paşa'yı Moskova Büyükelçiliği'ne atamıştır.

4.1. Moskova Büyükelçiliği'ne Ali Fuat Paşa'nın Atanması

Ali Fuat Cebesoy'un Garp Cephesi Kumandanlığı'ndan alınarak Moskova Büyükelçiliğine atanması hakkında çeşitli görüşler mevcuttur: Halide Edip Adıvar'a göre; “Kazım Karabekir Doğudaki başarısı düzenli ordu kurma işiyle uğraşana kuvvet vermişti. ‘Bu aralık Ali Fuat Paşa'ya karşı geniş bir propaganda dönüyordu. Onun Mustafa Kemal Paşa'ya rakip olduğunu öne sürenler vardı. Belki bu yüzden Mustafa Kemal Paşa'da onun çok aleyhinde bulunuyordu.’ Ordu başıbozuk kuvvetleri dağıtmak istiyor, aynı zamanda Ali Fuat Paşa'ya karşı hareket kuvvetleniyor, onun başıbozuklara yüz verdiği ileri sürülüyor ve Ali Fuat'ın Batı Cephesi'nden uzaklaştırılması isteniyordu. Buna rağmen onu Batı Cephesi'nden uzaklaştırmak o kadar kolay değildi. Yalnız Moskova'ya önemli bir adam göndermek gereği belirince, Batı Cephesi'nden ayrıldı.”³³³ Konu hakkında Rahmi Apak ise; “Çetecilikle işin yürümeyeceğine inanmış olan İsmet Bey ile Refet Bey'in ordunun başına getirilmelerini Atatürk'ün muntazam ordu kurmak niyetine hamlettim. Ali Fuat Paşa, Çerkez Ethem ile iyi geçinmekte olduğundan çeteciliğin ilgası hareketine onun vasıta olması tabii kabul olmazdı.”³³⁴ şeklinde görüşlerini dile getirmiştir. Ancak burada Ali Fuat Paşa'yı çetecilik taraftarı, düzenli ordu karşıtı gibi yansıtılması hatalıdır. Çünkü Cebesoy, düzenli ordunun kurulmasına karşı değil, bilakis en ateşli savunucusudur. Cemal Kutay ise; Paşa'nın

³³¹ Memduh Tezel, Moskova'dan Geliyorum, s.233.

³³² Kamuran Gürün, Türk-Sovyet İlişkileri (1920–1953), s.59.

³³³ Halide Edip Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihani, İstanbul: Özge Matbaası, 1979, s. 133.

³³⁴ Rahmi Apak, Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları, s 213

Moskova'ya atanmasını Çerkez Ethem ile olan yakınlığına bağlamaktadır.³³⁵ Hangi görüş kabul görürse görsün ortada bir gerçek var ki o da; Türklerin Sovyet yardımını temin edebilmesi için bu işe liyakatli birinin atanması gerekliliğidir.

Gediz Harekâtı'nın başarısız olması üzerine Fuat Paşa'nın cephe üzerindeki kumandanlık, disiplin ve otoritesinin sarsıldığını gören Mustafa Kemal Paşa, onun kumandanlıktan çekmeyi zaruri gördüğü bir sırada Ali Fuat Paşa 5 Kasım 1920 tarihli şifreyle Ankara'ya gelip görüşme hususunda izin istemiştir. Buna sebep, Ankara'da gerçekleşen siyasi olaylar, TKP'nin kurulması aşamasında yeterince bilgilendirilmemesi ve aleyhinde çıkan spekülasyon haberlere açıklık getirme arzusudur. Buna cevap olarak 7 Kasım 1920 tarihinde mümkün olduğu kadar çabuk Ankara'ya gelmesi emredildi.³³⁶ Bunun üzerine Cebesoy, gelişmeleri şöyle dile getirir: “*Kütahya veya Eskişehir'e muvasalatımızda TKP'nin kuruluş sebepleri hakkında daha geniş bir malumat alabileceğimi ümit ediyordum. Birtakım faraziyelerle kendimi fazla yormamıştım. Eskişehir'e geldiğim zaman Mustafa Kemal Paşa'dan aynı mesele hakkında telgraf almıştım.*”³³⁷ Bu telgraftan sonra 18 Ekim 1920 günü kurulan TKP'nin kayıtlı üyelerinin arasında Tefrik Rüşti (Aras), Mahmut Esat (Bozkurt), Yunus Nadi (Abalıoğlu), Kılıç Ali, Hakkı Behiç ve Refik Koraltan'ın bulunduğunu³³⁸ öğrenir. Bunun üzerine Cebesoy; “*Komünizm ve Bolşeviklik lehinde hariçten ve dâhilden bilir-bilmez insanların memleketimizde yapmış oldukları gizli tahrikât o kadar çoğalmıştı ki milletimizin muhtaç bulunduğu birlik ve sükûnu ihlal edileceğinden korkulmuştu. Bu cereyanlarını resmi bir komünist partisinde toplayarak muzır bir istikamette yürütülmemesi düşünülmüş ve sırf bir tedbir olmak üzere resmi bir parti kurulmuştu.*”³³⁹ açıklamasını yapmaktadır. Gerçekten de dönem incelendiğinde komünizmin işareti sayılan kırmızı rengin moda haline geldiği, Ankara'da yoğun komünizm propagandası yapıldığı, “Yoldaş” sözcüğünün yaygın bir şekilde kullanıldığı, hatta milletvekilleri arasında komünizmin ilan edilmemesinden dolayı bazılarının canlarının sıkıldığı³⁴⁰ gözlenmiştir. Bu durum, komünizmin kontrol altında tutulması Türkiye'nin bekası açısından bir zaruret olarak görmüştür.

18 Ekim 1920'de TKP'nin kurulmasını 28 Ocak 1921'de Mustafa Suphi'nin öldürülmesi olayı takip etmiştir. Böylece komünizmin Anadolu'da yayılması resmi makamlar

³³⁵ Cemal Kutay, Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, s.51.

³³⁶ Özçelik, Ali Fuad Cebesoy (1882–10 Ocak 1968), s.175.

³³⁷ Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, s.508–509

³³⁸ Melek, Doğu Sorunu ve Milli Mücadele'nin Dış Politikası, s.53.

³³⁹ Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, s.510.

³⁴⁰ İbrahim Aruç, Kurtuluş Savaşı'nın Zorlu Yılları, s.138-139

tarafından kontrol altına alınmış oluyordu. Ancak bu gelişmeler Sovyetlerin tepkisini çekmekte gecikmemiştir. Stalin ve Orjonikidze Türkiye'ye yapılan yardımın kesilmesini istemişlerdir. Fakat Sovyet çıkarlarını düşünen Lenin ve Troçki yardımın devamına karar vermişlerdir.³⁴¹

19 Kasım'da Mustafa Kemal Paşa'dan gelen ikinci bir telgrafla Ankara'ya çağrılan Cebesoy, Erkan-ı Harp Reisi Saffet ve yaverleriyle 20 Kasım'da Ankara'ya hareket etmiştir. 21 Kasım sabahı Ankara'da büyük bir merasimle karşılanmıştır. Merasim kıtasını teftiş ettikten sonra Mustafa Kemal Paşa: *"Paşam! Müsaade edersen biraz hususi görüşmek istiyorum."* demiş ve Cebesoy'u Ankara'ya getiren trenin vagonunda şu teklifi yapmıştır: Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in riyaseti altında Moskova'ya giden murahhas heyetimiz muvaffak olamadı. İcra Vekilleri Heyeti'nce milli inkılâbımızın en tanınmış şahsiyetlerinden birisinin Sovyet Hükümeti'ni nezdinde büyükelçi sıfatıyla gönderilmesini bu sifata en çok Cebesoy'un haiz olduğunu ileri sürerek; Moskova Büyükelçiliği'ne tayin edilmek istendiğini söylemiştir. Ayrıca *"Eğer ben BMM reisi ve hükümetin de tabii reisi olmasaydım bu vazifeyi memnuniyetle kabul ederdim. Rica ediyorum Vekiller Heyeti'nin vermek istediği vazifeyi kabul et. Böyle pek mühim bir vazifeye ancak senin gitmen lazımdır."*³⁴² demiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu teklifine verdiği cevabı Cebesoy hatıralarında şu şekilde anlatıyor:

*"Ankara'ya çağrıldıktan sonra istasyonda yapılan istikbalin fevkaladeliği ve garabeti, Moskova Büyükelçiliği'ne atfedilmek istenen ehemmiyetin derecesi ne olursa olsun Mustafa Kemal Paşa'nın beslediği itimat ve sevgiye rağmen o tarihte her nedense bana memleket haricinde bir vazife vermek gibi bir arzusu olduğunu anlamıştım. Milli inkılâbımızın başından Moskova'ya gidinceye kadar feragat ve fedakârlıktan çekinmemiştim. Mukaddes vatanımızın istikbali ve kurtuluşu uğrunda naçiz şahsıma düşen vazifeyi seve seve yapmaktan başka bir emelim yoktu. Aramızdaki samimiyetsizliğe nihayet verilmesini düşünerek: Müsterih olunuz Paşam! Muvafakat cevabımı ikametgâhınızda arz ederim."*³⁴³ diyerek bu görevi kabul etmiştir. Böylece Cebesoy'un askeri görevi bir süre için dondurulmuş ve sivil bir göreve atanmıştır. Bundan ne derecede memnun olduğu malum değildir. Ancak 1960 yıllarında söylediği *"Ne zaman önümden bir alay sancağı geçse, duygulanır ve tıkanacak gibi olurum. Asker ocağı benim her şeyimdir. Bütün gençliğim orada geçti."*³⁴⁴ sözleri sivil bir görevi benimsemediğini göstermektedir. Ayrıca *"21 Kasım 1920'de Moskova Büyükelçiliğine tayin edilmişim. Benim*

³⁴¹ Ayten Sezer, "Atatürk Döneminde Türkiye", s.202.

³⁴² Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, s.515–516.

³⁴³ Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, s.516–517.

³⁴⁴ Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk, s.185.

için artık cepheden, silah seslerinden ve top gürültülerinden uzakta yeni ve siyasi hayat başlıyordu. İster istemez bu hayata intibak edecek, yüklendiğim ağır ve mesuliyetli vazifeyi başarmaya çalışacaktım. Çünkü Mustafa Kemal Paşa'ya, mademki bu da bir vatan vazifesidir, hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacağıma emin olabilirsiniz; demiştim.”³⁴⁵

açıklamaları sivil görevinden çok da memnun olmadığını bir göstergesi sayılabilir.

Cebesoy'un bu göreve atanmasının nedenini Kutay, şöyle değerlendirmiştir:

“Moskova'ya fevkalade salahiyeti haiz sefir-i kebir olarak birisi gönderilmeliydi. Bu zatın aynı zamanda Ruslar tarafından da iyi karşılanması ve menfi kanaatlerinin olmaması şarttı. Bu çapta iki insan vardı: Ali Fuat Paşa ve Kazım Karabekir Paşa. Kazım Karabekir, Ermeni hayallerini yıkıyordu. Bu sebeple Karahan gibi soyu Ermeni olan insanların Rus Hariciyesi'nde söz sahibi oldukları bir zamanda onun gönderilmesi uygun değildi. Kaldı ki Karabekir bu mevzuda asla müsamahakâr değildi. Hâlbuki gidecek zatın, hakiki maksat ve gayesinden zerrece fedakârlık yapmamakla beraber vaziyeti idare etmesi ve Ruslardan beklenen malzeme ile altınları alabilmesi de şarttı. Mustafa Kemal, uzun bir muhasebeden ve düşünme devresinden sonra bu vazifeyi Ali Fuat Paşa'dan ricaya karar verdi.”³⁴⁶

20 Kasım'da Moskova'ya gönderilmesi hakkındaki tezkere TBMM tarafından kabul edilmiş ve Mustafa Kemal bu kararı 21 Kasım'da Cebesoy'a bildirmiştir.³⁴⁷

Ali Fuat Paşa büyükelçiliği döneminde en çok Enver Paşa konusuyla iştigal etmiştir. Sovyetler, Enver Paşa'yı Ankara'ya karşı kullanmak istemişlerdir. Bolşevikler Mustafa Kemal ve Ankara'nın politikasını gayet berrak olarak gördükleri için Ali Fuat Paşa'nın yüzüne karşı şunları söylemekten çekinmemişlerdir: “Biz Türkiye'de bir komünist sistemin kurulmasını beklemiyoruz. Siz o yolda değilsiniz.” demişlerdir. Bu sebeple de Enver Paşa'yı kendilerine daha yakın ve amaçları için daha uygun görmüşler ve onu Anadolu'ya sokmak için çalışmışlardır. Ali Fuat Paşa'da bütün gücüyle bunu önlemeye çalışmıştır.³⁴⁸

³⁴⁵ Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, s.101.

³⁴⁶ Cemal Kutay, Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, s.11022–1023.

³⁴⁷ Gothard Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi (30 Ekim1918–11 Ekim 1922), C.1,s.23.

³⁴⁸ Armaoğlu, “Ali Fuat Cebesoy ve Milli Mücadele'de Türk-Sovyet ilişkileri”, s.13.

5. TÜRKİYE KOMÜNİST FIRKASI (RESMİ)

Bolşevik İhtilali'nden sonra Anadolu'da Milli Mücadeleye yardım edebilecek tek ülke olarak Rusya görülmektedir. 1917 yılına kadar çok fazla etkinliği olmayan Komünistler, bu tarihten itibaren Anadolu'da bir etkinlik alanı oluşturmaya ve bir güç haline gelmeye başlamışlardır. Bolşevik İhtilali'nden önce İstanbul, İzmir ve Bursa'nın dışında yayın organı bile olmayan Komünistler bu tarihten itibaren yurdun çeşitli yerlerinde gazeteler çıkarmaya başlamışlardır.

Bolşevizmin bir güç haline geldiğini gören Enver Paşa boş durmamış ve Bakü Konferansına katılmış, oradan Moskova'ya geçerek Bolşevik liderlerle yakın temaslar kurmuştur. Ayrıca Anadolu'da bulunan İttihat ve Terakki üyeleriyle temasa geçerek onların da sosyalizme eğilim göstermelerine katkıda bulunmuştur.³⁴⁹ Çerkez Ethem olayında da görüldüğü gibi Anadolu'da kurulan Milli Mücadele'nin karşısında bir güç haline gelmeye başlayan bu gücün önlenmesi ve engellenmesi gerekmektedir. Çünkü çift başlılık ve dışarıdan işlere müdahale edilmesi Milli Mücadelenin sekteye uğramasına neden olabilirdi. Eğer Bolşevizme yönelik sadece sempatanlık boyutlarında kalsaydı bir sorun olmayacaktı. Hatta bu sempatanların çoğalmasında Milli Mücadele açısından da iyi bile olabilirdi. Zira Rusya'dan askeri ve ekonomik yardımlar sözkonusu olabilirdi. Ancak Bolşevizme yönelik bir sempatanlıktan çıkmış ve bir kurtarıcı yol olarak görülmeye başlanmıştır. Mesela kimi zaman bazı milletvekillerinden bile sosyalist bir yönetim talebi gelmeye bile başlamıştı.³⁵⁰

Bu yükselişin önüne geçilmesi gerekmektedir. Ama asıl soru bu güç nasıl ve hangi yollarla engellenmeliydi? Silahlı yola girişmek tehlikeliydi ve zaten bu kapasitede bir ordu halen tecessüs ettirilmiş değildi. Zira Çerkez Ethem Anadolu'daki silahlı gücün en büyük temsilcisiydi. O zaman başka bir yol bulmak gerekiyordu. Bu yol öyle bir yol olmalıydı ki hem içeride bu gücü Milli Mücadele yönüne kanalize edip zararlı yönleri engelleyebilsin, hem de dışarıda Moskova'dan yardım istenebilecek bir yol olasun. İşte bu düşünceler sonucunda Mustafa Kemal Resmi olarak bir Komünist Fırka teşkil etme kararı vermiştir. Türk Komünist Fırkası, Mustafa Kemal'in talimatı doğrultusunda 18 Ekim 1920'de kuruldu. Bu kararın önemli nedenlerinden biri, Ankara Hükümeti ile Sovyet Hükümeti arasındaki yakınlaşmaydı. TKF kurulduktan sonra III. Enternasyonal'e üyelik için başvuru bile yaptı, ancak kabul edilmedi. Bu dönemde Sovyet hükümeti, Kurtuluş Savaşı'nı silah ve cephane göndererek

³⁴⁹ Akal, Emel, İT ve Bolşevizm, s.360

³⁵⁰ Akal, Emel, age, aynı yer

destekliyordu. Ayrıca, yaklaşık bir ay önce Bakü’de kurulan Türkiye Komünist Partisi’nin de Anadolu’da önu kesilmek istenmişti. Türk Komünist Fırkası’nın kurucuları arasında, Tevfik Rüştü Aras, Yunus Nadi Abalıoğlu, Hakkı Behiç Bayıç, Refik Koraltan, Refik Koraltan gibi Mustafa Kemal’e yakınlığıyla tanınan kişiler vardı. Partiye Mustafa Kemal Atatürk, Fevzi Çakmak, Ali Fuat Cebelioğlu, Refet Bele, İsmet İnönü ve Kazım Karabekir de üye oldular. Yeni Gün gazetesi partinin yayın organı olarak çıkarıldı. AKAL bu konuda şunları söylemektedir:

*“Eğer Mustafa Kemal böyle bir parti kurdurmuş olmasaydı, Enver Paşa bu tür bir partiyle Anadolu’da siyaseti ele geçirme girişiminde bulunacaktı. Böyle bir parti kurmakla Msutafa Kemal hem Sovyetler’e göz kırpmakta, hem Mustafa Suphi’nin partisine geçit vermemekte, hem de Enver Paşa’nın Halk Şuralar Fırkası işlevsiz bırakılmaktaydı.”*³⁵¹

Resmi TKF kurulduktan sonra dönemin İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, 31 Ekim 1920’de tüm mülki ve askerî makamlara gönderdiği genelgede, yeni TKF’nin kurulduğunu ve bundan sonra bu fırkanın haricinde herhangi bir komünist faaliyete (yeşil Ordu dahil) izin verilmemesini ve hatta bireysel propagandaların da yasaklandığını bildiriyordu.³⁵²

Mustafa Kemal 31 Teşrinievvel 1336 tarihli Ali Fuat (Cebesoy) Paşa’ya yazdığı bir mektupta şöyle demektedir:

*“[Komünizmin memleketimizde değil, henüz Rusya’da bile kabiliyeti tatbikiyesi hakkında sarik kanaatler hasıl olamadığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber dahilden ve hariçten muhtelif maksatlarla bu cereyanın memleketimiz dahiline girmekte olduğu ve buna karşı makul tedbir alınmadığı takdirde milletin pek ziyade muhtaç olduğu vahdet ve sükununu muhil ahvalin hudusu da daire-i imkanda görülmüştü. En makul ve tabii tedbir olarak aklı başında arkadaşlardan hükümetin malumatı tahtında bir Türkiye Komünist Fırkası teşekkül ettirmek olacağı düşünöldü. ... Heyeti müteşebbiyesi ve otuz kişiden mürekkep bir merkezi umumisi meyanında güzide arkadaşlarımızdan Fevzi, Ali Fuat ve Kazım Paşalar’la Refet ve İsmet Beyler’in de gizli olarak dahil bulunmasını muvafık gördüm Komünizm cereyanı nihayet ordunun en büyük kumandanlarında kalmalıdır.”*³⁵³

³⁵¹ Akal, Emel, İT ve Bolşevizm, s.361

³⁵² Okyar, Osman, Türk-Sovyet ilişkileri, s.75

³⁵³ Akal, Emel, İT ve Bolşevizm, s.361

Bu mektup da gösteriyor ki Mustafa Kemal milli mücadele sırasında büyüyen ve bir güç haline gelmeye başlayan bu ideolojinin önünün kesilmesi gerektiğini düşünmekte ve bunun yolunun da resmi olarak kurulacak bir parti olduğu görüşündedir. Ayrıca çok ilginç bir nokta daha vardır ki Mustafa Kemal komünizm cereyanının ordunun en büyük kumandanlarında kalmasını istemekle bu akımı en güvendiği arkadaşlarına bırakma niyeti taşımaktadır.

Resmi Komünist Fırkayla ilgili bir başka konu ise bu partinin Mustafa Suphi ile ilişkisinin olup olmadığı meselesidir. Zira Mustafa Suphi de Bakü’de Türkiye Komünist Fırkası isminde bir parti kurmuştu. Ancak Mustafa Suphi’nin kurmuş olduğu bu parti Anadolu’da gizli bir örgütlenmeye gitmişti ve Mustafa Kemal’in isteği ve emri üzerine kurulan parti ile alakası yoktu. Hatta Anadolu’da kendilerini İslami Bolşevizm taraftarı olarak adlandırılan ve daha sonraları kurulan resmi TKF saflarında yer alan grup Mustafa Suphi ve arkadaşlarını “*serseriler*” olarak adlandırmakta ve Türkiye’ye girişlerini engellemek istemekteydiler.³⁵⁴ Kanımızca kendilerini Müslüman Bolşevikler olarak adlandırılan bu grup eski İttihatçılardı ve haliyle de Enver Paşa’ya bağlıydılar. Daha önce de değindiğimiz gibi Enver Paşa Bolşevikler tarafından Mustafa Kemal’in devre dışı kalması halinde ikinci şahıs olarak görülmekteydi. Ancak Mustafa Suphi Enver Paşa’dan yıllar önce komünist olan birisiydi ve çoğu komünistin kabullendiği bir kimseydi. Tüm bu nedenler Enver Paşa’nın Mustafa Suphi’yi devre dışı bırakmaya çabalaması için yeter sebepti. Bunun konumuzla ilgili tarafı ise eski İttihatçı yeni Bolşevik olan milletvekilleri ve grupların yeni kurulan Resmi TKF’ye destek vermelerinin altında yatan sebebi irdelemektir.

Parti, Anadolu’daki sol eğilimleri bünyesinde toplamayı ve denetim altında tutmayı amaçlıyordu. Ancak Çerkes Ethem’in Ankara Hükümeti ile çatışmaya girmesinin ardından, kuruluşundan yaklaşık üç ay sonra kapatıldı. Bu partinin kuruluş nedeni olarak sonuçta diyebilir ki Mustafa Kemal bu partinin kurulmasıyla hem komünist faaliyetleri, hem de İttihatçıların faaliyetlerini kontrol altına almış oluyordu.

---

³⁵⁴ Akal, Emel, age, s.361

6. MUSTAFA KEMAL VE SOSYALİZM

Milli Mücadele Dönemindeki Sosyalizmin yada Bolşevizmin araştırılmasında en önemli konu, hiç şüphesiz Milli Mücadele lideri Mustafa Kemal'in Bolşevizm konusunda takındığı tavır ve Bolşevizm hakkındaki düşüncelerdir.

Mustafa Kemal'in Milli Mücadele sırasında Bolşevizme eğilim gösterip göstermediği, daha doğrusu benimseyip benimsemediği, tartışma konusu olagelmıştır. Biz tezimizde bir taraf olmaktan ziyade Mustafa Kemal'in Bolşevizm konusunda takındığı tavırları sempati veya antipati duyması yada başka bir deyişle mü'mini yada kâfiri olması bakımından ele almayacağız. Şunu açıklıkla belirtelim ki, 1920li yıllar ve sonrası ülke topraklarının düşman işgalinden kurtarılmasını birincil hedef olarak görüldüğü yıllardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul işgalcilerin donanmalarıyla kuşatılmıştır. Böyle bir ortamda Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Bolşevizme gönül verip bu düşüncenin bayraktarlığını veya tebliğciliğini yapması beklenemezdi. Zira yapılması gereken en önemli iş, işgalcilerden biran önce kurtulmaktı. Diğer bir husus ise bizce Mustafa Kemal'in ve diğer Milli Mücadele liderlerinin Bolşevizm karşısındaki durumlarının değerlendirilirken, son dönem Osmanlı aydınlarının ve paşalarının geleneğinin görmezden gelinmesidir. Her ne kadar Mustafa Kemal ve Diğer Milli Mücadele önde gelenleri yeni bir devletin temellerini atmış olsalar da en nihayetinde hepsi Osmanlı Paşası ve aydınıydı. Ve onların geçmişten gelen bir gelenkeleri vardı. O da Yusuf Akçura'nın dediği gibi *"her ideoloji veya fikre ülkeyi eski gücüne kavuşturabilecek bir tarz-ı siyaset olarak"* yaklaşılmasıydı. Bizce Mustafa Kemal'in, Kazım Karabekir'in ve diğer Milli Mücadele önde gelenlerinin Bolşevizme bakış açıları da tarz-ı siyaset olarak görülmelidir.

Bu girizgâhtan sonra Mustafa Kemal'in Bolşeviklerle ilk temasları, yazışmaları ve fikirlerinin inceleyelim.

6.1. Mustafa Kemal Neden Sosyalizme Doğru Eğilim Gösterdi?

Komünizme doğru kayışın nedeni Sevr anlaşması ile milletçe yaşantımıza son verilmesidir. Zira Sevr Antlaşması ülkenin tamamen işgal edilmesi demektir. Sevr Antlaşması bilindiği üzere Emperyalist devletlerle Osmanlı arasında yapılmıştı. Böyle bir ortamda Mustafa Kemal'in emperyalist devletler tarafında düşünmesi ve onların yoluyla işe koyulması düşünülemezdi. Aşağıda Türk-Sovyet İlişkilerinin incelenmesinde de değinildiği gibi Mustafa Kemal, emperyalizme karşı dururken Milli Mücadele tarafında olabilecek ve yardım alınabilecek tek devlet olarak Sovyet Rusya bulunmaktaydı. Eğer İnönü veya Sakarya'da

ordularımız yenilseydi bizce Mustafa Kemal Paşa'nın bu yolu seçmesi zorunlu olabilirdi, kaldı ki Enver Paşa Moskova'da pusuda beklemekteydi.

Milli Mücadele sırasında sosyalistler veya Bolşevikler Moskova'dan aldıkları güçle iyice büyümeye ve tehlikeli boyutlara varmaya başlamışlardı. Bolşevikler sadece tebliğle yetinmiyor, örgütleniyor ve parti kurma çalışmalarını yürütüyorlardı. Hatta resmi olarak, Sovyet tipi bir anayasanın basıldığı, sonradan da yok edildiği bilinmektedir.³⁵⁵ Aynı şekilde milletvekilleri arasında da Bolşevikliği ilan etme hususunda Mustafa Kemal'e baskılar yapılmaktaydı. Dr. Rıza Nur "Bolşevikliği ilan etme" konusunun Mustafa Kemal Paşa tarafından Vekiller Heyetine getirildiğini iddia etmektedir.³⁵⁶ Ama, yukarıda da belirttiğimiz gibi bizce Mustafa Kemal için önemli olan rejim belirlemek falan değildi. İlk sırada gelecek olan şey başlatılan mücadelenin zafere ulaştırılmasıydı.

Mustafa Kemal'in Bolşeviklerle ilişkileri ve onlar hakkında fikir edinme çabaları daha Milli Mücadele'nin başında Samsun'a çıkmasıyla başlar. Mustafa Kemal 19 Mayıs 1919'da Üçüncü Ordu Müfettişi olarak Samsun'a gelişinden bir ay geçmeden Bolşeviklerin durumu hakkında İstanbul'daki Harbiye Vekaleti'ne bir telgraf gönderir. Bu telgrafta Mustafa Kemal'in Bolşeviklerden ve ne yaptıklarından habersiz olmadığını ve Bolşevikleri en başından beri tanıdığı görülmektedir. Mustafa Kemal bu telgrafta, Kafkasya hakkında elde ettiği bilgileri Harbiye Vekaleti'ne bildirmiş ve Bolşeviklerin ne yapmaya çalıştıklarını anlatmıştır.³⁵⁷

Mustafa Kemal bu bilgilendirme telgrafından bir hafta kadar sonra Doğu Orduları Komutanı Kâzım Karabekir'e bir mektup yazar. Bu mektupta Mustafa Kemal Bolşevizmin bizim için aslen bir tehlike barınmadığını belirtir. Sosyalizmin Kafkas bölgesindeki halklar üzerinde etkili olamayacağını, zira Kafkasyada yaşayan halkın din, kültür, görenek gibi değerlerinin buna müsaade etmeyeceğini belirten Mustafa Kemal, Bolşevikler bu bölgede ilerleme kaydetse bile, Anadolu Hükümeti'nin bir şekilde Bolşevik Rus tarafında olması gerektiğini, çünkü İtilaf Hükümetleri'ne karşı ellerinde bir koz bulundurmaları gerektiğini belirtir.³⁵⁸

Mektuptan görüldüğü ve anlaşıldığı üzere Mustafa Kemal Bolşevizmin adet, örf ve geleneklerle alakası olmadığı sürece bir zararının olmadığını belirtir. Bolşevizm'e İngilizlere

³⁵⁵ Rasih Nuri İleri, Atatürk Ve Komünizm, s.26

³⁵⁶ İleri, age, s.26

³⁵⁷ Telgrafın tam metni için bkz. EK: XIII

³⁵⁸ Mektubun tam metni için bkz. EK: XIV

karşı kullanılabilir bir silah gözüyle bakmaktadır. Milli Mücadele Dönemi Anadolu'sunda diğer aydınlar gibi Mustafa Kemal de Bolşevizm'e bir Tarz-ı Siyaset olarak bakmaktadır.

Mustafa Kemal 1919 Haziranında Samsun'un Havza ilçesindeki Ali Baba'nın (Mesudiye) Oteli'nde Rus Süvari Albayı Mareşal Semen Mihayloviç Budenniy ile bir görüşme yapar.³⁵⁹ Bu görüşmenin ardından 22 Eylül 1919'da Amerikalı General James Harbord'a bir beyanat verir. Bu beyanattan anladığımız kadarıyla Mustafa Kemal bir ideoloji olarak Bolşevizmin kabullenilemeyeceğini belirtmektedir. Bu beyanatta Harbord'a Bolşevizm'le ilgili şunları söyler:

*"Bolşevikliğe gelince: İçtimaî bünyemiz kadar dinimiz ve örf ve âdetlerimizin böyle bir telkine gayri müsait olmaları itibariyle memleketimizde bu doktrine herhangi bir yer yoktur. Türkiye'de ne milyonlarca büyük sermayedar, ne de milyonlarca esnaf, zanaatkar ve işçi vardır. Diğer taraftan, ziraat bir meseleye mahmul değiliz. Nihayet, içtimaî nokta-i nazardan, dinî itikadımız, haddizatında bizi Bolşevizmi kabulden müstağni kılar."*³⁶⁰

Bu bilgiyi yani Mustafa Kemal'in Bolşeviklerle görüştüğü bilgisini destekleyen bir başka delili ise Kamuran Gürün vermektedir. Gürün, Milli Mücadele döneminde Genelkurmay İstihbarat Dairesinde çalışmış olan emekli albay Hüsametdin Ertürk'ün hatıratından şu alıntıyı yapar:

*"Mustafa Kemal ve arkadaşları, sıcak sularıyla şöhret almış bu şirin beldede (Havza) tam 22 gün kalmışlar, buraya kadar gelmiş bir Sovyet heyeti ile görüşmelerdi. Heyetin başında Rus miralay (albay) Budiyeni (veya Budenniy) bulunuyordu... Miralay, Mustafa Kemal'e, Bolşevik Rusya'nın silâh ve cephaneye para yardımını vaad ediyor, buna mukabil müşterek düşmanları olan İtilâf Devletlerine karşı mücadeleye davet ediyordu..."*³⁶¹

Gürün, Ertürk'ten aktardığı başka bir bilgide ise, bu konuşma sırasında, *Türkiye'de kurulacak rejim konularına da değinildiğini, Budiyeni'nin komünistliğin ilânını istediğini eklemekte ve "Havza görüşmeleri Mustafa Kemal'in düşmanları için, onun komünistliği kabul ettiği şeklinde işaa edilmiştir"* demektedir.³⁶²

Havza'daki görüşmelerden sonra Mustafa Kemal İstanbul'da bulunan arkadaşı Kara Vasıf Bey'den Bolşeviklerle ilgili bir araştırma yapmasını ister. Kara Vasıf Bey Bolşeviklerle

³⁵⁹ Fethi Tevetoğlu, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960), s.124

³⁶⁰ George Harris, Türkiyede Komünizmin Kaynakları, s.5

³⁶¹ Kamuran Gürün, Türk-Sovyet İlişkileri, s.8

³⁶² Gürün, a.g.e aynı yer

yaptığı görüşmelerden sonra düşüncelerini bir rapor halinde Ankara'da bulunan Ali Fuat Paşa'ya gönderir. Ali Fuat Paşa ise bu raporu o zaman Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal'e ulaştırır. Raporda Kara Vasıf Bey Bolşeviklerle ilgili şu değerlendirmelerde ve bilgilendirmelerde bulunur:

"Bolşevikler Kırım'da, bir Doğu İşleri Şubesi kurmuşlardır. Bu şubeden bir temsilci İstanbul'a gelerek kendileriyle temas etmiştir. Bu gelen mümessil, Türkiye'de demokrat bir hükûmet şekli ihdasını, amele ve köylünün idareye iştiraklerinin temin olunmasını, büyük sermaye, imtiyazlı şirketler ve bankaların millileştirilmesini telkin ve bu takdirde Türkiye'ye altın ve gümüş olarak malî yardım yapılacağı gibi, askerî yardım da sağlanacağını, İngiliz ve Fransızların ülkeden kovulmasına çalışılacağını söylemiş. Kendilerinden Rusya'ya iki murahhas yollanmasını istemiştir.

Biz murahhas yollayacağız, murahhasımız imzaya mezun olmayıp, kararlarını bize yazacak, alacağı mezuniyet üzerine imza edecektir. Bu da sizin tasvip ve kabulünüze göre olacaktır"³⁶³

Bu bilgi bize Bolşeviklerin yardım meselesinin 1919 yılından itibaren düşünülmeye başlanan bir fikir olduğunu göstermektedir. Bolşeviklerin bazı isteklerinin yerine getirilmesi halinde askerî ve malî yardımlarda bulunacaklarını söylemeleri Türkiye'ye verdikleri önemi göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Mustafa Kemal, Kara Vasıf Bey'in raporunun ardından Bolşeviklerle görüşülmesi ve temas kurulması işini Kazım Karabekir'e verir. Karabekir Paşa kendisine bu görevin verilmesinin ardından Kafkasya'ya, Batum'a ve Bakü'ye görevliler yollar. Bu ajanların görevi buldukları yerlerde Bolşeviklerle ilgili toplayabildikleri kadar bilgiyi toplayıp derhal Karabekir Paşa'ya bildirmektir.³⁶⁴

Sabahattin Selek Mustafa Kemal'in Bolşevizm konusundaki çekingenliğini ve tutumunun nedenleri olarak şunları belirtir:

" I— Sosyalist veya komünist sistemin tatbikatta başarılı olabileceği hakkında M. Kemal Paşa'ya tam bir güven gelmemiştir. Uygulama (o zamana kadar) parlak bir sonuç vermemiştir.

---

³⁶³ Gürün, Kamuran, age, s.12

³⁶⁴ Gürün, Kamuran, age, s.13

2 - Enver Paşa ile irtibatlı her hareketi Paşa kuşku ile karşılıyordu. Enver Paşa'nın Bolşeviklerle ilişkisi ve Büyük Mecliste Sol fikirleri benimseyenlerin ve sol hareketin önünde gözükenlerin çoğunlukla İttihatçılar olması bir tehlike yaratabilirdi.

3 —Mustafa Suphi'nin Bakü'de kurduğu Türkiye Komünist Partisi'nin Anadolu'daki faaliyetlerini kontrol' etmek zordu.

4 — Halk İştirakiyyun Fırkası gibi kuruluşların kendi dışında faaliyet göstermesi, “kontrol edemeyeceği ve hakim olamayacağı bir sol gelişmeyi” ortaya çıkartmaktaydı.

5— İnönü zaferinden sonra Batı'nun yumuşaması, ve Ankara hükümetinin Londra Konferansı'na davet edilmesi”³⁶⁵

Selek ayrıca “Anadolu ihtilâli sosyalist bir gelişmeye gidebilirdi. Batı emperyalizmine karşı duyulan nefret, böyle bir sola kayış için gerekli ortamı yaratmıştı. Üstelik Anadolu halkı perişan bir durumdaydı. Türkiye'de sosyalizme karşı duracak büyük ticaret ve endüstri burjuvazisi, de yoktu (olanı ise yabancı veya gayri müslimdi), yalnız ilmiye sınıfından ye büyük toprak sahiplerinden (ki bunların çoğu Milli Mücadeleye karşıydı) bir tepki beklenebilirdi. Fakat milli hükümetin o günün şartları içinde, bu direnişi kolaylıkla aşabilmesi mümkündür”³⁶⁶demektedir. Durum bir bakıma hakikaten öyle idi. Ancak başka tehlikeler de vardı, Dr. Rıza Nur'un dediği gibi, Bolşevikliğin ilanı üzerine İngilizler birkaç tümen asker yollayabilirlerdi. Kürt beyleri Misak-ı Milliden kopma eğilimleri gösterebilirlerdi.³⁶⁷

Rasih Nuri İleri Mustafa Kemal'in Bolşevik İhtilali olunca bu ideolojiye bağlılıktan ziyade dünyadaki güçler dengesinin bir parçası olarak baktığını belirtir:

“1917 yılında Bolşevik devrimi ile Sosyalizm gündem maddesi olarak dünyanın karşısına çıkınca, Mustafa Kemal Paşa ona kuramsal bir bağla yaklaşmadı, sadece dünyada karşı karşıya gelen güçler dengesinin diyalektiği içinde iki cephenin arasında, kurtuluşumuz için tek yardımcımız olabilecek güç olarak müşterek düşmanla savaşan üstelik ortak sınırı bulunan Sovyet Rusya'yı gördü, bu yüzden ona yanaştı, bunu yaparken de büyük bir cesaretle “din, iman düşmanı Bolşevik”, “geleneksel düşman Moskof” gibi demagojileri bir tarafa attı. Onları hiç hesaba katmadı. Kaldı ki bu da bir rastlantı değildi, Rusya'da Ekim Devrimi olmasaydı, Çarlık bizi parçalamak isteyen İtilâf Devletleri'nin bir tanesi olarak üzerimize

³⁶⁵ Sabahattin Selek, Anadolu İhtilali, C.2, s.217-218

³⁶⁶ Selek, age, s.214

³⁶⁷ İleri, Rasih Nuri, Atatürk ve Komünizm,s.26

çullanacaktı. Milli kurtuluş hareketlerinin başarı kazanma olanakları ancak dünya emperyalist düzeninin yarılması ile başlar. Ortak sınır ise diğer büyük bir şans olarak belirdi, o kadarki kendi Sovyet Devrimi'ni başarıya ulaştıran bir Macaristan; Rusya ile ortak sınırdan yoksun olduğundan, aynı itilaf Devletleri tarafından ezildi. Büyük gerçekçi Mustafa Kemal Paşa bu yüzden o dönemde Yunan cephesinden çok Kafkas cephesine önem vermiştir.”³⁶⁸

Mustafa Kemal 14 Ağustos 1920’de Büyük Millet Meclisi’nde bir konuşma yapar. Bu konuşmada Bolşeviklilik hakkında söyledikleri çok manidardır. Mustafa Kemal bu konuşmasına, milletvekillerine alınan hiçbir kararın kendi keyifleri öyle istediği için değil, sadece ve sadece millet menfaatini düşündüklerinden dolayı alındığını söyleyerek konuşmasına başlar ve devamında da sosyalizme neden yaklaşmak gerektiğini açıklar. Bu konuşmanın ilginç taraflarından birisi de Mustafa Kemal’in Bolşevizmi açıklarken, Bolşevizmin işçi sınıfının ve ezilmiş kitlelerin haklarını savunan bir düşünce olarak gördüğünü söylemesidir. Buradan da Mustafa Kemal Anadolunun da ezilmiş ve sömürülmüş olduğundan hareketle bizim hakkımızın da savunulabileceğini belirtmiştir. Buna karşın, Mustafa Kemal hiçbir suretle Bolşevizmin millete benimsetilmeye kalkışılmadığını, bu konuda hiçbir teşebbüslerinin bulunmadığını söyler.³⁶⁹

Bilindiği üzere Mustafa Kemal içeride Bolşeviklere karşı sert bir tavır geliştirmiştir. Mustafa Suphi’nin Anadolu’ya girmesini engellemiş, Yeşil Ordu’yu dağıtmış, içeride komünist bir muhalefetin önüne geçmek için bizzat kendisi tarafından Komünist Fırka kurulmuş, Emniyet Genel Müdürlüğüne bir yazı göndererek bu partinin haricindeki partilerin kapatıldığını ve eğer başka bir girişim olursa engel olunmasını istemiş, hatta bireysel propagandalara bile izin verilmemesini istemiştir. Aynı şekilde Enver Paşa’nın aşağıda belirttiğimiz gibi Anadolu’ya girmesine engel olmuştur. Ancak Mustafa Kemal Sovyet Rusya ile ilişkilerinde çok farklı bir tavır takınmıştır. Mustafa Kemal’in içeriye karşı sert dışarıya karşı yumuşak bir tavır sergilemesinin nedenlerini değerlendiren George Harris şunları söylemektedir:

“Türk milliyetçi liderlerinin, içerideki komünistlere karşı daima derin bir kuşku beslemiş ve Sovyet devletiyle olan dostlukla memleketteki komünist hareketin teşvik edilmesi hususunu kesin bir şekilde ayırd etmiş oldukları muhakkaktır. Mustafa Kemal Atatürk, sırası gelince komünist argosu ile konuşur. Sovyet rejimini bol bol methedip göklere çıkarır ve bu

³⁶⁸ İleri, Atatürk Ve Komünizm, s.31

³⁶⁹ Bu konuşmanın tam metni için bkz. EK: XV

rejimin ne mânâyâ geldiğini anlatırken, kendi ülkesindeki komünistlere karşı tutumunda herhangi bir taviz vermiyor, bir gevşeme göstermiyordu. Bununla beraber Ankara Hükümetinin komünizm konusunda takındığı tavır, güttüğü politika, ilk yıllarda aldatıcı ve karışık olmuştur. Gerçekten, liderin uzağında kalan Türkler, Kemalizm'in nerede sona erip, komünizmin nerede başladığını gösterecek çizgiyi çizmekte çok defa güçlük çekmişlerdir.

Komünist hareket, taraftarlarını, tıpkı Atatürk gibi, Türkiye'nin nihaî kurtuluşunu hızlı ve köklü sosyal reformlara girişmekte görenler arasından derlemiştir. Hal böyle iken Atatürk, millî misakın gerçekleşmesi ve başarıya ulaşması için yardım ve destekleri hayatî bir önem taşıyan Türkiye'deki muhafazakâr unsurları dâvadan, soğutmamak, uzaklaştırmamak maksadiyle, sosyal reformları tâli bir durumda tutmak gerektiğini takdir etmiştir. Tez canlı, sabırsız reformculardan bazıları bu ağır tempoya tahammül edemeyerek sinirlenip durmuşlardı. Onların kanaatine göre komünist sloganlar hayallerini gerçekleştirmek hususunda Kemalizmden daha etkili, emellerine daha uygun ve daha kısa bir yol teşkil etmekteydi. Komünizm, Kemalist devrime şahsî katkıda bulunmaktan uzak olan ve bu yüzden tedirgin bulunan aydınlara da cazip görünüyordu. İşte bu suretle, komünist topluluğa katılanlar, Anadolu hareketinin dışında kalanlar (Birinci Dünya Savaşında Rusya'da enterne edilen Türkler) veya Kuvay-ı Milliye Hareketinin ancak eteğinde yer alanlar (İstanbul'dakilerle, Yeşil Ordu ile birlikte 'Partizan Harekâtı'na karışanlar) olmuştur. Türkiye'de komünizm, aydın zümrenin işte bu gibi tedirgin, sabırsız unsurlarına daima çekici olagelmıştır.”³⁷⁰

6.2. Mustafa Kemal ve Enver Paşa

Mustafa Kemal ve Bolşevizm konusu işlenirken değinilmesi gereken bir başka husus, Mustafa Kemal ve Enver Paşa arasındaki ilişkilere dir. Zira Enver Paşa İT liderleri arasında Milli Mücadeleye liderlik yapabilmesi açısından en yakın kişi olarak gözükmektedir. Artı bir de Bolşeviklerin Enver Paşa'yı Mustafa Kemal'den daha fazla kale almaları durumun ciddiyetini göstermesi açısından önemlidir. Bilindiği gibi Enver Paşa Moskova'da Bolşeviklerle yakın ilişkiler kurmuştu. “İT ve Bolşevizm” başlığı altında anlattığımız gibi Bolşevik liderler Enver Paşa'ya kullanabilecekleri bir lider olarak bakıyorlardı. Bütün bunlara rağmen Mustafa Kemal Enver Paşa'yla iyi ilişkiler kurma çabası içindeydi. Zira Enver Paşa Moskova'da Bolşeviklerle çok yakın ilişkiler içerisine girmişti ve Mustafa Kemal bunu kullanmak istiyordu. Yukarıda da değindiğimiz gibi Ali Fuat Cebesoy Moskova sefaretine

³⁷⁰ Harris, Türkiyede Komünizmin Kaynakları, s.12-13

atandıktan sonra Mustafa Kemal Enver Paşa'ya bir mektup yazarak Cebesoy'a yardım etmelerini ve onu yalnız bırakmamalarını istiyordu.³⁷¹

1920 yılı sonlarına doğru, görünüşte Enver Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasında bir problem yoktur. Bununla birlikte Milli Mücadele'nin önderi Mustafa Kemal Paşa, Enver Paşa'nın Anadolu'ya gelmesiyle oluşabilecek liderlik tartışmalarından son derece rahatsızlık duymaktaydı. O nedenle bir taraftan ittihatçılar aleyhine yayınlar yaptırıyor, diğer taraftan Enver Paşa ile herhangi bir ilgisi olanları pasifize etmeye çalışıyordu.³⁷² Ankara Hükümeti temsilcileri dışında hiç kimsenin Sovyet yönetimiyle görüşme yetkisinin bulunmadığı konusunda Sovyet liderlerini uyararak³⁷³ Enver Paşa'nın Anadolu adına hareket etmesine mani olmaya çalışıyordu. Ayrıca Karabekir Paşa'ya emir vererek “*Enver Paşa Anadolu'ya girerse tevkif edin*”³⁷⁴ diyerek; Enver Paşa'nın Anadolu'daki faaliyetlerine mani olmaya çalışmıştır. Bu arada Cebesoy, 23 Mart 1921'de Enver Paşa ile ilgili olarak Mustafa Kemal'e şu telgrafı çekmiştir:

*“1- Enver Paşa tarafından Anadolu Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne Almanya'dan esliha, mühimmat, tedarik ve irsali hakkında yazılan mektup İbrahim Tali Bey'le gönderilmiştir. Paşa bu mektubunda Almanya'da parasıyla silah, cephane ve malzeme mübayaasının mümkün olduğunun ve Fiume vasıtasıyla gönderileceğinden bahseyliyor. Sonra en mühim madde sabık şimendiferler müdiriyeti umumiyesinin Almanya'da mübayaaya edilmiş takriben on dört milyon liralık ray ve saire gibi malzemesi ayrıca Almanya'da kalmış malzemeler varmış. 2- Enver Paşa sabık levazım reisiyle görüşmüş Hakkı Paşa çok az nazlandıktan sonra Anadolu Hükümeti kendi namına bir vekâletname gönderirse bunlar Anadolu Hükümeti namına devir ve onların parasıyla mühimmat, malzeme mübayaaya ettirebileceğini söylemiş, Enver Paşa haizi itimat bir Erkan-ı Harp zabiti salahiyet mektubu ile Hakkı Paşa nezdine göndererek bu işi müştereken tedvir ettirmeyi teklif etti. Anadolu'nun Hakkı Paşa'ya resmi bir vekâletname vereceğini tahmin etmediğim için itimat ve salahiyet-i kamileye haiz vekâletnameyi hamil bir mütehassıs zabitin Hakkı Paşa'ya bir iltimasname hemen İsviçre'ye izamını arz eylerim.”*³⁷⁵

Mektuptan da anlaşılacağı gibi Enver Paşa Anadolu'daki Milli Mücadele liderlerinden habersiz işler yapmaktaydı. Her ne kadar bu görüşmeler Anadolu'daki harekete yardım

³⁷¹ Özçelik, Ali Fuad Cebesoy (1882–10 Ocak 1968), s.225–226.

³⁷² Mahmut Goloğlu, Cumhuriyete Doğru 1921–1922, s.268.

³⁷³ Aruç, Kurtuluş Savaşı'nın Zorlu Yılları, s.138.

³⁷⁴ Jaesckhe, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi (30 Ekim 1918–11 Ekim 1922), s.152.

³⁷⁵ Bilal Niyazi Şimşir, Atatürk ile Yazışmalar 1920–1923, s.110–111.

mahiyetinde de olsa bu olayın sonucu Milli Mücadele'nin çift başlılığa doğru gitmesine neden olabilirdi ve bu durum sakıncalıydı.

Zira bu görüşü destekleyen bir olay da yaşanmıştı 1921 Temmuz'unda Eskişehir-Kütahya Savaşlarında Türklerin galip gelememesi üzerine Yunanlılar, Bursa ve Eskişehir'i işgal etmiştir. Bunun üzerine Rusların desteğiyle Anadolu'ya geçmek üzere Enver Paşa Batum'a gelmiştir. Enver Paşa'nın amacı; kısa sürede yapılacak Sakarya Savaşı'nı Türkler kaybederse komutayı ele almaktı. Ruslar Enver Paşa'yı Mustafa Kemal'in yerine geçirmekle Bolşevizm'in yayılmasında daha münasip biri olduğunu düşünüyorlardı.³⁷⁶ Bütün bunlar üzerine Ankara'nın aldığı tedbirler artmıştır. Trabzon'da çalışan Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa Rusya'ya gönderilir.³⁷⁷ Mustafa Kemal Paşa İT'nin Anadolu'daki sempatanlarının ve Halil Paşa'nın pasifize edildiğini 10 Mayıs 1921'de Ali Fuat Paşa'ya bildirmiştir.³⁷⁸

Mustafa Kemal Paşa'nın bu ve diğer tedbirleri üzerine Enver Paşa ona meşhur 16 Temmuz 1921 tarihli mektubunu gönderir. Bu mektupta Enver Paşa Mustafa Kemal'e sitemkar bir dille seslenir. Kendisi hakkında, "Avrupa'da Anadolu hükümeti adına konuşuyor" şeklindeki sözlerin bir iftiradan ibaret olduğunu belirtir. Enver Paşa, kendisinin asla komünizmi benimsemediğini ve hatta Bakü Konferansında da bunu alenen söylediğini yazar. Enver Paşa bu mektubunda uzun uzun kendisi hakkındaki yanlış yargılardan bahsetmekte ve Mustafa Kemal'e bu yargıların yanlışlığını anlatmaktadır. Enver Paşa, Mustafa Kemal'in kendisini neden düşman olarak gördüğünü anlayamadığını belirtmektedir. Bu mektubun ilginç taraflarından birisi de, Enver Paşa'nın, Mustafa Kemal'e hitaben, mektubun birkaç yerinde diktatörlüğünden söz etmesidir. Enver Paşa, mektubun sonunda ise kimsenin kendilerini vatanlarından ayırmaya hakkı olmadığını belirterek, gerekli gördükleri anda vatana geri döneceklerini yazar. Mektubu "gözlerinizden öperim" diyerek bitiren Enver Paşa, tahminimizce bu sözüyle de Mustafa Kemal'i tecrübesiz olarak gördüğünü anlatmaya çalışmıştır.³⁷⁹

---

³⁷⁶ Enver Paşa'nın 28 Eylül 1920 tarihinde Kazım Paşa'ya yazdığı mektuba bakılırsa Anadolu'ya gelmeyi cidden düşünmüştür. Çünkü mektupta "Bolşevik ordusunun Anadolu'ya gelmesi" gibi düşüncesini dile getirmiştir. Bunun bir gafletle yazıldığı da düşünülebilir. Mektubun ayrıntıları için Bkz. Kazım Karabekir, İstiklal Harbimizde İttihat Terakki ve Enver Paşa, s.89–90.

³⁷⁷ Kafkas, Milli Mücadele'de Öncüler (2), s.103.

³⁷⁸ Cebesoy, Moskova Hatıraları, s.187.

³⁷⁹ Mektubun tam metni için bkz. EK: XVI

Enver Paşa'nın bu mektubu gönderdiği gün "Moskova Sefiri Ali Fuat Paşa'dan Mustafa Kemal Paşa'ya" başlıklı bir telgraf da yine Mustafa Kemal Paşa'ya ulaşmıştır. Ali Fuat Paşa'nın gönderdiği 16 Temmuz 1921 tarihli telgraf şu şekildedir:

"Ankara'da TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Enver ve rufekasının Berlin'den avdet etmeden güya muhtelif İslam memleketlerinden gelen murahhasların iştirakıyla Berlin ve Roma'da akdetmiş oldukları kongrede mukarreratı atiyenin ittihaz olunduğu istihbar kılınan resmi malumat ve vesikalarına müsteniden berai malumat arz olunur.

1921 kongre mukarreratı İslam ihtilal cemiyetleri ittihadı 1921 senesi kongresi ittihadına dâhil muhtelif memleketlerden gelen murahhasların iştirakıyla Berlin ve Roma'da akdetmiş mukarreratı atiyeyi ittihaz etmiştir. Madde 1- İslam İhtilal Cemiyetleri ittihadı hakkındaki nizamname aynen kabul edilmiş ve nizamnamenin birinci maddesini teyiden emperyalizmle mücadeleyle her şekil ve surette devam edilmesi kararlaştırılmıştır.

Madde 2- Emperyalizmle mücadeleyi idame ettirebilmek üzere bu tarz mücadeleyi kabul eden Müslim ve gayri-müslim bütün milletlerle ve kezalik maksadımıza hadim bütün sınıflarla teşriki mesai edilmesi esası kabul olunmuştur. Teşkilata dâhil olmayan siyasi veya içtimai ihtilal programları takip eden millet ve sınıflarla teşriki mesaide yalnız emperyalizmle mücadelede tevhid ve iştiraki mesai esası kabul edilmiş olup her taraf kendi milli veya içtimai programını aynen muhafaza etmek hakkını haiz olacaktır.

Madde 3- Anadolu'daki Hükümeti hazırta bugünkü şekil ve mücadelesi itibarıyla emperyalizm ile ihtilafta bulunduğundan Anadolu bugünkü mücadelesinde ve istiklalini müdafaaada devam ettiği müddetçe İslam memleketlerindeki bilcümle teşkilatı ihtilaliye ile kendine yardım edilmesi esası kezalik kabul edilmiştir.

Madde 4- Merkezi Umumi tarafından tahrir ve kongreye teklif edilmiş olan ihtilal nizamname-i dâhiliyelerin ve muhtelif memleketlerdeki usulü ihtilali tayin ve irae eden izahnamelerin aynen kabul ile bunların serian ittihadı dâhil memleketlerde tatbikle devam ederek her memleketteki teşkilatı ihtilaliyeyi tensip etmek ve bu memleketlerde ihtilal hareketlerinin takviye ile çarelerinin temini merkezi umumiyeye tebliğ olunmuştur.

Madde 5- Firka Teşkilatı vücuda getirebilecek veya meclisi teşriiyesi olmayan memleketlerde cemiyetler maksadımıza göre çalışarak kuvvai icraiye ruesa ve azasıyla

anlaşarak kanunen... çalışmak mümkün olan memleketlerde bu suretle ve mümkün olmayan memleketlerde dahi çalışması esas itibariyle kabul olunmuştur. Bu cümleden olmak üzere Türkiye’de makam-ı saltanat ve hilafetin muhafaza ve komünist olmamakla beraber halk hâkimiyetine istinat etmekle emperyalizm ile mücadeleyi esas meslek etmek ve sulhu müteakip yapılacak dâhili kongrede şekli katiyi almak üzere geçen sene programını tanzim etmiş olan Halk Şuraları Fırkası namı altında bulunan İttihat ve Terakki Fırkası’nın dâhilinde İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadının hukuk ve menafii mahsusasını müdafaa etmesi itibariyle bunun hükümeti hazıra ile münasebatının tanzimi ayrıca teemmül edilmiştir. bu cümleden olmak üzere Hükümet-i hazıra maksada hadim oldukça kendisine mücadelekar bir vaziyet alarak ona yardım etmesi Anadolu münasebetinden de maksada göre azami istifadenin temini tensip olunmuştur... ”³⁸⁰

Her iki yazıdan da anlaşılacağı gibi Enver Paşa’nın Anadolu’da ne ikilik çıkarma gibi bir niyetinin olduğu ne de yönetimi ele alacağı söylenebilir. Zira Enver Paşa’nın yegâne emeli vatanın selameti milletin halasıdır. İlk mektupta da görüldüğü üzere Enver Paşa Mustafa Kemal’e çok fena kızmıştır. Enver Paşa asla ikilik çıkarmak gibi bir niyetinin olmadığını söylemektedir. Ve arkadaşlarının bu yönde bir fikirleri olmadığını belirtmektedir. Bütün bu açıklamalara rağmen Mustafa Kemal Enver Paşa’yı neden kendine rakip olarak görmüştür bilemiyoruz. Ancak şu kadarı var ki Enver Paşa özellikle saf niyetli olmasının kurbanı olmuştur diyebiliriz. Zira Bolşeviklerin kendisine verdikleri taahhütleri de gerçek zannetmiştir. Oysaki durum çok farklı olmuştur. Bu konuda Mustafa Kemal’in veya Enver Paşa’nın niyetlerini sorgulamak ve ne kadar ve kimin haklı olduğunu tespit etmek bilimsel bir araştırmanın görevi değildir.

6.3. Anadolu’da Sosyalist Bir Yönetim Kurulabilir miydi?

Anadolu’da sosyalist bir devrim olup olamayacağını eğer olursa bu devrimin sonunda kurulacak olan devletin nasıl bir yapıya bürüneceğini soran Rasih Nuri İleri bu konuda şöyle demektedir:

“İstiklâl Savaşımızda sosyalist bir devrimi yürütebilecek ne bir kadro ne de bir sınıf vardır. Atatürk Sovyet elçisi Aralof ile konuşurken karşı güçlerin yokluğunu, sınıf çelişkilerinin uzlaşmaz birer çatışma haline gelmediğini, asker kadrosunun devrimciliğini olumlu faktörler olarak göstermektedir. Bunlar savaşın kolay kazanılması için olumlu nedenlerdi, ancak sosyalist bir devrimi engelleyen yine bu aynı nedenlerdi. Belirli bir

³⁸⁰ Şimşir, Atatürk ile Yazışmalar 1920–1923, s.128–130.

dönemde, yani 1920 yılında, olayların zoruyla Mustafa Kemal Paşa'nın temsil ettiği asker-sivil küçük burjuva kökenli yönetici zümrenin öncülüğünde bir “şura veya Sovyet halk cumhuriyeti” kurulsaydı ağırlığını hissettirebilecek durumda bulunan, devrimci teori ile yoğrulmuş bir partinin, bilinçli ve örgütlü bir proletaryanın var olmaması, olmayışı karşısında, böyle bir rejim, yöneticilerin bütün iyi niyetlerine rağmen olsa olsa bir tür ‘devlet sosyalizmi’ şeklini alırdı. Bu rejimde imtiyazlı durumda olacak olan asker-sivil aydın zümre aslında ‘sosyalist’ olmadığından, ‘revizyonizm’ diye bile adlandıramayacağımız bir sapmaya yol açacaktı. Bu yönetici zümre zaferden sonra en iyi niyetlerle kendi ‘zümre’ imtiyazlarını, imtiyazlı yaşantısını sağlamak üzere gitgide farklılaşarak bir gelir yelpazesinin temeli üzerinden bir tür bürokratik kapitalizme dönüşmek yolunu kaçınılmaz olarak seçecekti.

Değişik bir tarih rastlantısında, sosyalizm kurulmayınca aynı zümrenin iktidardan yararlanarak nasıl zenginleştiğini hepimiz biliyoruz. Sosyalizm en doğrusu ‘kendimize benzeteceğimiz milli şartlarımıza uygun’ bir sosyalizm 1920 yıllarında kurulaydı durum pek değişik olmaz, olsa olsa bir sosyal faşizm şekline dönüşürdü. Baskı olanakları kalkınca da yine özgürlük adına emperyalizmin ağlarına düşmek yolu seçilirdi, bir tür Filipin demokrasisi yine de kurulurdu. Bu tehlike değil Anadolu ihtilâli tipindeki asker-sivil-aydın zümrenin öncülüğündeki bir milli kurtuluş hareketinde, sosyalist bir devrim için bile varit olabilir. İşçi sınıfının kuramsal önderliğinde başarılan Yugoslav milli kurtuluş hareketinden sonra işçi sınıfı öncülüğünün bir yönetici zümre yararına saptırıldığı Tito örneği, bunun en iyi bir kanıtıdır.”³⁸¹

6.4. Sosyalizmin/Bolşevizmin Kontrol Altına Alınması

Mustafa Kemal Milli Mücadele hareketinin karşısında büyüyen Bolşevizm’e bir önlemek almak zorundaydı. Çünkü Komünizm artık tehlikeli bir güç olmaya başlamıştı. Bunun için en başta Resmi Komünist Fırka’yı kurdurdu. Kuruluşunda ve hedeflerinin belirlenmesinde bizzat kendisi de vardı. Parti kurulduktan sonra diğer partileri hükümsüzleştirdi.³⁸²

İkinci olarak bir güç haline gelen eli silahlı tek örgüt olan Çerkez Ethem ve Yeşil Ordu Cemiyetini ortadan kaldırdı. Çerkez Ethem İstiklal Mahkemelerinde yargılanıp gıyabi idam

³⁸¹ İleri, Atatürk Ve Komünizm, s.36-37

³⁸² Geniş bilgi için bakınız tezimizin “Resmi Komünist Fırka” bölümü.

cezası verildi ve böylece Ethem etkisiz hale getirildi. Yeşil Ordu Cemiyeti ise kapatılarak bütün faaliyetleri engellendi.³⁸³

Üçüncü olarak Enver Paşa'nın etkisizleştirilmesi oldu. Kazım Karabekir'e Enver Paşa'nın Anadolu'ya sokulmaması yönünde bir talimat verdi. Böylece Enver Paşa da engellenmiş oldu.³⁸⁴

Dördüncü olarak diğerlerine nazaran gerçek anlamda Bolşevik olan Mustafa Suphi'nin engellenmesi hareketi idi. Mustafa Suphi Kars'a, oradan Erzurum'a kadar gelmiş ancak Erzurum'dan ileri gitmesine müsaade edilmemiştir. Böylece Suphi Trabzon'a geçip oradan İstanbul veya Samsun tarikiyle Ankara'ya ulaşmak istemiş, ancak Trabzon'da Karadeniz'de boğdurulmuştur. Bu olayı kimin tertiplemediği bilinmemektedir. Kayıkçının İttihatçı olduğu söylenmektedir. Suphi'yi öldürme işini her kim düzenlemiş olursa olsun bu Ankara Hükümeti'nin işine yaramış ve Suphi diye bir tehlike kalmamıştır.³⁸⁵

Son olarak Bolşeviklerin belki de en tehlikeli yönleri olan İslami Bolşevizm fikrinin ortadan kaldırılmasıydı. Mustafa Kemal ve Ankara Hükümeti, komünistlerin dinî çevrelerde yaptıkları propagandaların etkilerini ortadan kaldırmak, izlerini silmek için de gerekli tedbirleri aldı. *Şeyhülislâm verdiği fetvada, "Kur'an-ı Kerim'le bağdaşmayan bu tehlikeli ve düzmece hareketi" yerip kınadı. Mü'minleri, Komünizm'den uzaklaşmaya davet etti. Gerçekte, yalnız okumamış, aydın olmayan kitleler arasında bazı parti -Mustafa Suphi'nin kurduğu partiye- sempaticanları bulunmakla kalmayıp (Meselâ, Şeyh Servet Akdağ gibi) din büyükleri de partide önemli mevki işgal etmekteydiler. Bu durum da komünizme karşı coşturulan dinî muhalefet hayli tesirli oldu ve bu tarihten sonra, Türkiye'de muhafazakâr dini çevrelerde komünizm tellâllığının gittikçe süngüsü düşüp, sesi çıkmaz oldu. Artık komünizmle İslâmiyetin ya eş mânâda, ya da birbiriyle bağdaşık bulunduğu inanmanın modası geçmişti.*³⁸⁶

Böylece Bolşevizm tamamen kontrol altına alınmış ve artık tehlike arz etmemiştir.

---

³⁸³ Geniş bilgi için bakınız tezimizin ilgili bölümleri: "Yeşil Ordu" ve "Çerkez Kardeşler"

³⁸⁴ Geniş bilgi için bakınız tezimizin ilgili bölümü: "Mustafa Kemal Ve Enver Paşa"

³⁸⁵ Geniş bilgi için bakınız tezimizin ilgili bölüm: "Mustafa Suphi"

³⁸⁶ Harris, Türkiyede Komünizmin Kaynakları, s. 135

7. RUSYANIN MİLLİ MÜCADELEYE BAKIŞI VE YARDIMLAR MESELESİ

7.1. TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİNİN BAŞLAMASI VE GELİŞMESİ

7.1.1. Kafkaslardaki Gelişmeler

Bolşevik Devrimi'nden sonra Kafkasya İngiliz çıkarları açısından en hayati bölge olarak öne çıktı. Britanya imparatorluğu Kafkasları stratejik açıdan uzun zamandan beri İran, Afganistan ve Hindistan'daki iktidarı açısından çok önemli görüyordu. Bolşevikler ateşkes önerince, İngilizlerde bölgenin bir kaosa sürükleneceği beklentisi oluştu. Bu da Kafkasları hem Alman hem de Türk orduları karşısında korunmasız bırakacaktı. Kafkasya'yı İttifak Güçlerine kaptırma ihtimali, İngiltere'nin bölgesel olduğu kadar genel çıkarları açısından da ciddi sonuçlara gebeydi. Kafkaslar İttifak Güçlerine, Azerbaycan petrol yatakları, Gürcistan'daki Tkibuli ve Tkvarçeli kömür madenleri, Çiatura manganez madenleri, Ermenistan'dan bakır ve Azerbaycan'dan demir olmak üzere sınırsız maddi kaynak sağlayabilirdi.³⁸⁷ Mevcut durum karşısında İngiltere'nin mütarekeye yanaşmaması gayet normaldi.

Dikta rejimiyle yönetilen Sovyet Hükümeti³⁸⁸ Brest-Litovsk Antlaşması'yla Elviye-i Selase'nin Osmanlı'da kalmasını kabul etmişti. Ancak Batum'un Türklerde kalmasına engel olmak istiyordu.³⁸⁹ Çünkü Osmanlı Devleti'nin Kafkaslar'daki Müslümanlar üzerinde nüfuz sahibi olmasını istemiyordu. Bunun yolu da büyük ölçüde Batum'dan geçiyordu. Zira Cemal Paşa'nın da belirttiği gibi; "Batum, Kafkasya'nın ortak limanı"³⁹⁰ mahiyetinde olması nedeniyle her iki devlet için de Kafkasların kilit noktası durumundaydı. Nitekim 28 Kasım 1917'de Transkafkasya'da "Mavera-i Kafkas Komiserliği" adıyla kurulan, daha sonra "Mavera-i Kafkas Cumhuriyeti" adını alan ve 11 Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilan eden devletin de Brest-Litovsk Antlaşması'nı tanımamasının en önemli nedeni Batum'u kaybetmek istememesinden kaynaklanıyordu.

Osmanlı Devleti Brest- Litovsk Antlaşması'yla Transkafkasya'da, üzerinde 600 bin kişinin ikamet ettiği 10.000 mil karelik bir toprak kazanmıştır. Bu suretle Türkler,

³⁸⁷ Gökay, Emperyalizm ile Bolşevizm Arasında Türkiye (1918–1923), s.12.

³⁸⁸ 1918'de Petersburg'da toplanan meclis de Bolşevik olmayanlar çoğunluğu oluşturduğundan meclis dağıtılmış ve ülke dikta rejimiyle yönetilmeye başlamıştır. bkz; Tarihte Türk-Rus İlişkileri, s.102; Abdullah Battal Taymas, Rus İhtilalinden Hatıralar, s.81.

³⁸⁹ Uçarol, Siyasi Tarih (1789–1999), s.481.

³⁹⁰ Cemal Paşa, Hatırat, s.154.

Kafkasya’da kaybettikleri toprakları sadece 1914 Türk-Rus sınırına kadar değil, 1878 (Berlin Antlaşması) sınırına kadar geri aldılar.³⁹¹ Böylece Brest-Litovsk Antlaşmasını kabul etmeyen Kafkas Hükümetleri, 4 Haziran’da yaptıkları yeni bir antlaşmayla çok daha ağır bir antlaşmaya imza atmış oluyorlardı.

Bunların yanı sıra Türklerin Kars ve Batum’u geri alması İngiliz ve Almanları da rahatsız etmiştir. Vehip Paşa komutasındaki “İslam Ordusu”nun Bakü’ye hücumu başlaması üzerine Rus ve Ermeniler İngilizlerden 25 Temmuz 1918’de yardım istediler. Bu istek İngilizler için kaçırılmaz bir fırsat olmuş, 4 Ağustos’ta Bakü’ye asker çıkarmışlardır. Ancak 15 Eylül’de şehrin Türklerin eline geçmesine mani olamadılar. Böylece 1918 Mayıs’ından itibaren başlayan Kafkasya Harekâtı sonucunda Osmanlı Devleti’nin sınırları Brest-Litovsk’da belirlenen sınırları aşarak Hazar Denizi’ne kadar uzadı. Bu ise Sovyet Hükümetinin tepkisine neden oldu. Bolşevikler 20 Eylül 1918’de Osmanlı Hükümetine bir nota vererek Elviye-i Selase’nin Türkiye’ye ilhakını tanımadığını ve Brest-Litovsk Antlaşması’nı feshettiğini bildirdi. Böylece Osmanlı Devleti ile Sovyet Rusya arasındaki siyasi ilişki kesildi.³⁹²

7.1.2. Türk-Sovyet İşbirliğinin Nedenleri

Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya’sı 1682–1918 yılları arasındaki 236 yıl içerisinde 10 büyük savaş yapmıştır. İki devlet bu zamanın 1/5’ini mücadeleyle geçirmiştir. Romanoflar ile Kayı boyu arasındaki güvene dayalı hakiki münasebetler asla kurulamadığı halde,³⁹³ bu husumet I. Dünya Savaşı’nın sonuna doğru yerini dostluğa bırakmaya başlamıştır.

1919 yılında, Türklerin elinde kalan (Anadolu) kısımda Rus desteğine sahip olan milli bir hareket baş göstermiştir. İngiliz ve Fransızlar kendilerine karşı büyük bir tehlike hâsıl olduğunu çok iyi anlamışlardır.³⁹⁴

Bu dönemde iç ve dış karışıklarla uğraşan Anadolu ve Rusya’nın işbirliği yapmalarının başlıca nedenleri:

- a) Ankara ve Moskova hükümetleri emperyalist güçlere karşı “Düşmanımın düşmanı dostumdur” ilkesini uygulamışlardır.

³⁹¹ Gökay, Emperyalizm ile Bolşevizm Arasında Türkiye (1918–1923), s.25–26

³⁹² Uçarol, Siyasi Tarih (1789–1999), s.481–485.

³⁹³ Rıfkı Salim Burçak, Moskova Görüşmeleri ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri, s.4–5.

³⁹⁴ E. E. Adamoff, Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinde Anadolu’nun Taksimi Planı, s.141–142.

- b) Kendi savaş sanaysi olamayan Ankara için en önemli askeri malzeme ve ekonomik yardım Moskova'dan gelebilirdi.
- c) Ankara, Kafkaslar'da Bolşevik hâkimiyetinin kurulmasına tepki vermeme karşılığında Doğu Cephesi'ni güvenceye alarak tüm gücünü batıya kaydırma imkânı bulabilirdi. Bu ise savaşın kazanılması açısından büyük önem taşımaktaydı.
- d) Ankara, batılılarla ilişkilerinde Moskova'yı bir koz olarak kullanabilirdi.
- e) Düşmanımın düşmanı dostumdur ilkesi Moskova içinde geçerlidir.
- f) İngiltere'nin desteklediği Yunanistan'a karşı Türklerin kazanacağı bir zafer, İngiltere'nin sömürüsü altındaki Müslümanların uyanmasına vesile olabilirdi. Bu ise İngiltere baskısı altındaki Rusların işine gelirdi.³⁹⁵
- g) Diğer devletler tarafından tanınmayan Sovyet idaresi, yönetimini meşrulaştırmak için bir dış desteğe ihtiyaç duymaktaydı ki bu da Ankara olabilirdi.³⁹⁶
- h) Türkiye'nin emperyalizme karşı kazanacağı bir zafer Moskova'nın güney cephesini güvence altına alması anlamına geliyordu. Ayrıca Moskova soyutlanmaktan kurtulacaktı.³⁹⁷
- i) Ankara'yla kurulacak ilişkiler Orta Asya halklarıyla kurulması düşünülen ilişkiler için iyi bir referans olabilirdi.³⁹⁸ Samiha Ayverdi'ye göre; "Rus siyaseti o zamanlar Türk dostluğuna ehemmiyet vermişse, bunun nedeni şarki ve İslam âlemini kazanmak nimetinin kapısının Türkiye olmasındandır."³⁹⁹
- j) İlişkilerin başlangıcında Bolşevik devrimini Anadolu'da benimsetme ümidi de ilişkilerin gelişmesinde etkili olmuştur.⁴⁰⁰ Bu konuda Abdülhat Akşin; "Rusların Türkiye'de kendilerine bağlı ve sadık komünist bir idare kurmak, kısacası Türkiye'yi bir Rus peyki haline getirmek istiyorlardı." şeklinde bir açıklama yapsa da, dönemin şartları incelendiğinde bunun kısa vadede yapılmasının mümkün olmadığı görülebilir.

³⁹⁵ Tellal, "Sovyetlerle İlişkiler", s.161-162

³⁹⁶ Tuncer Baykara, Milli Mücadele (1918–1923), s.75.

³⁹⁷ Saray, Mehmet, "Atatürk'ün Sovyet Politikası", s.978

³⁹⁸ Tellal, "Sovyetlerle İlişkiler", s.162.

³⁹⁹ Samiha Ayverdi, Türk-Rus Münasebetleri ve Muharebeleri, s. 76.

⁴⁰⁰ Abdülhat Akşin, Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, s.49.

- k) Ruslar Boğazların işgalini ve Yunanlılara Anadolu'da toprak ayrılmasını kendi çıkarları açısından hiçte hoş karşılamıyordu.⁴⁰¹ İngiltere'nin desteklediği bir Yunan "megalo idea"sı elbette Rusları tedirgin etmeye yetmiştir. Çünkü bir ayağı Asya'da bir ayağı Avrupa'da olan Yunanistan,⁴⁰² İngilizlerin desteğiyle Rusların kâbusu olabilirdi. Bu durum ise Rusları Türklere yakınlaştıran en önemli nedenlerdendir.

7.1.3. TBMM Açılmadan Önce Bolşeviklerle Yapılan Temaslar

Şartların zorlamasıyla birbirine yaklaşmak durumunda olan Türkler ile Bolşevikler yoğun bir birliktelik arayışına girmişlerdir. Bu o derece bariz hale gelmiştir ki İngilizlerin 3 Temmuz 1921 tarihli raporunda "delegelerin pek çoğu Moskova ile Ankara arasında öteye-beriyeye geçip durdular" şeklinde kaydedilmiştir.

Türk milliyetçileriyle, Bolşevik devriminin ilk gününden itibaren ilgilenmeye ve temas kurmaya önem veren Sovyetler, Mustafa Kemal Paşa henüz İstanbul'dayken bile kendisiyle özel olarak görüşme yolları aramışlardır. Albay İlyaçef'in, Anadolu'daki işbirliğinin tesisine görevlendirilmesi,⁴⁰³ Bolşeviklerin Anadolu'ya ne derecede önem verdiklerini açıkça göstermektedir. Anadolu'da Kuvay-ı Milliye'nin bir halk örgütü olarak cephele tutması ve Yunanlılarla çarpışmalara girişmesi üzerine Sovyetlerin Kuva-i Milliye ile ilişki kurmalarına sebebiyet vermiştir. 1919 Ekim'inde Ege bölgesine gelen bazı Sovyet görevlileri, 61. Fırka Komutanı olarak Bandırma'da bulunan Albay Kazım (Özalp) Bey'le görüşmüştür. Özalp hatıralarında salâhiyetli bir Bolşevik ile görüştüğünü şöyle anlatır: "*Mücadelemizi Rus dostluğuna dayanarak devam ettireceğimizi, kapitalist âleme karşı Ruslarla aynı fikirde olduğumuzu ilan edersek bize istediğimiz kadar silah, cephane, para ve hatta icap ederse Türkistanlı asker yardımı yapacaklarını söyledi.*"⁴⁰⁴ Aynı Sovyet görevlileri Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri Başkanı Hacım Muhittin (Çarıklı) Bey'i ziyaret ederek Bolşeviklik adı altında yardım teklif etmişlerdi.⁴⁰⁵

Türkler ve Ruslar arasındaki önemli diğer bir yakınlaşma ise; Haziran 1919'da Havza'da oldu. Canik Bölgesi'ne IX. Ordu Müfettişi olarak atanan ve kendisine bin Osmanlı lirası verilen Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı. Bu tarihi Türk Tarihçileri Milli Mücadele'nin başlangıcı kabul ederler. Anadolu'da başlayan bu milli cereyan Sovyetlerin gözünden kaçmamıştır. Mustafa Kemal Paşa Samsun'dan Sivas Kongresi'ne giderken Havza'da mola vermişti. Tam bu sırada kendisini ziyaret eden Albay Semen Mihailoviç Budienni'yi Ali Baba'nın "Mesudiye Otel"inde kabul etti. Budienni, Türk

⁴⁰¹ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Dönemi (23 Nisan 1920–29 Ekim 1923), C.4, I. Kısım, s.15

⁴⁰² TC Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Türk-Yunan İlişkileri ve Megalo İdea, s.74.

⁴⁰³ Cevdet Alsan, Türk-Sovyet Halklarının Kardeşliği, s.21.

⁴⁰⁴ Kazım Özalp, Milli Mücadele (1919–1922), C.I, s.74; Burçak, Rıfıkı Salim, Moskova Görüşmeleri ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri, s.9–10.

⁴⁰⁵ Müderrisoğlu, Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, s.522–523.

dostluğuna karşılık Rus yardımı teklifinde bulunmuştur.⁴⁰⁶ Ancak öngördüğü yardımı Mustafa Kemal'in Anadolu'da nasıl bir rejim kuracağını öğrenme şartına bağlamıştır.⁴⁰⁷

Milli Mücadele'nin liderliğini üstlenmiş olan Mustafa Kemal Paşa, alınması düşünülen yardımın Sovyetlerden sağlanabileceğine inanmaktaydı.⁴⁰⁸ Gelişen olaylar da Mustafa Kemal Paşa'yı haklı çıkarıyordu. Sivas Kongresi'nden iki gün sonra (13 Eylül 1919) Sovyet Dışişleri Bakanı Çiçerin, Türkiye işçi ve köylüsüne hitaben bir bildiri yayımlamıştır. Bildiride esas itibarıyla; İstanbul Hükümetine yönelik tenkitler dile getiriliyor, satılmış paşa ile vezirlerden söz ediliyor ve İngiltere'ye eleştirilerde bulunuluyordu. Bildiride, İngiltere Boğazları ele geçirerek Türkiye, İran, Afganistan ve Kafkasları egemenliği altına alma isteğinden söz edilmesi, Rusya'da batıların desteğiyle başlayan iç savaş karşısında Sovyetlerin Milli Mücadele'yi desteklemeye hazırlandıkları kanısını vermişti.⁴⁰⁹ Bu düşünce Milli Mücadele taraftarlarına cesaret vermiş ve onların morallerini yükseltti. Pek çok Türk, Kızıl Ordu'nun düşmanlarını bozguna uğratar uğrutmaz Türkiye'nin yardımına koşacağını ümit ediyordu.⁴¹⁰ Türkiyeli tüccarların Nijniy Novgorod (Gorki) ve Bakü'deki yıllık fuarlara katılmaları esnasında Sovyet ticaret örgütlerinin Türkiyeli tüccarlara elverişli koşullar oluşturması⁴¹¹ ilişkilerin sadece siyasi değil aynı zamanda ticari boyutunu da göstermektedir. Bu olgular bir bütün olarak ele alındığında Lenin'in Doğudaki milli kurtuluş hareketlerini desteklemesinin sebebini Batıyı buradan kovmak için kabul ettiği ortaya çıkmaktadır.⁴¹²

1919–1920 yıllarında gerek Heyet-i Temsiliye gerekse BMM döneminde Mustafa Kemal Paşa, Moskova ile dayanışma içerisinde olmaya ve askeri-ekonomik yardım sağlamaya çok önem vermiştir.⁴¹³ Bu amaçla dış politikada düşmanının düşmanı ile işbirliği yapmak ve düşmanları diplomatik yöntemlerle bertaraf etmeye çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa, kendisinden çok farklı bir dünya görüşü ve devlet anlayışına sahip olan Lenin'e ortak düşmana karşı işbirliği önerisinde bulunmuş ve bu konuda da başarılı olmuştur.⁴¹⁴ Böyle bir öneride bulunabilmek ancak dünya konjunktörünün çok iyi bilinmesi halinde mümkün olabilirdi. Bu sebeple Sovyetlerle resmi ilişkiler Mustafa Kemal Paşa'nın bilgi, direktif ve

---

⁴⁰⁶ Kemal Girgin, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz, s.118

⁴⁰⁷ Burçak, Moskova Görüşmeleri ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri, s.10.

⁴⁰⁸ Nutuk, s. 78

⁴⁰⁹ Mustafa Balcıoğlu, "Direnen Millet- Milli Mücadele: Ya İstiklal Ya Ölüm!", Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, s.27.

⁴¹⁰ A. M. Şemsutdinov, Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri, s.42–43.

⁴¹¹ Sovyet Gözüyle Türkiye-SSCB İlişkileri, yazarı yok, s.14

⁴¹² Akyol, Taha, Sovyet Rus Stratejisi ve Türkiye I, s.175.

⁴¹³ İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları 1920–1945, s.27–28.

⁴¹⁴ Mehmet Gönlübol-Cem Sar, Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919–1938), s.440

kontrolü altında Erzurum merkezinde vazifeli Kazım Karabekir Paşa kanalıyla düzenli bir şekilde yapıyordu.⁴¹⁵

7.1.4. Birinci Moskova Müzakereleri

BMM açıldıktan sonra en fazla uğraştığı konulardan birisi mali kaynakları temin etmektir.⁴¹⁶ BMM'nin 26 Nisan'daki kararından sonra 3 Mayıs 1920'de ilk hükümet kuruldu. Aynı gün 3 numaralı kanun meclis tarafından kabul edilerek ilk İcra Vekilleri'nin seçim ve tayini yapılarak, resmen 11 kişilik ilk hükümet 5 Mayıs 1920'de Ankara Valiliği Hükümet Konağı binasında toplandı.⁴¹⁷ Vekiller Heyetinin 5 Mayıs'ta yaptığı toplantıda karşılaştığı en önemli sorun; Yunanlılara karşı girişilecek mücadelede Türkiye'nin yalnız kalmamasını sağlamaktı. Bu yüzden tabii müttefik olarak görülen Sovyet Rusya'nın yardımını sağlamak ve mümkün olduğu takdirde RSFSC ile ittifak anlaşması yapmak maksadıyla 11 Mayıs 1920'de Moskova'ya bir heyet gönderildi. Heyet Başkanı Hariciye Vekili Bekir Sami Bey olup, heyet üyeleri; İktisat Vekili Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey, Dr. Miralay İbrahim Tali (Öngören) Bey, Lazistan Mebusu Osman Bey, Erkan-ı Harbiye Kaymakamı Seyfi (Düzgören) Bey'den oluşmaktaydı.⁴¹⁸ Heyet için BMM tarafından 8 Mayıs 1920'de bir de talimat hazırlanmıştı. Bu talimata göre;

“1- Türkiye'nin isteği şimdiki milli sınırları içinde yaşamak ve bu temel isteğin sağlanması şartıyla Rusya ile kader birliği kurmaktır.

2- Boğazlardan yararlanma tüm Karadeniz ülkelerine serbest olacaktır. Bunu sağlamak için Karadeniz Boğazı'nda tahkimat yapılmamak, İstanbul'a Rus donanmasının gelmesinin bizim takdir ve isteğimize bağlı olmak üzere Çanakkale Boğazı tahkimatını Bolşeviklerle birlikte savunmamızdır. Bu koşuldan daha fazlası İstanbul'un elimizde bulundurulması kuralını bozar.”⁴¹⁹ BMM bu direktifle dış politikada izleyeceği yolu da açıkça göstermiştir.

Bekir Sami Bey başkanlığındaki Türk heyeti 11 Mayıs 1920'de Ankara'dan hareket etti.⁴²⁰ Heyet henüz yolda iken Sovyetlerin söz verdiği 30.000 tüfek, 77'lik 4 hatasya ve 4

⁴¹⁵ Fethi Tevetoğlu, Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, s. 38

⁴¹⁶ Zekeriya Türkmen, Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918–1920), s.285.

⁴¹⁷ Yavuz Aslan, TBMM Hükümeti Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu (23 Nisan 1920–30 Ekim 1923), s.42

⁴¹⁸ Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C.II, s.590–591

⁴¹⁹ Tellal, “Sovyetlerle İlişkiler”, s.167–168

⁴²⁰ Turgut Can Mamas, Tarih Boyunca Türk-Rus Münasebetleri, s.49

tanktan oluşan yardım Karadeniz limanlarına ulaşmıştı.⁴²¹ 24 Temmuz 1920’de Moskova’ya ulaşan heyet ilk olarak Hariciye Komiseri Çiçerin’i ziyaret etmiştir.⁴²² Çünkü heyetin Moskova’ya gelişi Komitern’in II. Kongresi’nin yapıldığı günlere rastlamıştı. O nedenle de 17 Ağustos’a kadar fiili hiçbir müzakere yapılamamıştır.⁴²³ Bu zaman zarfında Bolşevikler, Kafkaslara hâkim olmaya başlamışlardı. Ermenistan’a saldıran Sovyet birlikleri 10 Ağustos 1920’de Ermenileri bir anlaşma yapmaya mecbur etmişti Ermenistan üzerine nüfuz kuran Sovyet yöneticileri, 13 Ağustos 1920’de Bekir Sami Bey’le yaptıkları görüşmede Bitlis, Van ve Muş’un Ermenistan’a terkini istemişlerdi.⁴²⁴ Bekir Sami Bey ise bu isteklere; Ermenilerin bu bölgelerde Müslümanlarla karışık bir halde yaşadığını, dolayısıyla bu vilayetlerin Ermenilere terk ve ilhakının ekseriyeti teşkil eden Müslümanların hukukunu iptal etmek olacağını bunun ise Sovyetlerin prensiplerine de mugayir olacağı⁴²⁵ cevabını vermiştir. Çiçerin; Türkiye’ye yapılacak yardımın bu toprak tavizine bağlı olduğunu belirtmesi üzerine Bekir Sami Bey, Çiçerin’e şu cevabı vermiştir: “*Vaat edilen yardımın buna müstenit olduğunu bilmiyorduk. Yunanlılarla Ermenilere toprak vermemek için 1,5 seneden beri İtilaf Hükümetleriyle harp eden milletimiz, kendisine dost bildiği hükümetin de aynı siyaseti güttüğünü görünce bu dostluğun kendisine ne fayda temin edeceğini düşünmekte haklıdır. Binaenaleyh memleketimizi taksim gayesinden ibaret her iki siyaset arasında maalesef fark kalmamış olacaktır.*”⁴²⁶ Bu konu hakkında Ali Fuat Paşa; daha önce İngiliz ve mümkün olursa Amerikalılar ile ticari ve iktisadi bir anlaşma yapabilmek için tam yardım anlaşması imzalanacağı sırada birdenbire Türkiye’nin doğu vilayetlerinden önemli bir arazi parçasını isteyen Rusya’nın siyasetindeki bu değişikliği, hem ikiyüzlülüğe hem de Doğu Müslümanlarının tepkisi ve BMM Hükümeti’nin başarılarına bağlamaktadır.⁴²⁷

Heyet, Lenin tarafından birkaç haftalık bir gecikme ile kabul edildi. Görüşmede Sovyet lider, ulaşım yollarının açılması ve Türkiye’ye yardım konusunda daha ılımlı bir tavır sergiledi. Bununla birlikte Rusya’nın Ermenistan ve Gürcistan üzerinde yakın gelecekteki niyetlerini de gizlemedi.⁴²⁸ Heyet’in Lenin ile yaptığı görüşme esnasında, 1920 yılında kurulmuş ilk ve son Buhara Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanı Osman Kocaoğlu da

⁴²¹ Ünsal Yavuz, “Fransız Arşivleri Resmi Belgelerine Göre TBMM’nin Açılışı’nın Dış Etkileri”, I.Uluslararası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşmaları-Bildiriler), 21–23 Eylül 1987 Ankara, s.950.

⁴²² Mehmet Saray, Rusya’nın Türk İllerinde Yayılması, s. 184–186; Tarihte Türk-Rus İlişkileri, s.107

⁴²³ Gürün, Türk-Sovyet İlişkileri (1920–1953), s.36.

⁴²⁴ Veysel Ünüvar, İstiklal Harbinde Bolşeviklerle Sekiz Ay 1920–1921, s.73

⁴²⁵ Vehbi Vakkasoğlu, Moskof Mücadelemiz, s.141.

⁴²⁶ Saray, Atatürk’ün Sovyet Politikası, s.980.

⁴²⁷ Ayfer Özçelik, Ali Fuad Cebesoy (1882–10 Ocak 1968), s.196

⁴²⁸ Lord Kinross, Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu, s.372.

bulunmaktaydı. Türk heyetinin altın ve para isteklerine karşılık Sovyet yöneticilerinin ellerinde altın ve para olmadığını ifade etmeleri üzerine Kocaoğlu devreye girmiştir. Buhara Cumhurbaşkanı kendilerinde altın para bulunduğunu yüz milyon ruble verebileceklerini söylemiştir.⁴²⁹ Buhara Cumhurbaşkanı Osman Kocaoğlu ve Buhara Başbakanı Feyzullah Hoca tarafından toplanan ve milyonlara varan altın, ziynet eşyası Moskova darphanelerinde Sosyalizm damgasını yiyerek Türkiye'ye gönderilmiştir.⁴³⁰ Bu yüzden Bolşeviklerin yaptığı yardımların çoğunun Buhara Cumhuriyetine ait olduğu tarihçiler arasında kabul görmektedir.

13 Ağustos 1920'deki müzakerelerden sonra 24 Ağustos 1920'de 8 maddeden oluşan bir antlaşma parafe edildi.⁴³¹ Bazı konular hakkında uzlaşma sağlanamayınca görüşmeler kesilmiştir. Görüşmelerin kesilmesine neden olan konular genel olarak şöyle maddelendirilebilir;

1- 30 Mayıs 1920'de 20 günlük bir Türk-Fransız mütarekesi yapılmıştı ve Bolşevikler, anlaşmayla sağlanacak silah ve malzeme yardımının kendilerine karşı kullanılmayacağından emin değillerdi.

2- Sovyetler, Ermenistan üzerinde egemenlik kuracaklarına inandıkları için Ermenistan'ı Türkiye lehine sıkıştırmaya yanaşmıyorlardı.⁴³²

3- Ruslar Anadolu'da yapılan mücadeleyi Türklerin kazanacağından pek emin değillerdi. Çünkü 10 Ağustos 1920'de Sevr Muahedesi'nin imzalanması siyasi anlamda Türklerin imha edilmesi idi.⁴³³

Sovyetler bu nedenlerden dolayı, Türklere tam güven duymamaktaydılar.⁴³⁴ Çünkü bir taraftan Yunanlılar ilerlerken diğer taraftan Ermeniler atağa kalkabilir ve Anadolu TBMM'nin elinden çıkabilirdi. Zaten bu siyasi öngörü nedeniyle Van, Bitlis ve Muş'un Ermenistan'a verilmesini istiyorlardı. Bunun altında yatan neden ise Ermeni topraklarını kolayca alabileceklerine inanmalarından ileri gelmekteydi. Ankara'nın da henüz kendisini ispatlayamamış olması müzakerelerin uzun süre durmasına neden olmuştur. Türk heyetinin rahat bir pazarlığa oturabilmesi için, Türk ordusunun İnönü Muharebelerini ve II. Doğu Harekâtı'nı başarmış olması gerekecektir. Yani Türklerin biraz zamana ihtiyacı vardır.

---

⁴²⁹ Müderrisoğlu, Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, s.47

⁴³⁰ Mehmet Eröz, Atatürk, Milliyetçilik, Doğu Anadolu, s.38.

⁴³¹ Gürün, Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953), s.38.

⁴³² Tellal, "Sovyetlerle İlişkiler", s.169

⁴³³ Yusuf Hikmet Bayur, Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti, s.66-67.

⁴³⁴ Ahmet Şükrü Esmer, "Türk Diplomasisi (1920-1955)", s.68-69.

Yusuf Kemal Bey, heyet başkanının yazdığı raporu ve 1.000.000 altın ruble ile Türkiye'ye dönmüş, 11 Ekim'de de Ankara'ya ulaşmıştır.⁴³⁵ 16 Ekim 1920'de meclisin gizli oturumunda yaptığı izahatta; *“Memleketimizden bir avuç toprak verecek içinizde hiçbir fert mevcut değildir. Çünkü biz vatani kurtarmak için toplandık Vermek için değil.”*⁴³⁶ diyerek Sovyetlerle antlaşma sağlanamamasının nedenini açıklamıştır.

Görüşmeler sonunda bir anlaşma imzalamayı başaramayan Bekir Sami Bey 11 Eylül'de Moskova'dan ayrılmıştır. Üç ay boyunca gözden kaybolan B. Sami Bey'in Çeçenya ve Dağıstan'da karşı devrimciler arasında ajitasyon yaptığı söylentileri Moskova'ya ulaşmıştır. 31 Ocak 1921'de Ankara'ya döner ve 1 Şubat'ta raporunu TBMM'ye sunar.⁴³⁷

---

⁴³⁵ Müderrisoğlu, Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, s.543.

⁴³⁶ Yusuf Kemal Tengirşek, Vatan Hizmetinde, s.165–167.

⁴³⁷ Tellal, “Sovyetlerle İlişkiler”, s.169

III. BÖLÜM

TÜRK SOSYALİZMİ VE DİN: İLK YILLARINDAN MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNE KADAR

1. SOSYALİZM VE DİN

Türk Sosyalistlerinin din hakkındaki düşüncelerine geçmeden önce sosyalizmin din hakkındaki görüşlerine genel olarak değinmek gerekmektedir. Her şeyden önce şunu tekrar belirtelim ki tezimizde sosyalizm, komünizm ve Marksizm kavramları birbiriyle iç içe geçmiş ve birbirleri yerine geçebilen kavramlar olarak kullanılmıştır. Biraz sonra vereceğimiz alıntılarda geçen kelimeler bu açıdan kafaları karıştırmamalıdır. Çünkü biz Türkiye’de solun algılanmasını ve öncelikle de ilk dönem sosyalistlerini işledik. Ve bu ilk dönem sosyalistlerinde de daha önce de değindiğimiz gibi sosyalizm, komünizm ve Marksizm birbirine geçmiş kelimeler olarak kullanılmakta ve bir ayrıma gidilmemektedir.

Genel olarak sosyalizmin dine bakışını öğrenmek istediğimizde pek tabii öncelikli olarak bakmamız gereken yer bu ideolojinin kurucu düşünürleri olmalıdır. O halde öncelikle Marx ve Lenin’in din konusundaki düşüncelerine değinmek gerekmektedir.

1.1. Marx ve Din: “Din Halkın Afyonudur”⁴³⁸

Bilindiği üzere Marx’ın, sosyolojik kuramlardan biri olarak kabul edilen alt yapı-üstü yapı tanımlaması vardır. Marx, tarihsel determinizmden bahsederek ekonomiyi altyapı ile açıklar. Her medeniyetin, ekonomisi, politikası, yasaları, dini, eğitimi birbirine bağlıdır; her biri diğerine dayanır ve her birinin oluş nedeni de ötekilerine bağlıdır. Bütün bu etmenler içinde ise, Marx’a göre, ekonomi en önemlisidir, temel etmendir. Toplumların temel yapısının direği üretici ve tüketici olarak (homo economicus) insanlar arasında var olan ilişkidir. İnsanların yaşama biçimini, geçimlerini sağlama biçimlerini, belirli bir toplumda, belirli bir zamanda hüküm süren üretim biçimi belirler.⁴³⁹ Ekonomik altyapı diğer her şeyi belirler, siyasal, toplumsal ve ideolojik faktörler tamamen ekonomik faktörlere bağlıdır ve tarihte hiçbir bağımsız nedensel etki yoktur. Tüm toplumsal çatışmalar, kurumlar ve davranışlar ilgili ekonomik gelişme evresine göre açıklanabilir. Üretim tarzları ekonomik gelişme evrelerini

⁴³⁸ Marx, kendi eserlerinde doğrudan veya dolaylı olarak din konusuna değinmez. Marx’ın meşhur olmuş “Din halkların afyonudur” sözü de mektuplarında geçmektedir. Dolayısıyla da Marx’ın bizzat kendi eserlerinde din konusu ele alınmadığı ve daha çok takipçilerinin yorumları devreye girdiği için biz de yorumları göz önünde bulundurduk.

⁴³⁹ Leo Huberman, Sosyalizmin Alfabetesi, s. 36.

açıkça belirler ve her toplumsal sosyalizme giden aynı yolu izlemek zorundadır.⁴⁴⁰ Marx'a göre ekonomik organizasyon ve özellikle özel mülkiyet, toplumun diğer bütün organizasyonlarını belirler. Sınıf yapısı ve kurumsal düzenlemeler de kültürel değerler, inançlar, dini dogmalar ve diğer fikir sistemleri gibi son tahlilde toplumun ekonomik temelini yansımasıdır.⁴⁴¹ Marx'ın bu kuramından hareketle denilebilir ki din tamamıyla üstyapı olmaktadır ve dolayısıyla da ekonomik ilişkiler tarafından yönlendirilmektedir.

“Din tümüyle Üstyapı ise, Marksizm'e göre bir üretim biçiminden diğer üretim biçimine geçişler, kendilerine uygun üstyapılara geçişler anlamına da gelmesi gerektiğinden, bir dinden diğer dine geçişler olarak ortaya çıkmalıdır.”⁴⁴²

Bu açıklamaya göre de din üstyapı olarak görüldüğü an, bir dinden diğer dine geçişler, birer devrim olarak ortaya çıkarlar. Peygamberlerin, din kurucularının, mitolojik kahramanların, her birinin büyük devrimciler olduğu, o günkü ilişkilere uygun bir üstyapı kuruluşuna önderlik ettiği görülür.⁴⁴³ Madem ki din tümüyle bir üstyapıdır ve bir dinden diğer dine geçiş bir devrime karşılık düşer, o halde, dini anlamak için alt yapıya, ekonomik ilişkilere bakmak gerekir. İktisadi ilişkilerdeki değişimler dinsel (üstyapısal) değişimleri ve o üstyapıların (dinlerin) özelliklerini belirler.

Marx dinleri bir afyon olarak tanımlar. Giddens'a göre aslında Marx, *“din üzerindeki etkisine karşın dini ayrıntılı olarak incelememiştir. O, dine ilişkin düşüncelerini, kimi on dokuzuncu yüzyıl ilahiyatçı ve felsefecilerinin yazdıklarından hareketle oluşturmuştur. Bunlardan birisi 1841 yılında Hıristiyanlığın Özünü adlı bir kitap yayınlayan Ludwig Feuerbach'tı. Feuerbach'a göre din, kültürel gelişme sürecinde insanların ürettiği düşünce ve değerlerden oluşmakta, fakat bunlar yanlış bir şekilde ilahi güçlere ya da tanrılara mal edilmektedir. İnsanoğlu kendi tarihini eksiksiz olarak anlayamadığından kendi yarattığı değerleri ve normları tanrılara atfetme eğilimine girmektedir. Dolayısıyla, Tanrı'nın Musa'ya on emir vermesi hikâyesi, Yahudi ve Hıristiyanların hayatlarını yönlendirmiş ahlaki kuralların söylemsel düzlemdeki bir versiyonudur.”⁴⁴⁴*

Marx'ın 'din halkların afyonudur' şeklindeki meşhur düşünceleri şöyledir:

⁴⁴⁰ Martin Slattery, Sosyolojide Temel Fikirler, s. 107

⁴⁴¹ Jonathan H Turner,, Sosyolojik Teorinin Oluşumu, Sentez Basım Yayın ve Dağıtım, İstanbul 2010, s. 126

⁴⁴² Demir Küçükaydın, Marksizmin Marksist Eleştirisi, s.170

⁴⁴³ Küçükaydın, age, s. 170

⁴⁴⁴ Anthony Giddens, Sosyoloji, s. 532

"Din-dışı eleştirinin temelini şu oluşturuyor: insanı insan yapan din değil, dini yapan insandır. Yani din, henüz kendine erişmemiş ya da çoktan yitirmiş bulunulan insanın sahip olduğu kendinin bilinci ve kendinin duygusunu oluşturuyor. Ama insan, dünyanın dışında herhangi bir yere çekilmiş soyut bir öz değil. İnsan, insanın dünyası, devlet, toplum anlamına geliyor. Bu devlet, bu toplum, dünyanın tersine çevrilmiş bilinci olan dini üretiyor, çünkü kendileri alt-üst olmuş bir dünya oluşturuyor. Din bu dünyanın genel teorisini, onun ansiklopedik özetleme kitabını, onun halksal biçimdeki mantığını, onun tinselci point d'honneur'ünü (onur sorununu), kendinden geçmesini, ahlaksal onaylanmasını, görkemli tamamlayıcısını, teselli ve aklanmasının evrensel temelini oluşturuyor. Din insanal özün doğüstü gerçekleşmesini oluşturuyor, çünkü insanal öz gerçek gerçekliğe sahip bulunmuyor. Öyleyse dine karşı savaşım vermek, dolaylı olarak dinin tinsel aromasını oluşturduğu dünyaya karşı savaşım vermek anlamına geliyor.

Dinsel üzüntü, bir ölçüde gerçek üzüntünün dışavurumu ve bir başka ölçüde de gerçek üzüntüye karşı protesto oluyor. Din ezilen insanın içli ezgisini, kalpsiz bir dünyanın sıcaklığını, tinin dışlandığı toplumsal koşulların tinini oluşturuyor. Din, halkın afyonunu oluşturuyor.

Halkın aldatıcı mutluluğu olarak dini ortadan kaldırmak, halkın gerçek mutluluğunu istemek anlamına geliyor. Halkın kendi durumu üzerindeki yanılsamalardan vazgeçmesini isteme, halkın yanılsamalara gereksinim duyan bir durumdan vazgeçmesini istemek anlamına geliyor. Öyleyse dinin eleştirisi, dinin aylasını oluşturduğu bu gözyaşları vadisinin tohum halindeki eleştirisi anlamına geliyor."⁴⁴⁵

1.2. Lenin ve Din

1917 Bolşevik İhtilali'nin kahramanı ve lideri Lenin'in din hakkında söyledikleri ve düşünceleri de Marx'tan çok da farklı olmamıştır. Lenin ve Marx arasındaki tek fark Lenin, dini gerektiğinde kullanılması gerekli bir şey olarak görmesidir. Lenin Novoya Zihn dergisinde yazdığı "Sosyalizm ve Din" başlıklı makalesinde şunları söyler:

"Başkaları hesabına çalışmaktan, yerine getirilmeyen isteklerden ve yalnız bırakılmışlıktan yılmış halk kitleleri üzerine her yerde büyük ağırlıkla yüklenen ruhsal baskı biçimlerinden biri dindir. Doğaya yenik düşen ilk insanların tanrılara, şeytanlara, mucizelere ve benzeri şeylere inanmasına yol açtı, sı gibi, sömürülen sınıfların sömürülenlere karşı mücadeledeki yetersizliği de kaçınılmaz olarak ölümden sonra daha iyi bir yaşamın varlığına

⁴⁴⁵Karl Marx, Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisine Katkı, s. 191-192.

inanmalarına yol açar. Din, bütün yaşamı boyunca çalışan ve yokluk çekenlere, bu dünyada azla yetinmeyi, kısmete boyun eğmeyi, sabırlı olmayı ve öteki dünyada bir cennet umudunu sürdürmeyi öğretir. Oysa yine din, başkalarının emeğinin sırtından geçinenlere bu dünyada hayırseverlik yapmayı öğreterek, sömürücü varlıklarının ceremesini pek ucuza ödemek kolaylığını gösterir ve cennette de rahat yaşamaları için ehven [ucuz –düzelten] fiyatlı bilet satmaya bakar. Böylelikle din, halkı uyutmak için afyon niteliğindedir. Din, sermaye kölelerinin insancıl düşlerini, insana daha yaraşan bir yaşam isteklerini içinde boğdukları bir çeşit ruhsal içkidir.”⁴⁴⁶

Görüldüğü üzere Lenin de din hakkında Marx’tan pek farklı düşünmemektedir. Lenin de aynı Marx gibi dinin bir afyon olduğunu söylemektedir. Dinin yoksul ve fakir insanları uyuttuğunu yoksulların ve ezilmişlerin haklarını gaspederek zenginleşenlerin ise küçük yardımlar, sadakalar sayesinde cennetten bilet satın alabildiklerini söylemektedir.

Lenin bu sözlerinden sonra dinin ve dindarların üzerinde fazla durulamaması gerektiğini belirterek bu konunun kişinin özel yaşamını ilgilendiren bir tutum olarak görülmesi gerektiğini de ekler ve tam da burada bir parantez açarak devlet açısından dini değerlendirir:

“Devlet açısından ele alındığı sürece, dinin kişisel bir sorun olarak kalmasını isteriz. Ancak, Partimiz açısından dini kişisel bir sorun olarak göremeyiz. Dinin devletle ilişkisi olmaması, dinsel kurumların hükümete değin yetkileri bulunmaması gerekir.”⁴⁴⁷

Lenin, Komünist Parti ve bilinçli Komünistler açısından dinin önlenmesi gereken ve bu konuda halkın bilinçlendirilmesi gereken bir konu olarak görmektedir. O, dinin komünizm bilincine varmış kimseler tarafından özel bir sorun olarak görülmemesini istemektedir:

“Sosyalist proletaryanın partisi açısından, din kişisel bir konu değildir. Partimiz, işçi sınıfının kurtuluşu adına bir araya gelmiş sınıf bilinçli, ileri savaşçıların toplandıkları bir yerdir. Böylesi bir birlik dinsel inanç biçiminde ortaya sürülen sınıf bilinci yoksunluğuna, bilgisizliğe ve geri kafalılığa kayıtsız kalmaz ve kalmamalıdır. Din diye tanımlanan ve halkın üzerine indirilen koyu sisle, sözlerimizi ve yazılarımızı kullanarak tamamen ideolojik silahlarla savaşabilmek için kilisenin kaldırılmasını istiyoruz. Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisini, işçilerin her türlü dinsel uyutmacadan kurtulması adına mücadele etmek için

---

⁴⁴⁶ Viladimir İliç Lenin, Sosyalizm ve Din, Novoya Zihn, Sayı: 28, 3 Aralık 1905, s. 1. www.1001001000.org sitesinden alıntı.

⁴⁴⁷ Lenin, Sosyalizm ve Din, s.2

kurduk. Bizim için ideolojik mücadele kişisel bir sorun değil, bütün Partinin, bütün proletaryanın sorunudur.”⁴⁴⁸

“Aşırı baskı temeline oturan ve işçilerin eğitilmediği bir toplumda, dinsel önyargıların sadece propaganda yöntemleriyle yok edilebileceğini sanmak budalalık olur. İnsanlığın üzerindeki din boyunduruğunun, toplumdaki ekonomik boyunduruğun bir sonucu ve yansıması olduğunu akıldan çıkarmak burjuva dar görüşlülüğünden başka bir şey değildir. Proletarya kapitalizmin karanlık güçlerine karşı kendi mücadelesiyle aydınlanmadıkça, ne kadar bildiri dağıtılsa dağıtılsın, ne kadar söz söylenirse söylen sin proletaryayı aydınlatmak olanaksızdır. Bizim açımızdan ezilen sınıfın bu dünyada bir cennet yaratmak adına gerçek devrimci mücadelede birleşmesi, öteki dünya cenneti konusunda proletaryanın görüş birliğine gelmesinden daha önemlidir.”⁴⁴⁹

Lenin parti programlarında neden ateist olduklarını belirtmediklerini açıklarken bunun sebebi olarak dindar insanların da partiye girmelerini engellemek olduğunu söyler.

“Biz her zaman bilimsel dünya görüşünü öğütleyeceğiz ve çeşitli Hıristiyanların tutarsızlıklarıyla savaşağız. Fakat bu hiçbir zaman, yeri olmadığı halde din sorununun birinci plana alınması demek değildir. Yine bu hiçbir zaman, gerçekten devrimci ekonomik ve siyasal mücadele güçlerinin üçüncü sınıf görüşler ya da anlamsız fikirler nedeniyle birbirlerinden kopmasına, siyasal önemlerini kaybetmesine, ekonomik gelişim karşısında bir yana itilivermesine göz yummamız da demek değildir.”⁴⁵⁰

2. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNE KADAR SOSYALİSTLER VE DİN

İlk dönem Osmanlı Sosyalistlerinin din konusundaki düşünceleri tam olarak olgunlaşmış değildi. Çünkü ilk sosyalistlerin sosyalizm konusundaki bilinçleri daha tam olarak gelişmemişti ve sosyalizm bir ideoloji olarak değil sendikalist hareketler olarak vardı.

1876 Meşrutiyet öncesinde, Türkçe basında Sosyalist/Komünist düşünce, dine ve ahlâka aykırılık gerekçesiyle olumsuz bir biçimde anılmıştır. Bunun nedeni olarak da Komünizmin din ve ahlâk konusunda dile getirdiği düşünceler İran Mazdekiliğine benzetilmiş, yine komünizmdeki ortaklamacılık/kolektivizm (Osmanlıca tabirle İştirakçilik)

---

⁴⁴⁸ Lenin, Sosyalizm ve Din, s.3

⁴⁴⁹ Lenin, Sosyalizm ve Din, s.4

⁴⁵⁰ Lenin, Sosyalizm ve Din, s. 4

da yine aynı dinin inanış tarzına benzetilmiştir. Yine bir başka etken de Komünizmin uç noktalarından olan cinsel kuralsızlık fikri de Osmanlı aydınının tepkisini çekmiştir. Aydınlar arasında tek istisna olarak Namık Kemal görünmektedir. Namık Kemal ve arkadaşları Paris Komününü ilk elden gözlemlemişlerdir ve bu grubu savunmuşlardır.⁴⁵¹ Bununla birlikte sosyalizmi bir tehlike olarak görenler de vardır. Bu tehlikeye karşı önlem olarak savunulan görüşlerden belki de en önemlisi Osmanlı Devlet adamı Sava Paşa'nın görüşleri olmuştur.

Sava Paşa sosyalistlerin görüşlerini tek tek ele almış ve bu görüşlere karşı kendi karşıt görüşlerini dile getirmiştir.

2.1. Sava Paşa ve Sosyalizm Anlayışı

Sava Paşa'nın kendisi bir Hıristiyan olmasına rağmen İslam hukuku ve Fıkıh alanlarında uzmanlaşmış bir kimse olarak karşımıza çıkmaktadır. Sava Paşa Osmanlı'da ilk Hukuk Okulu(Mekteb-i Hukuk) derslerinin reorganizasyonunu üstüne almış; Arapçada Fıkıh Usulüne önem verilmesini istemiş; ve 1875'de kurduğu sistemle yedi yıl içinde gerçek sonuçlar elde etmişti.⁴⁵² Hatta O'nun İslam Hukuku ve Fıkıh ile ilgili iki ciltlik müstakil bir eseri de bulunmaktadır.⁴⁵³ Sava Paşa kendince sosyalizmin tehlikelerine karşı önlem alınması gerektiğini düşünmektedir. Sava Paşa hem Hıristiyan olması ve hem de İslam Hukuku alanında derin bilgileri olduğu için iki dinin de ortak dillerini kullanarak sosyalizme karşı görüşleri dillendirmiştir.

Sava Paşa sosyalizmin başına kendince bir Hıristiyan kelimesi daha eklemiş ve bu anlayışın tehlikeli olmayacağını savunmuştur:

“Gerçekten Hıristiyan Sosyalizm kamu düzeni için hiçbir tehlike arz etmez. Hatta diyebilirim ki sosyal ahenk bakımından hiçbir mahzuru da yoktur. İsa'nın dininde başlıca temel, insanın hemcinslerine öbür insanlara karşı beslediği sevgidir. ‘Düşmanlarınızı seviniz!’, ‘Kötülüğe karşı iyilik yapınız!’ İşte İsa'nın insanlara söylediği şeyler bunlardır. ‘Tanrı'nın hakkını Tanrıya Sezar'ın hakkını Sezara verin’ diyor.”⁴⁵⁴

Sava Paşa bu sözlerinin ardından sosyalizmin hangi konularda tehlikeli olabileceğini de belirtmiştir. O'na göre Sosyalizm ne olursa olsun otoriteye yani devlete ve kanunlara itaatkar ve saygılı olmalıdır. Bu şekilde olduğu müddetçe Sosyalizmin hiçbir sıkıntısı yoktur:

⁴⁵¹ Cerrahoğlu, Türkiye’de Sosyalizm, 3. Kitap, tarihsiz, s.31

⁴⁵² Cerrahoğlu, age, s.8

⁴⁵³ Sava Paşa'nın Kitabı bkz. Sava Paşa, İslam Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüd, 2 Cilt, Kitabevi yay

⁴⁵⁴ Cerrahoğlu, age, s.9

“Sosyalizmin tehlikeli olmaması için taşıdıkları ad ne olursa olsun, müesses otoritelere, kanunun emrettiği şeye saygı göstermesi ve itaat etmesi gerekir. Devlet makamlarının emirlerine karşı her çeşit direnme bir suçtur, cinayettir. Devlet icraatının adalete, doğruluğa uygun olup olmadığı hususunda her tenkit her mülahaza bir suç sayılmalı, cezalandırılmalı ve te’dip edilmelidir. (...) demek ki meşrû ve kanûnî yollardan meşrû ve kanûnî bir biçimde olmak şartıyla eleştirici fikirler ve düşünceler ileri sürülebilecektir.”⁴⁵⁵

Sava Paşa sosyalizmin paylaşmacı ve eşitlikçi mülkiyet anlayışlarına karşı ise İslam’ın zekat prensibi ile karşılık verir ve zaten İslam’da paylaşmanın bölüşmenin olduğunu söyler:

“(…) Muhammed, keremi, tamamıyla pratik ve binaenaleyh etkili yeni bir şekle soktu; ona yepyeni bir biçim verdi. Acizlere ve fakirlere yardım prensibine legal bir değer kazandırdı. En ulu şerî otoritenin emri ile zenginlerin servetinde fakirlerin de payı olduğu esasını yerleştirdi. Vakıta bu paya doğrudan doğruya el koymağa müsaade etmemiş, müsadereye izin vermemiştir. Fakat zenginle fakir arasına otoriteleri koymuştur. (...) Muhammed, ulul emre itaat ediniz otoritelere boyun eğiniz buyurmuştur. İslam Peygamberine göre Ulul emre itaatsizlik bir suç olduğu gibi devletin icraati hakkında yaptığı işler hususunda legal yolların dışına saparak körü körüne yapılan bütün tenkitler de suçtur.”⁴⁵⁶

Sava Paşa, sosyalizmin hümanistik fikirlerine karşı şunları söyler:

“Bir sosyalist çıksa da bana dese ki: ‘Ben hemcinslerimi seviyorum. Bana yapılmasını istediğim her şeyi, her çeşit iyiliği onlara yapmakla kendini görevli, sayıyorum. Memleketimin otoritelerine saygı duyuyorum ve kanuna itaat ediyorum.’ Evet bir sosyalist çıkıp da bana böyle dese, Onun bir Hıristiyan sosyalist olduğunu tasdikte tereddüt etmem. Ve şayet o buna karşı ‘Ben İncil’deki emirlerin ne olduğunu hiç bilmiyorum’ dese, onu tebrik ederim; öyle ise derim, bunu siz bulmuş oluyorsunuz.”⁴⁵⁷

“Zekât legal bir yardımdır (...) Bu yardım sayesinde fakirler namuslu insanlar olarak müstahsil işçiler ve üretici emekçiler olarak kalabilmekte ve bütün sosyal görevlerini yapabilecek durumu muhafaza edebilmektedir.

---

⁴⁵⁵ Cerrahoğlu, age, s. 10

⁴⁵⁶ Cerrahoğlu, age, s. 11-12

⁴⁵⁷ Cerrahoğlu, age, s.-10-11

Şeriatın kaynakları o kadar boldur ki, sosyalizmi (...) İslamlaştırmak çabaları mümkündür ve kolaydır; sosyalizmi İslamlara kabul ettirmek çabaları mümkün olduğu gibi, kolaydır da.”⁴⁵⁸

Görüldüğü gibi Sava Paşa sosyalistlere karşı dinin dilini kullanarak aslında sosyalistlere siz yeni bir şey söylemiş değilsiniz, bu zaten İncil’de olan bir şey ve biz Hıristiyanlar zaten bütün insanların sevilmesi gerektiğini söylüyor ve öyle inanıyoruz demektedir. Ayrıca Sava Paşa bu sözleriyle sosyalistlere sizin insan hakkında söyledikleriniz insan olmanın gereklilikleridir. Bunun için öyle çok kafa yormaya gerek yok zaten din bunu söylemektedir demiş olmaktadır.

2.2. Osmanlı Sosyalistleri ve Din

Osmanlı sosyalistlerinin fikri temellerini oluşturan en önemli konu sosyalist jargonlardır. T.Z. Tunaya, ilk dönem sosyalistlerinin özellikle Fransız Sosyalist Partisi liderlerinden Jean Jaures'ten etkilendiklerini ve ilk elden onunla ilişki kurmaya çalıştıklarını söylemiş, dolayısıyla da ilk dönem sosyalistlerini sosyalizmi anlamak konusunda başvurdukları kaynakların yönünü belirlemiş olduğunu söylemiştir.⁴⁵⁹ İlk dönem Osmanlı sosyalistleri memleketin kendi içsel yapısı içerisinde bakıldığında, kendilerini bir sosyalist devlet tasarımında bulunmaktan çok, sosyalist söylemlerin ürettiği kavramlara odaklanmışlardır. Osmanlı Sosyalist Fırkası, Marksizm’e karşı fazla bir hassasiyet göstermemekle birlikte kendisini, Avrupalı sosyalist ve sosyal demokrat partilerin oluşturduğu II. Enternasyonal'e ve insani hasletlerle ön plana çıktığına inandıkları söylemlere bağlı olarak görürken, Türkiye Sosyalist Fırkası'nın programı, Osmanlı Sosyalist Fırkası'na göre daha bilinçli bir sol bakışı, sosyalizmin bilimine ve Marksist kavramlara yaklaşmayı yansıtmıştır.⁴⁶⁰

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi ilk dönem sosyalistlerinin Sosyalizm konusundaki bilinçleri tam olarak olgunlaşmamıştı. Hatta diyebiliriz ki Marx'ın dini bir afyon olarak algılaması ve ayrıca Darwinizm gibi görüşler bilinmiyor olabilirdi. Bu nedendir ki ilk dönem Osmanlı sosyalistleri dindar insanlardı ve sosyalizmi dinle bağdaştırmışlardı. Onların din konusunda söyledikleri şeyler dindeki insan sevgisi, paylaşmacılık gibi konuların eşliğinde sosyalizmi açıklamak olmuştu. Örneğin Osmanlı'da kurulan ilk sosyalist fırka olan

---

⁴⁵⁸ Cerrahoğlu, age, s. 12

⁴⁵⁹ Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri, s. 97

⁴⁶⁰ Oya Baydar, "Hüseyin Hilmi", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi, Ed. Mehmet Ö. Aklan, s. 300

Osmanlı Sosyalist Fırkası içerisinde çeşitli etnik ve dini yapıda insanları barındırıyordu. Fırka içerisinde bulunan insanların kendilerince dinle bir sorunları yoktu ve onlar gayet de dindar insanlardı.⁴⁶¹

Osmanlı Sosyalist Fırkası, Osmanlı sınırları içinde yaşayan çeşitli etnik, dini ve diğer unsurların hep beraber kardeşçe birleşmelerini ve eşit haklara sahip olmalarını istemiştir. Çoğunluğu meydana getiren fakir halkın ve çalışan sınıfların haklarını savunmayı ve yaşayış şartlarını düzeltmeyi temel amaç olarak almış ve bu amaca daha kolaylıkla varmak için yeryüzündeki bütün işçilerle iş ve davranış birliği talep etmiştir. OSF⁴⁶² İslam'ın herkesi Adem'in çocukları dolayısıyla da kardeş ilan eden görüşünü almış ve işlemiştir:

*"İslamiyet'in cinsiyeti bir tarafa bırakarak vazettiği bütün İslamların birbirinin kardeşi olması kaidesi sosyalistlerin tebci ettikleri ve insanların insanlara yaklaşımları için tatbikine çalıştıkları bir kaidedir."*⁴⁶³

İslamiyet, ırk ve millet ayrılığı gözetmiyordu, İslam Peygamberi Veda Hutbesi'nde tüm insanların bir tarağın dişleri gibi eşit olduğunu, kimsenin kimseye üstün olmadığını söylüyordu. Yani İslam zaten doğası gereği Enternasyonalistti. Sosyalistler de, bu enternasyonal karakteri ileri sürerek, uluslararası bir mahiyet taşıyan sosyalizm ve İslam dini arasında köprü kurmuşlar, bunu yaparken de, Osmanlı sosyalistleri arasında Hıristiyanlar olması nedeniyle, işe Hıristiyanlıktan ve Hz. İsa'dan başlayarak, İsa'yı, Hıristiyanlığın temellerini, ve İncil'in bazı formüllerini de benimsemişlerdi.⁴⁶⁴

Sosyalizme bu açıdan bakıldığında, Osmanlı sosyalistleri, sosyalizmin temellerinin öncelikle Hz. İsa tarafından kurulmuş olduğunu söylemekten çekinmediler. Hıristiyanlık, kölelerin tırnaklarıyla milyonlar kazanan Roma'nın zalim seçkinlerine karşı meydana çıkmış bir dindi ve sosyalistlik bu dinin temel amaçlarından biri oluyordu. Hz. İsa, dinine girenleri, egoist davranıştan, benlik davasından, hırstan, mülkiyet ve tasarruftan kurtarmıştı. Hıristiyanlığın esaslarında, eşitliğin, mutlak adaletin hakkıyla hükmünü yürütmesi gibi bir kaidenin varlığına inanılmış ve İncil'de "birbirinizi seviniz" formülü, Kur'an'ın öğrettiklerine uygun düştüğü için de kolayca idealize edilmiştir. Hatta Kur'an'daki ayetlerle, Hz. Muhammed'in hadisleri ve sosyalizm karşılaştırılınca da sosyalizme sağlam dayanaklar

---

⁴⁶¹ Cerrahoğlu, age, s. 140

⁴⁶² Osmanlı Sosyalist Fırkası

⁴⁶³ Cerrahoğlu, age, s. 140

⁴⁶⁴ Cerrahoğlu, age, s. 131-132

bulunabilirdi.⁴⁶⁵ Cerrahoğlu bu konuda Abdulaziz Mecdi Efendi'yi örnek olarak verir. Medrese eğitimi görmüş ve ulemadan olan Mecdi Efendi, Sosyalizmin bazı prensiplerine İslam'dan dayanaklar bulma yoluna gitmiştir.⁴⁶⁶ Osmanlı ulemasının Hıristiyan Avrupaya karşı olumsuz füşünceleri Mecdi Efendi gibi ulemadan bazı zatlari sosyalizme İslam'dan dayanak arama yoluna sürüklemiş olabilir. Zira sosyalizm Avrupa'da yıkıcı bir faaliyet olarak görülür. Sosyalizmin Avrupa'da güçlenmesi ve kapitalizmi yavaşlatarak Avrupalı devletlerin iç işlerine yönelmeleri Osmanlı'yı rahatlatabilirdi.

Bir başka örnek olarak Omanlı basınında kimliğini sosyalist ilan eden İştirak Gazetesi için de söylenebilir. Mesela İştirak Gazetesinde işlenen temelardan biri zekat konusu olmuştur. İştirak'e göre zenginlerin mallarında fakirlerin de haklarının olduğunu söyleyen İslam'ın iyi anlaşılması gerektiğini savunmuştur.⁴⁶⁷

Elbette tüm sosyalistlerin dine bu açıdan baktıklarını söylemek yanlış olur. Mesela Cerrahoğlu'nun aktardığına göre II. Meşrutiyet sosyalistlerinden olan Ali Namık, dinin öne sürdüğü toplumsal dayanışma kurumlarının toplumsal adaleti sağlamada yetersiz kaldığını söyler. Ali Namık ve onun gibi düşünenler dine alternatifler sunmaya çalışmışlardır. Ali Namık'a göre, yüzyıllar boyunca denenen ve tesirsiz kalan bir çare olarak semavi dinler, kerem ve sadaka denilen şeylerle fakirliğe karşı deva sunmuşlardır. Ali Namık, bu tür yardım faaliyetlerinin yeterli olamayacağını söylemiş ve bunun çözümü olarak sosyalist sistemi önermiştir. Sosyalistlerin meseleye, Tanrıyı karıştırmamaları gerektiğini sadece insan hakkından bahsederek, halka sadaka vererek değil, iş bularak yardım etmeyi istemek olarak bakmaları gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre, sosyalistler, dinin sunduğu eski devanın karşısına, servetlerin daha adil bir şekilde dağıtımına dayanan bir iktisadi tezle çıkmalıdır.⁴⁶⁸

3. MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA SOSYALİZM VE DİN

Hiç şüphesiz milli mücadele döneminin sosyalistleri arasında sosyalizmle din arasında bir ilişkilendirme kuran grup İttihat ve Terakkiciler olmuştur. Daha çok Enver Paşa'nın İslami Bolşevizm söylemlerinden etkilenen eski İttihatçılar, Bolşevizmi İslam ittihadının gerçekleşmesi için bir araç olarak görmüşlerdir.

⁴⁶⁵ Cerrahoğlu, age, s. 131

⁴⁶⁶ Cerrahoğlu, age, s. 135-139

⁴⁶⁷ İştirak, 12 Eylül 1326, s. 281

⁴⁶⁸ Cerrahoğlu, age, s. 225-226

Çalışmamızın ikinci bölümünde de bahsettiğimiz Enver Paşa'nın Cemal Paşa'ya yazdığı mektuplarda, Rus liderlerle görüştüğünü ve burada İslam İhtilal Cemiyeti Teşkilatı'nı kuracağını ve bir İslam birliği oluşturacağını, Rus ihtilalci liderlerin de ihtilal hareketlerini komünist olmasa da destekleyeceklerini ve yardım edeceklerini söylediklerini, özellikle de Müslüman İhtilal Cemiyeti'nin ihtilal düşüncesine pek yakın olduklarını belirtir.⁴⁶⁹

Eski İttihatçı yeni Bolşevik olan Enver Paşa Mustafa Kemal'e yazdığı mektupta "*Ben İslam muhitinde teşkilat icrası ile ve memleketimin bekası uğrunda çalışmak maksadıyla Moskova'ya geldim.*" demiştir. Bu da Enver Paşa'nın Bolşevizmi sadece bir araç olarak gördüğünün göstergesi olmaktadır.

Milli Mücadele liderlerinin sosyalizm konusundaki görüşlerini ise daha önce belirtmiştik. O dönemin Hakimiyet-i Milliye Gazetesine baktığımızda, gazetenin, sosyalizmi çağın bir gerekliliği olarak kabul ettiği görülmektedir. Ancak genel olarak dönemin neşriyatında İslam ve sosyalizm arasındaki benzerliklerden veya ayrılıklardan pek fazla bahseden olmadığını görürüz. Çünkü Milli Mücadele'nin en ateşli olduğu yıllar sosyalizmin bir ideoloji olarak irdelenmeye vakit olmadığı yıllar olmuştur.

Birinci Millet Meclisi Mebuslarından Besim (Atalay) Bey Bolşevizmin Peygamberimiz tarafından öngörülmüş bir şey olabileceğini söylemiştir. O'na göre Bolşeviklikle Müslümanlık arasında sıkı bir benzerlik vardır:

*"Peygamberimiz diyor ki: Dini ve Müslümanlığı yine ondan olmayan birtakım insanlar temin ve teyid edecek, işte Allah o kuvveti bize gönderiyor. Biz Bolşeviklere mûmaşat etmekle (yakınlık politikası gütmekle) bil'akis şeriata daha fazla yaklaşıyoruz."*⁴⁷⁰

Mustafa Kemal ise sosyalizmin dinimize ve örfümüze uygun olmayan bir düşünce olarak görmüş ve zaten bizde sınıfların olmadığı için, sosyalizmin bize uygun olmadığını söylemiştir:

"Bolşevikliğe gelince: İçtimaî bünyemiz kadar dinimiz ve örf ve âdetlerimizin böyle bir telkine gayri müsait olmaları itibariyle memleketimizde bu doktrine herhangi bir yer yoktur. Türkiye'de ne milyonlarca büyük sermayedar, ne de milyonlarca esnaf, zanaatkar ve

⁴⁶⁹ Avcıoğlu, Doğan. Milli Kurtuluş Tarihi, s.500

⁴⁷⁰ Tarık Zafer Tunaya, Devrim Hareketleri içinde Atatürkçülük, s. 107

işçi vardır. Diğer taraftan, ziraâ bir meseleye mahmul değiliz. Nihayet, içtimaî nokta-i nazardan, dinî itikadımız, haddizatında bizi Bolşevizmi kabulden müstağni kılar."⁴⁷¹

Yine Mustafa Kemal 14 Ağustos 1920 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmasında İslam ile sosyalizm arasında ayrılıklar bulunmadığını da söylemektedir:

*"Biz İslâm olduğumuz için, İslâmiyet nokta-i nazarından bizim ümmetçiliğimiz vardır ki milliyetperverliğin çizmiş olduğu daireyi mahdudeyi namütenahi bir sahaya nakleder ve bu itibarla da bizim nokta-i nazardan bizim istikametimizde Bolşevik istikameti, görülebilir. Bahusus Bolşevizm milletler içinde mağdur olan bir sınıf halkı nazar-ı mütalâaya alır. Bizim memleketimiz ise, heyet-i umumiyesiyle mağdur ve mazlumdur. Bu itibarla dahi, bizim milletimiz, beşeriyeti tahlise müteşebbis olan kuvvetler tarafından himayeye şayestedir."*⁴⁷²

Milli Mücadele yıllarında sosyalistlerin din konusundaki düşünceleri konusunda elle tutulur bilgiler bulunmaz. Zaten milli mücadele yıllarındaki sosyalizm daha çok emperyalizmin Anadolu üzerine çullanmasının engellenmesi ve bir an önce bağımsızlığa kavuşulması mücadelesinin verilmesi gerektiği ile hareket etmişlerdir.

Burada Türk Sosyalizminin din konusundaki düşüncelerini değerlendirirken bizce üzerinde en fazla durulması gereken kişi Dr. Hikmet Kıvılcımlı olmalıdır. Neden? Çünkü genel olarak Türk sosyalizmine baktığımızda din konusunda ciddi çalışmalar yapılmış değildir. Din, sosyalistler tarafından ya tamamen gereksiz görülmüş veya sadece sosyalizmin bazı kuramlarının İslam ile bağdaştırılması çalışmasından ileri gidememiştir. Bu iki düşünceden farklılaşarak tamamen özgün yorumlara dayanan ve Marksizmin yeniden ve bu topraklara göre yorumlanması gerektiğini söyleyen Hikmet Kıvılcımlı olmuştur. Zira Kıvılcımlı İrtica ve Komünizmden yargılanan ilk kişi olmuştur. Kıvılcımlı, 1954 yılında Vatan Partisi'ni kurar ve 5 Kasım 1955 yılında Eyüp Konuşması olarak bilinen bir miting yapar. Bu mitingin ardından hem komünist bir parti kurmak ve komünistlerle birlikte çalışmak ve hem de dini siyasete alet etmek suçundan hakkında dava açılır. Bu davanın ardından parti kapatılır.⁴⁷³

---

⁴⁷¹ Harris, Türkiyede Komünizmin Kaynakları, s.5

⁴⁷² Harris, Türkiyede Komünizmin Kaynakları, s.6

⁴⁷³ Hasan Rua Demiroğlu, Dini Siyasete Alet Etmekten Kapatılan Partimiz, www.derindüşünce.org sitesinin hazırladığı Türk Solu Adam Olur Mu?,adlı e-kitaptan alıntı, s. 72-77

4. DR. HİKMET KIVILCIMLI: KOMÜNİST MÜSLÜMAN

4.1. Hayatı

Kıvılcımlı 1902 yılında Makedonya'nın Piriştine kasabasında doğmuştur. Babası posta-telgraf müdürü Hüseyin Bey'dir. Önce Bulgar eşkıya baskınları atlatılarak Drama'ya, oradan Serez'e geçerler. Bu sırada Abdülhamit devrilmiş, meşrutiyet ilan edilmiş bulunmaktadır. Oradan İzmir-Aydın-Muğla'ya gidiyorlar ve daha sonra tekrar İzmir İki Çeşmeli'ye dönerler. Daha sonra bir aile kolunun bulunduğu İstanbul'a geçiyor. Zabit Murat dayısıyla oradan Kuşadası'na geçip, Delice Emin Efendinin iptidai Rüştüye mektebinde eğitime başlıyor. Milli Mücadele yıllarında Osmanlı ordusunun cephaneliklerinden mühimmat kaçırap milis kuvvetlerine veren Yörük Ali Efe çetesine "kuvay-i milliye gönüllüsü" olarak katılmıştır. Yine aynı dönemde gizli gençlik örgütlenmesi yoluyla emperyalizmle işbirliğine girişen yerel yöneticilere yönelik hücumların organizatörlerinden olmuştur.

1925'de TKP'nin Beşiktaş Akaretler'de gerçekleştirdiği 2. kongrede TKP merkez komitesine seçilir. Ve Merkez Komite içinde gençlik sorumlusu olur. Aydınlik dergisinde çeşitli yazıları yayınlanmaya baslar. Ve yine bu dönemde Aydınlik özel gençlik eklerini yazar ve yayına hazırlar.

Seyh Sait isyanı ardından İstiklal Mahkemelerinin kurulmasıyla birlikte batıdaki komünistlere yönelik tutuklamalar ve ağır hapis cezaları peşi sıra gelir. 1925'teki Taktiri Sükun kanunu ardından komünist hareket legal imkanlarını tümünden kaybederek illegale itilir. Ve tutuklananlar İstiklal Mahkemelerinde yargılanır. Hikmet Kıvılcımlı da bu tutuklanma ve yargılanmalarda 10 yıl kürek cezasına çarptırılır. Ancak isyanlar bastırıldıktan sonra tüm siyasi tutuklular için af çıkar. Kıvılcımlı cezasının 1 yılını yatmıştır ve aftan yararlanarak diğer cezasını yatmadan tahliye edilir. 1929 yılında parti çalışmalarına başladı ancak yakalanarak 4,5 yıl cezaya çarptırıldı. 1934 yılında hapisten çıktı. Ancak 1938 yılında Nazım Hikmet'le birlikte yargılandığı Donanma Davası'nda 15 yıl hapis cezasına çarptırılır, 12 yıl yattıktan sonra tahliye olur. 1954 yılında legal Vatan Partisi'ni kurar. 1965 yılında Tarihsel Maddecilik Yayınları'nı kurar ve yönetir, Marx, Engels ve Lenin'in eserlerinden birçok çeviriler yapar ve yayınlar. Das Kapital'in bir bölümünü çevirir. 1967'de İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği'ni (İPSD) kurar. İktisattan antropolojiye, Marksist düşüncenin tarihsel ve kuramsal gelişiminin açıklanmasına ve Türkiye'de bir işçi sınıfı devriminin strateji ve taktik sorunlarına kadar çeşitli konularda çok sayıda telif eseri ve Aydınlik, Türk Solu, (kendisinin kurduğu) Sosyalist, Ant gibi dergilerde makaleleri yayınlanmıştır. En önemli eserleri olan

Tarih Tezini 1965, Yol: TKP'nin Eleştirel Tarihini 1932 yılında yayınlamıştır. 1971 yılında ağır hasta olduğu için arkadaşları tarafından tedavi için yurt dışına çıkarılmış ve 11 Ekim 1971'de Belgrad'da vefat etmiştir.

Eserlerinden bazıları şunlardır: Tarih Devrim Sosyalizm; Genel Düşünceler; Partide Konaklar ve Konuklar; İhtiyat Kuvvet: Milliyet (Şark); Taktik Ana Halkası: Legaliteyi İstismar; Parti ve Fraksiyon, Yakın Tarihten Birkaç Madde Strateji Planı; Oportünizm Nedir?; Halk Savaşının Planları; Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama; Türkçe'nin Üreme Yolları ve Dil Devrimciliğimiz; Eyüp Konuşması; Osmanlı Tarihinin Maddesi; Uyarmak İçin Uyanmalı Uyanmak İçin Uyarmalı; Türkiye Köyü ve Sosyalizm; Devrim Nedir?; Üretim Nedir?; Genel Olarak Sosyal Sınıflar ve Partiler; Anarşi Yok! Büyük Derleniş!; Türkiye'de Sınıflar ve Politika; Kısaca Marksizm Düşünüşü; Diyalektik Materyalizm; Devrimci Aydın Nedir?: Hanri Barbus; Finans-Kapital Ve Türkiye; Yol Anıları; Durum Yargılaması; Diyalektik Materyalizm Nedir? Nasıl Kullanılır? Ne Değildir?; Üç Seminer; Metafizik Sosyolojiler; Fetih ve Medeniyet; Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi; Emperyalizm Geberen Kapitalizm; Tarih Tezi; Osmanlı Tarihinin Maddesi; Komün Gücü; Bergsonizm; Türkiye'de Ulusal Sorun. Ayrıca hapiste yazdığı birçok elyazmalarına polis tarafından el konulmuş ve tekrar iade edilmemiştir.⁴⁷⁴

4.2. Müslüman Komünist Bildiri: Eyüp Konuşması

Hikmet Kıvılcımlı 1954 yılında Vatan Partisi'ni kurar. 5 Kasım 1955 tarihine gelindiğinde Eyüp'te bir konuşma yapar. Bu konuşma o tarihe kadar alışılmadık bir şeydir. Çünkü Hikmet Kıvılcımlı bir komünisttir (yani ateist, dinsiz) ve parti de komünist partisidir. Ancak bilinenin aksine Hikmet Kıvılcımlı konuşmasına yoldaşlarım diyerek başlamaz. Halkı selamladıktan sonra İstanbul'un Müslümanlığından ve Eyüp semtinin İslamlaşmasının İstanbul'dan daha eski olduğunu söyleyerek konuşmasına başlar.

Kıvılcımlı'nın Eyüp Konuşması içerisinde sadece dini ibareler barındıran bir konuşma değildir. Eyüp Konuşması aynı zamanda bir İslami Komünizm metnidir. Şöyle ki Kıvılcımlı İslami ibarelere sosyalist anlamlar yükler:

“İbadet: HAK önünde konuşmak, halk önünde hakkı teslim etmek manasına gelir... Bugün, Vatan Partisi'nin kendini Hak ve Çalışmak gibi iki prensip üzerine kurduğunu açıkça ortaya koymak lüzumunu duyuyorum.

⁴⁷⁴ www.hikmetkivilcimli.org (30/07/2010) isimli internet sitesinden yararlanılmıştır.

*İslam'ın büyük prensibi, hepimizin bildiği gibi: "Leyse lil insane illâ mâ seâ" der. (Yani: İnsan için, çalışmaktan , emekten başka her şey yalandır) der. İşte, o büyük hakikat: Aradan binlerce yıl geçtikten sonra bugün, dünyanın en ileri memleketlerinde dahi, tek büyük İçtimai Hakikat, insanlığın bulabildiği en büyük hakikat olarak tanınmıştır. Bugün insanlığın yarattığı değer: Emek üzerine kurulur. Avrupa'nın en büyük iktisat alimleri, İngiltere'nin klasik iktisatçısı denilen Adam Smith'ler, Ricardo'lar: binlerce senelik insan ilminin neticelerini toplarken, o hakikati bulabilmişlerdir: "Leyse lil insane illâ mâ seâ!" hakikatini: "Değer, insanın emeğinden doğar" şeklinde ifade etmişlerdir... İşte Vatan Partisi'nin prensibi de, her şeyin temelinin, memleket siyasetinin de üzerinde kurulması icabeden temelin Emek olması lazım geldiğini ifade eder."*⁴⁷⁵

Kıvılcımlı, sosyalizmin Emek, Hak ve Çalışma gibi kavramlarına İslami anlamlar yükleyerek Kur'an'dan ayetlerle delillendirmektedir. Daha da ilginç olan ise Kıvılcımlı'nın Hz. Muhammed'in Hatemü'l-Enbiya oluşunu yorumlamasıdır:

*"Vatandaşlarım!... O zamana kadar insanlar arasında bütün düzeni kuran kanunlar ve kaideler "gökten iner"di. Hazreti Muhammed: "Ben sonuncu peygamberim!" demekle, bizlere şu büyük hakikati anlatmış oluyordu: Artık Kanunlarınızı Kendiniz Yapacaksınız! demek istemiştir... Ve onun için insanların büyük toplantı yerleri: Camiler meydana gelmişti. Bütün İslamların camii: Adı üstünde Cami!..."*⁴⁷⁶

Kıvılcımlı bu tarihten sonra İslam ile Komünizm arasında ilişkiler kurmuş, ve bunu da ilk dönem sosyalistlerinin yaptığı gibi gerek Kuran'dan gerekse de Hadislerden temellendirme yoluna gitmektense ayetleri ve hadisleri sol bir jargonla yeniden yorumlamıştır. Örneğin Kıvılcımlı'nın "Tarih Tezi Işığında Allah-Kitap-Peygamber" adlı eseri tamamen İslam'ın Tarihsel Materyalizmle yeniden yorumlanmasıdır.⁴⁷⁷

Kıvılcımlı, "Dinin Türk Toplumuna Etkileri" isimli eserinde *Dinin Türk toplumuna etkisinden çok, Türk toplumunun Din üzerine kesin etkisinden söz eder.*⁴⁷⁸ Yine kıvılcımlı Türk toplumuna İslamiyet'e kadar dinin dışarıdan gelmediğini, toplumun kendi içinden doğduğunu ve *dinin etkisinin toplumun etkisi ile kaynaşık bulunduğunu* söyler.⁴⁷⁹

⁴⁷⁵ Hikmet Kıvılcımlı, Eyüp Sultan Konuşması, s.1.

⁴⁷⁶ Kıvılcımlı, Eyüp Sultan Konuşması, s.1

⁴⁷⁷ Bkz, Hikmet Kıvılcımlı, "Tarih Tezi Işığında Allah-Kitap-Peygamber", Bumerang Kitabevi, İstanbul 1999.

⁴⁷⁸ Kıvılcımlı, Dinin Türk Toplumuna Etkileri, s.5

⁴⁷⁹ Kıvılcımlı, Dinin Türk Toplumuna Etkileri, s.6

Kıvılcımlı, Türklerin soyunu anlatırken Nuh Tufanına değinir. Nuh Tufanının bilindiği gibi bir sel veya yağmur felaketi olmayıp, Medeniyet kurmuş ve şehirlileşen ve şımaran Ortadoğu halklarının üzerine Barbar akınlarının olduğunu iddia etmektedir.⁴⁸⁰

Kıvılcımlı Türklerin Müslüman oluş serüvenlerinin zannedilenin aksine bir benzerlikten kaynaklanmadığını ticaret yolları üzerinde bulunan Arabistan'dan yükselen devrimin eskimiş Pers İmparatorluğunu yıkma konusunda ortaklığından ileri geldiğini söylemektedir:

“İsa'nın doğumundan sonraki 7. Yüzyıl başlarında, 622 yılı Hz. Muhammed'e Tanrı elçiliği (Resalet: Peygamberlik) geldi. Bu elçilik: Yeryüzünün Yakındoğu ana medeniyetlerini boğan ve dünya ana ticaret yollarını leşleriyle tıkayan Fars ve Bizans İmparatorluklarını temizlemek için verilmiş bir kutsal görevdi. Bizans, sık sık Barbar aşuları aldığı için, ara sıra dirilişe uğratılıyordu. Fars, hem Yakındoğu medeniyetinin ticaret şahdamarı üzerine oturmuş, hem yüzyıllardan beri Barbar aşısı yemediği için kankıran olmuştu. Önce Tarih sahnesinden Fars kaldırılacaktı. Çünkü yeryüzünün en büyük iki kadim medeniyet ocağı (Yakındoğu ve Uzakdoğu) arasındaki tıkanıklık açılmadıkça insanlık rahat nefes alamayacaktı. İşte o zaman, birbirlerinden hiç haberleri yokken, güneydoğuda Hicaz Araplığı ile, kuzeydoğuda Ortaasya Türklüğü arasında, konuşulmadık bir işbirliği baş gösterdi. Tıkanan en büyük Orta Cihan Ticaret Yolu'nu güneybatı ucundan Araplar, kuzeydoğu ucundan Türkler zorlamaya giriştiler. Araplar da, Türkler de ansızın Batı dünyasının Tarihine giriyorlardı. Sosyal düzey bakımından Araplar önde: Yukarı Barbarlık konağına erişmiş, Medeniyete atlamak üzere idiler. Türkler, onlardan bir basamak geride: Göçebe Çobanlık konağında, henüz Kentleşmeye geçmek üzere idiler. Bu sosyal ve tarihcil ve coğrafyacıl nedenlerle: Orijinal İslam medeniyetini kurmak Araplara, bu kuruluşu bilmeden de olsa savunmak Türklere düşüyordu.”⁴⁸¹

Kıvılcımlı'ya göre Hıristiyanlıkla Cermen Barbarları arasındaki ilişki ne idiye, İslam saltanatlarının aşındırıp çürütmeye uğraştığı İSLAM dini ile Göçebe Türk toplumları arasındaki ilişki, hemen hemen odur. Kıvılcımlı bu ilişkiler ortamında, girişkenlik (teşebbüs), aksiyon, inisiyatif gibi olguların da Türk toplumuna düştüğünü belirtir.⁴⁸²

⁴⁸⁰ Kıvılcımlı, Dinin Türk Toplumuna Etkileri, s.6

⁴⁸¹ Kıvılcımlı, Dinin Türk Toplumuna Etkileri, s.19

⁴⁸² Kıvılcımlı, Dinin Türk Toplumuna Etkileri, s.23

4.3. Hikmet Kıvılcımlı'da Türk Solu'nun Eleştirisi

Kıvılcımlı, "Sosyalizmimiz ve Devletçiliğimiz" isimli eserinde Türk Solunun eleştirisini yapar. O'na göre sosyalizm bizim ülkemizde hazır elbise gibidir:

*"Sosyalizm hazır elbisesi, bütün makbul "Avrupa malı" yabancı nesnelere gibi, değerleri tartışma konusu edilemez "düsturlar" halinde ülkemize sokuluyor. Her pahalı satılmak istenen şey gibi, sosyalizm de, hayran kaldığımız Batı kökenli "ithal malı" olarak piyasaya sürülüyor. Makineyi en iyi yapıldığı Avrupa'dan sokuyoruz da, sosyalizmi niçin Avrupa'dan almayalım?"*⁴⁸³

Kıvılcımlı, Türk Sosyalistlerinin devletçiliği yanlış algıladıklarını belirtir. Avrupa'da hiçbir sosyalizm devletçilikle başlamamış ve hatta devletçilik sosyalizmin yara almasına sebep olmuşken nasıl olur da bizde sosyalizm devletçilikle eş görülebilir sorusunu sorar.⁴⁸⁴ Kıvılcımlı devamında Avrupa'daki sosyal değişikliklerle bizdeki sosyal değişiklikleri karşılaştırır:

"Avrupa'da: Sosyal yapı değişiklikleri kaçınılmaz bir gelişim sayılıyor. O gelişimi önlemek ve -söz yerindeyse- "amortize" etmek için fizik yasalar uygulanıyor. Kazanı aşırı istitle patlatmamak için (ekonomik ve siyasal bunalımlarla Batı dünyasını havaya uçurtmamak için) Batının güdücü sınıfları bir "emniyet sübabı" arıyorlar. Sosyal emniyet sübablarının en elverişlisini sosyalizmde buluyorlar.

Türkiye'de: Bütün sosyal ve politik çabaların sonucu, tam Batıdaki tersine dönüyor. Kılık ve saç sakal "devrim"leri bile, kadim devletçiliğimizden gelmiyorsa, isyan çıkarıyor. Traş "inkılapları" dışında en ufak bir toplumsal yapı değişikliği ise, ölüm (komünizm) sayılıyor. Modernleşme gidişini bütün gerekleri ve sonuçlarıyla benimseyeceğimize, o gidişin sosyal yapımıza getireceği her türlü değişikliği sansüre uğratmak için uykularımız kaçırılıyor. Orta-çağ ilişkilerimizin kilit mevkisini her ne pahasına olursa olsun dokunulmaz tutmak için bir maske aranıyor. Ve o maske devletçiliğimizle karışık sosyalizmtrak "aydın" gevezeliklerinde bulunuyor... Devletçiliğimizle sosyalizm arasında köprü kurmaya çalışan şövalyelerin kişisel iç kuruntu ve buruntuları ne olursa olsun, nesnel etki ve emekler bu değirmene su taşıyor.

Avrupa'da büyük sanayinin kuruluşuna yol açan işçi sınıfının yığın hareketi sosyalizmi yara-tırken, bizde "devletçiliğimiz" adıyla savunulan tutum, pratikte, işçi hareketlerini

⁴⁸³ Kıvılcımlı, Sosyalizmimiz ve Devletçiliğimiz, s.2

⁴⁸⁴ Kıvılcımlı, Sosyalizmimiz ve Devletçiliğimiz, s.2

yeraltına sokup, vergi kaçakçılığı ile sosyal adaletsizliği göklere çıkaran bir sanayileşme geriliğini bilerek, bilmeyerek kışkırtıyor.”⁴⁸⁵

Kıvılcımlı bizdeki sosyalizmin batı hayranlığından bozma bir sosyalizm olduğunu dolayısıyla da devletçiliğimizin elle tutulur bir sosyalist yanının olmadığını belirtmektedir. Kıvılcımlı’ya göre nasıl ki büyük sanayi ürünleri bize Avrupa’dan hazır bir şekilde geliyorsa sosyalizm ve devletçilik fikirlerimiz de öylece hazır gelmektedir.⁴⁸⁶ “*Sosyalizm Batı için ne kadar kaçınılmaz bir zorunluluksa bizim için o kadar düşünce gümrüğünden konfeksiyon mal, hazır elbise kaçırmak, kafamızı gövdemizden apayrı çalıştırmak, beynimizi çok alışkın bulunduğumuz düşünce tembelliğiyle katılaştırmak, taşlaştırmak, molozlaştırmak oluyor.”⁴⁸⁷*

---

⁴⁸⁵ Kıvılcımlı, Sosyalizmimiz ve Devletçiliğimiz, s.3

⁴⁸⁶ Kıvılcımlı, Sosyalizmimiz ve Devletçiliğimiz, s.4

⁴⁸⁷ Kıvılcımlı, Sosyalizmimiz ve Devletçiliğimiz, s.7

SONUÇ

İlk Dönem Sosyalistlerinin fikri yapılarını incelediğimizde bu dönemde sosyalizmin henüz belli bir bilinç aşamasına erişemediğini gördük. İlk dönem sosyalistleri daha çok dışarıdan etkilenen tipik Batıcı Osmanlı aydını profili çizmektedirler.

Osmanlı İmparatorluğunda sosyalizmin gelişimi ve örgütlenmesi ancak 1908 Temmuz Devriminden sonra olduğu görülmektedir. Bu tarihten önce yerel bazda kalan ve sesini duyuramayan sosyalistler, II. Meşrutiyetle beraber esen değişim ve özgürlük rüzgarından nasibini almış, gerek yazılı basınla gerekse de Mebusan Meclisine soktuğu milletvekilleriyle seslerini duyurmaya başlamıştır.

Sosyalizmin Anadolu'da yer etmemesi sınıfların bulunmamasına bağlanmıştır. Ancak sosyalizm sadece bir işçi sınıfının bulunduğu yerde etkin güç haline gelmez. Çiftçiyi de proleter kabul eden –ve hatta memuru da sayabiliriz- sosyalizmin, Osmanlı tebaası içerisinde yaygınlaşmaması daha çok Osmanlı Sosyalistleriyle alakalı bir konudur.

Osmanlı sosyalistleri arasında sosyalist düşüncüyü Anadolu'ya uydurabilecek bir aydın çıkmamıştır. Osmanlı sosyalistlerinin yaptıkları şey daha çok Batıdan direk kopyalanan sosyalist düşüncenin olduğu gibi aktarılmasıdır. Örneğin, çiftçileri de proleter olarak niteleyen sosyalistler toprak reformu konusunda Tatil-i Eşğal kanuna gösterdikleri tepkiyi gösterememişlerdir. Osmanlı toplumu geçimini çoğunlukla tarımdan elde eden bir toplumdur. Ancak sosyalist aydınlar ya da milletvekilleri bu konuda özgün bir düşünce dile getirememişlerdir. Selanik, İstanbul, İzmir çevresiyle sınırlı kalan sosyalistler taşraya fazla inmemişlerdir.

Bir diğer husus da kendisini sosyalist olarak niteleyen bazı grupların daha sonraları ayrılıkçı gruplar olarak ortaya çıkmalarıdır. Gerek Ermeni gerekse de Bulgar sosyalistlerinin ayrılıkçı tavırları Osmanlı tebaası üzerinde olumsuz etkiler yapmıştır.

İlk dönem Osmanlı Sosyalizmi sınırlı birkaç bölgeden başka bölgelerde ismi bile duyulmadık ideoloji olarak karşımıza çıkar. Osmanlıcılık, Batıcılık, Milliyetçilik, İslamcılık gibi kurtarıcı bir fikir olamamıştır. Yine Osmanlı toplumunu Avrupa'da olduğu gibi sınıflı bir toplum olarak düşünen sosyalistlerin düşünceleri havada kalmıştır.

Osmanlı aydınları arasında her düşüncede olduğu gibi sosyalizm konusunda da sadece Türkiye'de temsilcisi bulunan kimseler üzerinden yorumlar yapılmıştır. Yöneticiler için de durum farklı değildir. Örneğin nasıl ki sosyalistlerin sınıfsal söylemleri Anadolu halkı için

oturmuyorsa aynı şekilde İttihat ve Terakki hükümetinin çıkarmış olduğu Tatil-i Eşğal kanunu da yersiz çıkarılmış bir kanun olmuştur.

Birbirini tetikleyen olaylar Anadolu’da tepeden inmece bir tavır alır. Örneğin II. Abdülhamit zamanında devletin resmi görüşü olan Osmanlıcılık veya İslamcılık düşüncesi İttihat ve Terakki’nin yönetimi ele geçirmesinden sonra Türkçülüğü devletin resmi görüşü haline getirir. Ancak sosyalizm Osmanlı yönetimince tasvip görmemiştir. Belki de bunun sebebi Mebusan Meclisine giren milletvekillerinin büyük çoğunluğunu toprak ağaları, ulema ve askeri kesimin oluşturmasıdır.

İlk dönem Sosyalizmi belirli bölgeleri dışarıda tutarsak Osmanlı içerisinde çok büyük bir etki gösterememiştir.

İlk Dönem Osmanlı Sosyalistlerinin pratik açısından değerlendirmesini yaparsak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, ilk dönem sosyalistlerinin aksiyoner yönleri ideolojik yönlerini ve fikirsel temellerini çok gerilerde bırakmıştır. Çalışmamızın birçok yerinde de belirttiğimiz gibi sosyalizm ilk önce sendikalist hareketler olarak girmeye başlamıştır. İlk Dönem Sosyalistleri işçi kesiminin yoğun olarak yaşadıkları yerler olan Selanik, İstanbul ve İzmir gibi illerde etkinlik göstermişlerdir. Buna yığınla örnek bulabiliriz. Mesela Osmanlı İmparatorluğunda ilk sendikalar 1906 yılında örgütlenmeye başlamıştır. Çeşitli etnik gruplardan oluşan ilk sendikalardan biri 30 Ekim 1907 yılında kurulan “Demiryolu İşçileri Sendikası”dır.⁴⁸⁸ Yine aynı şekilde II. Meşrutiyet’in ikinci ayından itibaren hareketlilikler olmaya başlamış ve Selanik’te, Varna’da, Manastır’da, Üsküp’te, İstanbul’da grevler yapılmaya başlanmıştır. Bu grevler en fazla demir yolu işçileri tarafından düzenlenmiştir. Demiryolu işçilerini, tramvay, havagazı, reji, tütün, sigara kâğıdı, deri, şeker, tuğla işçileri ve fırıncılar takip etmiştir.⁴⁸⁹

İlk dönem sosyalistleri sadece grevle yetinmiyor partileşiyor ve dernekler kuruyorlardı. Örneğin Selanik’te Kurulan Selanik Sosyalist İşçi Fırkası kurulduktan sonra II. Enternasyonal’e bir mektup yazarak kendilerinin de kabul edilmesini talep ediyorlardı. Özetle İlk Dönem sosyalistlerinin eylemsel yönü fikirsel yönlerinden daha gelişkin olmuştur.

İlk dönem sosyalistlerinin belki de en şansız olduğu ve kendilerinin de bu şansızlıkta payları olduğu nokta din konusudur. Zira sosyalizm veya komünizm Osmanlı aydınları

⁴⁸⁸ TUNÇAY, Mete, Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik, s. 140

⁴⁸⁹ TUNÇAY, Mete, Türkiye’de Sol Akımlar, C: I, s. 32

arasında bilinmeyen bir düşünce değildi. Ancak Osmanlı aydınları komünizmi daha çok ateist yönleriyle tanıyordu. İlk dönem sosyalistlerinin dinle herhangi bir problemleri olmadığı halde yine de bu konu onların kaybettikleri alan olmuştur. Çünkü araştırmamız boyunca gördük ki İlk dönem sosyalistleri din konusunun dışarıda bırakılması taraftarı gibi bir hal içerisinde olmuşlardır.

İlk dönem sosyalistleri Müslüman halk üzerinde etkili olamadığı kesindir. Çünkü Osmanlı uleması da komünizmi ya din dışı bir görüş olarak kabul etmiş (mesela Komünizmin mülkiyet ve cinsellik gibi konulardaki söylemlerinin Mazdekiliğe benzetilmesi gibi) veya sosyalizmi zaten dinin içinde olan şeyleri söylemekle itham etmişlerdir (Sava Paşa örneğinde olduğu gibi). Sosyalizm hiçbir zaman kurtarıcı bir düşünce olarak görülmemiştir. Bu düşünce ancak azınlıklar arasında yayılmıştır. Belki bunun da etkisiyle Osmanlı aydını ve tebaası sosyalizmi düşman olarak görülmüştür.

Milli Mücadele dönemi sosyalizmi artık kendisinin ne olduğunu anlamaya başlamış ve fikirlerini, isteklerini dile getiren bir düşünce haline gelmeye başlamıştır. Özellikle 1917 Bolşevik İhtilalı'nın de etkisiyle kendilerini dillendirmeye başlamışlardır. Fikri yapı bakımından Mustafa Suphi, Ethem Nejat gibi aydınlar kendilerini geliştirmişler ve birebir Lenin'le görüşerek sosyalist fikirlere ilk elden ulaşmışlardır. Bu da Milli Mücadele döneminde fikri yapı olarak geliştiklerinin bir göstergesi olmuştur. Ayrıca Enver Paşa'nın da Bolşevizme sıcak bakması Anadolu'da bulunan ittihatçıların da o yöne doğru kaymasını sağlamıştır. Yine Mustafa Kemal'in sosyalizme sıcak bakan bazı sözleri de bu dönem sosyalizminin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Milli mücadele döneminde sosyalist aydınlar –özellikle de Almanya'da bulunup Alman Spartakislerle temasa geçmiş olanlar- daha bir bilinçli olmuşlardır. Bunlar arasında mesela Nazım Hikmet de bulunmaktadır. Bu grup daha sonraları Moskova'ya giderek Komünist Üniversitelerde dersler görmüşler ve dünyanın değişik yerlerindeki sosyalistlerle ilişkiye geçmişlerdir.

1921 yılına kadar Anadolu'da yükselen Sosyalizm dalgası Mustafa Kemal'in tedbir almasıyla bir süreliğine durağanlaşmıştır.

Milli Mücadele Döneminde ilk dönem olduğu gibi hareketlilikler yaşanmamıştır. Örneğin Milli Mücadele sırasında grevlere rastlamadık. Bu dönem daha çok sosyalist bilinçlenmeyle geçirilen bir dönem olmuştur. Bu dönemde Türk sosyalistlerin

Enternasyonal'in konferanslarına katıldıklarını, Moskova'da eğitim gördüklerini, Bakü'de toplanan Doğu Halkları Kurultayında en ön sıralarda olduklarını görmekteyiz. Yine bu dönemde sosyalistlerin askeri yönden de faal olmaya çalıştıklarını gözlemleyebiliriz. Zira Yeşil Ordunun kurulması bunun bir göstergesidir.

Çalışmamız sonunda gördük ki Sosyalizm, Anadolu topraklarında Milli Mücadele sırasında sadece işgalden kurtuluşun bir yolu olarak görülmüştür. Sosyalizm Anadolu'da diğer İslam ülkelerinde olduğu gibi anlaşılmamıştır. Bu sebepten dolayıdır ki özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ideolojisinde sosyalizm yoktur. Atatürk İnkılaplarında geçen Devletçilik, Halkçılık gibi kavramlar sosyalist bir anlam taşımaktan ziyade, o dönemin gereklilikleri içerisinde Anadolu topraklarına has bir anlam taşımıştır. Örneğin Devletçilik, Anadolu'da, Sovyet Rusya'da olduğu gibi, devletin ülkenin tüm gelirlerinin sahibi olduğu ve bu gelirin ülke vatandaşlarına, devlet eliyle, eşit şekilde paylaştırıldığı anlamına gelmez. Devletçilik Politikası, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında özel teşebbüslere yardım etmek ve özel sermayenin, başka bir deyişle ülkedeki müteşebbislerin önünü açmak anlamına gelmektedir. İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar incelendiğinde görülecektir ki bu kararlar kendi milli burjuvamızı yaratmak amacındadır.

Çalışmamızın üzerinde durduğu hususlardan bir diğeri olan Sosyalizm ve Din konusu da bundan çok farklı değildir. Türk Sosyalizmi Osmanlı İmparatorluğuna girdiği ilk yıllardan itibaren din konusunda ciddi hiçbir çalışma içerisine girmemiştir. Türk Sosyalistlerinde din, genel olarak üstünkörü geçilen ve atlanılan bir konu olmuştur. Bu sebepten olacak ki Cumhuriyet sonrası sosyalistleri, dini öcü kabul etmişler ve üzerinde durmamışlardır. Din onlar için afyondan öteye geçememiştir.

Türk Sosyalizminde din, diğer İslam ülkelerinde anlaşıldığı gibi anlaşılmamıştır. Örneğin özellikle II. Dünya Savaşı sonrası İslam ülkelerinin çoğunda Sosyalizm dinle beraber giderken Türkiye'de böyle bir dönem hiçbir zaman yaşanmamıştır. Diğer İslam ülkelerinde İslam ve Sosyalizm hakkında çeşitli araştırma ve çalışmalar yapılmışken Türkiye'de –Hikmet Kıvılcımlı bir kenarda tutulursa- böyle bir çalışma yapılmamıştır. Örneğin Mısır'da Şeyh Mahmud Şeltut, Sosyalizm ve İslam konusunda çeşitli makaleler yazmıştır. Şeltut, sosyalizmin eşitlikçi ve paylaşımcı yaklaşımlarını, İslam'ın Müslümanlar arasındaki karşılıklı sosyal dayanışma ve yardımlaşma konusuyla bağdaştırmıştır.⁴⁹⁰ Şeltut'a göre, dünyevi mülkler Allah'ın mülkü ve bütün insanlar da Allah'ın kulları ise, o zaman servetin de Allah'a

---

⁴⁹⁰ ESPOSITO, John ve DONOHUE, John, Değişim Sürecinde İslam, s.105-107

dolayısıyla bütün insanlara ait olması gerekmektedir.⁴⁹¹ İslam Dünyasından başka bir örnek ise Mustafa Sıbai'dir. Suriye'li olan Sıbai, İslam Sosyalizminden bahsetmiş ve sosyalizmle islam'ın özel mülkiyet konusunda aşağı yukarı aynı şeyleri söylediğini belirtmiştir.⁴⁹² Bu konuda örnekleri çoğaltmak mümkündür. Mısır'da Seyyid Kutub, Cezayir'de Devrimci Sosyalist Müslümanlar, İran'da Ali Şeriati gibi.

Türkiye'de ise böyle bir yöneliş olmamıştır. Sosyalizm Türkiye'de ne I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında ne de II. Dünya Savaşı sonrasında devlet rejimi olmamıştır. Suriye, Irak, Mısır gibi İslam ülkelerinde bir dönem sosyalist rejimler kurulduğu halde Türkiye'de böyle bir rejim kurulmamıştır. Sonuç olarak Sosyalizm ülkemizde 1921 yılına kadar sadece devleti kurtarmak için kullanılabilir bir ideoloji olarak görülmüştür. Bu tarihten sonra ise dünyayla beraber ülkemizde de esen rüzgârın bir yansımasından öteye geçememiştir.

---

⁴⁹¹ Esposito, age, s.108

⁴⁹² Esposito, age, s.130-132

EKLER

EK: I⁴⁹³

Sosyalist Enternasyonal Başkanlık Kuruluna Sunulan Rapor

AVRUPA TÜRKİYESİNDE SOSYALİST HAREKET

1910

GENEL DURUM

Eski müstebit idare, ahlâk bozukluğu, iltimas ve rüşvet düzeni ülkenin üretici güçlerinin ilerlemesini hissedilir bir ölçüde kös-teklemiştir de, Türkiye'de kapitalizmin gelişimi pek öyle yakın dönemlerde başlamış değildir. Temmuz 1908 devrimi Türkiye'nin durumunda köklü bir değişiklik yapmadıysa da, hiç olmazsa kapitalizmin gelişmesi için daha elverişli koşullar yaratmıştır.

Aşağıda sunacağımız rapor Avrupa Türkiye'si'nin durumunu ele almakta olup sergileyeceğimiz, bilgiler sayesinde Türkiye'nin durumu hakkında daha açık bir bilgi verebileceğimizi umuyoruz.

İstanbul, Asya Türkiye'si'nin Avrupa Türkiye'si'yle bitiştiği yer olup İmparatorluğun birinci Sanayi merkezidir. 1907'de *La revue du Levant* (Doğu Dergisi)'nin yayınladığı bilgilere göre İstanbul'da 32000 işçinin çalıştığı 322 fabrikayı kapsayan 40 sanayi kolu vardır. Vagon ve demir yolu yapımı için kurulmuş büyük şantiyeler ve hatırı sayılır miktarda işçi çalıştıran daha az önemli iş yerleri bu sayıların dışında kalmaktadır.

.Sanayi açısından önemli bir şehir olarak ikinci sırada Selanik geliyor. Balkan yarımadasının en büyük limanı olan Selanik'te 11 çeşit sanayi dalına rastlanıyor. Bu dallarda faaliyet gösteren 20 fabrikada 10.000 işçi çalıştırılmaktadır, Edirne ilinde ipek sanayii önemli bir gelişme göstermektedir. Edirne şehri içinde 4 hazır ipekli imalât (konfeksiyon) fabrikası ve 350'yi aşkın işçinin çalıştığı bir demiryolu şantiyesi vardır. Şehir civarında ve ilin hemen hemen her tarafında büyük un fabrikaları ipek veya başka mamul madde üreten fabrikalar

---

⁴⁹³ Dumont-Haupt, Age, s. 90-99

vardır. Fabrikaların her biri aşağı yukarı 80 ila 200 işçi çalıştırmaktadır. Ama bu bölgede, özellikle Makedonya'da Sketcha (İskeçe), Drama ve Kavala şehirlerinde tütün en önemli sanayi dalıdır. Bu işkolunda İskeçe'de 6.000, Drama'da 5.000, Kavala'da ise 16.000 işçi çalışıyor.

Makedonya'nın Üsküp, Voden, Gelgeli, Neguş, Kokuş ve Serez gibi küçük şehirlerin her birinde sayıları bir ile dört arasında değişen ipek, tütün dokuma ve modern un fabrikaları vardır. Manastır ve çevresinde 5 sanayi dalı bulunmaktadır, 250 işçinin çalıştığı dokuma fabrikası yanı sıra 20 işçinin çalıştığı modern bir un fabrikası da göze çarpmaktadır.

İŞÇİ HAREKETLERİ

Yukarıdaki verilerden Türkiye'deki sadece önemli sanayi merkezlerinde daha şimdiden 100.000'i aşkın sanayi işçisinin çalıştığı ortaya çıkıyor. Bu sayıya istikbal vadeden ve giderek kapitalist üretim biçimine giren irili ufaklı birçok atölyede bütün Avrupa Türkiye'sinde yerden mantar bitercesine çoğalan kunduracılık, hazır giyim eşyası imalâtı (konfeksiyon) gibi çeşitli meslek dallarında çalışan işçilerin sayısını da eklersek ve de birçoğunda birkaç bin işçinin çalıştığı (örneğin İstanbul yakınlarındaki Ereğli) maden kömürü ve başka mâden ocakları işçilerini, Selanik, İstanbul, Dedeağaç, Kavala ve öteki limanlardaki dok işçilerini, ticarethane, posta telgraf ve demiryolları görevlilerini; kır proletaryasını kısacası tarım, sanayi ve ticaret sektörlerindeki bütün ücretliler kitlesini de göz önüne alırsak Avrupa Türkiye'si'nde yani Makedonya ve Edime ilinde Sanıldığından çok daha kalabalık bir proletarya kitlesinin bulunduğu anlaşılıyor. Ve tabii işçi ve işverenlerin bulunduğu her yerde iş anlaşmazlıkları ve grevlerin ilk andan itibaren ortaya çıkması da kaçınılmazdır.

Eski yönetim zamanında mücadelenin yakasını bırakmayan "büyük baskı ve zorluklar, emekle sermaye arasındaki çatışmaların ortaya çıkmasını özellikle Abdülhamit'in saltanatının son yıllarında engelleyemedi. Böylece 1902 ile 1903 yılları arasında şu grevleri görüyoruz.

1902-1903'te İstanbul'da silah fabrikalarının büyük grevi;

1904'te Kavala tütün işçilerinin grevi (8000 işçi greve gitmişti.) ve Selanik'teki Tekel işçilerinin (reji) grevleri; yine aynı yıl Manastır (Bitolya)'da kundura imalatında çalışan 150 işçinin ve fırın işçilerinin ve Selanik'teki kundura imalatında çalışan 50 işçinin grevi;

1905'te İstanbul, Selanik, İskeçe ve Voden'de dokuma işçilerinin ve İstanbul'da 800 tabakhane işçisinin büyük grevi;

1906'da Veles'te (Köprülü) 150 kunduracının, Üsküp'te ise 70 kundura işçisinin ve 40 kaftacının grevi, Veles'te terzilerin genel grevi, Selanik'te marangozların, demircilerin, kunduracıların kısmi grevleri ve Alatini tuğla fabrikasındaki 450 işçinin grevi.

Bu grevleri, Temmuz 1908 Devriminden sonra, İstanbul, Selanik, Üsküp, Gevgeli, Edirne, Kavala, Drama ve İskeçe'de Demiryolları, Matbaa İşçileri, Kunduracı ve Terzilerin büyük grevleri izlemiştir.

Bu işçi kitlesinin bir kısmı sendikalarda ve işçi derneklerinde örgütlenmiştir. Bu örgütlerde toplanmış olan işçilerin tam sayısını kesinlikle tespit etmek çok zor, dolayısıyla burada ancak kesinliğini doğrulayabildiğimiz sayıları veriyoruz. İstanbul'da Rum kunduracıların, matbaa işçisi ve terzilerin sendikalarından başka, 350 üyesi bulunan Fransız basımevleri işçileri sendikası, bir Ermeni basımevleri işçileri sendikası ve bir de Şark Demiryolları işçileri sendikası vardır.

Bunların dışında İstanbul'da haklarında hiç bir kesin bilgi veremeyeceğimiz birkaç Türk örgütü de bulunmaktadır.

Selanik'te Yahudi ve Rum unsurları sayıca ağır basıyor. Yahudi unsur aynı zamanda en örgütlü olanıdır. Selanik'te faaliyet gösteren Yahudi işçi sendikaları şunlardır:

1.000'i aşkın üyesi olan bir tütün işçileri sendikası;

Toplam 500 kişilik bir işçi topluluğu için 30 ilâ 50 üyeli bir ticarethane memur ve görevlileri sendikası;

Sigara kâğıdı işletmesi işçilerinin 500 üyeli "La Luz" (Işık) isimli ve 100 üyeli "Societa Avenir" (Geleceğin Toplumu) isimli sendikaları;

Maden sanayi işçilerinin 40 üyeli sendikası (Bu üretim dalındaki toplam işçi sayısı 300'dür.);

Teneke imalâtındaki işçilerin 30 üyeli sendikası. (Bu üretim dalındaki toplam işçi sayısı 200 dür.);

Çuha imalâtındaki işçilerin 50 üyeli sendikası ve 40 üyeli bir taş yontucuları sendikası.

Rum işçilerinin, sendikaları hakkında kesin bilgimiz yoktur.

Bulgar örgütlerine gelince. Bunlar:

23 üyeli bir matbaa işçileri sendikası;

30 üyeli bir kunduracılar sendikası;

20 üyeli bir bakır işçileri sendikası ve

20 üyeli bir terziler sendikasıdır.

Fakat en önemli işçi örgütleri Kavala, Drama ve İskeçe'deki tütün sanayinde çalışan işçilerin örgütleridir. Ve bunlarda çoğunlukta olan Türk ve Rum işçileridir.

Bulgar işçi örgütleri dışında, Türkiye'deki bütün öteki örgütlerin burjuva siyasal partilerinin elinde olduğunu belirtmek gerek. İstanbul, Selanik, Kavala, Drama ve İskeçe'deki Rum örgütleri, birbirlerinden kopuk ve tamamıyla Türkiye'deki Rum milliyetçilerinin etki ve yönetimi altındadırlar.

Söz konusu sendikaların başkanlığına, rahipler hiyerarşisinin üst kademelerindeki, piskopos, başpiskopos ve benzeri kişilerin ya da ün yapmış Rum yurtseverlerinin seçilmesi alışlagelmiş bir olaydır. Bu yüzden bu örgütlerin milliyetçi ve şoven tutumlarına, öteki milliyetlere karşı alabildiğine kin beslemelerine ve yaymalarına şaşmamak gerek.

Bu şehirlerdeki Türk örgütleri ise Jön Türklerin yönetimi altındadırlar. Ayrıca Selanik'teki Yahudi örgütleri içinde de etkileri hissedilmektedir. Bu da, Selanik'e Temmuz devriminden sonra, Bulgaristan'dan göç etmiş olan A. Benaroya adındaki güvenilir bir adamları ve seçim yasası koşullarına uymamasına rağmen (Türkçe bilmemektedir) Jön Türklerin lütuf ve yardımlarıyla milletvekili seçilen D. Vlahof adındaki bir zatın aracılığıyla mümkün olmaktadır.

Öte yandan işçi yığınları büyük bir bilgisizlik içindedirler. İşçiler, özellikle Türk işçileri en temel bilgilerden ve her türlü kültürden yoksundurlar.

SOSYALİST HAREKET

Doğrusunu söylemek gerekirse Türkiye'de sistemli bir sosyalist propaganda ve ajitasyon, ancak Temmuz 1908 Devrimi'nden sonra başlamıştır. Bu tarihten önce Edirne ve Makedonya'dan Bulgaristan'a gelen göçmenler böyle bir propaganda deneyine kalkışmışlardı.

Böylece 1894'de Veles'te (Köprülü) ilk sosyalist işçi derneği kurulmuştu. Fakat sözü edilen dernek hükümetin vahşice baskıları altında faaliyetlerini ancak dört ay sürdürebilmiştir.

1895 yılında, Makedonya ve Edirne göçmenlerinin Sofya'daki sosyalist Örgütü -amacı, Bulgaristan'dan getirilen sosyalist yayınları dağıtarak Makedonya'da bir sosyalist propaganda sürdürmek olan- “Makedonyalı Sosyalist Devrimci Grubu”nu kurdu. Örgüt ayrıca, aynı hedefi güden “Revoljucija”(Devrim) gazetesini yayınlamaya başladı. Bu gazetenin ancak 10 sayısı çıkabildi. Aynı yıl içinde Makedonyalı yurtseverlerin ayaklanmaları körüklemek için çeteler halinde ülkeye sızmaya başlamalarıyla birlikte grubun faaliyetleri yavaşladı.

1897 yılında “Makedonyalı Sosyalist Devrimci Grubu” bu kez “Političeska Svobodu” (Siyasal Özgürlük) gazetesini yayınlamaya başladı. Çok geçmeden bu gazete de yok olup gitti, bu da grubu, faaliyetlerini Makedonya içlerine götürmeye zorladı. Örgüt üyelerinin önemli bir kısmı Makedonya'ya geçti. Sanayi şehirlerine yerleşip sosyalist işçi partisi yardımıyla, sosyalist yayınları dağıtmaya ve çevrelerinde sosyalist kümeler örgütlemeğe başladılar.

1908 yılı Temmuzuna, yani devrimin arifesine kadar sosyalist propaganda, müstebit hükümetten çok Ortodoks kilisesi ve ulusal devrimci örgütler yüzünden büyük güçlüklerle karşılaştı. 1903 ayaklanmasıyla “Makedonyalı Sosyalist Devrimci Grubu”nun etkinliği tümüyle yok oldu.

Bununla birlikte 1904 yılında Sofya'da “Edirne ve Makedonya İşçilerinin Sosyal Demokrat Grubu” adı altında, 1903 ayaklanmasından sonra Türkiye'de sürdürülecek eylemleri tartışmak, faaliyet biçimlerini tespit etmek amacıyla bir grup kuruldu. Grup 1907 yılı sonunda çalışmalarını bitirdi. Sosyalist ilke ve taktiklerden yana olduğunu kesinlikle açıkladı ve Temmuz 1908 «devrim»inden birkaç ay önce tüzüğünü oya sundu. Ayrıca ilkelerini ve eylem biçimini açıklayan bir bildiri de yayınladı.

Temmuz 1908 devrimi Avrupa Türkiyesi'ndeki sosyalist eylem koşullarının tümüyle değiştirdi. “Edirne ve Makedonya İşçilerinin Sosyal Demokrat Grubu”nun faaliyet merkezi ülke içlerine kaydı ve Avrupa Türkiyesi'nde sosyalist hareketin asıl dönemi başlamış oldu.

Daha şimdiden, Avrupa Türkiyesi'nde faaliyet gösteren şu sosyal demokrat işçi örgütlerini sayabiliriz:

Daha evvel adı geçen, Selanik'teki dört Bulgar sendikalarıyla sıkı ilişkileri olup onları etkisi altında tutan 33 üyeli Selanik örgütü; 89 üyeli karma bir sendikayla ilişki içinde bulunan 15 üyeli Üsküp örgütü;

İki ay önce kurulan 11 üyeli İstanbul örgütü. Diğer şehirlerde de küçük gruplar bulunmaktadır. Ayrıca fikirlerimizi paylaşan küçük topluluklar, kişiler ve yoldaşlar hemen hemen ülkenin her tarafında mevcuttur.

Bütün bu sosyal demokrat işçi nüvelerini birbirlerine bağlayan, iki yıldan beri yayınlanan Türkiye' deki tek sosyal demokrat yayın organı olan 800 tirajlı "Rabotniçeska İskra" (İşçi Kıvılcımı) gazetesidir. Tam iki ay önce İstanbul Rum işçilerinin sosyalist grubu "Ergatis"(İşçi) gazetesini yayınlamaya başladı. Bugüne kadar, öteki sosyalist gurupların ve Rabotniçeska İskra'nın yazı kurulunun yardımıyla propaganda ve örgütlenmeye katkıda bulunabilecek birkaç broşür yayınladı. Bu broşürlerden ikisinin başlıkları şöyle: "Sosyalizmin Temelleri"(Bulgarca, Türkçe, Rumca, İspanyolca dillerinde basıldı.) ve "Kızıl işçi Takvimi". Sonuncusu Bulgarca dilinde ve 4000 adet basılmıştır.

Başta Selanik, Üsküp, Manastır, İskeçe, Edirne ve İstanbul olmak üzere tüm örgütlerimiz sosyalist fikirlerin emekçiler arasında yayılması, emekçilerin sınıf bilincine varmaları ve örgütlenmelerini ilerlemesi için var güçleriyle çalışıyorlar. Emekçileri aydınlatmak ve eğitmek için her fırsattan yararlanıyorlar. Patronlar ve işçiler arasındaki anlaşmazlıklar, iş kazaları, siyasal ve toplumsal olaylar... Proletaryanın örgütlenmesi ve eğitimi yolunda her olanak kullanılmaktadır.

Türkiye'de ilk kez 1909 yılında Üsküp'te kutlanan 1 Mayıs'ta düzenlenen gösteri yürüyüşlerinde örgütlerimiz etkin bir yer aldılar. Örgütlerimiz ayrıca 1909'un Aralık ayında Belgrad'da yapılan 1. Balkan Sosyalist Konferansına da katıldılar.

SONUÇ

Bütün bu açıklamalarımızdan, Avrupa Türkiyesinde sosyalist hareketin henüz başlangıç dönemini yaşadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Hareketin yolunu tıkayan birçok engel vardır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu engellerden biri, proletarya büyük bir kısmının, özellikle de Türk proletaryasının bilgi ve her türlü kültürden yoksun oluşudur.

Öte yandan Osmanlı hükümeti grev ve sendikalaşma haklarını kısıtlayan bir dizi yasayı parlamentodan geçirdi. Ayrıca "evsiz barksız" serserilere bedensel cezalar uygulanabilmesini

de yasalaştırdı. Fakat Avrupa Türkiyeindeki sosyalist hareketin ayak bağı –komşu devletlerin de durmaksızın körüklemekten geri kalmadıkları- farklı milliyetlerin birbirleriyle uzlaşmaz gibi gösterilen düşmanlıklarıdır.

Öte yandan İttihat Terakki Partisinin ve İstanbul'daki parlamentosunun siyaseti bu konuda eski yönetiminkinden hiç de farklı değildir. Milliyetler arasındaki kinleri yatıştırmak bir yana, durumu daha da vahim bir hale getirecek olan yasalar çıkararak ve hatta milliyetler arasında ayırım gözeten vergiler getirerek bu kinleri suni olarak söndürmeye çabılıyor. Sosyalist mücadelede başta gelen engellerden biri de, burjuva önderlerinin milliyetçi ön yargılarının Rum ve Türk işçi örgütleri içinde iyice yer etmiş olmasıdır.

Bütün bunlara rağmen iyi niyetle, yılmaz bir gayretle ve de özellikle Yunanistan 'da sosyalist fikirleri gelişmesi ve temelleri geçen yıl Belgrad'taki Birinci Balkan Sosyalist Konferansında atılan Balkanlar sosyal demokrasinin güçlenmesiyle bütün bu zorlukların üstesinden gelebileceğimize inanıyoruz. Türkiye 'deki kapitalizmin gelişimi ve serbestçe ilerlemesi olgusu bu inancımızın daha da güçlendiriyor.

Fakat Enternasyonal' in manevi desteğine de güvendiğimiz bir gerçektir. Aşağıdaki bilgileri iletmekle de görevimizi yaptığımıza inanıyoruz. Türkiye'deki sosyalist propaganda açısından küçümsenmeyecek bir engel de, Enternasyonal'e sosyalizmle yakından uzaktan hiçbir ilgisi bulunmayan partilerin kabul edilmesidir. SEBK'in birinci bülteninden bir Selanik Sosyalist Federasyonu'nun Enternasyonal'e katılmak için Başkanlık kuruluna başvurduğunu okuduk. Başkanlık Kurulu Yürütme Komitesi de SSİF hakkında bilgi edinmek için Ermeni partisi Taşnaksutyun'a başvurmuş. Taşnaksutyun tam bir burjuva partisidir ve verdiği bilgiler tümüyle yanlıştır. Örneğin, Taşnaksutyun Selanik'ten Jön Türklerin irade ve güçleri sayesinde (15) seçilen D.Vlahof'u sosyalist milletvekili olarak tanınmaktadır. Bundan başka D.Vlahof ve Selanik'teki birçok ""sosyalist "" de sosyalizmle hiçbir ilgisi bulunmayan ve aslında Jön Türklerin Avrupa Türkiye'sindeki bir maşası veya daha doğrusu bir şubesi durumundaki bir partinin üyesidirler. Üstelik Selanik'te Sosyalist Federasyon da yoktur. Böylece, Enternasyonal'e her hangi bir sosyalist partiyi veya basit işçi örgütünü değil, tersine aslında var olmayan bir sosyalist federasyonun tabelası altında Jön Türk hükümet partisinin bir şubesini, ya da en azında Vlahof ve ötekiler gibi en sadık adamlarını kabul etmektesiniz. Ve bu durum sosyalist eğitimin işçi yığınları içinde kök salmasına büyük bir engeldir. Jön Türk hükümeti işçi örgütlerini kargaşalığa yanlıslara sürükleyerek onları mücadeleye hazırlıksız hale getirmek için Enternasyonal' den yararlanmak istemektedir.

Bu durum üzerine Başkanlık Kurulunun dikkatini çekiyor ve sahte bir Sosyalist Federasyonun arkasına saklanan şubesi arıcılığıyla Jön Türk partisini Enternasyonal'e kabul edilmesini reddedileceğini umuyoruz; Başkanlık Kurulu bunu yapmamakla ülkemizde sosyalist hareket için en elverişsiz koşullarda verdiğimiz zorlu mücadelede bize en büyük desteği sağlamış olacaktır.

Sevgili yoldaşlar bizden sizlere kardeşçe sosyalist selamlar.

Avrupa Türkiye sosyal demokrat örgütleri ve yayın organları Rabotniçeski İskra ve Ergatis adına

V.Glavinof

“GAİDZ” Dergisi Yazı Kurulu

İstanbul.

SOSYALİST ÖĞRENCİLERE ÇAĞRI

Arkadaşlar!

İtalyan- Türk savaşı hala devam ediyor. Tek sebebi, İtalyan kapitalizminin saldırı siyasetidir. Savaş, insanlığın vahşi içgüdülerini yeniden ortaya çıkardı, ekonomik hayatı ve ülkemizi sükûnetini sarsıntıya uğrattı, toplumun bütün sınıfları gibi biz öğrencilerin arasın da bir kargaşalık yarattı.

Biz sosyalist öğrenciler, insanlığın gelişmesi ve ilerlemesi açısından son derece zararlı olan bu savaşın, bu günkü toplumun kapitalist düzeninin bir sonucu olduğunu ve ortadan kalkıp sosyalizmin gerçekleştirilmedikçe yok olmayacağı inancındayız. İşte, Hınçakyan Soysal Demokrat öğrencilerinin yıllık kongresi, bu çağrıyı, bütün ülkelerin ve özellikle İtalya'nın sosyalist öğrencilerine yollamayı oy birliği ile kabul etti. Amacımız savaşa ve İtalyan saldırısına karşı derin öfkemizi dile getirmek ve hep birlikte haykırmak!

Kahrolsun savaş!

Kahrolsun İtalya'nın kapitalist saldırısı!

Yaşasın sosyalizm.

İstanbul Hınçakyan Sosyal Demokrat Öğrenciler Birliği

---

⁴⁹⁴ Dumont-Haupt, Age, s. 142

9-22.12.1911

İstanbul

EK III⁴⁹⁵

BİLDİRİ

SOSYALİST PARTİSİ

Selanik Federasyonu

Uluslararası İşçi Örgütünün Osmanlı Alt-şubesi

Yurттаşlar,

Selanik Sosyalist Federasyonu, Avrupalı büyük güçlerin tüm olanaklarını kullanarak Türkiye’de bir özgürlük yönetiminin kurulmasına karşı çıktıklarına dikkati çeker.

İtalyan halkının kaderine yön veren Kalabriya’lı eşkıyaların(2)akıl almaz vahşetlerini protesto eder.

Selanik Sosyalist Federasyonu, İtalyan proletaryasının Enternasyonal’in güvenini haklı göstermemesini ve ülkesinin yöneticilerinin caniyane tasarılarını engelleyememesini veya baltalayamamasını derin bir esefle karşılar;

Türkiye’nin İtalyanların alçakça saldırısından doğan çatışmayı şiddetlendirerek yaygınlaştırmak istemesi durumunda uluslar arası kongrelerin kararlarının öngördüğü görevi sonuna kadar yerine getir olduğunu bildirir;(3)

---

⁴⁹⁵ Dumont-Haupt, Age, s. 124-125

Jön Türklerden, olayların gelişimini izlemelerini ve onları kötülemek için fırsat kollayan bazı siyaset yazarlarının çıkardıkları misilleme tasarıları söylentilerinde gerçek payı bulunmadığını ilan etmelerini ister.

Selanik Sosyalist Federasyonu'nun, İtalya'nın kişi haklarına karşı giriştiği alçakça saldırılarının maddi ve manevi sonuçlarını asgariye indirmek için sosyalist milletvekillerinin tüm Avrupa parlamento ve meclisleri üzerinde gereken baskıyı uygulayacaklarına sonsuz güveni vardır.

Sosyalizmin kuruluşuyla, halkların ve bireylerin ve yakında adalete kavuşacaklarını inancı tamdır.

Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu

TÜRKİYE SOSYALİST FIRKASI TARİHİ

I.Safha

Fırka (2) 1910 yılında kuruldu; resmi izin elde edip ardında işçi sınıfının örgütlenmesini başlamak için Türk hükümeti (İttihat ve Terakki) katındaki bütün girişimlerimiz boşa çıktı. Bu yüzden parti sadece teorik alanda çalışmak zorunda kaldı. Bu dönemde sosyalizmin ilke ve fikirlerini, yayın organları, “Sosyalist”,”İştirak”,”Beşeriyet” ve “Medeniyet” gazeteleriyle yaymaya başladı. Bu yayın organlarından her biri, çıkışından birkaç hafta sonra askeri mahkemeler tarafından kapatıldı ve sahipleri, sorumlu yöneticileri, yazı işleri görevleri işkencelere uğradı, hapsedildi, sürgüne gönderildi, en ağır darbe de daima parti genel umutsuzluğa düşmediler, sarsılmadan bu darbelere göğüs gerdiler. Fakat bu direnişe öfkelenen askeri mahkeme bütün parti üyelerini sürgün cezasına çarptırdı ve adaleti sesini kesmeye kalkıştı. Bu durum 1912’ye kadar devam etti.

II. Safha

Birçok girişim sonucunda sürgündekiler, işçi sınıfının örgütlenmesiyle uğraşmamak koşuluyla 1912 yılında serbest bırakıldılar.

Bu pratik alanda çalışmayı yasak etmek anlamına gelmekteydi. Parti yayın organı ”İştirak” yayınlandı ve Jön Türk komitesinin (İttihat Terakki) hükümet etme biçimine, müstebit idaresine, saldırarak sosyalizm fikrini yaymaya başladı. Bu durum 1913 yılına kadar sürdü.

---

⁴⁹⁶ Dumont-Haupt, Age, s. 191-194

III. Safha

Bu muhalefet Jön Türk komitesini(İttihat Terakki) öfkелendirdi. Komite o zaman görevi yıldırmaq olan emri altındaki askeri mahkeme aracılığıyla gazeteyi kapattırdı, basımevine el koydu ve engizisyoncuları hatırlatan işkencelerden geçirdikten sonra bütün parti üyelerini Anadolu illerini sürgüne yolladı, bu işkenceler birkaç yoldaşın mal oldu ve sağ kalanlardan bazıları da bu gün hala sakattırlar.

IV. Safha

Dünya savaşı patlak verdiğinde, sürgündeki üyelerin görev ve yükümlülüğü şöyle özetlene bilir.

- 1- Türkiye'nin savaşa katılmasını, devrin katil hükümetini, hükümdar ve meclisler nezdinde telgrafla protesto etmek.

Jön Türk hükümeti cinayet bataklığına gömüldükçe gömüldü ve Ermenileri katletmeye Rumları sınır dışı etmeye, Araplara da baskı yapmaya başladı. Bütün bu cinayetleri, yılmadan protesto ettiler, her telgrafın ardından baskılar daha da artıyordu. Söz konusu hükümet, aşağı yukarı her ay sürgün mahallini değiştirerek ve aradaki mesafeyi arkadaşlarımıza jandarma kırbacı altında yürüterek, protesto eden üyelerin yaşama koşullarını daha da ağırlaştırılmasını emretti. Bu durum 1918 yılına kadar sürdü.

V.Safha

Mütareke imzalandı, hayatta kalan ve katlandıkları eziyetlere rağmen sosyalizmin kutsal coşkusunu içlerinde muhafaza etmiş olan üyeler başta başkanlar olmak üzere İstanbul'a döndüler fakat ne kasalarında tek bir kuruş, ne de toplantı yapa bilecekleri odaları vardı. Sefalet, acılar, savaş sırasında katlanılan yoksulluklar işçi sınıfını bezdirmişti. Ülkemizde topu, topu birkaç kuruluş ile iş yeri güç bela ayakta kala bilmişlerdi ve oralarda da verilecek fazla iş yoktu. Ülkenin farklı milli unsurları arasında var olan kin ortaya yeniden çıkı verdi, siyaset tüccarları bu duyguları sistemli bir şekilde sömürdüler ve işçi sınıfını zararına büyük yararlar elde ettiler.

Türk hükümeti sallantıdaydı. İtilaf devletlerinden her biri kendi askeri hükümetini kurmuş ve kendi yasalarını uyguluyordu. Ortaya bir sorun çıktığında, hangi makama başvurulması gerektiği bilinmiyordu.

İtilaf devletlerinin temsilcileri bu devletlere bağlı patronları korumakta, gözetmekte ve desteklemekteydiler, Patronlar, kapitülasyonlar düzeni çerçevesindeki bu bağımlılıkların kendi kendilerine bahsettiği ayrıcalıkların zevkini çıkarıyorlardı. Bu kötü yönetilen İmparatorluğun çözülüp kokuşmasını, genellikle ahlakın bozulması izlemekteydi.

Hayat öylesine pahalalmıştı ki kişiler para konusunda en ufak bir fedakârlığı bile reddediyordu. Bütün bu engellere rağmen ve özellikle başkanın büyü çabaları sayesinde, parti örgütlenme mücadelesine başladı ve tam bir başarıya ulaştı, başka bir deyişle yeniden doğdu.

Herkes, tartışılmaz bir şekilde yaptığı iyi bir eylemden ötürü gurur duyma hakkına sahiptir: Fırka da tramvay ve tünel işçilerini greve götürmekle ve altı ay sonra da hak kazanmakla gururlana bilir.

ŞİMDİKİ ÖRGÜTLENME

İstanbul'da: Elektrik şirketi işçilerini, tramvay ve tünel şirketi işçilerinin, tabakhane işçilerinin sendikası;

İllerde: Hareke'de halı ve kumaş fabrikası işçilerinin, Anadolu demir yolları işçilerinin Konya Eskişehir, Ankara işçileri, Edirne işçilerinin(bu sendika fiilen ortadan kalktı, çünkü bu il Yunanistan'a armağan edildi.) Sendikaları vardır.

Üyelerimizin sayısı:5.000'dir

ÖRGÜTLENME ÜZERİNE GÖZLEMLER

Mustafa Kemal'in milliyetçi eylemi, sanayiden çok bir tarım ülkesi olan Türkiye'de büyük önem taşıyan, illerdeki sendikalarımızla ilişki kurmamızı şimdilik engelliyor.

Anadolu'da barış yeniden sağlanır sağlanmaz oradaki faaliyet alanımızı genişletmek için azami çabayı harcayacağız

Paris,3 Aralık 1910

Sevgili Yurttaş

Benden istemiş olduğunuz Osmanlı meclisindeki parti dağılımı hakkındaki bilgilerin Selanik Milletvekili arkadaşım Vlahof'dan gelmesini beklediğim için mektubunuza daha önce cevap veremedim.

Beklediğim bilgiler henüz gelmedi, onların yerine ise federasyonumuzdan çok kötü haberler geldi. Jön Türk hükümeti ikiyüzlü ve sinsî bir baskı politikası sürdürmektedir. Yönetim tedbiri olarak SİF'in lokalini kapattılar. Bu tedbir federasyonumuzun varlığını bile

Tehlikeye sokacak sonuçlar doğurabilir. Bu konuyu (okunamadı) önümüzdeki toplantısın götürmek niyetindeyim.

Fakat o ana kadar, Yürütme Komitesi'nin durumu kınayan bir yazı gönderebileceğini sanıyorsanız o zaman eğer mümkünse göndereceğimiz haberleri yayınlamayı kabul edecek-kuşkusuz bizim sorumluluğumuz altında- bir Belçika gazetesini etmenizi rica edeceğim. Türkiye 'de basın özgürlüğü diye bir şey yoktur. Öte yandan sizinde bildiğiniz gibi ,“Humanite“(İnsaniyet)zorlu bir mücadele verdiğiinden bize ancak zaman zaman, o da ufacık yazılarla yer ayırabiliyor. Jön Türkler Avrupa kamuoyundan oldum olası çekinirler. Fransa ya da Belçika'da bir kampanyayı başlatabilirsek İstanbul'da ki yöneticileri belki geriletebiliriz.

Yoldaşlarımız görevlerini, hiç kuşkusuz yerine getireceklerdir. Daha şimdiden büyük bir yürüyüşün hazırlıklarına girişmiş bulunuyorlar. Vlahof hükümeti gensoru önerisi vermekle tehdit ediyor. Cevabınızı bekler, yürekten duygularımı kabul etmenizi dilerim.

Cevabınızı bekler, yürekten duygularımı kabul etmenizi dilerim.

---

⁴⁹⁷ Dumont-Haupt, Age, s. 101

Sevgili Yurttaş

Humanite gazetesinde bugün çıkan Osmanlı Sosyalistlerinin durumuyla ilgili küçük yazıyı okudum. Arkadaşımız Vlahof'un, iki Ermeni milletvekiliyle birlikte duruma müdahalesi –ki bu ikinci müdahaleleridir – üzerinde İçişleri ve Bayındırlık Bakanlığının Selanik Federasyonu militanlarına yapılan baskıların duracağı konusunda en kesin teminatları verdiklerini hiç kuşkusuz biliyorsunuz. Arkadaşımız Benaroya serbest bırakılmıştır. Bu durumda, Avrupa'da Jön Türklere karşı bir kampanyaya girişmenin, ihtiyatsız ve hatalı bir politika olacağı kanısındayım. İhtiyatsız; çünkü ülke içinde muhalefet edilebilecek güçte olmadığımızı açığa vurursak mahvoluruz. Çünkü Türkler ancak çok güçlü sandıklarından çekinirler. Selanik Federasyonunun varlığını sürdürmeyi başardığım bu iki yıl içinde en önemli taktiğimiz, olgunlaştığımızı kabul ettirmektir.

Jön Türklere dışarıdan saldırmak hatalı bir politika olacaktır; çünkü yabancı kamuoyuna şimdilik bir değer vermektedirler ama düşmanca bir tutuma alıştıktan sonra artık hiç bir sınır tanımayacaklardır. Gericilik gemi azya alacak, militanlarımızın karşı karşıya kalacakları tehlikeler bir yana, güçsüz olan örgütlerimiz darmadağın edilecektir. Oysa Jön Türkler de, dostlarımızın uygar ülkelerde bize tanıdıkları propaganda kolaylıklarını, kendilerinin de Türkiye sınırları içinde tanıyacaklarına inandığımız izlenimini bırakırsak, daha iyi günler gelene kadar örgütlenmemizi sürdürebiliriz.

Sendikalar arası bir toplantının yapılmasına gelince; yine, Türkiye'de eyleme geçmemizin gerekliliği ve bu ülkede militanlarımız için yaşama olanağı kalmadığı açıkça belli olmadan ülke dışında mücadeleye girişmemizin yanlış olduğunu var gücümle savunacağım. Daha o noktaya gelmedik ve gerici tepkilerin bugünkülerden daha ileriye gidemeyeceğine ve bundan böyle bizleri rahat bırakacaklarına inanıyorum.

Yabancı ülkelerdeki yoldaşlarımızın müdahalelerini küçümsemiyoruz. Birkaç hafta önce desteğiniz için size başvurmuş olduğuma göre bir küçümsemenin söz konusu olmayacağı apaçık ortada. Ama kendi olanaklarınızla mücadele edebildiğimiz sürece ve başarı umudumuzu yitirmedikçe Enternasyonal' den yardım istemeyi tercih ediyoruz.

---

⁴⁹⁸ Dumont-Haupt, Age, s. 104-105

Doğal olarak, tehlike durumunda(ve yalnız o zaman)mücadele arkadaşlarımızı yardıma çağıracağız, zaten öyle bir durumda onlar da bize güvenebiliriz.

Sevgili yurттаş en içten dileklerimin kabulünü rica ederim.

Paris,18 Kasım 1911

Sevgili dostum,

İsteğiniz üzerine, Türkiye’de ki Müslüman militanların uğradığı baskıların durumunu bildiriyorum:

İsmail Faik: Sosyalist “İnsaniyet” gazetesinin (İstanbul)eski yöneticisi, sıkıyönetim mahkemesi kararıyla Ankara’da sürgün.

Hasan Namık:“Sosyalist“gazetesinin eski yöneticisi.2 ay hapis ve 25 Türk Lirası para cezasına çaptırıldı.

Hüseyin Hilmi:“İştirak“gazetesinin eski yöneticisi Kastamonu’da sürgün.

Pertev Tevfik:“Muahede“gazetesinin eski yöneticisi.

Hilmi Şahbenderzade:“Hikmet“gazetesini eski yöneticisi. Bursa’da sürgün

Hamid Suphi:“İnsaniyet“gazetesinin yazı işleri müdürü.

Fuat Şükrü:“Sosyalist“gazetesinde yazı işleri görevlisi.

Ziya Şakvi:“Jön Türk“gazetesinin eski yöneticisi. Kastamonu’da sürgün. Süblime yutarak intihara kalkıştı.

15 Ekim 1911 tarihli bakanlar kurulu kararıyla Beşeriyet gazetesinin Türkiye’ye girmesi yasaklandı.

---

⁴⁹⁹ Dumont-Haupt, Age, s. 138

Jön Türk

12 Nisan 1912

ÇALIŞMA ÖZGÜRLÜĞÜ

... Vicdan özgürlüğü adına ticaret hayatını bulandırmak isteyenler, sanayi hayatını hasara ve de felce uğratmaya çabalayanlar bilsinler ki hükümetin güçlü ve cesaretli siyaseti onların emellerini boşa çıkaracaktır.

Ülkenin tarımsal gelişimi, iç işleri ve yönetim düzeni bu siyaset tacirlerinin ellerine bırakılmayacaktır.

Siyasal durumlarını sağlama almaktan başka kaygısı olmayanların ve görünürdeki adalet ve toplumsal eşitlik formüllerine uymak bahanesiyle dünya rekabeti alanında kazandığımız dış ticaret durumunu tehlikeye sokanların çabalarına karşı kayıtsız kalmayacağız.

Enternasyondan aldıkları emirleri harfi harfine uyan ve Sosyalizm adına nutuk atanların bu ülkenin ekonomik barışını bulandırmalarına izin veremeyiz.

Bu dünya da bütün görüşler kutsaldır ama her özgürlüğün de sınırı vardır ve bu sınırların aşılması öteki yurttaşların özgürlüklerinin çiğnenmesi anlamına gelir. Özgürlük değerlidir, herkesin hakkıdır, ama benim özgürlük hakkım sizin özgürlüğünüzü çiğnemeden olmamalı.

Bu beyler, vicdan, söz ve düşünce özgürlüğü adına kamu huzurunu bozduklarında, tehditleriyle grev çıkarmaya ve fabrikaların çalışmasını durdurmaya çabaladıklarında, eylemleriyle zenginlik kaynaklarını kurutup çok sayıda fakir fukara ailenin sefaletine yol açtıklarından, kulaklarından yakalayıp ülkeden kapı dışarı edileceklerinden emin olabilirler.

---

⁵⁰⁰ Dumont-Haupt, Age, s. 237-239

Bu kişilerin yağmur gibi yağdıracakları bir sürü şikâyet ülkenin selameti, düzeni ve genel güvenliği adına reddedilecek ve dediklerine kulak asılmayacaktır.

Eğer toplumsal adalet yerleştirilmek isteniyorsa, bunun yolu siyasal entrikalar değildir. Karşılarındaki yoksul işçilerin çocuklarını eğitmeleri akşam dersleri ve konuşmaları düzenlemeleri sözün kısası bu fukara işçi kitlelerinin bilgisizliğini giderecek ışığı sağlamaları gerekir. İşte o zaman yaptıklarını alkışlar ve takdir ederiz. Ama kendi hedefleri peşinde gidip, halkın yoksulluğunu ve sefaletini arttırarak toplumsal adaleti gerçekleştireceklerini düşünmeyi sürdürürlerse, biz de bu toplumsal adaletin yalnız bir toplumsal zorbalık olduğunu ve onu gerçekleştirmeye çalışanlarında birer zorba olduklarını ilan ederiz. Hükümetimiz, ülkemizi böyle temelinden sarsmaya yönelik tehditleri ortadan kaldırmak için gerekli tedbirleri almaktadır.

Kamu hizmetlerini baltalayanların, fabrikaları kapatanların, ticaret hayatını felce uğratanların, sözün kısası tehditleriyle ülkenin iç düzen ve asayişine müthiş bir darbe indirmek isteyenlerin layık oldukları cezadan kaçamayacaklarından şüpheniz olmasın.

Bu zorunluluğu karşılamak için yeni bir kanunun çıkarılması hükümetimiz açısından gerekli ve kaçınılmazdır ve pek yakında meclise bir tasarı sunulacaktır.

Kanunun belirliliği ve açıklığı karşısında seçimleri kazanmak amacıyla Sosyalistleri sınır dışı ettiğimiz ileri sürülecek. Bizim ülkemiz özgürlük fikrini temel alan bazı ilkelerin kabul edildiği kimi ülkelerden farklıdır. Şu anda üstesinden gelmeye çalıştığımız siyasal zorluklar yüzünden bu ilkeleri ülkemizde kabul edemeyiz. Biz medeniyetin silahlarıyla donanmadık daha. Asırlık anlaşmalar, özel koşullar ve kapitülasyonlarla elimiz kolumuz bağlıdır ve hükümet bu anlaşmaların belirttiği sürenin sonuna kadar bütün bu şartlara itaat etmek zorundadır.

Her bir ticaret anlaşması imzalandığında bu ayrıcalıklara dokunmamayı gözetmek hükümetin görevidir. Bu yüzden, ülkemizin ticaret gücünü azaltacak ve devletimizin iç durumunu ağırlaştıracak herhangi bir girişime meydan vermemek zorunludur.

Belki ilerde, ama ok ilerde, sosyalistlere ve fikirlerine katlanabiliriz.

Ülkemize gerekli olan geleceği, ancak böyle davranarak hazırlayabiliriz.

Şimdilik bu fikirlerden vazgeçmek ve daha uzun bir süre için onları bir yana bırakmak bu yurdu, bu ulusu sevenlerin bir yurtseverlik görevidir.

Durumlarından ötürü kapitalistlerle işçiler arasında bulunanlar umarım okuyarak ve dinleyerek savunmak ve korumak istedikleri proletaryanın çıkarları yanında ulusun çıkarlarının da önemini anlar ve öğrenirler. Ve de kimilerinin yanlış yere işçilerin tepesine binmiş birer zorba olarak gördükleri patronların aslında işçi sınıfının gerçek koruyucuları olduğunu ve onların çıkarlarını korumanın da gerekliliğini kavrarlar.

Çağdaş ilerlemenin gelişimi kapitalistin ve proleterin işbirliği ile sağlandı. Ve ancak bu aşamadan sonradır ki, sosyalist fikirler tüm güçleri ve şiddetleriyle her ülkenin en ücra köşelerine kadar yayılabildiler.

Bu aşamanın daha ancak başlangıcında ve bir kuşku ve şaşkınlık dönemi içinde bulunan bizler için böyle bir durum tam bir yıkım olur. Çünkü yurdun çıkarları ve ülkenin selameti tehlikeye sokulur.

İşte sevgili yurttaşlarım, çabalarımızın karşısına çıkan her engeli ezeceğimizi, ortadan kaldıracacağımızı söylediğimde, bu sebepleri göz önünde tutuyordum.

Ve siz kapitalistler, çıkarlarımızı savunmak için aramızda sendikalar kurar ve işçilere onlardan daha güçlü olduğumuzu gösterirseniz, hükümetin eyleminden daha iyi sonuçlar alırsınız. Çünkü bu bir doğa yasasıdır, işçiler sizin, onlardan daha güçlü olduğunuzu ve size boyun eğdiremeyeceklerini anladıklarında, kendileri boyun eğecekler ve söz dinler hale geleceklerdir. Ama bu söz dinlerliklerini istismar etmenin doğru olmayacağını unutmamak gerekir. Tersine bu söz dinlerliği mükâfatlandırmak bir vicdan ve toplum ödevidir.

Sanayiciler ve tüccarlar bu ödevi yerine getirirlerse, ortaçağda egemen olan fikirlerin tersine, işçi sınıfını bir koyun sürüsü, bir köle ordusu olarak görmekten vazgeçerlerse, eğer işçinin emeğiyle yaşayan bir insan bir güç olduğunu kavrarlarsa bu iki sınıf arasında çözülmez bağlar kurulabilir ve çabalarınız başarıyla sonuçlanır ve ülkenin gelecek başarıları kolaylaşır.⁵⁰¹

---

⁵⁰¹ Dumont, Haupt, Age, s. 236-239

SELANİK SOSYALİST İŞÇİ FEDERASYONUNUN YILLIK RAPORU
(TEMMUZ 1909-TEMMUZ 1910)

Yoldaşlar,

Mutlakıyetçi hükümetler her zaman halk yığınlarını geliştirecek her türlü fikrin ve eylemin baş düşmanı olmuşlardır.

Bir güçlü azınlığın cimri ve bencil çıkarlarına hizmet etmek amacıyla kurtarıcı hareketi ezmek için her türlü lanetlenen yollara başvurmuşlardır. İşte Abdülhamit'in devrinde Osmanlı halkı en katı zorba yönetim altında yaşamış, perde arkasındaki astığı astık, kestiği kestik acımasız bir ekibin baskılarına uğramıştır.

Abdülhamit, alabildiğine geniş ve de hayalci Panislamizm'in tasarısıyla imparatorluk içindeki çeşitli uluslar arasında bir uçurum yaratmış ve ayrıca, Balkanların kuzeyindeki güçlerin de –Türkiye'nin içişlerine karışabilmek ve ilk başta kendilerinin yararlanacakları kargaşalıkları sürekli taze tutmak için- gizli propagandayla ellerinden geldiğince kızıştırmaya ve keskinleştirmeye çalıştıkları kardeş kavgalarına ve savaşlara da sebep olmuştur.

Sürekli tehdit ve baskılar altında yaşayan halkın sefaleti, yolların ve kırsak alanların güvensizliği, kamu mal ve mülklerinin kötü yönetimi ekonomik gelişimi felce uğrattığı gibi kır nüfusunun şehirlere ve yabancı ülkelere yoğun bir şekilde göç etmesi, ne yol açtı.

Öte yandan, dışarıya karşı itibarını, ülke içinde de iktidarını korumak isteyen hükümet, imparatorluğun bütçe geliriyle oransız harcamalara yol açan kalabalık ama bakımı kötü bir ordu beslemektedir.

Her yıl yüz binlerce aile ocağı aile reisinden ve ekmeğinden yoksun kalmakta, Anadolu ve Rumeli'nin güzel ovalarında kara sefalet ve perişanlık kol gezmekte idi.

Bu durum, Osmanlı ulusunun varlığını tehdit etmeksizin sürüp gidemezdi.

---

⁵⁰² Dumont-Haupt, Age, s. 77-90

DEVİRİM

Bereket, Avrupa'da gizli faaliyet gösteren ve sosyalistlerin de desteğini kazanan bir grup genç Türk (Jön Türk) Grubu bu devrime gebe olan toplumsal durumu değerlendirmeyi bildi. Makedonya ve Ermenistan devrimci komitelerinin ve de Liberal fikirli üstlerine bağlı kalabalık bir hoşnutsuzluk asker topluluğunun yardımlarıyla, 23 Temmuz 1908'de devrimci bir darbeyi gerçekleştirdiler. Meşrutiyetin ilan edip Osmanlı ulusunun sınıflarını kurtardıktan sonra idareyi ele geçirdiler.

İşçi sınıfı kurtuluşunu sevinçle kutladı ve hiç gecikmeden, özgürlüğün her yurttaşa verdiği hakları kullanmaya başladı. Hızlı örgütlendi ve ortaya çıkmakta olan yeni toplumsal hareketin niteliğini tam anlamıyla kavramamış olmasına rağmen işçi sınıfından desteğini esirgemeyen halkın coşkunluğundan da cesaret alarak, sonunda kazançlı çıktığı birçok greve gitti.

SENDİKAL HAREKET

Devrim, işçilere “başlarına bir iş gelir” korkusu olmadan sendikalaşma ve ekonomik çıkarlarını ortaklaşa savunma olanaklarını elde etmeyi sağladı. Milliyetçi propaganda, işçiler arasında kısa sürede geriledi. Bu tür propaganda sadece Rum işçiler arasında etkinlik kazandı.

İşçi örgütleri hızla geliştiler ve sayıları durmadan arttı.

Sendikacı militanların önderliğindeki birçok örgüt, patronlarının sürekli saldırılarına karşı direnebildiler. Bu örgütler ilerde sosyalizmin etkisinin ağır basacağı önemli merkezler haline gelebilecekleri umudunu vermekteler. Oysa bu dönemde kurulan örgütlerin diğer büyük bir kısmı da proleterlerin ekonomik ihtiyaçlarını kavramayan yöneticilerin yanlışları yüzünden kısa bir süre içinde dağıldılar.

Bu tür örgütlerde demokratik hiçbir anlayış bulunmadığı gibi çoğunun da geleceği emin olmayan ellere bırakılmıştı.

Birtakım ustabaşsılar, atölye şefleri, mühendisler, yüksek mevkili ve ücretli görevliler bir süre sonra hemen hemen tümü ortadan kaybolacak olan kamu görevlileri derneklerinin yönetimini ellerine geçirmişlerdi. Bu sendikaların dağıtılması için ellerinden geleni artlarına

komayan patronlar, bu pek “gayretkeş” sendikacıları birazcık sıkıştırınca ve yoksul işçilerin, örgütlenmeye pek öyle uğraşmayıp ancak evlerinin geçimini sağlamaya çabalayan emekçilerin tepelerine acımasızca çökünce kamu görevlileri dernekleri tarihe karıştı. Demir yolu işçileri, fabrika işçileri tramvay vatmanları, madenciler, kamu yönetim ve hizmetlerinde çalışan binlerce işçi işlerinden atıldılar. Bundan sonra işçiler yeniden örgütlenmek için yeni bir çaba harcamaya kalkışmadılar ve bugün Türkiye’de kamu hizmetlileri görevlilerinin hiçbir mesleki kuruluşu yoktur bu harekette göze en çok çarpan nokta kamu görevlilerinin çok kısa bir sürede sendikalaşmalarıdır. Selanik’teki gümrükçülerin, posta-telgraf görevlilerinin vb. örgütleri bu konuda örnek gösterilebilir.

HÜKÜMETİN SİYASETİ

Bu sıralarda Türkiye yeni dış bunalımlarla cebelleşiyordu. Bulgaristan’ın bağımsızlığı sorunu, Bosna-Hersek’in Avusturya Macaristan tarafından ilhakı, Girit sorununu, Osmanlı tarihinde ilk kez bir Osmanlı milliyetçiliğinin doğmasına yol açtı. İmparatorluktaki bütün ırklar siyasal olayların günlük gelişmesini ilgiyle izlemekteydiler. Ve bu yeni milliyetçi eğilimin imparatorluktaki çeşitli milliyetler arasındaki çok zayıf bağların güçlenmesine katkıda bulunacağını düşünebilmek için bütün şartlar mevcuttu. Fakat ne gezer! Jön Türklerin karmaşık, belirsiz siyaseti eski düzenden miras kalan ve sürüncemede bırakılmış toplumsal sorunlara karşı kayıtsızlıkları milliyetleri yeniden bir birine düşürdü ve bu kez mücadele yasal yollardan başladı: basın, milliyetçi kulüplerin kurulması, okullardaki propaganda vb.

Türkiye’yi bir zorbalık düzeninden kurtarmış olan ittihatçılara başlangıçta büyük yakınlık gösteren halk hareketi zamanla zayıflayamaya başlamıştır ve bugün ittihatçılar siyasal ve ekonomik düzeydeki bir yığın yanlıları yüzünden artık halk tarafından eskisi gibi desteklenmiyorlar.

İttihatçılar eski durumlarını korumaya ve özellikle Türk unsuruna hoş görünmeye çalışıyorlar. Yürüttükleri mutlakiyetçi ve milliyetçi siyaset yeni anayasanın “Osmanlı” niteliğini yitirmesine sebep oluyor.³¹ Mart karşıdevrimi, İttihatçıları sıkı tedbirler almaya sürükledi; bu ise onlara hala yakınlık duyan ilerici liberallerin de onlardan uzaklaşmalarına neden oldu.

Parlamentoya egemen olan Jön Türk’ler 23 Temmuz 1908’de ilan edilen “İnsan Hakları”nı ayakaltına alan bir dizi kısıtlayıcı inzibat yasaları çıkarttılar.

İttihatçıların siyasetindeki bu yeni yönelim, daha son sözünü söylememiş olan gericilerin korkusundan da kaynaklanıyor. Ama bunların iktidara gelebilme ihtimali pek yok. Mutlakıyetçi düzenle özgürlükçü düzen arasındaki farkları kavrayan halk bundan böyle özgürlüğü yalnız kendilerine saklayanlara karşı bütün gücü ile ve şiddetle mücadele edecektir.

Her türlü baskı düzenine eldeki bütün silahlarla ilk karşı çıkacak ve Türkiye'yi asalaklardan ve zorbalardan temizleyecek olan bizleriz.

SOSYALİST FEDERASYON

Devrimden birkaç gün sonra hiçbir programı olmayan birçok kulüp kuruldu. Bu yeni örgütlerin üyelerini bir araya getiren ortak bir çıkar olmadığı gibi aslında bunların sadece dernek kurabilme hakkını kullanmak için toplandıklarını söyleyebiliriz.

İşte bu koşullar altında imparatorlukta bir sürü örgüt kuruldu ve kısa süre içinde ortadan kayboldu. Bazıları siyasal nedenlerle hükümetçe kapatıldı. Bazılar ise çizgilerini kuruluşlarından uzun bir süre sonra tespit ettiler; bu da ulusal çıkarların korunmasından öteye gitmeyen bir çizgiydi.

Bizim derneğimiz başlangıçta (Mayıs-Haziran 1909) işçilerin “fikri ve manevi düzeylerinin” yükseltmek amacıyla kurulmuştur. Fakat ardan fazla vakit geçmeden işçi sınıfının çıkarlarını yasal ve ekonomik yollardan savunmakla yükümlü siyasal bir grup haline geldi.

Kurucuların çoğu işçiydi, pek azı –özellikle aydın kesiminden –sosyalistti.

Seçkin aydınlar grubunun yorulmak bilmez propagandası, işçileri, derneği bir "Selanik Sosyalist İşçi Derneği" haline getirmenin gerekliliğine ikna etti ve bu konuda karar alındı.

FEDERASYONUN SİYASAL VE İŞÇİLERLE İLGİLİ FALİYETLERİ

Grevlere ve sendikalara karşı olan yasanın oylanması konusunda, işçi sınıfı irade ve varlığını göstermesinin gerektiğini kavradı ve bütün çabalarını bu tasarımı protesto etmeye yöneltti.

Parlamentoya karşı şimdiye kadar rastlanmayan şiddetteki konuşmaların yer aldığı mitinge 8000'den fazla işçi katıldı. Örgütümüz mitingin başarılı olması için bütün gücü ile

çalıştı. Fakat yasa bizim protesto hareketimize ve ayrıca İzmir, Kavala ve Drama'daki benzeri hareketlere rağmen meclisten hiçbir muhalefetle karşılaşmaksızın geçti, ama uygulaması sadece kamu hizmetleri görevlileriyle sınırlı kaldı.

Belediye seçimleri yaklaştığında, işçilere ve işsizlere oy hakkı tanımayan kısmi seçim sistemine karşı bir kampanya başlatan ve bir kamuoyu oluşturan tek örgüt biz olduk. Çağırımıza 1500'zü aşkın kişi cevap verdi, parlamentoya bir protesto bildirgesi göndersi gönderdik. Yasama komisyonu, bütün yurttaşları eşit ve doğrudan oy hakkı verilme taraflısı tek bir milletvekili dışında, protestomuzu geri çevirdi.

Türkiye'de kamuoyu diye bir olgu yoktur. Halk kitlerinin en önemli ekonomik ve toplumsal sorunlar karşısındaki kayıtsızlığı da böyle yer yer duyulan protestoların etkisiz kalmasının başlıca nedenleridir. Selanik'te her gün sürdürdüğümüz propaganda işçinin uyuşukluğunun, kaderciliğinin hakkından geldi ve bugün artık her işçi, işçilerin durumu hakkındaki her sorunla yakından ilgileniyor.

Yığınların aydınlatmak ve derin uykulardan uyandırmak yolundaki faaliyetlerimiz yalnız bununla kalmadı. Gerek örgüt içinde gerek örgüt dışında halka açık konferanslar, tartışmalı toplantılar, sosyalizm ve sendikacılık üzerine dersler düzenlendi ve her iki alanda da başarılı sonuçlar elde edildi. İşçinin bilinç düzeyi yükseldi ve arkadaşlar arasında dayanışma ilkesi gelişti.

Ferrer öldürüldüğünde düzenlediğimiz her iki gösteri yürüyüşüne de işçilerin katılma oranı yüksek sayılara ulaştı. Bu yürüyüşlerde 2000'den fazla bilinçli işçi öfkelerini şiddetle dile getirdiler.

ÖRGÜTÜMÜZÜN FEDARATİF TEMELİ

Osmanlı ulusu, aynı topraklar üzerinde yaşayan ve her biri ayrı bir dil konuşan, farklı kültüre, edebiyata, törelere ve niteliklere sahip olan birçok milliyetlerden oluşmaktadır.

Bu etnik ve dilbilimsel nedenlerden ötürü bütün milliyetlerin dil ve kültürlerini feda etmeksizin katılabilecekleri bir örgüt kurmanın daha doğru olacağını düşündük. Ve de herkesin aynı sosyalist ülkü için çaba harcarken kültür ve kişiliğini bağımsızca geliştirebilmesini istedik.

Dışarıda güçsüz bir propaganda yürüten sosyalist Bulgar grubuyla bu doğrultuda birleşmeye çalıştık ve bunu başardık.

Ama birliğimiz, Bulgaristan'daki Sosyalist grubun Bulgar sosyalistleri üzerindeki etkisi yüzünden pek uzun ömürlü olmadı. Bu hizip aramızda anlaşmazlık tohumları saçmaya çalıştı. Bulgarlarla ilişkilerimiz bozuldu ve kendi aralarında bölündükten kısa bir süre sonra, bizden de ayrıldılar.

Bulgar grubuyla yeniden birleşmek için bütün çabalarımız boşa çıktı; ama bir gün yeniden Federasyonumuza katılacaklarını umuyoruz. SEBK'nın Bulgaristan'ın tutucu,"dar" sosyalistler hizbine, örgütümüzün işleyiş ve faaliyetlerine karışmamayı öğütlemesi halinde Merkez Büroya müteşekkir olacağız. Çünkü bu müdahaleler, buradaki Bulgar sosyalistleri ve Federasyonumuza yakınlık gösteren Rum işçilere dostça ilişkilerimizi bozmaktadır. Ermeni sosyalist grubu Hınçakyan'la, Taşnaksutyun'la ve Filistin Demokrat sosyalist grubu Poale Sion'la dostça ilişkileri sürdürüyoruz ve Türkiye'deki bütün sosyalist grupları tek bir Osmanlı sosyalist partisi çatısı altında toplama tasarımızı (Enternasyonal'in Osmanlı şubesi) yeniden ele alabilmek için pek yakında bu sorunu onlarla görüşmeyi umuyoruz. SEBK'ya gönderdiğimiz ilk mektuplardan birinde açıkladığımız bu düşünce yanlış bir şekilde kendimizi "Türkiye Sosyalist Partisi" diye adlandırmaya niyetli olduğumuz söylentisinin yayılmasına sebep oldu. Hiçbir zaman böyle bir iddia da bulunmadığımız gibi örgütümüzün gerek maddi gerek manevi güçsüzlüklerinden dolayı Enternasyonal'e katılmaktan bile çekindiğimizi belirtmek isteriz.

İşçi sınıfının uğradığı bitmek tükenmek bilmeyen saldırılar karşısında sosyalist bir yayın organı çıkarmayı gerekli bulduk. Her meslekten ve milliyetten 5-6 bini aşkın işçinin katıldığı uluslar arası işçi bayramı düzenlendi. Bu bayramdan elde edilen gelire gazetemizi dört dilde yayınlama olanağı bulduk. Ama yöneticilerin tecrübesizliği, burjuvazinin baskısı karşısında yayını sürdürmeyi başarmamıza yetmedi. Yine de bu gazeteyi kısa zamanda daha iyi koşullar altında yeniden yayınlayabileceğimizi umuyoruz.

Bizim gazetemizin dışında demiryolu işçileri iki dilde olmak üzere "Emekçilerin Gazetesi" adlı bir yayın organı çıkarıyorlardı. Ayrıca, Hüseyin Hilmi adında bir Türk'ün yayınladığı fakat şimdi kapatılmış olan "İştirak" başlıklı bir sosyalist dergi vardı.

YABANCI SOSYALİST PARTİLERLE İLİŞKİLER

Avusturya Sosyalist Partisi ile ilişki kurduk, tüzüğünün bir örneğini istedik. Sırp Sosyalist Partisi ile yazışmalara giriştik ve Belgrad'da yapılan Balkan toplantısına davet

edilmeyişimizi protesto ettik. Aynı zamanda da toplantı sonunda kabul edilen karar bildirisini benimseme konusunda görüş birliğine vardık.

KARARLAR

Sosyalist Enternasyonal'in Kopenhag kongresi;

1. Avrupalı kapitalist devletlerin Türkiye'ye karşı sömürgeci siyasetini,
2. Her bir yurttaşa "İnsan Haklarını" tanıyan anayasanın ilanını
3. Türkiye'de sendika ve grev hakkının çiğnendiğini
4. Türkiye işçi sınıfına karşı baskıcı bir siyasetin getirdiği yıkımı göz önünde bulundurarak
  - a. Sadece demokratik bir Balkan ittifakının Avrupa devletlerinin kapitalist ve sömürgeci siyasetleriyle mücadele edebildiğini
  - b. Sadece özgürlüklerin tanınmasının yeni Türkiye'nin gelişimine yardımcı olabileceğini ilan eder ve
  - c. Türkiye'de doğmakta olan sosyalist hareketi selamlar.

SELANIK İŞÇİ DERNEĞİ

Selanik 20\6\1909

Enternasyonal Merkez Başkanlık Kurulu Sayın Başkanına

Brüksel

Yoldaşlar,

Aşağıdaki mektubumuzla, derneğimizin girişimi üzerine, şehrimizde faaliyet gösteren bütün sendikaların temsilcilerinin, Osmanlı meclisinde yapılan sendika kurma hakkı ve grev hakkı konusundaki tartışmaları gözden geçirmek amacıyla geçici bir komisyonda bir araya geldiklerini size bildiriyoruz

Söz konusu komisyon dört kez toplandı ve bu konuyu derinlemesine tartıştıktan sonra, hükümetin sendika ve grev hakkına karşı beslediği düşmanca niyetlerini protesto etmek ve aynı zamanda bir sendika yasasını istemekten öte, biz emekçilerin sömürülmesine bir ket vurmak amacıyla ırk ve din ayırımı gözetmeksizin şehrin bütün işçilerini bir mitinge çağırma kararı aldı.

Mitingin büyük başarı kaydettiğim (1) size sevinçle bildiririm. Her bir yandan Enternasyonal marşı söyleniyordu. Yapılan—çağrı el ilânı olarak üç bin adet basıldı ve bütün işçi sınıfına dağıtıldı. İlişkide bu çağrının bir örneğini bulacaksınız. Yirmi üç örgütün (Sendikalar, dernekler, sosyalistler, çeşitli meslek dallarındaki işçilerin temsilcileri) düzenlemiş olduğu bu mitinge ırk ve din ayırımı olmaksızın 6.000 işçi"coşkuyla katıldı. Ayrıca, birçok işçinin, başta Şark Demiryolları işçileri olmak üzere, mitinge katılmak için işi bıraktıklarını da bildiririm.

Dün akşam meclis başkanına bir telgraf çektik, bu akşam da, bütün sendika temsilcilerinin imzaladığı karar bildirisini yolluyoruz. İlişkide meclise yollanan karar bildirisini yayınladığımız gazetenin bir nüshasını da bulacaksınız.

---

⁵⁰³ Dumont-Haupt, Age, s. 67-68

Derneğimizin ulaştığı sonuçları iletirken de, şehrimizin Bulgar sosyalist grubuyla birlikte derneğimizin Türkiye'nin siyasal işçi partisi (Enternasyonal'in' Osmanlı Şubesi) haline geleceğini sevinçle haber veriyoruz.

Ayrıca sizden öteki ülkelerin sosyalistlerine olduğu gibi, bu konuda bize de gerekli bilgileri vermenizi rica ederiz. Hedefimize ulaşacağımıza ve Enternasyonale kabul edileceğimize umudumuz sonsuzdur.

Sizlere, Türkiye'deki işçi sorunu üzerine bir rapor göndermeye çalışacağız. Yakında mektubunuzu alma dileğiyle saygılar sunarız.

Komite adına

Başkan

Sekreter

A. Benaroya

A. Hason

Adres

İşçiler Kulübü Merkez Kahvesi Karşısında No. 19, Kat: 1

Selanik, Avrupa Türkiye'si

EK: XI⁵⁰⁴

Sekreter Camille Huysmans'a

Selanik 18.05.1910

Brüksel

Yoldaş

9 Mayıs tarihli mektubunuzu aldık. Meşrutiyetin ilânından sonra ortaya çıkan sosyalist yayın organlarının, gerekli olanakların eksikliğinden ve bu tür yayınların yararını-henüz kavramamış olan kamuoyunun teşvik etmemesinden ötürü teker teker yok olup gittiklerini bildirmek isteriz.

Şu anda, elimizdeki bilgilere göre. İstanbul'da Türkçe çıkan tek bir sosyalist komünist dergi yayınlanmaktadır: Postayla bir sayısını gönderiyoruz.

Ayrıca-, Türkçe ve Fransızca yayınlanan fakat yayınıni sürdüremeyen “Journal des Travailleurs” (Emekçilerin Gazetesi) gazetesinin birkaç sayısını da iletiyoruz. Bu gazete özellikle Avrupa ve Anadolu Türkiye'sinin demiryolu işçilerinin yayın organıydı ve İstanbul'da çıkıyordu. Bunlardan başka bir de bizim çıkardığımız fakat 9. sayıdan sonra kapanan “Amele Gazetesi”nden birkaç sayı bulacaksınız.

En kısa zamanda ve daha iyi koşullarda bu gazeteyi yeniden yayınlamayı umuyoruz.

Kardeşçe Selamlar

Sekreter

Benaroya

---

⁵⁰⁴ Dumont-Haupt, Age, s. 73-74

M. Saul Nahum

27.11.1911

Selanik İşçi Derneği Temsilcisi

Paris

Sevgili Yurттаş,

Jön Türklerle ilişkileri olan bazı kişilerle görüştüm ve sizinle tamamıyla aynı fikirdeyim: Jön Türkleri fazla kışkırtmamalı YUMUŞAKLIKLA PAZARLIĞA OTURMAK GEREKİR,

Görüştüğüm kişilerin görüşlerine göre, bu işi:

- a) Etkinliği olan ve Jön Türklerin saydığı bir kişi olan Jaures;
- b) İnsan Hakları Birliği Başkanı De Pressense ve
- c) Londra'daki Balkan Komitesinin Başkanı Avam Kamarasından M. Baxton aracılığıyla yürütmek gerekir

Ayrıca masonlar aracılığıyla da ilişkiye geçmenizi salık veririm.

Kendinizin doğrudan doğruya temasa geçmesini mi uygun buluyorsunuz (ki bunun daha kolay ve çabuk olacağı kanısındayım) yoksa benim yazmamı mı arzu ediyorsunuz? Lütfen bildiriniz.

Kendinizi, arkadaşlarım Jaures ve De Pressense'ye tanıtmak için elinizdeki mektubu kullanabilirsiniz.

Kardeşçe selamlar

C. Huysmans

---

⁵⁰⁵ Dumont-Haupt, Age, s. 105-110

“Amasya'dan

Harbiye Vekalet'ine çekilen şifredir.

Kafkasya hakkında elde edilebilen bilgi aşağıda arz edilmiştir.

1. Onbeş gün önce Batum'a yedi vapurla İtalyan askeri gelmiş, iki vapuru Batum'a çıkarılmış, iki vapur asker Novorosiski'ye çıkarılmak üzere hareket etmiş, geriye kalan üç vapur Batum limanında bekliyormuş. İtalyanların Kafkasya'daki İngilizlerle değişecekleri söyleniyormuş.

2. Batum'a Kütayis taraflarından Bolşevik esirleriyle pek çok İngiliz yaralıları gelmiş. Azerbaycan Türk Hükümeti ve Kuzey Kafkasya tamamen Bolşeviklerle birleşmişler, Bolşevikler Gürcistan'a bir nota göndererek İslâmlara iyi muamele etmelerini ihtar eylemişler. Müslümanların katiyen hicret etmemeleri için de ayrıca haber göndermişlerdir.

3. Gürcüler Ardahan'dan çekilmişler ve Ahıska'dan dahi çekileceklermiş. Ardahan'da yerli Ermeniler kalmış.

4. Kars Sancağı (ili) dahilinde bulunan Ermeni askerlerinin bir kısmı ile İngiliz askerlerinin bir kısmının Nahçıvan tarafında toplandıkları duyulmuştur.

5. Tiflis civarında büyük savaşlar olduğu ve şimdi Tiflis'in Bolşeviklerin elinde bulunduğu ve Bolşeviklerin Ermenileri kabul eylemedikleri haberi alınmıştır. Haberalma 134 numarasıyla ve 14 Haziran 335(1919).

Üçüncü Ordu Kıtaatı Müfettişi

Fahri Yaver-i Hazret-i Şehriyari

Mirliva Mustafa Kemal”

---

⁵⁰⁶ İLERİ, Rasih Nuri, Atatürk ve Komünizm, Sarmal yay, 2. Baskı, İstanbul Aralık 1994, s. 65

15. Kolordu, K. Kâzım Kârabekir Paşa Hz.

Bolşevizmin kavranış ve belirme tarzı dahi tartışılarak esasen Kazan, Orenburg, Kırım ve benzeri (yerlerdeki) gibi müslüman halkın bunu kabul ederek diyanet, gelenek gibi işlerle zaten ilgisi olmadığından bunun memleket için bir sakıncası olmayacağı düşünüldü. Yalnız 17 Haziran 1335 ve numarasız şifre ile yüksek düşünceleriniz yönünde düşünülerek hakikaten bolşeviklerin daha etkili bir duruma girmeleri halinde tarafsız görünmek kararıyla itilaf Kuvvetlerini memleketimizden uzaklaşmağa zorlamak ve aksi halde vatanımızın bolşevik istila alanında kalması tehlikesine sebep olacaklarını iddia etmek ve ona göre gereken fiiliyata kalkışmak uygun olacaktır. Diğer yönden ilk teklifin herhangi bir suretle bolşevikler tarafından yapılmasını beklemeyerek derhal o bölgeden dahile doğru gizlice gönderilecek birkaç kıymetli kişi vasıtasıyla hemen tartışmaya girişmek, anlaşmak pek yerinde olur. Bu suretle Bolşeviklerin bizim memleketimiz dahiline kalabalık ve kuvvetle' girmesine lüzum olmaz, işbu amaç için zaten bu memleketin milli gücünün hazır olduğu söylenerek yalnız şimdilik gizli olarak mesela bazı temsilcilerin kabul edilmesi ve gelecekteki durumlarımız, silahlar, mühimat ve fennî vasıtalar ve para ve gerekirse insan vermek gibi işler üzerine tartışmalar yapılabilir. Böylece anlaştıktan sonra kendilerini sınırda tutmak ve itilâf kuvvetlerinin memleketi terketmeleri için bir silah olarak kullanmak yüksek düşüncelerine göre pek uygun olur. En son değerlendirme ve durumun ve Bolşevikler'in kendilerine karşı İngilizler'le beraber düşman durumu takılan Ermeniler hakkında ne düşündüklerinin, Bolşevizm ve bununla ilgili hedefler uğruna para fedakârlığına ihtiyaç olacağına göre bu maksadı kullanılacak paranın ve vilayete son günlerde tertip edilen gizli ödenekten yararlanma kabil olup olmadığına ittiba buyrulmasını rica ederim. İşbu telgrafın varış târihinin bildirilmesi de rica olunur efendim.

3. Ordu Müfettişi

Mustafa Kemal”

Amasya:23.6.1335 (1919).

---

⁵⁰⁷ İleri, Rasih Nuri, age, s.66

“Efendiler,

Her münasebet düştükçe arzetmişim ve bu münasebetle de bir defa daha tekrar ve teyid etmek isterim ki, biz memleket ve milletimizin mevcudiyetini ve istiklâlini kurtarmak için karar verdiğimiz zaman, kendi nokta-i nazarlarımıza tâbi bulunuyorduk ve kendi kuvvetimize istinat ediyorduk. Hiç kimseden bir ders almadık. Hiç kimsenin mufassal mevaidine aldanarak işe girişmedik.

Bizim nokta-i nazarlarımız, bizim prensiplerimiz, cümlece malûmdur ki, Bolşevik prensipleri değildir ve Bolşevik prensiplerini milletimize kabul ettirmek için de şimdiye kadar hiç düşünmedik ve teşebbüste bulunmadık. Bizim itikadımıza göre, milletimizin temin-i hayat ve tealisi kendi kabiliyet-i hazmiyesiyle mütenasip olan nokta-i nazarlardır. Fakat, esas itibariyle tetkik olunursa, bizim nokta-i nazarlarımız ki, hakk-ı millettir, kuvvetin, kaderin, hâkimiyet-i idarenin doğrudan doğruya halka verilmesidir. Halkın elinde bulundurulmasıdır. Yine şüphe yok ki, bu, dünyanın en kuvvetli esası, bir prensibidir. Elbette böyle bir prensip, Bolşevik prensipleriyle taarruz etmez... Vakıa bize milliyetperver derler. Fakat biz öyle milliyetperveranıza ki, bizimle teşrik-i mesai eden bütün milletlere hürmet ve riayet ederiz. Onların bütün milliyetlerinin icabını tanırız... Bahusus biz İslâm olduğumuz için, İslâmiyet nokta-i nazardan bizim ümmetçiliğimiz vardır ki milliyetperverliğin çizmiş olduğu daireyi mahdudeyi namütenahi bir sahaya nakleder ve bu itibarla da bizim nokta-i nazardan bizim istikametimizde Bolşevik istikameti, görülebilir. Bahusus Bolşevizm milletler içinde mağdur olan bir sınıf halkı nazar-ı mütalâaya alır. Bizim memleketimiz ise, heyet-i umumiyesiyle mağdur ve mazlumdur. Bu itibarla dahi, bizim milletimiz, beşeriyeti tahlise müteşebbis olan kuvvetler tarafından himayeye şayestedir.”

---

⁵⁰⁸ HARRIS, George S, Türkiye’de Komünizmin Kaynakları, Çev. Enis YEDEK, Boğaziçi yay, Üçüncü basılış, İstanbul t.y, s. 6

EK: XVI⁵⁰⁹

“...Maddi yardıma gelince, bunda da ne verirlerse alınması prensibinin takip edilmesi muvafık olacağı ve böylece Anadolu'nun Rusya'dan bir şey geliyor diye maneviyatının artacağı ve Avrupa'da Anadolu Bolşeviklerle anlaştı diye bizi daha kuvvetli ve mehip göreceğini ileri sürerek bildiğiniz ilk maddi anlaşmaya çalıştım. Fakat hiçbir zaman Anadolu namına resmen çalışmadım. Sonra Bakü'ye geldiğimde de değil yalnız Türkiye'de fakat bütün İslam memleketlerinde derhal aksi tesir görüleceğine ve böylece İngilizlere yardım edileceğine kani olduğum için Türkiye ve şarkda komünizm taraftarı olmadığımı alenen kongrede söylediğim gibi, Anadolu halkının menfaatine daha muvafık ve cidden ezilen halkı düşünür idare esasına müstenit bir programla Talat Bey ve bir iki arkadaşın Anadolu'ya gitmesine karar verdik. O zaman Kazım Karabekir ve zatı samileri komünist esasını kabul eder gibi görüldüğümüzden tabii bu hususta yaptığımız değil yalnız size fikrimi yazmakla iktifa etmiştim. Bilahare Ankara'dan aldığım mektuptan ve buraya III. Enternasyonal'e gelen delegelerden zatiâliniz diktatörleri olmak üzere Çerkez Ethem ve bazı diğer arkadaşların Anadolu'da komünist fırkasını teşkil buyurduğunuzu anladım. Burada Tevfik Rüşti Bey kardeşimize, bu komünistliğin memleketiniz vaziyet-i ictimaiye ve iktisadiyyesi için doğru ve mümkün olmadığını bilmekle beraber âleme karşı gülünç vaziyete girilmemek üzere hiç olmazsa komünist görünmüş arkadaşların bir kısmının bu fikirde sebat etmesi lazım geleceği mütalaasında bulundum. Hatta zatiâlinizin Sovyet idaresinin ilanı ile diktatörlüğünüze karar verdiğinizizi ve buna muhalefet edildiği, mümanaat ederek memlekete muzır olabilecek bu teşebbüsün vücut bulmamasına muvaffak olduklarını, diktatörlüğünüze muhalefet ettiklerini iddia edenlerden işittim.

Berlin'den avdette burada Fuat Paşa (Ali Fuat Cebesoy) ve diğer arkadaşları buldum. Bu Anadolu'nun İktisap ettiği muvaffakiyet şerefini mal edinmek mülahazasıyla hiçbir vakit resmen Anadolu Hükümeti namına işe girişmediğimiz halde Moskova'ya gelmekte olan Anadolu Hükümeti azalarının daha yolda gelirken “Enver Paşa ve diğer arkadaşların bizimle münasebeti yoktur.” diye her önlerine gelen Ruslara söylemelerini gene bir şeye hamledemedim. Bununla beraber Rusların vaziyetini gördüğümünden ve Londra'da bir şey çıkmayacağını anladığımdan arkadaşlara Londra mukarreratını Ruslardan azami istifadenin teminine çalışılmasını tavsiye ettim. Karahan ve Çiçerin üzerine Halil (Kut) ile hususi surette tazyik ederek üç sancağın, fazla olarak Iğdır kazasının bize bırakılmasına çalıştıksa da bu

---

⁵⁰⁹ KAFKAS, Mehmet, Milli Mücadele'de Öncüler (2), Nil Yayınları, İzmir 1991, S. 103-107

mesaimizde hiçbir vakit resmen sizin namınıza değil, ancak memleketin bir ferdi olmak itibariyle hususi olmuştur. Hatta sonra arkadaşların sineması alınırken (fotoğrafı) Ruslar benim de bulunmamı ısrar ettikleri halde ben, bütün şerefın bunu resmen yapanlara mahsus olması lazım geldiğini ileri sürerek kabul etmedim. Yalnız Rusya ile mesele artık halledildiğinden arkadaşlar giderken harici teşkilatımızın memlekete faydalı olabilmesi için size de yazdığım gibi ve ileride inikat edecek İttihat ve Terakki kongresi'nde kati şekli taayyün edecek bir programla fırka şeklinde arkadaşların bir kısmının bizim anti-emperyalist programımıza memlekete vasıta olmasını ve böylece İngiliz ve Fransızlara karşı daha müsait bir vasıta tesir bulacağımızı düşünmüştük. Bu suretle Anadolu'ya şimdi azami faydayı vermekle beraber sulhtan sonra da bütün ihtilale sevk ettiğimiz İslamlarla çalışmakta devam imkânı olacağını bildirmiş ve hatırıma başka bir ihtimal gelmediğinden her şeyi açık olarak arkadaşların isimlerini de ilave ederek yazmış ve giden Yusuf Kemal ve Rıza Nur Bey'lerle Ali Fuat Paşa'ya da anlatmıştım.

Şimdi bütün bu açıklıklara rağmen siz karşınızda bir hasmınız varmış gibi hareket ediyorsunuz. Evvelce de dediğim gibi ben ve arkadaşlarım iki seneden beri takip ettiğimiz memleketin ve İslam'ın halası emelini güdüyoruz. Bununla beraber memlekette halka müstenit ve cidden onun menfaatini düşünür, bir fikirle çalışmak taraftarıyız. Eğer zatıâliniz bizi rakip telakki ediyorsanız yanılıyorsunuz. Bu aklımızdan geçmemiştir. Bizce memleketin kurtarılması esastır. Değil bunu sizin gibi uzun seneler beraber çalıştığımız bir arkadaş, belki Damat Ferit Paşa gibi bir haris ihtiyar yapabilseydi, ona karşı da hürmet besler ve muvaffakiyete yardım ederdik. Cenab-ı Hakk'ın şimdiye kadar size yaver kıldığı talihinize bizde hürmet ederiz. İktidarınızı ise bundan evvel takdir ettiğimden Harbiye Nezaretim ve ondan sonraki hareketimle belki olduğundan buna dair fazla bir şey söylemem. Yalnız bir ricam var, lüzumsuz vehim ve hislere kapılmayınız. Sizden, cidden sizi seven bir kardeş gibi rica ediyorum. Şimdi mevkiinize bakarak sizi iğva edenlere uyup memlekette bir şahsın ve yalnız bir kısmın tahakkümüne doğru gitmeyiniz. Yoksa gene lüzumsuz tazyikler ve bunların neticesi feveyanlar zuhur edebilir.

Bugün, emin ol ki, bütün vatanımı seven herkes, olan-biten her şeye rağmen sizin muvaffakiyete çalışıyor. Çünkü senin muvaffakiyetin Anadolu'nun muvaffakiyeti demektir. Fakat eğer siz şimdiden kanunsuz hareketler ve lüzumsuz şiddetlere giderseniz korkarım ki hayırlı bir netice vermez... Bak! Seni bütün arkadaşlarım namına temin ediyorum. Bizim hiçbir mevkide ve memuriyette gözümüz yoktur. Bana gelince, ben yalnızca ideal takip edeceğim: o da İslam'ı ezen Avrupa canavarlarıyla pençeleşmek için

Müslümanları harekete getirmek. Bunun için benden çekinmeyin. Vehme düşerek böylece düşmanlarımıza memlekette yeni bir mücadele çıkacak ümitlerini verdimeniz. Lüzumsuz şiddeti bırakın. B. Sami Bey ve diğer arkadaşlarla gönderdiğimiz haberlerden memlekete gelmememizi istediğinizi anlıyorum.

Şimdi sen, ben başta olmak üzere arkadaşların gelmemesini istiyorsun değil mi? Sebep de güya bizim gelmemizle memlekette ikilik çıkacak diyorsun değil mi? Hâlbuki ben ve arkadaşlarım o kanaatleyiz ki, eğer memlekette bulunsaydık beklide bugün devam eden lüzumsuz tazyiklere hiç hacet kalmayacaktı. Çünkü herkes görecek ki, biz tazyik edenleri aleyhimize değil, teskin edecek ve daha kolaylıkla yürütecektik. Mamafih şimdilik Moskova'da bulunarak hariçten memlekete yardım etmemize devam ettiğimizden gelmiyoruz. Fakat bunun da itiraf etmemiz lazım gelir ki, hiçbir sebebi, kanuni olamayarak memleket haricine neyif şeklindeki arzusuna ilelebet tahammül bize hakikaten pek ağır ve sefilâne gelir. Mamafih vatan için şimdi buna da katlanıyoruz. Binaenaleyh hariçte kalmanın maksadı umumimiz olan başta Türkiye olmak üzere kurtarmaya çalıştığımız İslam Âlemi için belkide tehlikeli olduğunu hissettiğimiz anda memlekete geleceğiz. İşte o kadar.

Şimdi gene kemal-i hürmetle gözlerinden öper, Cenab-ı Hakk'tan senin için yücelikler ve İslam ve vatana nefi büyük büyük muvaffakiyetler dilerim.

Enver”

KAYNAKÇA

“II. Meşrutiyet Özel Sayısı”, Doğu-Batı, yıl 11, sayı 45

“II. Meşrutiyet Özel Sayısı”, Doğu Batı, yıl 11, sayı 46

1920-21’ler Türkiye’si ve Mustafa Suphi’lerin Dönüşü, Sempozyum Notları (İstanbul, 18 Aralık 2004), TÜSTAV yay, 1. Basım Haziran 2005 İstanbul 2010.

ADAMOFF, E. E, Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinde Anadolu’nun Taksimi Planı, haz. Hayri Mutluçağ, Belge Yayınları, İstanbul 1972

ADIVAR, Halide Edip, Türk’ün Ateşle İmtihanı, Özge Matbaası, İstanbul 1979

AKAL, Emel, Milli Mücadele’nin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm, TÜSTAV yay, 1. Basım, İstanbul 2002

AKŞİN, Abdülhat, Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, TTK Yayınevi, Ankara 1991

AKŞİN, Sina, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, 2 Cilt, 2. Basım, Cem yay. İstanbul 1992.

AKYOL, Hüseyin, “Çerkes Ethem”, 1. Basım, Belge yay., İstanbul Ocak 2001

AKYOL, Taha, Sovyet Rus Stratejisi ve Türkiye, C.I, Ötüken Yayınları, İstanbul 1976.

ALACAKAPTAN, Aydın Güngör, “Türk-Sovyet İlişkileri (1921–1945)”, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, TTK Yayınevi, Ankara 1999

ALSAN, Cevdet, Türk-Sovyet Halklarının Kardeşliği, Sorun Yayınları, İstanbul 1976

ALTUĞ, Yılmaz, Türk İnkılâp Tarihi, 8 Baskı, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1997.

APAK, Rahmi, Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları, TTK Yayınevi, Ankara 1988.

ARMAOĞLU, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 14.Baskı, Alkım Yayınları, İstanbul 1995.

ARUÇ, İbrahim, Kurtuluş Savaşı’nın Zorlu Yılları, Kastaş Yayınları, İstanbul 1988.

- ARUÇ, İbrahim, Kurtuluş Savaşı'nın Zorlu Yılları, Kastaş Yayınları, İstanbul 1988
- Aslan, Yavuz, TBMM Hükümeti Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu (23 Nisan 1920
30 Ekim 1923), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001
- ASLAN, Yavuz, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, TTK Yayınevi,
Ankara 1997.
- ASLAN, Yavuz, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türk Tarih
Kurumu Yayınları, Ankara 1997
- Atatürk Ansiklopedisi, Haz: Kemal Zeki GENÇOSMAN, May Yay., C.6, İstanbul 1981.
- ATATÜRK, Nutuk (1919-1927), Bugünkü Dille Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, ATAM yay..
Ankara 2000
- ATAY, Falih Rıfki, Çankaya, Bateş A.Ş. yay., İstanbul 1984.
- AVCIOĞLU, Doğan, Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e, 4 Cilt, İstanbul:
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, Enver Paşa 3 Cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul 1973.
- AYVERDİ, Semiha, Türk-Rus Münasebetleri ve Muharebeleri, Turan Neşriyat, İstanbul 1970
- BABALIK, Naciye, TKP' nin Sönümlenmesi, İmge Kitabevi, İstanbul 2005.
- BALCIOĞLU, Mustafa, "Direnen Millet- Milli Mücadele: Ya İstiklal Ya Ölüm!", Türkiye
Cumhuriyeti Tarihi I, haz. Durmuş Yalçın vd. 3. Baskı, ATAM Yayınları, Ankara
2004
- BAYDAR, Oya, "Hüseyin Hilmi", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cumhuriyet'e
Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi, Ed. Mehmet Ö. Aklan
- BAYKAL, Hülya, Türk Basın Tarihi (1831–1923), Afa Matbaacılık, İstanbul 1990
- BAYKARA, Tuncer, Milli Mücadele (1918–1923), KB Yayınları, Ankara 1985
- BAYUR, Yusuf Hikmet, Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti, 2. Baskı, TTK Yayınevi, Ankara
1995

BERZEG, Sefer E, Türkiye Kurtuluş Savaşı'nda Çerkes Göçmenleri, 1.Basım, Nart yay.

İstanbul Ekim 1990.

BURÇAK, Rıfki Salim, Moskova Görüşmeleri ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri, Gazi

Üniv. Yayınları, Ankara 1978

BURÇAK, Rıfki Salim, Moskova Görüşmeleri ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri, Gazi

Üniv. Yayınları, Ankara 1983.

CEBESOY, Ali Fuat, Milli Mücadele Hatıraları, Vatan Neşriyat, İstanbul 1953.

_____ Moskova Hatıraları, Vatan Neşriyatı, İstanbul 1955.

_____ Ali Fuat, Sınıf Arkadaşım Atatürk, İnkılâp Kitabevi, İstanbul t.y

_____ Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960), yayınevi yok,
1. Baskı, Ankara 1967

CEMAL PAŞA, Hatırat, Metin Martı (haz.), 5.Baskı, Arma Yayınları, İstanbul 1996.

CERRAHOĞLU, Abdullah, Türkiye'de Sosyalizm, 3 Cilt, tarihsiz, basım yeri yok

CİLASUN, Emrah, Baki İlk Selam "Çerkez Ethem", Belge yay. İstanbul Mart 2004.

CLEWS, John C, Nasıl Aldatıyorlar?, çev. Necip DURUSOY, Kardeş Matbaası, Ankara 1972

COŞAR, Ömer Sami, Milli Mücadele Basını, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Yay.
İstanbul(sene yok).

ÇELEBİ, Mevlüt, Milli Mücadele Döneminde Türk – İtalyan İlişkileri, ATAM Yay. Ankara
2002.

ETHEM, Çerkes, Anılarım, Berfin Yayınları, 4.Basım, İstanbul Mayıs 2000

DARENDELİOĞLU, İlhan, Türkiye'de Komünist Hareketleri, İstanbul 1973

DENKER, Arif Cemil, İttihatçı Şeflerin Gurbet Maceraları, Haz. Yücel Demirel, Arma yay.,
İstanbul 1992.

Devrin Yazarlarının Kalemile Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal, (Haz:Mehmet KAPLAN ve Diğerleri), Ankara 1992

DOĞAN, Metin, (2005), Türk Solu ve Din (1908-1946), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.

DURU, Orhan, Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları, Milliyet yay., İstanbul 1978.

ENVER PAŞA, Türkler, (edt) Hasan Celal Güzel-Salim Koca-Kemal Çiçek, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002

ERSÖZ, Mehmet, Atatürk, Milliyetçilik, Doğu Anadolu, Türk Dünyasını Araştırma Vakfı, Ankara 1987

ESENGİN, Kenan, "Milli Mücadele'de Ayaklanmalar", 3. Basım, Kamer yay., İstanbul 1998

ESMER, Ahmet Şükrü, "Türk Diplomasisi (1920–1955)", Yeni Türkiye, haz. Hasan Refik vd. Nebioğlu Yayınları, İstanbul 1959

ESPOSITO, John ve DONOHUE, John, Değişim Sürecinde İslam, Çev. Ali Yaşar AYDOĞAN ve Aydın ÜNLÜ, İnsan Yay, İstanbul 1991.

GEVGİLLİ, Ali, "Türkiye Basını", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.1, İletişim Yay. İstanbul, 1983, ss. 210 – 227.

GİDDENS, Anthony, Sosyoloji, Kırmızı Yay, İstanbul 2008.

GİRGİN, Kemal, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz, TTK Yayınevi, İstanbul 2008.

GOLOĞLU, Mahmut, Cumhuriyete Doğru (1921-1922), Başnur Matbaası, Ankara 1971.

GÖÇEK, Fatma Müge, Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü, Ayraç Yayınları, İstanbul 1999

GÖÇEK, Fatma Müge, Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü, Ayraç Yayınları, İstanbul 1999

GÖKAY, Bülent, Emperyalizm ile Bolşevizm Arasında Türkiye (1918–1923), Sermet Yalçın (Türkçesi), 2. Basım, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, Milli Mücadele Başlarken, Cilt 1, İş Bankası yay. 1. Baskı, Ankara 1959

GÖNLÜBOL, Mehmet ve SAR, Cem, Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919–1938) ATAM Yayınları, Ankara 1997

GÜNER, Zekai ve KABATAŞ, Orhan, Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını, Atatürk Kültür Merkezi Yay. sayı:38, Ankara 1990

GÜNER, Zekai, Milli Mücadele Başlarken Türk Kamuoyu, Kültür Bak. Yay. Ankara 1999.

GÜRÜN, Kamuran, Türk-Sovyet İlişkileri (1920–1953), TTK Yayınevi, Ankara 1991.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 10 Ocak 1920 –30 Aralık 1923 tarihleri arasındaki sayılar.(No:1 – 1006)

HARRİS, George S, Türkiye'de Komünizmin Kaynakları, Çev. Enis YEDEK, Boğaziçi yay, Üçüncü basılış, İstanbul t.y

HAUPT, George; DUMONT, Paul, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketler, çeviren Tuğrul ALTUNKAL, Gözlem Yayınları, tarihsiz

HUBERMAN, Leo, Sosyalizmin Alfabetesi, Çev. Alaattin BİLGİ, Sol Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 1976.

İLERİ, Rasih Nuri, Atatürk ve Komünizm, Sarmal yay, 2. Baskı, İstanbul Aralık 1994

İNUGUR, M. Nuri, Basın Yayın Tarihi, Der. Yay., İstanbul 2002.

JAESCHKE, Gothard, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi (30 Ekim1918–11 Ekim 1922), C.1, TTK Yayınevi, Ankara 1970

KAFKAS, Mehmet, Milli Mücadele'de Öncüler (2), Nil Yayınları, İzmir 1991.

KANSU, Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C.II, 4. Baskı, TTK Yayınevi, Ankara 1997

Kanuni Esasi'den Askerî Müdahaleye II. Meşrutiyet, Hazırlayan Yusuf ÇAĞLAR, Zaman Kitap, İstanbul 2008

KARABEKİR, Kazım, İstiklal Harbimiz, 2 Cilt, Sadeleştiren: Faruk Özerengin, Emre yay., İstanbul 1993.

KARABEKİR, Kazım, İstiklal Harbimizde İttihat Terakki ve Enver Paşa, haz. Orhan Hülagü C.I, 1. Baskı, Emre Yayınları, İstanbul 2001

KARASAR, Niyazi, Bilimsel Araştırma Yöntemi, Nobel Yayın Dağıtım, 10. Baskı, Ankara 2000.

KARPAT, Prof. Dr. Kemal, Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din, Timaş Yayınları, İstanbul 2009

KAŞIKÇI, Nihat-YILMAZ, Hasan, Aras'tan Volga'ya Kafkaslar (Ülkeler-Şehirler-İz Bırakanlar), 2. Baskı, Ankara: TÜR KAR, 2000

KAZANÇYAN, Rem, Bolşevik-Kemalist-İttihatçı İlişkileri, (çev.), Arif Acaloğlu Kaynak Yayınları, İstanbul 2000

KILIÇ, Selami, Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1998

KIVILCIMLI, Hikmet, Eyüp Sultan Konuşması, Derleniş Yay, İstanbul 2003

KİNROSS, Lord, Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu, çev. Ayhan Tezel 6. Baskı, Sander Yayıncılık, İstanbul 1978

KURAT, Akdes Nimet, Birinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Bulunan Alman Generallerinin Raporları, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1966.

KURAT, Akdes Nimet, Rusya Tarihi, 3.Baskı, Ankara: TTK Yayınevi, 1993

KURAT, Akdes Nimet, Türkiye ve Rusya, Ankara: KB Yayınları, 1990.

KURŞUN, Zekeriya, "Çerkez Ethem", DİA, C.25, TDV, Ankara 2002

KUTAY, Cemal, "Çerkez Ethem Dosyası", 2. Basım, Boğaziçi yay, İstanbul 1977

KUTAY, Cemal, Atatürk-Enver Paşa Hadiseleri, Ercan Matbaası, İstanbul 1956.

KÜÇÜKAYDIN, Demir, Marksizmin Marksist Eleştirisi, Versus Kitap, İstanbul 2007

LENİN, Viladimir İlyiç, "Rusya'da Şimdiki Durum ve İşçi Hareketinin Taktiği", Partizan savaşı, 3. Baskı, İstanbul: Yar Yayınları, 1994

- MAMAŞ, Turgut Can, Tarih Boyunca Türk-Rus Münasebetleri, Vakıf Matbaası, İstanbul 1955
- MARX, Karl, Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisine Katkı, Ankara, 1997, Sol Yayınları
- MASAYUKI, Yamauchi, Hoşnut Olamamış Adam, Enver Paşa, Bağlam yay., İstanbul 1995.
- MELEK, Kemal, Doğu Sorunu ve Milli Mücadele'nin Dış Politikası, Boğaziçi Üniv. Yayınları, İstanbul 1978.
- Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: SOL, cilt 8, İletişim yayınları, İstanbul 2008, 2. baskı
- Mustafa Suphi - Yaşam, Yazıları, Yoldaşları, Sosyalist Yayınları, İstanbul, Kasım 1992
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, ATAM Yayınları, Ankara 1990
- NEJAT, Ethem, Türklük Nedir ve Terbiye Yolları, Ethem Nejat, Yayına Hazırlayan Faruk Öztürk, Kızılelma Yayıncılık İstanbul, Şubat 2001, s.3-4
- NUR, Rıza, Moskova-Sakarya Hatıraları, 2. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.
- OKYAR, Osman, Milli Mücadele Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal (1920-1921), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 1998
- ORTAYLI, Prof. Dr. İlber, Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008, 2.baskı
- Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923), Derleyenler Mete TUNÇAY-Erik Jan ZÜRCHER, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, 4.baskı
- ÖNDER, Mehmet, "Milli Mücadele'nin Yanında ve Safında Ögüd Gazetesi", T.T.K X. Türk Tarih Kongresinden Ayrı Basım, Ankara 1994
- ÖZALP, Kazım, Milli Mücadele (1919-1922), C.I, TTK Yayınevi, Ankara 1988
- ÖZÇELİK, Ayfer, Ali Fuad Cebesoy (1882-10 Ocak 1968), Akçağ Yayınları, Ankara 1993.
- ÖZÇELİK, Ayfer, Ali Fuad Cebesoy (1882-10 Ocak 1968), Akçağ Yayınları, ANKARA 1993
- ÖZKAYA, Yücel, "Hâkimiyet-i Milliye", DİA, C.15, İstanbul 1997

- ÖZTOPRAK, İzzet, Kurtuluş Savaşı'ında Türk Basını, (Mayıs 1919- Temmuz 1927), Türkiye İle İlgili Dış Haberler ve Bunların İç Basındaki Tepkileri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Dizisi:8, TİSA Matbaası, Ankara 1981
- SARAY, Mehmet, "Atatürk'ün Sovyet Politikası", I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşması- Bildiriler), 21-23 Eylül 1987 Ankara, ATAM Yayınları, Ankara 1994
- SARAY, Mehmet, Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi, MEB Yayınevi, İstanbul 1998.
- SAYILGAN, Adnan, Türkiye'de Sol Hareketler, Otağ Yayınları, İstanbul 1976.
- SELEK, Sabahattin, Anadolu İhtilali, C.2, Kastaş Yayınları 8.Baskı., İstanbul 1987
- SEZER, Ayten, "Atatürk Döneminde Türkiye", Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, edt. Temuçin Faik Ertan, Siyasal Kitabevi, Ankara 1999
- SLATTERY, Martin, Sosyolojide Temel Fikirler, yayına Haz. Ümit TATLİCAN, Sentez Yay, 2.
- Sovyet Gözüyle Türkiye-SSCB İlişkileri, yazarı yok, Yar Yayınları, İstanbul 1976
- SOYSAL, İsmail, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları 1920-1945,TTK Yayınevi 2. Baskı, Ankara 2000
- ŞEMSUTDİNOV, M. Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri,
- ŞİMŞİR, Bilal Niyazi, Atatürk ile Yazışmalar (1920-1923), KB Yayınları, Ankara 1992
- TANSU, Samih Nafiz, İki Devrin Perde Arkası, Anlatan: Teşkilat-ı Mahsusa Başkam Hüsamettin Ertürk, Ararat yay. İstanbul 1969.
- Tarihte Türk-Rus İlişkileri,yazar yok, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975
- TAYMAS, Abdullah Battal, Rus İhtilalinden Hatıralar, Güven Basımevi, İstanbul 1947
- TC Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Türk-Yunan İlişkileri ve Megalo İdea, Gnkur. Basımevi, Ankara 1985
- TEKELİ, İlhan ve İLKİN, Selim, "Mustafa Kemal Talat Paşa Mektuplaşması," Milliyet, 15 Mayıs- 23 Mayıs 1976.

Tekin Yayınevi, 1994.

TELLAL, Erel, “Sovyetlerle İlişkiler”, Türk Dış Politikası, edt. Baskın Oran , C.I,

TENGİRŞEK, Yusuf Kemal, Vatan Hizmetinde, 2. Baskı, KB Yayınları, Ankara 2001

TEVETOĞLU, Fethi, Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, TTK Yayınevi, Ankara 1988

TEZEL, Memduh, Moskova’dan Geliyorum, Berkalp Kitabevi, Ankara 1950

TOPUZ, Hıfzı, 100 Soruda Türk Basın Tarihi, Gerçek Yay., İstanbul, 1973.

TUNAYA, Tarık Zafer, Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri, İstanbul Bilgi

TUNAYA, Tarık Zafer, Devrim Hareketleri içinde Atatürkçülük, Cumhuriyet Gazetesi Armağanı, İstanbul 1997.

TUNÇAY, Mete, II. Meşrutiyetin İlk Yılı (23 Temmuz 1908-23 Temmuz 1909), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008

TUNÇAY, Mete, Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925), Bilgi Yayınevi, İstanbul 1978, 3. Basım

TURNER, Jonathan H, Sosyolojik Teorinin Oluşumu, Sentez Basım Yayın ve Dağıtım, İstanbul

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Dönemi (23 Nisan 1920– 29 Ekim 1923), C.4, I.Kısım, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1984.

Türkiye Tarihi (1908-1960), yayın yönetmeni Sina AKŞİN, cilt 4, Cem Yayınları, İstanbul 1997, 5. Baskı

TÜRKMEN, Zekeriya, Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918–1920), TTK Yayınevi, ANKARA 2001

UÇAROL, Rifat, Siyasi Tarih (1789–1999), Filiz Kitabevi 5.Baskı, İstanbul 2000.

ULUĞ, Naşit H, Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı, Milliyet yay. İstanbul 1973.

Üniversitesi Yay, 2. Baskı, İstanbul 2010.

ÜNÜVAR, Veysel, İstiklal Harbinde Bolşeviklerle Sekiz Ay 1920–1921, Şirketi Mürettibiye Basımevi, İstanbul 1948

VAKKASOĞLU, Vehbi, Moskof Mücadelemiz, Cihan Yayıncılık, ANKARA 1983

WEBER, Max, Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı, Çev. Prof. Dr. Özer OZANKAYA, İmge Yay, İstanbul 2008

YALÇIN, Semih, “Dahiliye Vekili Nazım Bey’in İstifası Meselesi”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XI/32 (Temmuz 1995)

YAVUZ, Ünsal, “Fransız Arşivleri Resmi Belgelerine Göre TBMM’nin Açılışı’nın Dış Etkileri”, I.Uluslararası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşmaları-Bildiriler), 21–23 Eylül 1987 Ankara, ATAM Yayınları, ANKARA 1994

YILMAZ, Mustafa, Milli Mücadele’de Yeşil Ordu, Kültür Bakanlığı Yay.,Ankara 1987.

Yunus Nâdi, Çerkeş Ethem Kuvvetlerinin İhaneti, Sel Yay, İstanbul 1955

YUST, K. Kemalist Anadolu Basını, Yayına Haz: Orhan Koloğlu, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yay: 17, Çev: N.E. 1. baskı, Ankara 1995.

www.derindüsünce.org

www.hikmetkivilcimli.org

www.1001001000.org

<http://nedir.dictionarist.com/almanca-turkce/Dekret; 30/07/2010>

<http://www.sgb1974.org/index.php?topic=287.0, 30/07/2010>

<http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=2817, 30/07/2010>